تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

متکلم العصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد اللہ سعید الایوبی

القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاريخ کښې بې سارى
په زر گونو جديدو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

وَإِذَا سَمِعُوا ... وَلَوْ أَنَّنَا

اووم ټوک ٧

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مكتبة القراءة والتجويد
كانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو اووم ټوک

مؤلف.......................... الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر.......................... حبيب الحق حقاني (مينګل)

ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجويد کانسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

يو نظر دې خوا

هيڅ يو مسلمان هم په قرآن مجيد، احاديثو يا د فقهي په کتابو کي په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر ليکلو وروسته تصحيح ته زياته پاملرنه کوي، چي ددې په وجه زموږ کتابونه معياري دي، خو بيا هم بنده بنده دی، يو نه يو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کي يا په يوه جمله کي ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرينو څخه دا خواست دی چي که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونيسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کي د هغې تېروتني اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

بسم الله الرحمن الرحيم

الطبعة الاولى

١٤٢٨ هجري - ٢٠٠٧ ميلادي

مكتبة القرأة و التجويد

شارع كانسي كوئٹه - باكستان

رقم الهاتف ٠٣-٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI .ROAD .QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله وكفٰى والصلوٰة والسلام على خير الورٰى

وبعد: دا چي تفسير ايوبي اووم تـوک چي پکښي اوومه او اتمه (واذا سمعوا، ولو اننا) سپاره او د هغه تفسير موجود دی، هيله لرو چي د کتاب الله د فهم او د تشريح مسائلو تنده به مو په ماته سي.

دا د خوشحالۍ ځای دی چي د پښتو په تاريخ کښي پر ترجمه، مسائلو او نحوي تراکيبو باندي مشتمل تفسير د تصور له اسمانه د جود په جامه کښي را ووت.

دا حقيقت دی!

که څوک دا ووايي چي څه رنګه دا د پښتو اولنی تفسير دی، سره ددې چي له دې څخه مخکي هم تفسيرونه په زياته پېمانه کښي موجود دي؟ نو ځواب دادی چي هغه ټوله تفسيرونه کوم چي له تفسير ايوبي څخه مخکي په پښتو کښي موجود دي هغه يا خو له عربي يا له اردو څخه يا له فارسي څخه او يا هم له نورو ژبو څخه ژباړل سوی دي، تر کومه حده چي زمونږ معلومات دي، دا ټوله تفسيرونه له نورو ژبو څخه

ژباړل سوي دي، خو يوائحي او يوائحي تفسير ايوبي ته دا
وياړ ور په برخه دی چي د پښتو په تاريخ کښي اولنی
کتاب دی چي د تصنيف او تاليف او همدارنگه اصل متن
يې په پښتو دی، که څېړي تاريخ د عادلانو مؤرخينو په لاس وليکل
سو، نو د حضرت علامه ايوبي او همدارنگه دده د تصنيفاتو او تاليفاتو او نورو
خدمتونو به هرو مرو ذکر پکښې وي.

او داهم تر لمر روښانه ده!

چي د عمر په اخيرنی شېبو کښي دا وياړ و حضرت علامه فقيه الوقت
ومفسر الزمان مولانا محمد عبيدالله الايوبي القندهاري ته ورپه برخه کړی چي دده د
علمي شجر او پوهي څخه هيڅ يو معاند او معاصر هم انکار نه سي کولای.
الله تعالی دي ورته ښې شېبې ور په برخه کړي، خداوند پاک دي نور هم د
مسلمانانو د خدمت کولو توفيق ورپه برخه کړي امين.
عمر دې زيات، قلم دې گړندی او برياوي دې مل وي، دده يو ادنی شاگرد

فضل الحق حقاني

باني مکتبة القرائت والتجويد

خو دا هم د الله ﷻ يو لوی فضل او احسان دی چي هرکله چي د کمپيوټر دنيا نه
وه، نو د حضرت ايوبي کتابونه موږ خپل د لاس په خط وچاپ ته وسپارل چي ژوندي
مثالونه يې قدوري، نور الايضاح، نور الظلم، ابو المنتهٰی، شروط الصلوة، شهادة
الحسنين او داسي او داسي نور دي، او کله چي کمپيوټر چاپېريال ته راغلی، نو بيا
مو د حضرت کتابونه په کمپيوټري ليکنه باندي وچاپ ته وسپارل، خو کېدای سي
چي دا هم د حضرت ايوبي اخلاص او للٰهيت وي ورنه .... د افغانستان يو عالم هم
په دومره تصنيفاتو او کتابونو، حواشيو وتفاسيرو باندي بريالی سوی نه دی لکه
څرنگه چي دا څرگند او واضح حقيقت دی، نو له دې کبله د ټولو مسلمانانو څخه د
مکتبة القرأت والتجويد د ښه خدمتونو لپارهٔ د دعاً محتاجه او کار کوونکو ته يې د
اسلام د خدمت او چوپړ لپاره د توفيق غوښتونکي يو والسلام

اداره مکتبة القراءت والتجويد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لمن وفقني لاتمام تفسير الجزءُ السادس من القرآن الكريم، فاقول لابتدأ تفسير الجزءُ السابع.

الحمد لوليه والصلوٰة على نبيه وعلى آله وصحبه اجمعين، اللهم يسر ولاتعسر.

درويش وايي: چي پيل د تفسير د اووم جزُ د قرآن كريم په ورځ د پنجشنبې ساعة ٣ بعد الظهر ١٨ من شهر ذى القعدة سنه ١٤٢٧هـ ق اللهم وفقني لاتمام تفسير هذا الجزءُ السابع بالخير والعافية والصحة والسلامة.

د فقير التجأ د تفسير له مطالعه كونكو څخه داده چي تفسير دي د حسد په زړه د عناد په سترګو نه ګوري، بلكې د انصاف او ورورولۍ په سترګه دې مطالعه كوي، ګرانو مطالعه كونكو درويش خو خپل جدوجهد تر وله پر كار اچولى دى، لكن سهوه او نسيان او خطأ د درويش سره لاينفک ملګرې ده، لكن قال الله ﷻ ﴿لايكلف الله نفساً الا وسعها﴾

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ

هر وخت چي واورېدل دوى يعني النصارى المذكورين فيما سبق لامطلق النصارى هغه قرآن چي نازل كړل سوى دى ورسول ته يعني محمد ﷺ، ته وينې سترګې ددوى ډكي له اوښكو څخه.

پوه سه: چي "واذا سمعوا" عطف دى پر "لايستكبرون" باندي، والمقصود نرموالى د زړنو ددوى، او ډېره بېره له خداى ﷻ څخه او مسارعت ددوى دى وقبول ته د حق.

فائده: رؤية دلته بصري دى، نو يو مفعول غواړي چي هغه "اعينهم" دى او "تفيض" حال دى له مفعول څخه د "ترىٰ" چي "اعينهم" دى.

فائده: فيض تويدلو ته د اوبو له ځي (ګوډي) يا له لوښي څخه له جهته څخه د ډكوالي، نو ظاهره معنا خو داده چي سترګي ددوى راتويېږي لكن فيض د سترګو مبالغةً عبارت دى له ډكېدو څخه، فالمعنى دوى چي قرآن واورېدى سترګې ددوى ډكي سوې له اوښكو څخه، او دا هم عين ممكنه ده چي د ډېري مبالغې لپاره يې ددوى سترګي داسي وګرځولې چي تويېږي.

درویش وایي: چي داسي مبالغې په هره ژبه کي سته لکه سړی چي ډېر وشرمېږي او له شرمه مځکي ته گوري، نو داسي وایي چي سترگي یې پر مځکه ولوېدې.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمة الله علیه پخپله یو روایت د نسائي راوړی د عبدالله بن زبیر رضي الله عنه چي په هغه کي راغلي دي چي دا آیت په نجاشي او اصحابو کي دده نازل سوی دی، او بل روایت یې د ابن جریر او ابن ابي حاتم له سعید بن جبیر څخه راوړی دی چي نجاشي گڼ شمېر له خیارو څخه د خپل دولت و علیه الصلوٰة والسلام ته راواستول او علیه الصلوٰة والسلام و هغو ته سورت "یٰسٓ" قرائت کړی هغو وژړل او ایمان یې راوړی، او بل روایت یې د سعید بن المسیب او د ابوبکر بن عبدالرحمٰن او د عروة بن الزبیر راوړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام عمرو بن امیه الضمیري سره د یوه مکتوبه ونجاشي ته واستاوه او هغه قاصد چي نجاشي ته ورغلی، او د علیه الصلوٰة والسلام مکتوب یې ورته قرائت کړی، نو نجاشي جعفر بن ابي طالب او دده نور ملگري مهاجرین یې راوغوښتل او خپل رهبان او قسیسین یې هم راوغوښتل، بیا نجاشي جعفر بن ابي طالب او دده نور ملگري مهاجرین یې راوغوښتل او خپل رهبان او قسیسین یې هم راوغوښتل، بیا نجاشي جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه امر کړی چي ته یو سورت ستاسي د کتاب تلاوت کړه، جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه سورت مریم ورته تلاوت کړی، نو هغو ټولو ایمان راوړی وفاضت اعینهم من الدمع، نو دا آیت "لتجدن اقربهم مودةً بیا تر فاکتبنا مع الشاهدین" پوري د هغو په باره کي نازل سو، لکن سره ددغو روایاتو چي مظهري رحمة الله علیه راوړي دي په اخیر کي وایي قلت چي عبرت عموم لره د لفظ دی یعني لفظ د نصاری چي په قرآن مبارک کي راغلی دی خصوص لره د مورد نه دی.

درویش وایي: چي زما مقصد دادی چي مظهري رحمة الله علیه په نورو نصاری وو کي څه ښه اخلاق او اسلام ته احترام او یا په ویلو سره د د سورت قرآني ایمان راوړل لیدلي وچي دی و شمول ته د نورو نصاری وو په ټینگه ولاړ دی والله تعالی اعلم بمراد عباده، البته دا مکانات سته چي په وخت کي د حکومت د لندن د نصاری وو پر لوی بر اعظم د هند او پاکستان مظهري قاضي و د مسلمانانو لپاره په پاني پت کي، نو په هغه وخت کي د خواخوږي د لندن د نصاری د مسلمانانو سره او د

مدرسو د جوړولو اجازه او د مسلمانانو د مساجدو ساتل له هندو قوم څخه او مسلمانانو ته خپل اسلامي قاضیان مقررول چي د مسلمانانو په منځ کي تنازعات دي خپل اسلامي قاضیان ور فیصله کوي، نو صحیح ده چي مظهري د نصاری په عموم سره قائله سي.

پوه سه: چي مظهري کلمه د "من" په من الدمع کي لپاره د تعلیل بولي ای من اجل الدمع، او روح البیان یې لپاره د ابتدأ الغایة بولي فتفکر وخذ ما صنع ودع ماکدر.

مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ

اصل د "مما" من ما" و بیا نون په میم کي مدغم سو حسب القانون الصرفي، نو کلمه من یا ابتدائیه ده یعني ابتدأ د ابتدأ د تفیض له مما عرفوا څخه وه، او یا لپاره د تعلیل دی او کلمه د ما موصوله ده والعائد محذوف ای من الذي عرفوه او من الحق حال دی ای کائنا من الحق او کلمه د من بیانیه ده، حاصل د معنی دادی چي ددوی سترګي چي د اوښکو ډکي سوې له دې سببه چي دوی حق حق وپېژندی حق یعني دین د اسلام او قرآن کریم، قال ابن عباس ﷺ چي مراد له سامعینو څخه نجاشي واصحابه دي چي جعفر بن ابي طالب ودوی ته په حبشه کي دا سورت تلاوت کړی "کٓهٰیٰعٓصٓ" نو تر هغو پوري دوی ژړل چي سورت ختم کېدی.

يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا

دوی به ویل دا جمله حال ده له ضمیر څخه د فاعل په "عرفوا" کي "ربنا آمنا" منادی ده په حذف د حرف ندأ یعني یا ربنا موږ ایمان راوړی دی پر محمد ﷺ او پر هغه قرآن چي تا نازل کړی دی وده ته.

پوه سه: چي مقصود له آمنا څخه اخبار نه دی یعني چي موږ دمخه تر دې ایمان راوړی و بلکي دغه ددوی انشأ د ایمان وه، او د ربنا د لفظ فائده داده چي موږ مؤمنان عند ربنا یو لامؤمنین عند الناس کالمنافقین.

فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾

نو موږ ولیکه سره د شاهدانو چي امت د علیه الصلوٰة والسلام چي په ورځ د قیامت به شاهدي ادأ کوي لپاره د انبیأ علیهم السلام چي امتیان د دوی له تبلیغ څخه منکر

سي، نو گواکي دا شهادت د امت محمدي په ورځ د قيامت دوی په انجيل کي ليدلي وه، او صحيح په زړه پوري معنا داده چي موږ وليکه سره د شاهدانو په نبوت سره د عليه الصلوٰة والسلام او شاهدان پر حقيقت د قرآن چي من عند الله دي.

پوه سه: چي شاهدي هغه ته وايي چي د زړه له بېخ څخه وي، لاكشهادة المنافقين چي ژبي پر سر وي لکه په سورت منافقين کي چي خدای پاک وايي ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ قَالُواْ نَشۡهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ ۝١﴾ نو په دې خبره کي ددوی "فاكتبنا مع الشاهدين" تبريه د ځانو له نفاق څخه ده.

وَمَا لَنَا لَا نُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ ٱلۡحَقِّ وَنَطۡمَعُ أَن يُدۡخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝٨٤

پوه سه: چي "مالنا" مبتدأ او خبر دی والمعنى اى شئ حصل لنا، کلمه د "ما" استفهام انکاري دی له سبب او مسبب دواړو څخه، او مسبب لانؤمن دی او لا نؤمن حال دی له ضمير څخه د "لنا" اى غير مؤمنين بمحمد عليه السلام وبما انزل عليه من القرآن، او "ماجائنا" عطف دی پر لفظ د "الله" اى نؤمن بالله "وما جائنا على لسان محمد ﷺ من الحق وهو القرآن الكريم.

پوه سه: چي "من الحق حال دی له ضمير څخه د فاعل د "جائنا" اى حال كونه كائنا من جنس الحق، او "نطمع" عطف دی پر "نؤمن" باندي اى مالنا لانؤمن ونطعم، او "ان يدخلنا" مفعول د "نطمع" دی "ربنا" فاعل د "يدخل" دی او ضمير د "نا" مفعول د "يدخل" دی او مراد له قوم صالحين مؤمنين د امت د عليه الصلوٰة والسلام دی الى اخيرها چي خدای پاک ددوی په شان کي داسي ويلي دي ﴿ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر أن الارض يرثها عبادي الصالحون﴾ ترجمه: څه سبب موږ ته پيدا دی چي موږ به ايمان نه راوړو پر خدای جل جلاله يعني په توحيد سره او پر هغه کتاب چي موږ ته راغلی دی يعني القرآن الكريم، او موږ به ولي طمع او اميد نه کوو چي موږ به داخل کړي خدای جل جلاله زموږ سره د قوم صالحان يعني امته عليه الصلوٰة والسلام يعني في الدنيا والآخرة.

فائده: دغو نصاری وو چي ایمان راوړی یهودانو ودوی ته پېغور ورکړی او ورته وه یې ویل "لم آمنتم" نو دوی په ځواب کي ورته وویل وما لنا آه، چي خدای پاک یې په قرآن جلیل کي ددوی د ځواب حکایت ورکړی تعظیماً لجوابهم، او بعض مفسران وایي چي دغه ایمان راوړونکي نصاری چي قوم ته راغله هغو ملامتیا پر ویله، نو دوی دا ځواب ورکړی "وما لنا آه"

فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا

نو خدای پاک دوی ته جزأ او عوض د خیر ورکړی په سبب د قول د دوی که ما مصدریه سي او که ما موصوله سي نو عائد یې محذوف دی ای ما قالوه.

سوال: نفس قول خو سبب د ثواب نه دی، ولي چي نفس قول خو په منافقانو کي هم موجود دی؟

ځواب: ددوی قول له صحیح قلب ځخه و او له نفس اعتقاد ځخه و ویدل علیه تری اعینهم تفیض من الدمع آه.

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝٨٥

جنتونه چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو څلور ولې اوبه، عسل، شیدې او شراب او دوی به همېشه وي په هغو جنتو کي، او دا جنتونه جزأ ده د هغو کسانو چي مخلصین په ایمان او عبادت کي وي.

پوښتنه: دا ثواب او جنتونه چي ودوی ته ورکړه کېږي هغه به په ورځ د قیامت وي، نو تعبیر په ماضي سره په "اثابهم" کي ځرنګه وسو؟

ځواب: چونکه دا ثواب موعود د خدای ﷻ دی او خلف وعد پر خدای پاک محال دی "ان الله لا یخلف المیعاد" نو دا ثواب لکه متحقق الوقوع في الماضي دی.

درویش وایي: چي چونکه عادت الهي دادی چي په قرآن عزیز کي د مؤمنانو د ثواب سره جزأ النار د کافرانو ذکر کوي وبالعکس لپاره د ترغیب او ترهیب، نو یې ځکه د کفارو حال داسي بیان کړی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝٨٦ ع

او هغه کسان چي کفر او انکار د دین حق کوي په زړو سره، او تکذیب کوي د

آياتو زمونږ په ژبه سره، فالمعطوف والمعطوف علي متغايران، دغه کسان ملګري دي د اور يعني ملازمين د دوږخ دي ابد الآبدين.
درویش وایي: چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي ټوله مفسرينو هم راوړی دی باختلاف يسير چي عليه الصلوٰة والسلام په يوه موعظت کي مفصل بيان د قيامت د ورځي وکړی او د هغې ورځي سختي او احوال يې بيان کړه، او د اور بيان يې وکړی او ډېري سختي خواری يې بيان کړې او خلګو ته يې ټينګ انداز وکړی چي د خلګو زړونه يې ډېر نرم کړه او خلګو يعني صحابه وو ډېر وژړل او ډېري اوښکي يې هم توی کړې يوولس کسه له صحابه کرامو څخه د عثمان بن مظعون په کور کي سره جمع سوه چي په هغو کي عثمان بن مظعون او علي بن ابي طالب، عکرمه، ابن مسعود، مقداد بن الاسود، سالم مولی حذيفه، عبدالله بن عمر رضي الله عنه او په يوه روايت کي يې ابوبکر او عمر رضي الله عنهما هم پکښې راوړي دي په هر صورت هر څوک چي وه خو لس کسه وه او دوی دا مشوره سره وکړه چي موږ به ځيږه کالي اغوندو چي په عربو يې مسوح بولي، او د جماع الآت به له ځانه څخه پرې کوو يعني ځانونه به خصيان کوو او تمام عمر به روژې نيسو او ګرده شپه به تهجد کوو بيد يږو به نه يعني پر فرش باندي او غوښي به نه خورو او نه به وازګي وغيره خورو او خوشبويي به په ځان يا په جامه پوري نه موږو، او د خدای جل جلاله په مځکه کي به سياحت کوو يعني بې کوره ژوند به کوو، نو دا مشوره يو چا و عليه الصلوٰة والسلام ته ورسول، نو عليه الصلوٰة والسلام د عثمان بن مظعون رضي الله عنه و سرای ته ورغلی، عثمان کور ته نه و، نو د عثمان ماينې ته چي ام حکيم بنت اميه وه چي اصلي نوم يې خوله وه ورته وه يې ويل چي دا رشتيا ده چي ستاسي په کور کي عثمان او نورو کسانو داسي مشوره کړې ده، هغه ډېره پوه ښځه وه دا يې مکروه بلل چي عليه الصلوٰة والسلام ته دروا غ ووايي او دا يې هم مکروه بلل چي خپل د مېړه سِر بيان کړي، نو دي ښځي داسي يو مجمل عبارت و عليه الصلوٰة والسلام ته ووايه که عثمان در ته ويلي وي نو به رشتيا وي، عليه الصلوٰة والسلام ځندي ولاړی عثمان چي کور ته راغلی ماينې يې د عليه الصلوٰة والسلام د راتګ بيان ورته وکړی، نو عثمان د عليه الصلوٰة

والسلام و حضور ته ورغلی، نو علیه الصلوٰة والسلام چي ددې مشورې پوښتنه ځني وکړه هغه ورته ووېل نعم، نو علیه الصلوٰة والسلام و عثمان ته ووېل چي زه په داسي کارو سره لکه تاسي چي یې قصد کړی دی نه یم امر سوی "ان لانفسکم علیکم حقاً یعني في الاکل والشرب وقضأ الشهوة مع زوجته" نو روژې نیسئ یعني نفلي او خورئ یې هم یعني بعض ورځي نفلي روژې مه نیسئ "وقوموا" یعني د تهجد لمونځ کوئ او بیدېږي هم یعني في بعض اللیل، علیه الصلوٰة والسلام ورته زیاته کړه چي زه هم قیام اللیل کوم او هم بیدېږم "واکل اللحم" او غوښي خورم او دسم یعني وازګه هم خورم "وآتی النسأ" زه خپلو ازواجو ته ورځم کنایةً عن الجماع "فمن رغب عن سنتي فلیس مني" که څوک زما له بیان سوي طریقې څخه رغبت وکړي یعني د افراط پر خوا هغه زما له طریقې سره نه دی دا معنا نه ده چي کافر دی، وروسته بیا علیه الصلوٰة والسلام خلګ یعني اصحاب کرام ﷺ سره جمع کړه او داسي خطبه یې ورته ایراد کړه "مابال قوم حرموا النسأ والطعام والطیب والنوم وشهوات الدنیا اما اني لاآمرکم ان تکونوا قسیسین ولارهباناً فانه لیس من دیني ترک اللحم والنسأ ولا اتخاذ الصوامع وان سیاحة امتي الصوم ورهبانیهم والاجتهاد فاعبدالله ولاتشرکوا به شیئاً وحجوا واعتمروا واقیموا الصلوة وآتو الزکوة وصوموا رمضان واستقیموا یستقم لکم فانما هلک من هلک قبلکم بتشدید شددوا علی انفسهم فشدد الله علیهم الی اخیر الحدیث.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

اې هغه کسانو چي یې ایمان یې راوړی دی تاسي حرام مه ګرځوئ یعني پر خپلو ځانو باندي "طیبٰت" د هغو شیانو چي تاسي ته خدای حلال کړي دي یعني چي په طبعیت کي تاسي ته خوند درکوي او لذیذ او ستاسي د نفسو اشتهأ ورته کېږي یعني من الحلال شرعاً، کاللحم والودک وجماع الزوجات الی غیر ذالک ممامر في شان هذه الآیة، او تاسي تجاوز مه کوئ تر حدود ما احل الله لکم و ما حرم علیکم ته او یا تجاوز مه کوئ و تحریم ته د احل الله لکم کمامر في قصة عثمان بن مظعون

ورفقائه، نو آیت مبارک نهي کونکی دی د تحریم ما احل او له تحلیل څخه د ما حرم بلکې میانه روي کوئ لکه په حدیث کې د علیه الصلوٰة والسلام چې ذکر سوه آنفاً چې د هغه حدیث اکثره ترجمه درویش تاسي ته وکړه چې په اخیر کې د حدیث علیه الصلوٰة والسلام خطبه ورته ایراد کړه او داسي یې ورته وویل "ما بال اقوام" څه حال دی د هغو قومو یعني خلګو لکه عثمان ورفقائه "حرموا النسأ والطیب والطعام" چې پر ځان یې حرامي کړي دي ماینې یعني جماع د ماینو او خوشبویي او طعام لکه غوښي وغیره ممامر في القصة، والنوم وشهوات الدنیا لکه عثمان او نورو چې وویل چې موږ به د شپې نه بدیږو او نه مشتهیات د دنیا یعني چې تول عمر به روژې نیسو "اما اني لا آمرکم ان تکونوا قسیسین ولا رهباناً" اما زه تاسي نه امر کوم چې تاسي قسیسین وګرځئ او نه په دې رهبان وګرځي وقد مر معنی القسیسین والرهبان فانه لیس من دیني ترک اللحم والنسأ، ولي چې زما له دین څخه نه دی نه خورک د غوښو او نه ورتګ و ماینو ته چې کنایه له جماع څخه ده ولا اتخاذ الصوامع او نه جوړول د خلوت خانو لکه د نصاری وو د رهبانو "ان سیاحة امتي الصوم" زما د امت سیاحت یعني په بیابانو کې ګرځېدل روژه ده یعني نفلي روژې دي نیسي دا دومره ثواب لري لکه یو سړی چې کور ته نه کښېني په بیابانو کي ګرځي لکه رفقاؤ د عثمان چې اراده کړې وه ورهبانیتهم الاجتهاد، او زما د امت رهبانیت کوشش دی په دین کي یعني فرائض او واجبات وغیره پر ځای کول او له محرماتو وغیره څخه پرهېز کول، درویش وایي چې باقي ترجمه د حدیث ظاهره ده.

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا

او تاسي خوراک د هغه شیانو چې وتاسي ته په رزق در کړه سوي دي.

پوه سه: چې "حلالاً" مفعول د "کلوا" دی او "مما رزقکم" حال دی له مفعول څخه، او حال چې مقدم سوی دی په سبب ددې چې ذوالحال یې نکره دی کما هو القانون النحوي.

فائده: عبدالله بن المبارک رحمة الله علیه تلمیذ الامام الاعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چې حلال هغه شی دی چې په وجه شرعي دده په ملک کي راغلی وي، او طیب هغه ته وایي چې غذأ او نما د بدن په کېږي، نو ختمې، خاوري او شیګي یا بل داسي شی

چي غذا د بدن نه ګرځي هغه له طیب څخه خارج دی او خوراک يې مکروه دی الا على وجه التداوي.

پوه سه: چي دديٍ چي من د تبعیض پکښي راغلی دی دا معلومه سوه چي بعض رزق حلال دی او بعض رزق حرام دی يعني ان الحرام رزق ایضاً عند اهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة هغه وايي چي حرام رزق نه دی، وتفصيل الدلائل في شرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمة الله عليه.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِیْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ۝۸۸

او تاسي وبېرېږئ له الله جل جلاله څخه چي تاسي پر هغه ایمان راوړی دی.

پوه سه: چي دا آیت تاکید دی د قوله تعالی "کلوا آه" لپاره او د مزید تاکید لپاره "الذي انتم آه" زیات کړی، ولي چي مقتضی د ایمان تقوی او عمل دی په امر به ونهي عنه د خدای جل جلاله، روی البخاري بسنده عن عائشة رضي الله عنها كان النبي صلى الله عليه وسلم يحب الحلوا" يعني خوږ او عسل عطف د خاص دی پر عام باندي، وفي الحديث قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الطاعم الشاكر كالصائم الصابر رواه الترمذي"

شان نزول بغوي رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کوي چي هغه وخت چي دا آیت نازل سو "لاتحرموا آه" عثمان بن مظعون او دده ملګري رضي الله عنهم و علیه الصلوٰة والسلام ته راغله دوی وویل چي موږ ټولو خو قسمونه اخستي پر ما اتفقنا علیه باندي، نو زموږ د قسمونو به څه چاره وي فانزل الله تعالی هذه الآیة.

لَا یُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِیْٓ اَیْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ یُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَیْمَانَ

خدای جل جلاله تاسي نه نیسي چي لغوه قسم واخلی، لکن تاسي خدای جل جلاله نیسي په هغه قسم سره چي تاسي يې عقد کړی وي.

پوه سه: چي یمین تقویه د احد د طرفي د وجود او عدم د یو فعل په مقسم به سره او د لغوه د یمین معنا هغه بې فائدې قسم دی چي په ده پوري حکم شرعي تعلق نه لري، نو په نېز د امام اعظم رحمة الله عليه چي سړی قسم واخلي پر یو شي چي دده غالبه ګمان دا وي چي داسي به وي او هغه شی دده د ګمان سره برابر نه وي لکه یو څوک چي له لېري څخه یو شی ویني او دده خیال غالب دا وي چي دغه زید دی، نو

ووايي والله انه زيد، او هغه زيد نه وي، او يا ووايي چي والله ما ددې مياشتي په اوله ورځ روژه نيولې وه او دده غالبه گمان هم داغه وي لکن وروسته معلومه سي چي داغسي نه وه وعلى هذا فقس امثال ذالک، نو په داسي يمين کي نه مؤاخذه اخروي سته او نه کفاره، او يمين غموس زموږ په نېز دادی چي امر ماضي يا امر حالي قسم عمداً په دروغو واخلي لکه يو سړی چي عمداً کاذبانه قسم واخلي والله اني فعلت کذا ولم يفعله او بالعکس، او يا ووايي چي بل سړي پر ده د پور دعوه کړې وي او دی وايي والله ما له عليه دين والحال ان للشخص المذکور عليه دين وامثال ذالک، ددې قسم حکم دادی چي گناه کبيره ده چي په دې دنيا دی په گناه کي ډوبوي او په اخيرت کي يې په اور کي يعني ان عذبه الله ولهذا سمی بالغموس، په صحيح حديث کي راغلي دي "من حلف کاذباً ادخله النار ولاکفارة فيها الا التوبة"

پوه سه: چي "في ايمانکم" جارومجرور متعلق دی په "لاتؤاخذکم" پوري او با د باللغو سببيه ده، والمعنى "لايؤاخذکم في حق ايمانکم بسبب ماکان لغوا منها" او د منعقده معنى داده چي قصد د زړه ورسره ملگری وي، او منعقده هغه قسم دی چي سړی وايي والله او بالله زه فلانی کار کوم په مستقبل کي او يا به فلانی کار نه کوم په مستقبل کي، نو ددې قسم حکم دادِي چي که سړی په قسم سره وفا وکړي يعني هغه زمانه مستقبل چي ده ټاکلې ده يا هفته يا مياشت يا کال مثلاً په هغه زمانه کي هغه کار وکړي که پر فعل قسم و، او يا يې نه وکړي که پر ترک قسم و، نو دی په قسم کي بار سو يعني وفا يې په وکړه، نو پر ده هيڅ شی نسته او که يې خلاف د قسم وکړی، نو پر ده کفاره سته چي بيان به يې راسي په قرآن مجيد کي.

پوه سه: چي مؤاخذه په يمين منعقده کي دا شرط ورسره محذوف دی ای اذا حنثتم چي له وروسته کفاره څخه فهمېږي.

فائده: د دين محمدي ﷺ د جمهورو علماؤ او د ائمه اربعه رحمهم الله تعالى په نېز يمين حرف قسم غواړي يا ملفوظ يا مقدر، او يو نوم د خدای ﷻ به هم ورسره وي يا اجمالاً نحو والله، والرحمن، والقادر المطلق، والخالق وامثال ذالک، يا تفصيلاً نحو والذي نفسي بيده، والذي لا اله غيره، ومقلب القلوب، و رب السموٰات والارض، والذي بيده ملکوت کل شئ وامثال ذالک، او بعض د مشائخو د حنفيانو وايي چي هر

یو داسي اسم که غیر د خدای ﷻ وي نه مسمٰی کېږي لکه الله، الرحمن چي معرفه وي کما في رد المحتار بخلاف النکرة فانه یسمٰی به غیره تعالی فهو یمین قطعاً او هغه نومان د خدای ﷻ چي پر بل چا یې هم اطلاق روا وي لکه حلیم، کریم، قادر، وکیل، رحیم وغیرها هغه یمین نه دی مګر په نیت سره او یا په عرف کي یا په دلالت سره د حال د متکلم، او دغه په نېز د جمهورو علماؤ په هر صفت سره د خدای ﷻ یمین غوټه کېږي کعزة الله، وجلال الله وکبریائه، په دې کي خو امام اعظم رحمة الله علیه هم ورسره متفق دی، لکن په داسي صفاتو کي چي په عرف کي په هغو سره یمین نه وي رواج لکه وعلم الله، ومشیة الله، وارادة الله جمهور وایي چي دا هم یمین دی، او ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چي دا یمین نه دی لعدم جریان العرف بالیمین بها.

مسئله: که سړی وایي چي زما دي په قرآن قسم وي، دا یمین دی په نېز د ائمه ثلاثه وو، او امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي دا یمین نه دی لعدم العرف بالیمین بالقرآن.

درویش وایي: چي د امام اعظم رحمة الله علیه عرف د خپل عصر مراد دی والا فالعرف الیوم جار بالحلف بالقرآن، ولهذا قال الامام ابن الهمام ان الیمین بالقرآن متعارف الآن فیکون یمیناً عند ابي حنیفه رحمة الله علیه ایضاً کما هو عند الائمة الثلثة، ولي چي امام اعظم رحمة الله علیه چي په قرآن قسم اخسته یمین نه باله خو علت یې عدم عرف وګاڼه، نو چي في الزمان الحاضر عرف په جاري سو، نو مانع د یمین والي زائل سو فهو یمین عنده ایضاً وعلی هذا الیمین بالمصحف فان المراد به القرآن نه صرف کاغذان.

مسئله: که چا وویل چي زما دي قسم وي په کعبه شریفه او یا زما دي قسم وي په نبي علیه السلام دا یمین نه دی او نه پر ده کفاره سته په نېز د امام اعظم رحمة الله علیه، او امام شافعي، امام مالک او امام احمد په مشهور روایت کي دده وایي چي قسم بالنبي یمین دی، زموږ دلیل دادی چي ابن عمر رضي الله عنه وایي "من حلف بغیر الله فقد اشرک رواه ابو داؤد"

درویش وایي: چي مراد په حدیث مذکور کي تشدید دی په حلف بغیر الله کي لا انه مشرک حقیقةً والله اعلم صاحب هدایه وایي چي عدم یمین والی په دې صورت کي دی چي والنبي وایي، او که یې داسي وویل که ما دا کار وکړی، نو زه بېزاره یم د نبي علیه السلام څخه او یا زه بېزاره یم له کعبې مبارکي څخه او یا به زه یهودي یم یا

کافر یا نصاری یم یکون یمیناً انتهی بحذف بعض.

مسئله: که چا داسي وویل چي پر ما د غوښو مثلاً خوراک حرام دی که ما دا فلانی کار وکړی، زمونږ په نیز یمین دی خلافاً للشافعي، زمونږ دلیل دادی چي علیه الصلوٰة والسلام ماریه رضی الله عنها او شرب العسل پر ځان حرام کړي وه، فنزل قوله تعالی "یا ایها النبي لم تحرم ما احل الله لک قد فرض الله لکم نحلة ایمانکم کما في البخاري والمسلم" نو خدای پاک په دې آیت کي تحریم الحلال یمین وباله او علیه الصلوٰة والسلام قسم پر ځان مات کړی او کفاره یې ورکړه.

پوښتنه: که یو چا داسي وویل چي پر ما یې د دینا خوارړه حرام که زه دا فلانی کار وکړم، آیا دا یمین دی او که څرنګه؟

ځواب: هو! دا یمین دی، ولي چي د مؤمن له حال څخه دا فهمیږي چي دده مراد د دنیا له خوړو څخه حلال شیان دي، نو ده یو حلال په تحریم سره چي یمین غوته کیږي، نو د ټولو محللاتو په تحریم سره به ولي نه وي، او بعض خلګ چي وایي چي مراد د ماینه خطاوتلی دی، ولي چي دې سړي خو لفظ د جمع استعمال کړی دی ولي چي په پښتو کي خوارړه جمع د خوړ ده، نو څرنګه به یوازي مراد ماینه وي فافهم فانه سانح عزیز.

مسئله: که یو سړي داسي وویل که ما دا فلانی کار کړی وي یعني في الماضي نو زه یې یهودي او یا زه له اسلام څخه بېزاره یم، او هغه کار یې کړی و، نو دا یمین غموس دی په نیز د ابي حنیفه رحمه الله علیه او کفاره نسته باندي البته ګناه کبیره ده، صاحب الهدایه وایي چي صحیح داده که دده په خیال یمین و نو کفاره نسته باندي، ولي دا خو الفاظ د یمین نه دي او دده ګمان غلط دی او که دده خیال دا وچي په داسي یمین سړی کافر کیږي، نو کافر دی لانه رضي بالکفر، ابو داؤد او نسائي او ابن ماجه له بریده رضی الله عنه څخه روایت کړی دی ده وویل چي رسول الله ﷺ وویل چي اني بریئ عن الاسلام یعني في الفعل الماضي بان قال ان فعلت فان کاذباً یعني هغه یې کړی و فهو کماقال یعني له اسلام څخه خارج سو، وان کان صادقاً یعني هغه کار یې نه وو کړی لن یرجع الی الاسلام سالماً، اسلام ته هرګز سالم نه سي راتلای، ولي داسي استعمالول ګناه، یعني البرائة عن الاسلام.

فائده: که سړي کړی فعل قسم په صیغه د ماضي او جوت یې کړی په نامه د خدای او یا یې یو صفت د خدای جَلَّ جَلَالُهُ داسي وویل اقسمت بالله او حلفت بالله او شهدت بالله او عزمت بالله لافعلن کذا زه به فلانی کار کوم فهو یمین منعقدة بلا خلاف وعلیه الکفارة ان حنث، او که یې په صیغه د مضارع وویل بان قال اقسم بالله او احلف بالله فهو یمین عند ابي حنیفه واحمد وعند الشافعي لایکون یمیناً الا بالنیة، ولي چي احتمال سته چي دده دي مراد له استقبال څخه وعده بالقسم غرض وي، او احناف وایي چي فعل مضارع خو حقیقت ده په زمان حال کي او مجاز په استقبال د وعد بالقسم احتمال نسته نو حلف دی بالفعل، البته که سین او سوف یې ورسره ووایه، نو وعد بالقسم ده فافهم.

فَكَفَّارَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ

نو کفاره د ماعقدتم الایمان یا کفارة د معقود الایمان والشرط محذوف ای اذا حنثتم او نقفتم.

پوه سه: چي د کفاره معنی داده چي دا پټوي گناه د قسم ویذهب اثمها یعني گناه د حانث یې پورته کړه ډوډی ورکول دي لسو مسکینانو ته.

پوه سه: چي په نېز د امام اعظم رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ کفارة قبل الحنث نه ده روا یعني یو وار به سړی ځان حانثوي او بیا به کفاره د دجهت چي کفاره گناه پټوي گناه حنث دی چي حالف دی یو ورر گناه وکړي چي حنث وروسته ته دي هغه په کفاره پټه کړي او په حدیث کي هم راغلي دي "من حلف علی یمین وریٰ غیرها خیراً فلیات بالذي هو خیر ثم یکفر عن یمینه" ترجمه که چا قسم واخستی پر یمین باندي، پوه سه! چي مراد له یمین څخه محلوف علیه فعل دی او بیا د حالف په خیال کي غیر د محلوف علیه خیر ورغلی.

پوه سه: چي ضمیر موٴنث د غیرها راجع دی و یمین ته چي هغه موٴنث سماعي دی نو دی راتګ وکړی په هغه کار سره چي خیر دی یعني په قسم کي ځان حانث کړي او وروسته دي کفاره د یمین ورکړي مثلاً سړی د ورور سره جنګ وکړي، نو ده قسم واخستی چي زه به ستاسره په ژوند وصله رحمي نه وکړم او یا به پر یوه کاسه او سترخان ډوډی درسره وخورم الی غیر ذالک نو دا سړی دي ځان حانث کړی او بیا دي کفاره د یمین ورکړي.

مسئله: لس مسکینانو ته اطعام عام که پر وجه د تملیک وي چي هر مسکین ته نصف صاع د غنمو ورکړي او پر ډول د اباحت وي چي لس مسکینان غرمه او ماښام مېلمانه کړي هرڅونده چي يې وخوړل او ځانونه يې ماړه کړه د کفارې غاړې يې خلاصي سوې هذا عند ابي حنيفه رحمة الله علیه، او امام شافعي رحمة الله علیه وايي چي تمليک شرط دی کفارة اليمين قیاسوي پر صدقة الفطر او زکوٰة باندي چي په هغو خواه مخواه تملیک غواړي او په اباحت يې غاړې نه خلاصېږي، موږ وایو دا قیاس مع الفارق دی، ولي په زکوٰة کي د ایتاً لفظ راغلی دی یعني آتو الزكوة او په صدقه الفطر کي د اداً لفظ راغلی دی یعني في قوله علیه السلام ادوا عن آه او اتیان او ادا بیله تملیکه نه حاصلېږي یعني اباحت ته آدا او ایتا نه ویل کېږي، او په کفاره کي خو لفظ د اطعام راغلی دی اطعام تملیک او اباحت دواړو ته شامل دی، بلکې ظاهره ترجمه د اطعام خو جعل الغير طاعماً وهو في الاباحة لکن تمليک بالاجماع روا دی ولهذا قال الحنيفية بالامرين.

فائده: د حضرت علي رضی الله عنه څخه روايت دی په تفسير کي ددې آيت "اطعام عشرة مساكين" چي غرمه او ماښام به ډوډۍ ورکوي "ان شئت خبزاً او لحماً او خبزاً وزيتاً او خبزاً وسمناً او خبزاً و تمراً انتهى.

درويش وايي: چي دا قول د حضرت علي رضی الله عنه بيان د ماهو الاولى دی ورنه اصلي **مسئله** کفارة پر طريقه د اباحت داده چي په ماسوی د غنمو د ډوډۍ خو حتماً یوادم شرط دی تاچي مسکين ځان ښه په موړ کړي لکه اوربشينه ټيکله او یا جواینې پتيري په خوړو خو به يې ادام سړی ځان نه سي مړولای او د غنمو په ډوډۍ که ادام متعارف و، نو خو په ډوډۍ سره خوړل کېږي لکه غوښې، سرکه، دوښا وغيره لمن المو ادمة وهو الموافقة، نو ورجي ادام نه لري.

مسئله: که په لسو مسکینانو کي یو داسي کوچنی پکښې و چي تازه د ډوډۍ پر خوراک راغلی و هغه نه دی حساب، ولي هغه پر يوه ځای خپته نه سي ډکولای بلکې لږ لږ خوري مگر ډېر وارونه.

فائده: که يې يوه مسکين ته لس ورځي ډوډۍ ورکړه په نېز د امام اعظم رحمة الله علیه روا ده، او که يې يوه مسکين ته په يوه ورځ پر طريقه د اباحت ډوډۍ ورکړه د يوې

ورځي په ځای کي دربږي، ولي چي يوه ورځ لس واره ډوډۍ څوک نه سي خوړلای
او که يې پر طريقه د تمليک د لسو ورځو کفارة ورکړه، بعض علمأ وايي صحيح
کيږي او که يې و يوه مسکين ته د لسو مسکينانو طعام ورکړی پر يوه ځای که څه
هم تمليکاً وي د يوې ورځي غاړي په خلاصيږي وهذا کله عند الامام الاعظم رحمة الله عليه
ع،،، وللناس فيما يعشقون مذاهب، اشارة الى اختلاف المذاهب.

پوه سه: چي د هر مسکين لپاره په نېز د امام اعظم رحمة الله عليه نصف صاع من بر او
صاع من شعير او تمر وهو قول الشعبي والنخعي وهو قول علمأ العراق ايضاً وقول
سعيد بن جبير ومجاهد ايضاً.

فائده: ورکړه د قيمت د غنمو من الدراهم والدنانير روا ده په نېز د ابو حنيفه رحمة الله عليه
خلافاً لغيرة من الآئمة.

مسئله: که يې کفاره و اهل ذمه وو ته ورکړه د امام اعظم رحمة الله عليه په نېز روا ده ولي
چي آيت د اطعام مطلق دی و لقوله تعالى لاينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم في
الذين الآية، او په نېز د جمهورو نه روا قياساً على الزكوة لانه لايجوز صرف الزكوة
الى ذمي اجماعاً ونحن نقول ليس هٰ قياس جامع.

مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ

له منځني څخه د هغه طعام چي تاسي خپل اهل ته ورکوئ يعني الاولاد والزوجات
والخدم وغيرهم.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله عليه د تعجب وړ تفسير کوي چي وايي ای من خير قوة
عيالكم وهذا بعيد من لفظ الاوسط، والصحيح ما قيل المراد المتوسط في الكيفية
لا اعلى ولا ادنى، مثلاً يو چاته چي معزز گران مېلمه راسي ورجي غوښي پوډين د
چرگانو د غوښو غورمه ورجوړه وي او چي يو ميانه مېلمه ورته راسي صرف غوښي
او ورجي په مهمانۍ کي ورکوي او دده خپل د کور او عيال غالباً خوراک ښوروا وي،
نو فقرأ ته چي يې ورکوي دا دده عمومي خوراک دی په کفاره ورکړه کي.

سوال: دده عمومي خوراک خو ادنی دی؟

ځواب: دغه دده د کور خوراک خو په دې متوسط دی چي دده د درمياني حال سره
برابر دی؟

پوه سه: چي دا آيت دليل دی د مذهب د ابو حنيفه رحمة الله عليه چي اطعام پر وجه د اباحت هم روا دی يعني تمليک نه دی ضروري کما قال غيره.

فائده: روح البيان او مظهري وايي چي من اوسط په محل کي د نصب دی يعني صفت مفعول مطلق دی والتقدير ان تطعموا عشرة مساکين طعاماً من اوسط آه.

اَوْ كِسْوَتُهُمْ

او يا کالي د لسو مسکينانو عطف دی پر اطعام باندي.

پوه سه: چي مذهب د ابو حنيفه او د ابي يوسف دادی چي ادنی د کسوة دادی چي اکثر د بدن يې په پټ وي لکه قميص او پرتوگ يا قميص او لنگ نو يوازي پرتوگ په کفاره نه دی کافي که څه هم لمونځ پکښي روا دی، ولي په عرف کي چي سړي يوازي پرتوگ اغوستی وي خلگ يې لڅ بولي او لنگوټه او رخچينه صدرۍ وغيره په کفاره کي نه دی شرط او په نېز د امام مالک او امام احمد او امام محمد رحمهم الله ادنی کسوة هغه دی چي لمونځ پکښي روا وي نو د نر لپاره يو پرتوگ فقط او يا يو لنگ فقط او يا اوږد قميص کافي دی.

پوه سه: چي د اوږد قميص قيد درويش له ځانه ووايه، ولي چي په عصر حاضر کي د نرانو قميصان د کوناټو تر منځه پوري وي چي په هغو کي لمونځ نه دی روا، او امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي په کفاره کي ادنی مايطلق عليه اسم الکسوة کافي دی نو دده په نېز يوازي لنگوټه يا يوازي لنگ يا يوازي قميص هم کافي دی که څه هم په دغو ملبوساتو کي لمونځ نه وي روا او په يوازي خولۍ کي دده د اهل مذهب اختلاف دی چي کافي ده او که نه.

اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ

يا اعتاق دی د مريي يا ښځي.

پوه سه: چي په نېز د امام اعظم رحمة الله عليه په کفارة يمين او ظهار کي رقبه کافرة هم روا ده لاطلاق النص فيها بخلاف کفارة القتل خطاً، ولي چي هغه مقيد ده په مؤمنه سره بالنص او د امام شافعي رحمة الله عليه په نېز په کفاره يمين او ظهار کي هم رقبة کافره نه ده کافي، دی قياسوي پر کفارة القتل باندي موږ وايو چي مطلق دی پر خپل اطلاق

جاري وي، او مقيد دی پر خپل تقيد كذا في الهداية وفي كتب اصول الفقه.

فائده: كلمه د "او" په خصال ثلثه وو كي د كفارة اليمين يعني اطعام او كسوة او تحرير رقبة كي لپاره د تخيير ده يعني حالف حانث اختيار لري هر يوه چي وركوي كما ورد في الحديث الصحيح النبوي ﷺ چي ابن عباس رضي الله عنه وايي چي ځه وخت چي آيت د كفارة اليمين نازل سو، نو حذيفه رضي الله عنه وويل يا رسول الله ﷺ نحن بالخيار قال انت بالخيار ان شئت كسوت وان شئت اطعمت وان شئت احررت او كما قال رسول الله ﷺ.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ

او كه حالف حانث نه درلودي هيڅ شي د امور ثلثه وو څخه يعني عاجزه و دومره دده مال و چي د كور او عيال خرڅه يې كړي يا پورونه پر باندي بالاسي چي اطعام فقرأ ته يا كسوت وركړي او نه ده د ازادولو دمريي طاقت درلودی، او بعض فقهأ وايي چي كه حالف دومره مال درلودی چي دا ممكنه وه چي اطعام يا كسوت د فقراؤ يې كولای سوه او يا مريی په رانيسي او ازاد يې كړي كه څه هم د عيال خرڅه نه سي ورپاته هغه عاجزه نه دی، ولي چي د عيال د خرڅ لپاره به مزدوري وكړي و هو قول الحسن البصري وسعيد بن جبير.

مسئله: حلف كه مريی واخلي او حانث سي د هغه يوازي روژې كفاره دي، ولي چي دی قادر پر اطعام يا اكسأ يا تحرير قادر لان جميع مافي يده للمولی ولاملک له علی كل شئ او كه مالک دده ځواني ورسره وكړي او دده يو د امور ثلثه وكړي د مريي غاړي نه په خلاصېږي كذا في المستسعى من كتب الفقه.

فائده: كه مريي حالف حانث په روژو پيل وكړی روژې يې نه وي پوره كړي چي بادار آزاد كړی او هم يې مال پيدا كړی چي قدرت پر امور ثلثه وو ورته موجود و، كفارة مالي ده.

فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ

نو پر دې عاجز باندي درې روژې نيول لازم دی.

پوه سه: چي "صيام ثلثة ايام" د مبتدأ محذوفي خبر دی ای فكفارته طعام الخ،

والجملة جزأ لقوله "فان لم يجد آه"

پوه سه: چي په نېز د امام مالك رحمة الله عليه پرله پسې روژې نيول واجب نه دي، ولي چي بعض مطلق دی بل كه تتابع مستحب ده او د امام شافعي رحمة الله عليه هم داغه مذهب دی او په نېز د امام اعظم او امام احمد تتابع شرط ده، امام اعظم رحمة الله عليه دليل په دې وايي چي په قرآئت کي د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه داسي راغلي دي "فصيام ثلثة ايام متتابعاة" او دا قرائت مشهور دی نو قيد د مطلق نص په صحيح دی.

مسئله: فقهاً وايي چي بعض داسي قسمونه سته چي پر حالف باندي مراعات فرض وي لكه سړی چي قسم واخلي چي لمونځ به په قصده نه قضأ كوم مثلاً.

سوال: لمونځ خو فرض دی، نو د قسم څه فائده ده؟

ځواب: د قسم فائده يې تاكيد دی او بعض داسي قسمونه هم سته چي پر حالف يې حنث او كفاره لاذمه ده لكه يو سړی چي قسم واخلي چي زه زنٰی كوم يا به لمونځ نه كوم مثلاً پر هغه فرض ده چي ځان دي حانث كړي او كفاره دي وركړي، وفي الحديث "من حلف ان يطيع الله فليطعه" يعني ځان دي حانثوي "ومن ان يعصيه فلا يعصيه" يعني ځان دي حانث كړي، او په قسمو كي كه حنث افضل وي لكه قسم پر هجران د مسلم حنث افضل دی، او پر ته له دغو درو قسمو څخه چي حنث او بِر پكښي برابر وي ځان نه حانثول افضل دی لتعظيم اسم الله الذي حلف به.

مسئله: په وجوب كي د كفارې كه له سړي څخه په هېره قسم مات سي او كه څوک په زوره قسم په مات كړي سره برابر دي.

ذٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ؕ

ای المذكور في ماقبل كفارة د قسمو ستاسي چي تاسي حلف او قسم واخلئ والمراد وحنثتم.

پوه سه: چي د كفارې وجوب خو په اجماع بعد الحنث دی لكن په دې كي اختلاف دی چي كفاره قبل الحنث روا ده او كه نه، امام شافعي او امام احمد په دغه آيت سره دليل وايي چي كفاره قبل الحنث روا ده، ولي چي په دې آيت كي يې د كفارې نسبت و ايمانو ته كړی دی و حنث ته يې نه دی كړی، او اضافت دليل دی د سببيت

د مضاف اليه لره مثل صلوة الظهر، نو دا معلومه سوه چي ايمان سبب د وجوب د كفارې دی البته وجوب الادأ بعد الحنث ده، وهذا قول احمد ومالك والشافعي في القديم، وعند الامام الاعظم رحمة الله عليه نه ده روا دمخه كول د كفارې پر حنث باندي مطلقاً كه مالي وي لكه اطعام او كسوة او كه روژې وي، دی وايي چي سبب د كفارې خو حنث دی چي گناه ده چي تعظيم د اسم الله يې نه وكړی دون نفس اليمين لان لفظ الكفارة نيئ عن ستر الذنب وانما الذنب في الحنث دون اليمين.

وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ط

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي مراد له حفظ اليمين څخه دادی چي تاسي پر هر شي قسمونه مه اخلئ چي دا د آدب سره د اسم الله خلاف دی، او بعض مفسرين وايي چي قسم چي دي واخستی نو يې رعايت كوه يعني ځان مه حانثوه په شرط ددې چي دوام د يمين مفضي و ترك ته د خير نه وي لكه ترك د صلة الرحم كما حلف ابوبكر رضي الله عنه في قصة اتهام بنته عائشة رضي الله عنها بالزنى كما سيجئ في القرآن على مسطح ابن خالته الذي ينفق عليه لكونه مسكيناً مهاجراً بدرياً بسبب ان مسطح ايضاً كابن ابي والمنافقين كلهم اتخذ سهماً في اتهام عائشة رضي الله عنها بالزنى مع صفوان فلما اظهر الله تعالى برائة عائشة من الزنى في ثمانية عشرا آية كما سوف يجئ تمام القصة في سورة النور من الجزء الثامن عشر، چي د صديقة عائشة بن ابي بكر الصديق رضي الله عنه برائت په قرآن سره ښكاره سو، نو ابوبكر الصديق وويل والله لا انفق على مسطح ابداً فنزل قوله في تلك السورة "ولا ياتل الو الفضل والسعة ان يؤتوا اولى القربى والمساكين والمهاجرين في سبيل الله وليعفوا وليصفحوا الا تحبون ان يغفر الله لكم والله غفور رحيم" د آيت تفسير: قسم دي اخلي خاوندان د فضل يعني د ښو صفاتو چي مراد ځني ابوبكر رضي الله عنه او خاوندان د فراخۍ د رزق دي چي هم ابوبكر ځني مراد و له دې څخه چي وركوي و اقرباؤ، مساكينو او مهاجرينو ته په لاره كي د خدای جل جلاله.

درويش وايي: چي په آيت مذكوره كي لفظ د جمع راغلی دی لكن مراد ځني مسطح ابن خالة ابوبكر رضي الله عنه دی، او تاسي عفوه ورته وكړئ او دده له ناوړه كار څخه چي اتهام د عائشي رضي الله عنها و په زنا سره مخ واړوئ او ستاسي نه ده خوښه چي خدای و تاسي ته بخښه

وکړي او خدای ﷻ غفور او رحیم دی، دا آیت چي ابوبکر ؓ واورېدی وه یې ویل بلی احب ذالک یعني مغفرت د خدای ﷻ مي خوښ دی، او وه یې ویل چي قسم په خدای ﷻ دی که زه د مسطح انفاق منع کړم ابداً، نو ابوبکر په دغه قسم کي ځان حانث کړی او انفاق یې بیر ته جاري وساتی او کفاره د یمین یې ورکړه.

درویش وایي: چي زما غرض دغه جزآ خیر و چي ابوبکر ؓ د خیر له کاره چي صله رحمي وه د مسطح سره قسم اخستی و لکن ځان یې حانث کړی او کفاره یې ورکړه.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۸۹﴾

دغه رنګه لکه خدای ﷻ چي بیان کړي دي وتاسي ته احکام د خپل دین مبین اسلام ددې لپاره چي تاسي شکر ووایاست د نعمت د تعلیم د خدای ﷻ وتاسي ته چي په هغو نفع د دنیا او اخرت موجوده ده.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی! دي شراب او قمار په هره نوع چي وي حتی د اختر په ورځو کي چي خلګ هګۍ سره جنګوي یا کتار کوي او روپۍ یې پر اینبي وي الی غیر ذالک من انواع القمار او بتان چي د عبادت لپاره تاسي درولي دي، کما في ماحول الکعبة في الجاهلیة.

یوه سه: چي انصاب جمع د نصب ده په زور د نون او په سکون د صاد، او هغه غشي چي تاسي په خیر او شر په معلوماوه چي پر یوه غشي به نوشته وه امرني ربي او پر بل به نوشته وه نهاني ربي او پر بل به نوشته وه انت مخیر.

یوه سه: چي په اهل جاهلیت کي به چي چا د سفر یا د تجارت یا د جنګ یا د نکاح د چا د لور یا خور سره الی غیر ذالک، نو د خیر او شر په ازلامو به یې معلوماوه، دا ازلام د کعبې د خادمانو په تصرف کي وه لکه چي تېره سوه چي پر یوه غشي به یو څه نوشته وه او پر بل به بل څه نوشته وه، نو دوی به پر هغه عمل کاوه.

فائده: په شریعت کي د ورته کارو لپاره مسلمانانو ته خدای او رسول استخاره ښوولې ده، لکن په اوسنۍ زمانه کي د جاهلیت و کاروته ورته کارو لپاره کوډګر ملایان سته چي څوک ورسي چي زه د فلاني کار اراده لرم ته زما فال راوګوره دده

په کتاب کې یوه دائره نوشته وي په حساب د ابجد یا په حروفو د ابجد، وروسته بیا تفصیل ددې دائرې نوشته وي، نو کوډګر ملا و هغه ته ووایي چې سترګې پټې کړه او ددې دائرې پر یو ځای ګوته کښېږده هغه ګوته پر یوه علامه خوامخوا لګیږي، وروسته بیا ملا صاحب هغه تفصیل پسي ګوري او په هغه کې چې هرڅه نوشته وه هغه بیان سائل د فال کوي.

پوه سه: چې د رجس معنا داده چې عقول سلیمه بد ځني وړي او نفرت ځني کوي.

مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾

له عمل څخه د شیطان دي یعني شیطان دغه کارونه و خلګو ته ښائسته کوي نو پر هېز ځني وکړي ددې لپاره چې تاسي به خلاصون پیدا کړي ددغو عملو له جزا څخه په ورځ د قیامت.

سوال: ضمیر د "فاجتنبوه" خو مفرد دی او مرجع یې ډېر شیان دي کمامر؟

ځواب: مفرد ضمیر و رجس ته راجع دی چې هغه ټولو ته شامل دی.

سوال: رجس خو هم مفرد دی، نو حمل یې پر څلورو شیانو څرنګه صحیح کېږي؟

ځواب: رجس خبر دی د یوازي خمر او د معطوفاتو د هر یوه خبر محذوف دی، او یا د "انما الخمر آه" سره مضاف محذوف دی، والتقدیر "انما تعاطي الخمر الخ" نو رجس پر تعاطي محمول دی عطف المفرد علی المفرد.

درویش وایي: چې دا څلورم آیت چې د شرابو په باره کې نازل سوی دی او تفصیل یې ددې تفسیر په سورة بقره کې تېر سو، او حرمت قطعي د شرابو په سنه درې کې د هجرت وروسته تر غزا د احد نازل سوی دی.

پوه سه: چې خمر ام الخبائث دی حتی چې علما کرام په قسم سره وایي چې همېشه توب د شرابو پر څښلو تر مرګه پوري او ایمان به نه سي سره یو یو ځای، نسائي د عبدالرحمن بن الحارث څخه روایت کړی دی چې هغه وایي چې ما واورېده د عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه چې یو سړی تر تاسي دمخه امتو کې چې ډېر ښه د خدای جل جلاله عبادت یې کاوه، نو یوې ګمراه ښځي وده ته قصد وکړی چې دغه عابد به زه ګمراه کوم، نو یې عابد ته مېنځه ور واستوله چې ته راسه زموږ یوه موضوع

ده ته به پکښې شاهد سې، نو عابد د ښځې سره رارهي سو، مينځې چې عابد په يوې دروازې ددنه کړی هغه به يې قلف کړی حتی چې عابد يې و يوې ښائسته ښځې ته ورساوه چې د هغې سره يو غلام ناست و، او د هغې ښځې و بغل ته د شرابو بوتل پروت و، نو هغې ښځې ورته وويل چې موږ ته د شاهدۍ لپاره نه يې راغوښتی بلکې ددې لپاره مو راغوښتی يې چې يا به زما سره زنی کوې او يا به دغه شراب څښې او يا به دغه غلام قتل کوې، عابد ورته وويل چې شراب راکړه وه به يې څښم، هغې چې شراب ورکړه عابد ته يې ښه خوند ورکړی، عابد ورته وويل چې ته يو ګړی ماته مهلت راکړه عابد چې د سکر درجې ته ورسېدی ښځې ته يې ور حمله کړه ښځه ورته پرېوتله عابد کلکه زنی ورسره وکړه، له زنی څخه چې فارغه سو هغې ورته وويل چې دغه غلام قتل کړه اخير يې غلام هم په قتل کړی، نو هغې ښځې چې دی ښه ګمراه کړی د مينځې په لاس يې ورکړی او دروازې يې تولي ورخلاصي کړې دباندي يې وشاړه انتهی مع زيادة.

فائده: ترمذي د عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه داسي روايت کړی دی چې ده وويل "اللهم بين لنا في الخمر بياناً شافياً" خدايه ته موږ ته بيان وکړی په باره کي د شرابو داسي بيان چې زموږ د زړه شفأ په وسي.

درويش وايي: چې د عمر رضي الله عنه غرض حرمت و، نو نازل سو هغه آيت چې په سورت بقره کي دی "يسئلونک عن الخمر والميسر قل فيهما اثم کبير ومنافع للناس واثمهما اکبر من نفعهما الآية" عليه الصلوٰة والسلام عمر رضي الله عنه راغوښتی دا آيت يې ورته تلاوت کړی چونکه په دې آيت کي يکلخته حرمت نه و، نو عمر رضي الله عنه بيا وويل "اللهم بينا لنا في الخمر بياناً شافياً" نو بيا هغه آيت د سورة النسأ نازل سو "ياايها الذين آمنوا لاتقربوا الصلٰوة وانتم سکارٰی الآية" بيا عمر رضي الله عنه راوبلل سو او عليه الصلوٰة والسلام دا آيت ورته تلاوت کړی چونکه دې آيت د عمر رضي الله عنه د زړه مراد نه کي حاصل بيا عمر رضي الله عنه وويل "اللهم بين لنا في الخمر بياناً شافياً" بيا دا آيت نازل سو چې په سورة مائده کي دی "انما يريد الشيطان الی قوله فهل انتم منتهون" فدعی عمر رضي الله عنه فقرئت عليه فقال عمر رضي الله عنه انتهنا انتهنا د عمر رضي الله عنه د زړه مراد حاصل سو، او د شرابو حرمت ابدي نازل سو، او عمر رضي الله عنه بيان شافي واورېدی فرضی الله تعالی عنه کيف طلب

مراراً للامة المحمدية خلاصاً من الخبائث لكن درویش وایي چي اوس هم په بعض اسلامي مملکوتو کي يا پټي يا ښکاره شراب خانې سته چي بعض فساق او فجار ورځي خپل کورو ته یې راوړي او په کورو کي یې په مزه مزه څښي اللهم صبراً.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

اراده نه لري شيطان مگر دا چي ستاسي تر منځ عداوت او بغض پيدا کړي لکه يو انصاري چي د سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه سر د اوښ په کرغښي وواهه او سر يې ورمات کړی.

درویش وایي: چي دا قصه په تفسير کي د سورت ددې کتاب په تفصيل تېره سوې ده، او په قمار کي گاهي داسي اندازې ته يو سړی ورسېدی چي مال به يې ټول بايلوی آخير به يې خور يا لور په خمار کي کښېښولو له هغه به يې هم بايلول اخير چي به ډېر سوختي سو د جانب مقابل سره په عداوت او بغض بلکې په جنگ به اخته سو.

پوه سه: چي "في الخمر آه" متعلق دی په "يوقع" پوري او د عداوت او بغضأ په منځ کي فرق دادی چي هر عدو مبغض دی او عکس کلي يې نسته او کلمه د في په معنی د بأ سببيه ده لکه په دې حديث کي "ان امرئة دخلت النار في هرة ای بسبب ظلمها علی هرة بان ربطها حتی ماتت جوعاً"

پوښتنه: په اول آيت کي انصاب او ازلام خو هم راغلي وه، نو تخصيص په دې آيت کي ولي د خمر او ميسر وکړی؟

ځواب: دا آيت خو خطاب دی په مؤمنينو پوري والمقصود نهيهم من الخمر والميسر، ولي چي انصاب او ازلام د مؤمن له شانه څخه دی؟

سوال: انصاب او ازلام يې ولي ورسره ضم کړه سره ددې چي هغه خو له افعالو څخه د اهل جاهليت وه؟

ځواب: لپاره د تاکيد د قبح د خمر او ميسر بمعنی ان هذه الاربعة متقاربة في القبح.

وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ

او هر يو له خمر او له ميسر تاسي منع کوي له ذکر څخه د خدای جل جلاله او له لمانځه څخه، نو ضمير د يصدکم په تاويل د کل واحد راجع دی و خمر او ميسر دواړو ته فافهم.

پوه سه: چې "ويصدكم" اشاره ده و مفاسد دينيه وو ته د خمر او ميسر، ولې سړی چې شراب وڅښي او سکر او لذت يې وزړه او دماغ ته ولاړ سي، نو دی په لذت کې غرق وي نو د خدای ﷻ له ذکر او لمانځه څخه غافله وي او نشه وي.

درویش وايي: چې د اوسنی زماني منشيات لکه چرس او هيروئين هم دغسي شان لري لکه د خمر، او دا کسان هم په نشه کې ډوب وي نه د خدای ﷻ ذکر کولای سي او نه لمونځ او دغه قمار والا که غالب سي د غلبې په لذت کې ډوب وي او هر ګړی هغه خپلي ګټلي روپۍ حسابي ذکر الله او لمانځه ته يې هيڅ فکر نه وي، او خمار والا مغلوب و نو دی په دې فکر کې ډوب وي چې څرنګه به يوه حيله جوړه کړي چې غالبه سي، ذکر الله او لمانځه ته په زړه او دماغ کې ځای نه لري ويدل عليه التجربة.

پوښتنه: لمونځ خو په ذکر الله کې داخل و، نو د لمانځه د تخصيص به څه فائده وي؟

ځواب: فائده د تخصيص يې تعظيم د لمانځ دی په دې معنا چې منع کونکي د لمانځه لکه منع کونکي د ايمان داسي دي لان الصلوة عماد الدين کما ورد في الحديث الصحيح او لمونځ فرق دی په منځ کې د مؤمن او کافر قال رسول الله ﷺ بين العبد وبين الکفر ترک الصلوة رواه مسلم و ابو داؤد والترمذي وابن ماجه او احمد، له حديث څخه د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه چې له نبي عليه السلام څخه يې روايت کړی دی چې عليه الصلوٰة والسلام يوه ورځ د لمانځه بيان کاوه، نو يې وويل که چا دوام پر لمانځه وکړی کان له نوراً وبرهاناً ونجاةً يوم القيامة" او که چا دوام پر لمانځه نه کاوه "لم يکن له نوراً ولانجاةً" او په ورځ د قيامت به د قارون او فرعون او هامان او د ابي بن خلف يعني چې د عليه الصلوٰة والسلام سره يې سخته دښمني وه په کفارو کې د مکې.

پوه سه: چې يوه واقعه د خمر په اشتغال کې د لمانځه دا هم ده چې يوه ورځ عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه مهماني جوړه کړې وه وروسته د ماز ديګر تر لمانځه، نو د ډوډۍ خوړلو وروسته يې شراب هم وڅښله چې هغه وخت شراب حرام نه وه، نو د ماښام د لمانځه په وخت کې چې يې يو صحابي مخته کړی د لمانځه لپاره نو هغه وويل "قل يا ايها الکافرون اعبد ماتعبدون" په حذف د لا کلمه په ټوله سورت کې يې ووايه، ولې چې دده د شرابو نشه په سر کې وه، نو هغه آيت نازل سو يا ايها الذين آمنوا لاتقربوا الصلوة وانتم سکارٰی.

درویش وایي: چي دا ټوله قصه مفصله په تفسیر کي د دې سورت تېره سوې ده او اعاده یې له فائدې څخه خالي نه ده.

فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿۹۱﴾

آیا تاسي وروسته تر ذکر د مفاسد دینیه وو د شرابو نه نهي کېږئ د شرابو له څښلو څخه.

پوه سه: چي لفظ د استفهام نهي دی د شرابو له څښلو څخه په ډېره بلیغه وجه سره کما لایخفیٰ.

فوائد شتیٰ: پوه سه چي یو سړی ووایي چي زه فلانی کار کوم او متصل پسي ووایي ان شأ الله تعالی حنث او کفاره نه پر لازمېږي، او که یو سړی ووایي که ما دا فلانی کار وکړی پر ما یې ماینه طلاقه او متصل پسي ووایي ان شأ الله طلاق نه لازمېږي که څه هم هغه وکړي، او که سړی ماینې ته ووایي چي پر ما طلاقه یې ان شأ الله تعالی طلاق نه واقع کېږي، او که یو سړی و بل ته ووایي چي ما دا شی پر تا په زر روپۍ خرڅ کړی چي ایجاب یې بولي، او هغه بل ورته ووایي چي زما قبول دی ان شأ الله تعالی، نو عقد نه سو لازم، او که سړی بل سړی مکره او مجبور کړي چي ماینه به طلاقوې، دی ورته وایي چي پر ما طلاقه ده ان شأ الله تعالی طلاق نه واقع کېږي، که یو سړی بل سړي ته وایي چي ما به په دعا کي نه هېروې، نو دی وعده ورسره وکړي چي نه دي هېروم ان شأ الله تعالی، نو د وعدې وفا نه پر لازمېږي، او که یو سړی و بل ته ووایي چي ماښام زما مېلمه یې، دی ورته وایي چي ښه دی ان شأ الله تعالی، او دی ماښام مهمانۍ ته ور نه سي ګناه کار نه دی، او که یو سړی بل ته وایي چي ستا لور مثلاً په یوه لک روپۍ مهر ماته په نکاح راکړه دی ورته وایي چي درمي کړه ان شأ الله تعالی، نو عقد د نکاح نه غوټه کېږي.

درویش وایي: چي وعلی هذا فقس امثالي ماذکرنا، البته که چا و بل ته وویل چي ته مسلمان یې دی به ورته وایي هو مسلمان یم حقاً او ان شأ الله به نه ورسره وایي ولي چي په ایمان کي شک کفر دی، او بعض امامان صاحب المذاهب وایي چي ایمان خو په وخت کي د خاتمې معتبر دي، نو دا د ان شأ الله ویل وفعلي ایمان ته راجع نه بلکې و خاتمې ته د ایمان راجع دی، والخاتمة مستورة لایعلمها الا الله جل جلاله.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا

او اطاعت وکړئ د خدای او د رسول د خدای ﷻ يعني په دې مورد کې د خمر او ميسر او بل په امتثال کې د ټولو واجباتو او په اجتناب کې د ټولو منهياتو، او تاسې ډېر ډېرئ له مخالفت څخه د خدای او د رسول.

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او که تاسې روی گرداني او مخالفت وکړئ د خدای ﷻ له اوامرو څخه نو په دې پوه سئ چې نسته پر رسول باندې زموږ مگر تبليغ د اوامر آلهيه يعني پر رسول ﷺ دا نه ده لازمه چې تاسې په حتماً پر اوامر آلهيه مجبوره وي بلکې په ذمه کې د رسول بلاغ مبين دی وبس، او رسول کريم ﷺ خو خپله وظيفه پر وجه اتم و اکمل سره اجرا کړه او له عهده څخه د رسالت خلاص سو، او پر تاسې يې حجت قائم کړی او ستاسې عذرونه يې در قطع کړه، نو که ايمان نه راوړئ نو تاسې مستحق د اور ياست ابداً.

پوه سه: چې خدای پاک جوت کړه خمر او ميسر له بتانو سره ففيه تحريم بليغ في الخمر والميسر، او شايد دا قول د عليه الصلوٰة والسلام شارب الخمر كعابد الوثن مستفاد من هذه الآية، وفي الحديث الصحيح لعن الخمر وشاربها وساقيها وبائعها ومبتاعها وعاصرها ومعتصرها وحاملها والمحمولة اليه واكل ثمنها وفي حديث عن ابن عمر رضي الله عنه قال عليه الصلوٰة والسلام من شرب الخمر في الدنيا ثم لم يتب منها حرمها في الآخرة رواه البغوي، رسول الله ﷺ وويل که چا وڅښل شراب په دې دنيا او توبه يې نه وکښل له دې گناه څخه خدای ﷻ به حرام وگرځوي پرده په آخرت کې، وروی الترمذي وابن ماجه عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من شرب الخمر لم يقبل الله له صلوٰة اربعين صباحاً که چا شراب وڅښل خدای ﷻ يې نه قبلوي لمونځ څلوېښت ورځې فان تاب تاب الله عليه" که يې وبه وکښل خدای ﷻ يې توبه قبولوي فان عاد لم يقبل الله له صلوٰة اربعين يوماً فان تاب تاب الله عليه فان عاد لم يقبل الله له صلوٰة اربعين فان تاب تاب الله عليه فان عاد في الرابعة لم يقبل الله له صلوٰة اربعين صباحاً فان تاب لم يتب الله عليه وسقاه من نهر الخبال، د طينة الخبال يا نهر الخبال په بل حديث کې د ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی عن

النبي ﷺ قال لایدخل الجنة عاق ولاقمار ولامد من خمر، علیه الصلوٰة والسلام وویل چي نه سي داخلېدای و جنت ته ازاري یعني یا د مور او پلار او یا د استاذ، او نه قمار یعني ډېر خمارباز او نه همېشه څښونکی د شرابو، رواه الدارمي وعن ابن عمر ﷛ قال رسول الله ﷺ ثلث قد حرم الله علیهم الجنة مد من الخمر والعاق والدیوث رواه احمد والنسائي علیه الصلوة والسلام وویل چي پر درو کسانو په تحقیق خدای ﷻ حرام کړی دی جنت، د شراب څښلو عادي او ازاري او دیوث هغه سړی چي ماینه یې زنٰی کوي او دی په خبر وي.

درویش وایي: چي تحریم د خمر او میسر چي په هغه تشدید سره نازل سو لکه چي وړاندي تېره سوه، نو بعض صحابه کرامو ﷡ وویل چي بعض زموږ وروڼه مسلمانان خو په داسي حال کي قتل سوه یا مړه سوه پر خپل فراش باندي او دوی څښل شراب او خوړلي یې د خمار روپۍ او خدای پاک رجس ورته ووایه، نو د هغو مړو یا قتل سوو وروڼو حال به څه وي، چي شراب یې په نسو کي وه یا شهیدان یا مړه سوه فانزل الله تعالی هذه الآیة.

لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيْمَا طَعِمُوْٓا

نسته پر هغو کسانو چي ایمان یې راوړی و او اعمال صالحه یې هم کړي وه گناه په هغه شي چي څښلي یې وه شراب او یا یې خوړلی و مال د میسر یعني دمخه تر تحریم د خمر او میسر.

اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحْسَنُوْا ۭ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۹۳﴾

هغه وخت چي دوی له شرک څخه ځان وساتي او ایمان راوړي پر خدای ﷻ په توحید سره، او عملونه د صالحات هم وکړي وروسته بیا د آئینده شراب الخمر والمیسر څخه یعني بعد التحریم ځان وساتي او ایمان ولري پر تحریم ددغو دوو کارو، او احسان کوي د خلگو سره او یا ټوله عملونه پر طریقه د احسان کوي کما جا في الحدیث النبوي الطویل چي په یوه برخه کي د هغه داسي راغلي دي "الاحسان ان تعبدالله کانه تراه فان لم تکن تراه فانه یراک" او بعض مفسران وایي

چې اوله تقوی له شرک څخه ده او دوهم تقوی د ټولو محرماتو څخه ده او دریم تقوی له شبهاتو څخه ده، او د خدای پاک محسنین بندګان خوښ دي.

درویش وایي: چې جلال الدین الرومي رحمة الله علیه په خپل کتاب مثنوي معنوي کې د احسان په باره کې داسې خوارږه ابیات راوړي دي.

محسنان مردند و احسانها بماند ای خنک آن را که این مرکب براند
ظالمان مردند و ماند آن ظلمها وایی جانی کو کند مکر و دهان
گفت پیغمبر خنک آن را که او شد ز دنیا ماند ازو فعل نکو
مرد محسن مرد لیک احسانش نمرد نزد یزدان دین واحسان نیست خرد
وای آن کو مرد و عصیانش نمرد تانه پنداری بمرگ او جان ببرد

درویش وایي: چې دا بیتونه د هغه حدیث صحیح ترجمان دي "من سن في الاسلام سنةً حسنةً فله اجرها واجر من عمل بها الی یوم القیامة ومن سن في الاسلام سنةً سیئة فله وزرها ووزر من عمل بها الی یوم القیامة.

حکایت غریبه: یو کال په بني اسرائیلو کې وچ کالي راغلې وه، نو یو فقیر د بني اسرائیلو یو کوڅې ته ورغلی او د یوه بخیل غني د کور و دروازې ته ودریدی او داسې یې وویل "تصدقوا علي لاجل الله" نو یوې نجلۍ د غني له کوره یوه بشپړه توده ډوډۍ ورته راوه ایستل او فقیر ته یې ورکړه، که ګوري د دباندې له خوا څخه د نجلۍ پلار غني بخیل راغلی او فقیر ته یې وویل چې دا توده ډوډۍ تاته چا درکړه؟ فقیر ورته وویل چې له دغه کوره یو نجلۍ راوه ایستل، بخیل ډیر متاثر او په کور وننوتی او خپل د لور راسته لاس یې ورپرې کړی، نو دې غني ته خدای جل جلاله په غضب سو، څه لږ زمانه وروسته ډیر مسکین سو او مړ سو، او هغه لاس پرې کړې لور یې پاته سوه چې پېغله سوه ډیره ښائسته وه یو ځوان په نکاح کړه ماښام چې سترخوان راوړه سو ښځه او میړه پر سترخوان سره کښېنستل، ښځې چپه لاس و ډوډۍ خوړلو ته وه ایستی، ځوان ورته وویل چې رشتیا ده چې د فقیرانو اولاد بې ادبه وي ځوان ورته وویل چې راسته لاس راوه باسه او په راسته لاس ډوډۍ خوره، ښځې د میړه د منت سره سره دوهم او دریم وار هم چپه لاس راوه ایستی، نو په خونه

کي هاتفي اواز وسو چي را وه باسه راسته لاس، ولي چي هغه خدای ﷻ چي تا د هغه پر نامه په کوچني والي ډوډۍ فقير ته ورکړې وه هغه خدای ﷻ تاته راسته لاس صحيح سالم درکړی، نو ښځي راسته لاس راوه ايستی او خپل مېړه ته يې ټوله قصه وکړه کذا في روح البيان.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی هر آئينه امتحان به وکړي ستاسي خدای ﷻ په يو لږ شي سره چي د داسي لويو کارو څخه نه دی چي د دوی پښه به پکښي وښويېږي لکه ابتلأ په بذل الانفس والاموال سره له ښکار څخه چي خدای پاک به يې د ابتلأ لپاره تاسي ته دروستوي.

پوه سه: چي "من الصيد" صفت دی د "شئ ای کائن من الصيد چي وبه رسېږي هغه ته ستاسي لاسونه او نېزې يعني بعضو ته به ستاسي لاس رسېږي او بعضو ته به نېزې.

پوه سه: چي ابن ابي حاتم له مقاتل بن حبان رحمة الله عليه څخه روايت کړی دی چي دا آيت په عمره کي د حديبيې نازل سوی دی چي عليه الصلوٰة والسلام د څورلس يا پنځلس يا شپاړس سوه اصحابو رضي الله عنهم سره په نيت د عمرې د ذي القعدې په مياشت کي له مدينې منورې څخه را روان وه لکن د مکې کفارو د مکې و دخول ته پرې نه ښول، نو دوی په حديبيه کي چي د يو ځای نوم دی ورته واړول او ټوله محرمان وه، نو وحشي حيوانات لکه هوسۍ، مرغان او نور د ښکار شيان به ددوی په خېمو کي ګرځېدله چي صحابه کرامو رضي الله عنهم دومره وحوش او طيور ګاهي نه وه ليدلي، نو عليه الصلوٰة والسلام دوی منع کړه له نيولو څخه په سبب د احرام.

درويش وايي: چي قصه د عمر الحديبية ډېره اوږده ده چي پخپل ځای کي به راسي.

لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ

پوه سه: چي لام د "ليعلم" متعلق دی په "يبلوا" پوري ولي چي دغه ابتلأ ددې لپاره ده چي خدای ﷻ هغه کسان سره معلوم او جلا کړي چي د خدای ﷻ له عذابه بېرېږي، نو به ښکار نه کوي او هغه کسان چي له خدايه نه بېرېږي او ښکار وکړي.

پوښتنه: خدای ﷻ خو ازلاً خبر و، نو د "ليعلم الله" معنی به څه وي؟

ځواب: ذکر خو علم دی او مراد ځني وقوع د معلوم ده، فالمعنی لیعلم الله وقوع الخائف موجوداً کما یعلمه قبل وجوده چي دې ته د منطقو په کتابو کي علم تفصیلي وایي.

دروېش وایي: چي پوره تحقیق د علم د باري تعالی په شرحه کي د سلم للقاضي محمد مبارک مطالعه کړئ وقل من یاتي بمثل التحقیق المذکور.

پوه سه: چي "بالغیب" له "من" څخه حال دی ای متلبساً ذالک الخائف بالغیب ای من العذاب ای من العذاب المرتب او من الله سبحانه چي د نه دی لیدلی.

پوه سه: چي خدای ﷻ دا اعلام ددې لپاره ذکر کړه قبل الوقوع تاچي مسلمانان باخبره اوسي او د ښکار له معصیت څخه صبر وکړي د احرام په حال کي دا اخبار عین رحمت او کومک دی د مؤمنانو سره.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۹۴﴾

نو که تجاوز وکړي یعني ښکار وکړي وروسته تر دې چي دوی ته خدای ﷻ خبر ورکړي چي دا ابتلأ ده من الله، نو هغه لره عذاب دی دردونکی، ولي چي تجاوز کونکي په دې لږ شي کي مراعات د حکم د خدای ﷻ ونه کړي، نو دی به چېري مراعات د حکم د خدای ﷻ وکړي له لویو کارو کي لکه جهاد في سبیل الله ببزل الاموال والانفس مثلاً.

فائده: مراد له "عذاب الیم" څخه عذاب د اخرت دی که یې توبه نه وکښل، او تعزیر به هم ورکول کېږي په دنیا کي او کفاره د ښکار به هم ورکوي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ؕ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي مه وژنئ ښکار په داسي حال کي چي محرمان یا په حج یا عمره کي یاست.

پوه سه: چي صید هغه حیوان دی چي له خلکو څخه ځان ساتي او په اصل خلقت کي وحشي وي که څه هم په اعتبار د ډېر اعتیاد د انسانانو سره وحشیت پرې ایښی وي لکه هوسۍ چي له کوچني والي څخه په کور کي وساتل سي، نو هغه خپل خلقتي وحشت ترک کړي یعني که یې ایله کړي هم له کوره نه وځي، وامثال ذالک کثیرة لان

العارض قد علی من الطبع، نو که په خلقت کي ماکول اللحم وي لکه سویان او د غره پسونه او که ماکول اللحم نه وي لکه پړانګان، زمریان او لوی فیلان، لکن امام اعظم رحمة الله علیه وايي چي د صید له حکمه څخه وتلي دي هغه شیان چي په حدیث کي راغلي دي د هغو د قتل جواز لکه مار، لړم، موږک، حدات یعني ټپوس، کارګه والذئب العادي دون غیر العادي فیجوز قتل الکلب خصوصاً العقور والفهد هو حیوان صید دی او استئناس د خلګو سره عارضي لري، او بعض علمأ وايي چي سپی صید نه دی وهو غیر متوحسن بالطبع بلکې طبع يې استئناس د خلګو سره دی وبه قال ابو حنیفه رحمة الله علیه، لکن امام اعظم رحمة الله علیه هغه حیوانات ځنی ایستلي دي یعني صید يې نه بولي چي په حدیث شریف کي يې قتل روا سوی دی لکه مار، لړم، موږک، ټپوس او کارګه لکن هغه کارګه چي مرادي غوښي خوري دون غراب الزرع، او لېوه او هغه درنده چي پر خلګو تجاوز او حمله کوي لکه پړانګ، زمری وغیرها، بخلاف غیر العادي لکه چغال ګیدړه فیجوز قتل الکلب خصوصاً خروړی سپی، او بعض خلګ وايي چي سپی صید دی د خلګو سره يې الفت عارضي دی، او بعض علمأ وايي چي سپی صید نه دی لانه غیر متوحش بالطبع، او ابن الجوزي رحمة الله علیه وايي چي مراد له کلب څخه مطلق سبع دی، ولي چي علیه الصلوٰة والسلام و عتبه ابن ابي لهب ته ښېرا وکړه په دې الفاظو سره ﴿اللهم سلط علیه کلباً من کلابک﴾ او پر هغه زمری مسلط سو، دا قصه مخته تېره سوې ده.

درویش وايي: چي په عقرب کي ټوله اقسام داخل دي لکه غالبوزه، غونډک او اهلي پیشي ښکار نه ده عند ابي حنیفه رحمة الله علیه لعدم وحشتها وغلط من قال هي متوحشة او الفت يې عارض دی.

مسئله: که یو محرم و بل ته د صید اشاره وکړه چي هغه محرم نه و، نو هغه هغه شی ښکار کړی د قتل جزأ سته پر محرم مشیر باندي، او یا یو سړی محرم و بل غیر محرم ته دلالت وکړي عني داسي ولاړ سه د فلاني غره وشاته مثلاً هوسی ده ښکار يې کړه، نو د ښکار جزأ پر دلالت کونکي باندي ده.

مسئله: که محرم نه و صید ته اشاره وکړه او نه يې دلالت بلکې غیر محرم پخپله ولیدی او قتل يې کړی محرمانو ته يې د غوښو خوراک روا دی کما في حدیث ابي

قتاده رضي الله عنه چي دی مخرم نه و او د غره پسه يې ښکار کړی، نو نور ملګري يې چي محرمان وه هغه غوښي ورسره وخوړلې څه وخت چي دا موضوع و عليه الصلوٰة والسلام ته پيش سوه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي ستاسي محرمانو څخه يو چا امر ورکړی و ابو قتاده رضي الله عنه ته او يا يې د ښکار اشاره ورته وکړه؟ خلګو ورته وويل يا، نو عليه الصلوٰة والسلام، نو عليه الصلوٰة والسلام و محرمانو ته وويل "فكلوا ما بقٰى من لحمها.

فائده: د مرغه هګۍ ماتول هم په ښکار کي داخل دی خلافاً لداؤد الظاهري.

فائده: علماؤ اجماع کړې ده که محرم ښکار وکړي او يا ښکار ذبح کړي حکم يې د ميتة دی نه ې محرم ته خوراک روا دی او نه غير محرم ته، او ثوري رحمة الله عليه او نور علمأ وايي چي و غير محرم ته يې خوراک روا دی وهو مذهب الشافعية دوی يې پر ذبيحه د سارق قياسوي لكن قياس مع الفارق دی فتامل.

وَمَنْ قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ

که چا ښکار قتل کړی له تاسي څخه چي مؤمن محرم ځني مراد دی په قصد سره.

پوه سه: چي د "متعمداً" د قيد فائده داده چي که محرم په خطأ سره او يا يې احرام هېر و او يا چا مجبور کړی پر ښکار باندي، نو پر هغه جزأ د صيد نسته وهو مذهب سعيد بن جبير رضي الله عنه او ثوري رحمة الله عليه او ابو منذر له شافعيانو څخه او جمهور علمأ وايي چي جزأ د صيد پر محرم سته سوأ قتله عامداً او ناسياً.

مسئله: که محرم و ښکاري ته په خوله ښکار وروښوو او يا يې په لاس پر هغه محرم باندي جزأ د صيد لازمه ده.

درويش وايي: چي په دې مبحث کي نوري مسئلې هم سته او اختلافات د مذاهبو هم سته چي ځای د تفصيل يې کتابونه د فقهي شريفي دي دا يو څو مسئلې چي درويش راوړې عملاً بقولهم مالا يدرک کله لا يترک کله.

وګفته اند مشت نمونه خروار است

فائده سنيه: محرم ته خو هيڅ ځای ښکار نه دی روا که په حدود کي د حرم وي او که خارج تر هغه چي په عربي يې حِل بولي، او غير محرم سړی په حل کي ښکار کولای سي اما په حدود کي د حرم ښکار نه دی ورته روا، حدود د حرم د مشرق پر

خوا شپږ میله دی او د مغرب پر خوا دوولس میله دی او د شمال پر خوا اتلس میله دی او پر مقابل یې څلیرویشت میله دي هکذا الفقیه الحنفي ابوجعفر الطحاوي.

پوه سه: چي د جزأ لفظ مرفوع دی یا خبر د مبتدأ محذوفي دی والتقدیر فالواجب علیه جزأ، او یا مبتدأ د خبر یې جارومجرور مقدم علیه محذوف والتقدیر فعلیه جزأ آه وتقدیم الخبر لصحة ابتدائیة النکرة، او جمله تړوله خبر د "من" ده وایراد الفأ لتضمن من معنی الشرط.

پوه سه: چي "جزأ" چي په تنوین وایي او وروسته مثل چي رائحي هغه هم مرفوع وایي صفت یا بدل د جزأ یې بولي، او جمهور قاریان یې جزأ بې له تنوینه مضاف بولي ومثل ته اضافت څوک بیانیه او بعض وایي چي اضافت د مصدر و مفعول ته یعني فعلیه ان یجری مثل ماقتل.

پوه سه: چي د امام اعظم او امام ابو یوسف رح په نېز مراد له "مثل" څخه قیمت دی دوی چي مثل مطلق چي شریک په نوع کي د ښکار سره وي خو اجماعاً صورة ومعنی مراد نه دی، ولي خو باید د هوسۍ په ښکار کي هوسۍ لازم سي او د هر ښکار د نوع شي لازم سي دا خو اجماعاً نه دی مراد او نه صحیح دی، نو ضروري چي مراد له مثل څخه مثل معنوي وهو القیمة، او بل دلیل دادی چي هغه ښکار چي مثل صوري نه لري لکه چوغکه او ملخ او ډیک وغیره خو مثل صوري په نعم کي نسته، نو خو قیمت به ورکوي.

سوال: مراد په آیت کي دادی چي که ښکار مثل صوري نه درلودی په هغه کي به قیمت ورکوي؟

ځواب: دا خو یا جمع بین الحقیقة والمجاز ده او یا عموم المشترک دی وقد منع العلمأ کلا منها.

پوه سه: چي "من النعم" د "مثل" بیان دی "من النعم ای الابل والبقر والغنم.

سوال: خدای پاک پخپله بیان د مثل په نعم سره وکړی او قیمت لکه امام ابوحنیفه رحمة الله علیه چي یې لازم بولي هغه خو نعم نه دی، نو حنفیه به ددې ځواب څرنګه ورکوي؟

ځواب: هغه تقدیرات چي د علیه الصلوٰة والسلام له خوا او د صحابه وو رضي الله عنهم له

خوا ذکر سوي دي تهوله په اعتبار د قیمت دي نه په اشتراک صوري ظاهري، مثلاً چي شترمرغ ښکار کړي، نو مثل صوري يې اوښ دی، نو به اوښ په فديه ورکوي بلکي واجب قیمت د شتر مرغ دی وهذا هو المنقول عن رسول الله ﷺ والصحابة الكرام ﷺ فالقيمة للصيد لازم في الفدية كما قال ابو حنيفة رحمة الله عليه دون المثل الصوري كما قاله الائمة الآخرين رحمهم الله تعالى اجمعين.

درويش وايي: چي امام مظهري په دې ځای کي ډېري اوږدې خبري له يوې خوا او بلي خوا رانقل کړي دي لافائدة فيها الا التحير للمتعلم فيما هو المراد ان شئت مصداق ماقلت فطالع تفسيره.

يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ

چي حکم وکړي په دې جزأ او قیمت په نېز د ابي حنیفه او ابي یوسف رح او یا په مثل صوري سره عند المعتبرين للمثل الصورين كسائر الائمة، نو ضمير د "به" يا راجع وجزأ ته ده يا مثل ته او جمله د "يحكم" چي په حکم د نکرې كسائر الجمل صفت ده د جزأ او یا د مثل، ولي نحويين وايي چي لفظ مثل نه معرفه کېږي په اضافت سره، نو روا دی توصيف د مثل او د ما اضيف اليه په جمله سره او حکم کونکي دوه کسه صاحبان د عدالت دي.

تشريح: نو په نېز د ابوحنیفه او ابو یوسف دوه کسه عادلان دي و صيد ته قیمت کښېږدي، په هغه ځای کي چي ښکار سوی دی او هغه ځای یو بیابان و چي نه ښکار خرڅېدی او نه رانیول کېدی، او و هغه نژدې ځای که قیمت ورته کښېږدي، نو که يې قیمت د صید رسېدی چي پسه يا غويي وغیره په رانیول کېدی، نو ښکاري اختيار لري يا دي هغه نعم په رانيسي چي په قیمت د صيد رانيول کېږي، نو دې حرم ته واستوي چي هوري ذبح او خيرات سي او که په قیمت د صید غنم یا خرما وغیره رانیسي او هر مسکین ته نصف صاع د غنمو ورکوي او یا پوره صاع د خورما یا د اوربشو ورکوي، او يا روژې نيسي په اندازه د طعام د هر مسکین هر څو روژې چي سوې او که له قیمت څخه د صيد لږڅه بالاسوه چي طعام مسکین ته نه رسېدی يعني نصف صاع ته هغه دي خيرات کړي او يا دي د هغه په ځای کمي یوه کامله روژه ونيسي، ولي چي صوم شرعي تبعيض نه قبلوي.

درويش وايي: چي دا وه تشريح د مذهب د ابو حنيفه او ابو يوسف كما بين في الهداية ورد المحتار وغيرهما من كتب المذهب الحنيفي.

پوه سه: چي هديًا حال دی له ضمير څخه د "به" چي راجع و جزأ يا مثل ته، والمعنى هغه هدياوي چي رسېږي به وكعبې مباركې ته يعني هورې به ذبح كېږي او پر مساكينو د كعبې مباركې به تقسيم كېږي.

پوه سه: چي امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي لفظ هديا مذهب د ابو حنيفه رحمة الله عليه ردوي چي دی وايي چي قيمت د صيد لازم دی، ولي قيمت خو هديه نه ده؟

ځواب: د امام اعظم رحمة الله عليه خو دا مراد نه دی چي قيمت هديه ده بلكې په قيمت د صيد به يا پسه يا غويی يا اوښ رانيسي او هغه به هديه وګرځوي، نو قيمت ته هديه ويل مجاز باعتبار مايؤل اليه دی وهذا المجاز غير عزيز في العربية كما في قوله تعالى "اني اراني اعصر خمراً في سورة يوسف وكما في قوله عليه الصلوٰة والسلام "من قتل قتيلاً فله سلبه" او يا دي هدياً حال مقدره وي ای مقدراً كون القيمة هدياً كما في قوله تعالى "فادخلوها خالدين" لان الخلود لايكون وقت الدخول بل مقدرة في وقت الدخول، بالغ الكعبة صفت دی د "هدياً".

سوال: هدياً" خو نكره دی او بالغ الكعبة په اضافت ومعرفي ته معرفت دی؟

ځواب: اضافت په بالغ الكعبة كي اضافت لفظي دی فلا يفيد التعريف كما تقرر في النحو.

فائده: دا نه ده لازمه چي عين كعبې ته به هديه رسوي بلكې بالغ الكعبة يې صرف ددې لپاره وو ايه چي د هديې د ذبح شرط حرم دی هر ځای چي وي په حرم كي داخل يعني خارج تر حدود د حرام به يې نه ذبح كوي.

مسئله: د هديې غوښي به خامخوا د حرم پر مساكينو ويشي، جمهور علماً وايي چي دا تقسيم واجب دی، ولي چي د بلوغ و كعبې ته دا فهمېږي چي غوښي به يې مساكينو ته د حرم وركول كېږي، او امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چي تقسيم پر مساكينو د حرم نه دی واجب بل يتصدق على المساكين في الحرم وغيره حسب مشيته، امام رحمة الله عليه وايي چي چي ذبح عبادة غير معقوله ده، نو رعايت د مكان چي حرم دی پكښي شرط دی حتى من ذبح الهدى خارج الحرم

لایجوز واما التصدق باللحم فعبادة معقولة ولا دلیل علی تخصیص مساکین الحرم کذا في کتب فقهاً مذهبنا رحمهم الله تعالی.

اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ

او یا کفاره د طعام د مساکینو.

پوه سه: چي "او کفارة آه" عطف دی پر "جزأ" او د ابن عامر او د نافع قرائت په اضافت د کفاره دی و طعام ته یعني کفاره تنوین نه لري، او د طعام لفظ مجرور دی او نور قرأ "کفارة" په تنوین وايي او طعام په رفع سره یا عطف بیان دی کفاره او یا یې بدل دی.

فائده: کلمه د "او" لپاره د تخییر ده یعني ښکار کونکی اختیار لري که مثل ماقتل من النعم ورکوي په معنی مذکور من قبل سره چي په قیمت د ښکار که نعم کیدی نو که نعم ورکوي بالغ الکعبة او یا په مقدار د قیمت د ښکار غنم رانیسي او نصف ساع و مساکینو ته ورکوي او یا په هغه اندازه روژې نیسي، او دا تخییر دده لپاره تخفیف پر جاني، او امام شعبي او نخعي وايي چي په جزأ کي د صید ترتیب مذکور في القرآن شرط دی.

اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ

او یا برابر د طعام سره د مساکینو دي روژې ونیسي، لکن په دې کي اختلاف دی چي مقدار د طعام د یوه مسکین څو دی، امام اعظم رحمة الله علیه وايي چي مقدار یې نصف صاع ده من بر او یا یوه صاع د اوربشو او یا د خورما، لکه دده رحمة الله علیه چي په صدقة الفطر کي دغه مذهب دی، او نوري کفارات یې تولي پر قیاس کړي دي، او د امام شافعي رحمة الله علیه په نیز یو مُد د هر مسکین طعام او په کفاره یمین او د ظهار او په کفارة الصوم کي هم د امام شافعي رحمة الله علیه داغه مذهب دی.

پوه سه: چي لام د "لیذوق" متعلق دی په محذوف پوري یعني اوجبنا ذالک الجزأ او الکفارة لیذوق الجاني یعني ورسېږي جاني ښکاري ته درندوالی د خپل او بد عاقبت د ښکار کولو چي د تجاوز وکړي له نهي څخه د ښکار چي خدای جل جلاله منعه کړي وو.

فائده: اصل وبال ثقل ته وايي كما في هذه المحاورة طعام وبيل اى ثقيل وكما في القرآن اخذناه اخذاً وبيلاً اى ثقيلاً.

عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۭ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۭ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۹۵﴾

خدای ﷻ عفوه وكړه چي دمخه د ښكار د صيد كاوه يعني في الجاهلية او قبل التحريم او في هذه المرة، او كه څوک اعاده وكړي ودې محرم كار ته يعني قتل الصيد، نو به خدای ﷻ كسات واخلي له ده څخه په وركولو سره د جزأ مذكور ثانياً او كه يې جزأ ورنه كړه نو خدای ﷻ به عذاب في الآخرة وركړي او خدای غالب دی انتقام د هر هغه چا اخستای سي چي پر معصيت باندي دوام وكړي.

قاعده نحويه: نحات وايي چي فأ پر مضارع چي جزأ واقع سي نه داخلي نو ددې مضيق څخه د ځان خلاصېدو لكه دلته داده چي فينتقم خبر د محذوفي مبتدأ گرځوي يعني فهو ينتقم الله.

پوښته: چي ابن عباس رضی الله عنه و ظاهر ته ددې تللی دی، ولي چي راوي له ده څخه روايت كوي چي كه څه هم ښكار وكړي په قصد سره، نو له ده څخه دي پوښتنه وكړه سي چي تر دې ښكار په احرام كي دي دمخه بل ښكار په حال كي د احرام كړی دی كه جاني وويل چي هو كړی مي دی، نو د كفارې حكم دي نه پر كوي او دا دي ورته ووايي فينتقم الله منک او كه هغه جاني وويل چي يا تر اوسه مي نه دی كړی، نو هغه حكم مذكور دي پر جاري كړي يعني جزأ بالنعم او يا اطعام يا روژې، او كه يې بيا بل وار ښكار وكړی پر شا او پر ځيگر دې ضرب وجيع وركړي يعني تعذيراً كذا قال البغوي لكن جمهور مفسرين وايي چي بيا دې په جزأ سره محكوم كړي ثم وثم.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ

روا كړه سوی دی وتاسي ته يعني له جانبه د خدای ﷻ ښكار كول له دريابه څخه يعني په حال كي د احرام او خوراكي شی له دريابه.

پوښته: چي انس رضی الله عنه له ابوبكر صديق رضی الله عنه څخه روايت كړی دی چي مراد له صيد البحر څخه هغه شی دی لكه ماهي چي سړی يې ښكار كړي، او له طعام البحر څخه مراد هغه دی چي درياب يې پخپله ژوندی راوغورځوي او اوبه ځني ولاړې سي نو

یا یې سړی بې تکلیف ونیسي او یا په خپله مړسو، او که په اوبو کي مړوو چي طافي یې بولي او اوبو پر سر راخستی وو هغه مردار دی اتهی بزیادة بعض الفاظ تفسیر للحدیث، او بعض مفسرین وایي مراد له صید البحر څخه هر هغه حیوان دی چي ژوند نه سي کولای بې اوبو لکه ماهی مثلاً.

فائده: امام مالک رحمه الله په دغه آیت دلیل وایي چي روا دی خوراک د هر حیوان بحري، او قتاده، عکرمه، مجاهد، سعید بن جبیر، نخعي او سعید بن المسیب رحمهم الله تعالی وایي چي له صید البحر څخه تازه ماهی مراد دی او له طعام څخه یې چي مالګه یې پر اچولې وي مراد دی والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي ضمیر د "لکم" ومحرمانو ته راجع دی، روح البیان وایي چي د بحر متعارف یعني دریاب نه دی مراد بلکې عام تر هغه که واله وي، که لوګړی وي، او صید البحر چي ژوند نه سي کولای بې له اوبو که ماکول اللحم وي او که غیر ماکول اللحم وي، نو هغه چي په اوبو کي هم ژوند کولای سي او پر وچه هم لکه ایلی، چونګوښه، چنګاښ او نور ټوله مرغان د اوبو هغه صید البحر نه دی بلکې صید البر ویجب الجزأ علی قاتله او امام همام فخر الدین رازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وایي چي ټوله هغه حیوانان چي په دریاب کي ښکارېږي دري قسمه دي یو ماهی دی او د ماهي ټوله انواعي حلالي دي، او بل چونګوښي دي د هغو ټوله اقسام حرام دي، او له دې قسمو څخه په ماسوٰی کي اختلاف دی امام ابو حنیفه رحمه الله وایي چي هغه حرام دی او اکثره مذاهب پر دې دي چي هغه حلال دي لعموم هذه الآیة، ابو حنیفه رحمه الله وایي چي دا آیت خو عام مخصوص منه البعض دی نو استثنأ د نورو هم ځني صحیح ده وهو ماوری القسمین المذکورین.

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ

دا صید البحر فائده ده ستاسي مقیمینو چي تازه به یې خورئ او مسافرانو لره چي وچوي یې او پر لاري به یې خوري.

پوه سه: چي "متاعاً" مفعوله د "احل" لپاره دی او "متاعاً" لفظ چي مصدر د مجرد دی په معنی د تمیعاً دی لکه سلاماً په معنی د تسلیماً.

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

او حرام کړه سوی دی پر تاسي یعني له جانبه څخه د خدای ﷻ ښکار د ځمکي تر هغو پوري چي تاسي محرمان یاست بالحج او العمرة.

درویش وایي: چي ددې آیت ترجمه په روایت سره د ابن عباس رضي الله عنه داسي ترجمه کړل سوې ده چي صید البر ومحرم ته حرام دی که څه هم که یې څه هم حلال سړی ښکار کړي بې له امره او بې له اشارې او بېله دلالته د محرم او نه هم حلال سړي په نیت د محرم کړی وي، دا قول د طاؤس او د سفیان ثوري رح دی، دوی دا دلیل وایي چي علیه الصلوٰة والسلام چي په ابوا کي یا په ودان کي و یو سړي علیه الصلوٰة والسلام ته حمار وحشي راوستی ژوندی، علیه الصلوٰة والسلام ور رد کړی چي علیه الصلوٰة والسلام د هغه سړي په مخ کي کراهت او خوابد تیا محسوسه کړه یعني پر دې چي زما هدیه یې ولي رد کړه، نو علیه الصلوٰة والسلام داسي ورته وویل چي موږ ستا هدیه نه ده رد کړې مګر نه ددې جهته چي موږ محرمان یو متفق علیه، نو اصله مسئله داده چي حلال سړی بې له امره او بې له اشارې او بېله دلالته د محرم ښکار وکړي نو امام اعظم رحمة الله علیه یې و محرم ته اکل روا بولي، او دی د هغه حدیث ځواب چي حمار وحشي یې و علیه الصلوٰة والسلام ته په هدیه کي راوستی و رد کړی هغه حمار وحشي ژوندی و، نو د ژوندي قبلول خو عین ښکار دی، نو ځکه علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي موږ محرمان یو، والدلیل علی مذهب ابي حنیفه رحمة الله علیه هغه حدیث د قتاده رضي الله عنه چي دی وایي چي موږ ملګري و د علیه الصلوٰة والسلام سره په سفر کي د حدیبیه، نو زما ملګرو احرامونه وتړل او ما احرام نه و تړلی فرئت حماراً وحشیاً فاصدته نو بعض چا له محرمانو څخه د هغه ښکار غوښي خوړل پیل کړه، وروسته موږ وویل چي موږ خو محرمان یو موږ یې ولي خورو، او علیه الصلوٰة والسلام تر موږ ډېر دمخه و، نو موږ وویل چي راځئ چي د علیه الصلوٰة والسلام څخه پوښتنه وکړو خیر کله چي و علیه الصلوٰة والسلام ته راورسېدلو او موضوع د حمار وحشي د ښکار د ابي قتاده چي محرم نه و ورته وړاندي کړه او د محرمانو د خوراک ذکر مو هم وره وکړی، نو علیه الصلوٰة

والسلام راته وويل چي كوم يوه خو به د محرمانو څخه امر يا اشاره يا دلالت نه و ورته كړى، هغو وويل يانو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل كه ستاسي سره نوري غوښي پاته وي ماته يې راوړئ، نو هغو څه غوښي ورته راوړې او هغه عليه الصلوٰة والسلام وخوړلې هكذا روى في الروايات المتفقة.

درويش وايي: چي مظهري رحمة الله عليه حسب عادته مختلف روايات او مذهبونه او د هغو دلائل او جوابات يې هم راوړي دي او تقريباً درې صفحې يې په نيولي دي چي سړى صفا خبره نه سي ځني فهمولاى وان شئت مصداق ماقلت فارجع الى تفسيره، او درويش د مذهبي حنيفي دلائل وايي او اختلافات د مذاهبو او روايتونه بيانوي تاچي مطالعه كونكو ته ددي تفسير اضطراب او تحير پېښ نه سي، شعر

ومن مذهبي حب الديار لاهليها — وللناس فيما يعشقون مذاهب

مطلب مي دادى چي زما مذهب تصحيح د مذهب حنيفي ده له بيان سره د اختلافاتو سره د رواياتو او د مذاهبو زما كار نسته او د مظهري بيا دغه خوښه ده.

درويش وايي: چي زما سره همراي چي فقط د مذهب تشريح كوي روح البيان دى هغه هم د حنيفي مذهب تشريح او بيان او د قرآن آيت يا يو حديث هم راوړي او د نورو امامانو مذهب كه رانقل كړي دا قدر وايي خلافاً للشافعي، نور يې نه دلائل رانقل كوي او بيا وروسته و هغو ته جوابات وركول نه كوي، او بل همرايه زما تفسير مدارك دى بلكي تفسير بيضاوي دى كه څه هم شافعي المذهب دى، لكن د خپل مذهب تائيد په آيت سره وكړي نور اختلافات نه ذكر كوي، او امام مظهري رحمة الله عليه خو هر مذهب د ائمه اربعه وو بيانوي او پر هغه مذهب دلائل هم رانقل كوي بيا نو كه تائيد د مذهب وكړي او كه نه، داسي متضاد حديثونه هم راوړي چي جمع د هغو هيڅ امكان نه لري، تاسي د دا اوسني آيت تفسير دده په تفسير كي وګورئ نو به زما د خبري صدق او كذب درمعلوم سي.

پوښتنه: اختلافات د مذاهبو او دلائل د هر مذهب او بيا ځواب وركول خو د فقهي شريفي په كتابو كي چناچه ته وګوره هدايه او مطالعه كړه شرحه د هدايې فتح القدير، او ته تر نظر تېر كړه رد المحتار على رد المختار او نور د فقهي كتابونه مفصل علاوه تر دې هم مطالعه كړه شرح معاني الاثار للامام الفقيه ابو جعفر الطحاوي چي هم د

حدیثو کتاب دی او اختلافات د مذاهبو بیانوي بیا ځوابات د مذهب حنیفي له خوا ورکوي، نو پر مظهري رحمة الله علیه څه منت سته چي ورته کارونه کوي؟

ځواب: موضوع د تفسیر جلا ده چي بیان دی د معاني د قرآن کریم لغةً وصیغةً، اعراباً وبناً وذکر بعض فضائل السورة والآیات، البته که یو آیت دیوې مسئلې وي هغه ذکر کول او شان نزول د آیت پر صحیح وجه ذکر کول نه مختلف شان نزولونه چي جمع یې نه سي کېدای، او د فقهي موضوع خو افعال د مکلف ده چي په هغو کي حتماً به په بعض مسائلو کي اختلاف د ائمه وي او هر امام پر خپل مذهب دلیل یا له قرآن څخه یا له احادیثو څخه وي او بل مذهب والا به ځواب ورکوي په نقض او ابرام سره نو باید دا دوه علم تفسیر او فقه من کل الوجوه څوک سره ګډ نه کړي په تفسیر کي د قرآن مجید، دا و د عاصي درویش محمد عبیدالله وینا والعلم عندالله العزیز العلام.

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۹۶﴾

او تاسي وبېرېږئ له خدای ﷻ څخه هغه خدای ﷻ چي تاسي و هغه ته حشر کېږئ یعني په ورځ د قیامت او جزأ د خیر او شر به ووینئ او هغه منهیات لازماً ونه کړئ چي تاسي یې ځني منع کړي یاست التي منها الصید في وقت الاحرام.

پوه سه: چي "الیه" متعلق دی د "تحشرون" سره او تقدیم یې لپاره د حصر دی یعني لا الی غیره، په صحیح حدیث کي راغلي دي من اشتاق الی الجنة سارع الی الخیرات یعني که د چا شوق کېږي و جنت ته نو دي تلوار وکړي د خیر په کارو کي "ومن اشفق من عذاب جهنم کف نفسه عن المحرمات" او که څوک بېرېږي له عذاب څخه د دوږخ خپل ځان دي منع کړي له محرماتو څخه، مولنا رومي وایي

کافر من گرزیان کردست کس   در ره ایمان وطاعت یک نفس

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ

ګرځولې ده خدای پاک کعبه مبارکه.

پوه سه: چي بیت الله شریفه چي کعبه بولي یا له جهته د چار کونجوالي او عرب هري خوني ته چي مربع وي کعبه وایي، او مقاتل رحمة الله علیه وایي چي کعبه چي یې بولي په سبب د جلا والي له نورو بناؤ څخه، نو ګویا دده په نېز تکعب جلا والي ته

وايي، او بعض مفسران وايي چي كعبه يې په دې بولي چي ډېره جگه ده، ځكه و بجلكي ته د سړي كعب وايي چي لارتفاعه في جانبي القدم او له هم دې سببه چي د نجلۍ تي راووزي خلگ وايي تكعبت فلانة.

پوه سه: چي "بيت الحرام" يا عطف بيان دى لپاره د مدح او يا بدل دى.

فائده: بيت الحرام يې په دې سبب بولي چي خداى پاک حرمت او عزت وركړى دى، قال النبي ﷺ "ان الله حرم مكة يوم خلق السموات والارض"

فائده: درويش وويل چي عطف بيان دى لپاره د مدح غرض يې داوو چي لپاره د توضيح نه دى كما هو الاغلب في عطف البيان لان الكعبة لايحتاج الى التوضيح كما لايخفى.

پوښتنه: دمخه احاديث خو تاسي واورېدله، او په بل صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام ويلي دي "ان ابراهيم حرم مكة شرفها الله تعالى واني حرمت المدينة" نو ددې دوو حديثو تر منځ به تعارض نه وي؟

ځواب: ابن الملک ددې پوښتنې په ځواب كي داسي وايي چي په اول حديث كي مراد دادى چي خداى پاک په لوح محفوظ كي دا ليكلي وه چي ابراهيم عليه السلام به يې ژر دى چي حرم وگرځوي انتهىٰ.

درويش وايي: چي اولى په ځواب كي د پوښتنې داده چي په حديث اول كي مراد حرمت ذاتي د مكې مكرمې دى او په حديث ثاني كي مراد حرمت عرضي دى، والثاني حادثة من زمن ابراهيم عليه السلام او حرمت ذاتي يې قديم دى لكن ممكنه ده چي د ابن الملک رحمة الله عليه به هم داغه مراد وي والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي "قيماً" يا مفعول ثاني او يا حال دى.

پوه سه: چي ابن عامر رحمة الله عليه له قرأ سبعه څخه "قيٰماً" بې له الفه وايي او نور قرأ يې په الف سره وايي "قياماً" د قياماً معنا د مكې په ښار كي چي كعبه مباركه پكښې ده د عربو كارونه د دين او دنيا تر سره كېږي، كارونه د دين په حج او عمره او مناسک د حج دي، او كارونه د دنيا يې دادي چي په دې ښار كي د مكې په بركت د كعبې مباركي بې خوفه ژوند كولاى سي، نه څوک له كفارو څخه پر دوى غارت كولاى سي او نه جنگ كما حكى الله تعالى في سورة قريش "وآمنهم من خوف"

یوه سه: چي الف ولام په "الشهر الحرام" کي لپاره د جنس دی یعني جنس الاشهر الحرم چي رجب ده او د میانی میاشت ده او د لوی اختر میاشت ده او محرم چي پښتانه یې د حس حسین میاشت بولي.

فائده: والشهر الحرام" عطف دی پر "قیاماً للناس" باندي یعني دا میاشتي هم د امن او امان دي چي څوک و چاته تعرض بالقتال نه کوي.

یوه سه: چي روح البیان وایي چي مراد له شهر الحرام څخه ذو الحجة ده چي افعال د حج پکښي کېږي، او مفعول ثاني یې محذوف دی ای جعل الشهر الحرام قیاماً للناس، او هم په دغه میاشت کي خلگ بې غمه او په امن سفرونه د حج کوي او تجارات هم کوي آمنين انفسهم واموالهم فكان هذا الشهر لاكتساب منافع الدين والدنيا.

تنبیه: لکه څرنگه چي خدای پاک په انبیا کرامو علیهم السلام کي تفاضل پیدا کړی دی او داغه رنگه په امتو کي د پیغمبرانو یې تفاضل ایښی دی، نو په اوقاتو او ایامو کي یې هم تفاضل پیدا کړی دی لکه عشر ذی الحجة، امام نیشاپوري رحمه الله علیه وایي چي لس ورځي د ذو الحجة افضلي د ایامو دي وروسته د روژې تر میاشت، فضائل ددې لسو ورځو یې قرار ذیل بیان کړي دي.

(۱) په دغو لسو ورځو کي موسیٰ علیه السلام اول مناجات د خدایه سره کړي دي.

(۲) په دې ورځو کي ټوله حاجیان احرام بنده وي.

(۳) د آدم علیه السلام توبه هم په دغو ورځو کي قبوله سوې ده.

(۴) د اسماعیل علیه السلام د ذبح فدیه هم په دغو لسو ورځو کي انجام سوې ده.

(۵) د هود علیه السلام نجات له عذابه د قوم دده په دغو لسو ورځو کي انجام سوی دی.

(۶) د نوح علیه السلام نجات په کښتی کي او د قوم غرقېدل په طوفان سره هم ددغو ورځو فضیلت دی.

(۸) د خیبر د فتح زېری هم په دغو ورځو کي سوی دی.

(۹) یوه روژه ددغو ورځو لکه زر روژې د نورو ورځو په ثواب کي.

(۱۰) او عبادت د یوې شپې د ذو الحجة دومره ثواب لري لکه یو سړی چي حج او عمره هر کال کوي.

درویش وایي: چي په استحباب کي د روژو د عشر ذی الحجة او په ثواب کي د احیأ اللیالي هم شک نسته، لکن امام نیشاپوري رحمة الله علیه ډیره مبالغه کړې ده والله اعلم بالصواب.

وَالْهَدْیَ

او هدي یې هم قیاماً للناس گرځولې ده لپاره د استوګنې د فقراؤ د بیت الله شریفي پر شاوخوا.

پوه سه: چي هدیه نوم دی د هغه حیوان چي ادنٰی یې پسه دی، او اعلٰی یې اوښ دی چي څوک یې ورولي بیت الله شریفي ته او هورې یې ذبح کړي او غوښي یې پر فقراوو وه وېشي، نو به دغه هدیه قِوام سي د بیت الله الشریف د همسایه ګانو فقراؤ

پوه سه: چي له دې بیان څخه دا معلومه سوه چي د عید القربان په اختري کي هم دفع د حاجت د فقراؤ ده، نو اضحیه کونکي لره دا مستحب ده چي ټولي غوښي د اضحیه دي پر فقراؤ وېشي او یا اکثره حصه دې وو وېشي.

فائده: د لوی اختر په ورځ حاجیان له منٰی څخه ومسجد حرام ته ځي لپاره د طواف زیارت، نور مسلمانان په اطرفو کي د عالم اسلام به وعید ګاه ته ځي.

وَالْقَلَآئِدَ

په حذف د مضاف ای ای جعل الله ذوات القلائد ایضاً قیاماً للناس.

پوه سه: چي قلائد جمع د قلاده ده چي په پښتو یې غاړګۍ بولي او دلته په آیت مبارک کي مراد هغه شی دی چي د هدي په غاړه یې وځړوي یا څوتي او یا د درختي یو شین ښاخ وي، نو چي دا علامه پر وي نو څوک تعرض نه ورته کوي، او نه یې له وښو څخه ګرځوي وایي چي دا هدیه د حرم ده، لکن د غوایي یا د اوښ په غاړه قلاده عادت قدیمه او عادت شرعیه دی د پسه په غاړه یې نه دی عادت.

درویش وایي: چي دا هدیې او قلائد د جاهلیت په وخت کي هم وې چي ما تعبیر په عادت قدیمه ځني وکړی لکن چونکه شرک او بت پرستي ورسره وه په جناب کي د رب تعالیٰ یې هڅ اعتبار نه درلودی هغه وخت چي اسلام منځ ته راغلی شرک او بت پرستي ولاړه دې هدیې او قلائد په دربار کي د خدای جل جلاله لوړ مقام پیدا کړی او د

قرآن کریم په آیتو کي خدای پاک وستایلې او د "قیاماً للناس" په مبارک عبارت یې تعبیر ځني وکړی، په حدیث شریف کي راغلي دي چي صحیح کتابو د احادیثو یې روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام په کال د حدیبیې چي علیه الصلوٰة والسلام سره د څورلس یا پنځلس سوو اصحابو ﷺ په نیت د عمرې راغلي وه هدایا ورسره وې لکن له بده مرغه مشرکان د مکې یې مانع وګرځېدله، نو یې هدایا هم په حدیبیه کي ذبح کړې.

ذٰلِكَ لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ۝٩٧

دغه یعني "جعل الله آه" او یا هغه چي خدای پاک ذکر کړه چي حفظ د حرمت د احرام دی، او زجاج رحمه الله وایي چي "ذالک" اشاره وتهوله ماسبق في هذه السورة من الاخبار بالغیب وکشف الاسرار من قوله تعالی "سماعون للکذب سماعون لقوم اخرین" ومثل اخباره بتحریفهم الکتاب چي تاسي په دې پوه سئ چي خدای جل جلاله خبر دی په مافي السموات ومافي الارض، ولي چي مشروعیت د احکامو لپاره د دفع د ضرر ده او فساد د دمخه تر وقوع او جلب د منافع دی چي مرتب کېږي پر دفع المذکور باندي او پر جلب مذبور باندي او دغه اخبار الغیب دلیل دی د علم کامل شامل د خدای جل جلاله ، او په دې پوه سئ چي خدای جل جلاله په هر شي خبر دی، دا تعمیم بعد التخصیص دی مبالغةً.

ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝٩٨

او په دې پوه سئ چي خدای پاک سخت دی عذاب دده، او په تحقیق خدای جل جلاله بخښونکی د ګنهو دی او مهربان دی.

پوه سه: چي په دې آیت کي وعید دی د هغه چا لپاره چي هتک د محارمو د خدای پاک کوي یعني منهیات کوي، او وعد دی د هغه لپاره چي محافظت کوي د اوامرو د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي څه وخت چي د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه د وفات وخت نږدې سو خلګو ته یې داسي وویل چي خدای جل جلاله په قرآن کریم کي آیت د آسانی د آیت

سره د شدت جوت راوړی دی او آیة الشدة یې د آیة الرخا سره جوت راوړی دی تاچي مؤمن همیشه راغب او راهب وي یعني د خدای پاک و مغفرت ته راغب وي او د خدای پاک له عذابه راهب وي یعنې بېرېږي.

مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۹۹﴾

نسته پر رسول باندي مگر نه رسول د اوامرو او منهیاتو د خدای ﷻ، یعني علیه الصلوٰة والسلام خو هغه وظیفه اجرا کړه په اتمه او اکمله وجه سره او پر تاسي باندي حجت قائم سو او خدای ﷻ خبر دی په کارو چي تاسي یې په ښکاره کوئ او په هغه کارو چي تاسي یې په پټه کوئ.

پوه سه: چي کلمه د "ما" موصوله او عائد و موصول ته محذوف دی، والتقدیر "ماتبدونه وماتکتمونه" والمراد به التصدیق والتکذیب علانیةً او سراً، یعني خدای ﷻ به هرچاته جزاً د خپل عمل ورکړي اما الجنة واما النار.

پوه سه: چي په دې آیت کي هم وعد دی بالجنة او هم وعید دی بالنار.

قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه.

برو علم یک ذره پوشیده نیست که پنهان وپیدا بنزدش یکی ست

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ

ته اې محمده ﷺ ووایه خلگو ته چي نه دی سره برابر خبیث حرام مال او طیب مال که څه هم تا په تعجب کي اچوي ډېروالی د مال خبیث.

پوه سه: چي مفسرین ددې آیت شان نزول دوه قسمه بیانوي، مظهري رحمة الله علیه په روایت د جابر بن عبدالله رضي الله عنه داسي وایي چي یو سړی هغه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام تحریم د خمر خلگو ته بیان کړی، نو هغه سړی چي اعرابي و علیه الصلوٰة والسلام ته یې داسي وویل چي زه یو سړی وم چي ما تجارت د خمر کاوه، نو ما په دې تجارت کي ډېري روپۍ سره جمع کړې، نو دغه مال به ماته فائده وکړي که زه عمل د خیر پکښي وکړم؟ نو رسول الله ﷺ ورته وویل ان الله لایقبل الا الطیب فانزل الله تصدیقاً لرسوله ﷺ "قل لایستوي الآیة" نو د آیت د معنا حاصل دادی چي عمل که څه هم لږ وي او په اخلاص د نیت وي او صالح وي بهتر دی تر ډېر مال چي بې اخلاصه وي

او داغه رنګه انفاق د مال له حلال مال څخه بې دی تر انفاق د کثیر مال د حرامه.

درویش وایي: چي په اوسنی زمانه کي بعض لوی سرمایه داران سته چي مالونه یې قطعاً حرام وي یا په بیوع فاسده وو سره او یا په رشوت ستاني سره یا په غصب وغیره سره، نو دی ګاهي ګاهي په روژه کي یو غویی ذبح کړي او خوشحاله وي چي ما خو خیرات وکړی، او یا نفلي حجونه په هغه مال حرام سره وکړي او دده نو دا عقیده وي چي په داغسي به ماته خدای پاک ټوله ګنهونه رابخښلي وي هیهات، له ابو هریره ﷺ څخه روایت دي چي قال رسول الله ﷺ "من تصدق بعدل تمرة ولا يقبل الله الا الطیب" که چا خیرات وکړی په اندازه سره د یوې خورما هر مال چي وي او نه قبلوي خدای ﷻ مګر نه حلال مال "فان الله يقبلها بيمينه ويربيها لصاحبه كما يربى احدكم فلوه حتى يكون مثل الجبل" بخاري مسلم، نو په تحقیق خدای ﷻ ځني قبلوي په راسته لاس یعني په حسن قبول سره، ولي خدای ﷻ لره خو جسم نسته، نو قبلول په راسته لاس کنایه ده په عربي ژبه کي د حسن قبول څخه نو تربیه کوي هغه صدقه یعني ثواب یې ورمضاعف کوي لکه یو سړی له تاسي څخه چي ساتي او تربیه کوي د اسپي بیهان ګي حتی چي هغه عدل التمرة صدقه لکه غر په وزن وګرځي.

پوه سه: چي صالح او مخلص بندګان د خلګو خیر دی په نېز د خدای ﷻ تر خبیثانو بندګانو که څه هم مځکه په ډکه وي، د سهل بن سعد ﷺ روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام ناست و چي یو سړی تېر سو، بل سړی چي د علیه الصلوٰة والسلام سره ناست و، و هغه ته علیه الصلوٰة والسلام وویل چي ستا څه نظریه ده په باب کي ددغه سړي، هغه ورته وویل چي دا خو یو سړی دی له اشرافو څخه د خلګو، دا سړی خو لائق دی ددې چي که چا ته مرکه وکړي یعني د لور مثلاً نو هغه یې خامخوا په نکاح ورکوي، او که چا ته د بل چا شفاعت وکړي شفاعت یې قبلوي، نو علیه الصلوٰة والسلام ساکت سو، وروسته بل سړی تېرېدی، علیه الصلوٰة والسلام ناست سړي ته وویل چي په دې سړي کي ستا څه نظریه ده هغه سړي ورته وویل یا رسول الله دا خو یو سړی دی له فقیرانو څخه د مسلمانانو، دا خو وړ ددې دی چي که چاته مرکه وکړي د لور د نکاح مثلاً په نکاح یې نه ورکوي، او که چاته د چا شفاعت وکړي شفاعت یې نه اوري او که وچاته خبره وکړي هغه یې و

خبري ته خوږ نه نیسي، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چي دا دوهم سړی غوره دی تر ملئ الارض له اول سړي څخه بخاري مسلم.

درویش وايي: چي صاحب د روح البیان داسي شان نزول بیان کړی دی چي دا آیت په حاجیانو کي د یمامه نازل سوی دی چي هغه حج ته راغلي وه، او اصحابو کرامو قصد وکړی چي ددوی سره په جګړه ځان اخته کړي، ولي چي په دې حاجیانو کي یو سړی و په نامه د حطیم چي هغه یو کال دمخه مدینې منورې راغلی و او د مسلمانانو مال مواشي یې بېولي وه، نو دا بل کال چي د علیه الصلوٰة والسلام د عمرة القضأ کال و چي په کال د حدیبیې پر دغه عمرې باندي صلح سوې وه، نو صحابه کرام رضی الله عنهم چي تعداد یې پنځلس یا شپاړس سوه ته رسېدی و علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چي دادی حطیم سره د حجاجو د یمامه راغلی دی، نو موږ او دی سره پرېږده یعني چي موږ برید پر وکړو، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي تاسي نه وینئ چي حطیم قلد الهدی، او علیه الصلوٰة والسلام اصحابو رضی الله عنهم ته وویل "لم یاذن لي في ذالک بسبب استحقاقهم الا من بتقلید الهدایا" ماته خدای اجازه نه ده راکړې ددغو خلګو په جنګ، کي په سبب ددې چي دوی مستحق د امن ګرځېدلي دي په سبب د تقلید د هدایا وو، دا قصه روح البیان کړې ده وروسته یې داسي ویلي دي فنزلت هذه الآیة یعني "لا یستوي الخبیث والطیب الآیة"

درویش وايي: چي ددې قصې او د آیت متلوه تر منځ څه تعلق سته، البته دا قصه د هغه آیت سره چي د الهدي او القلائد پکښي ذکر دی ښه تعلق لري والله اعلم بالصواب في هذا الباب، د درویش په عقیده د مظهري رحمة الله علیه شان نزول ډېر زیبا او په زړه پوري دی.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٠﴾

نو تاسي له خدایه وبېرېږئ او له طیبینو څخه ځانونه جوړ کړئ او د طیب پاک مال څخه انفاق کوئ که څه هم لږ وي اې خاوندانو د عقول یعني عقول سلیمه، په امید ددې چي تاسي به فلاح یعني خلاصون له دوږخه وموموئ په سبب د تقوىٰ "لان التقوىٰ مدار النجاة في یوم القیامة"

درویش وایي: چي ټوله مفسرین او علمأ د دین پر دې عقیده دي چي تقوٰی لره درې مرتبې دي.

(۱) اول دا چي له ابدي دوزخه سړی خلاص کړي وهو الاقرار بتوحید الله عن الشریک والاقرار برسوله کما اشیر الیه بقوله تعالی "والزمهم کلمة التقوٰی ای لا اله الا الله محمد رسول الله مع التصدیق القلبي، والتحقیق ان الایمان هو التصدیق القلبي والاقرار شرط لاجرأ الاحکام والتحقیق في کتب العقائد.

(۲) دوهمه مرتبه د تقوٰی داده چي متقي د عذاب سره د دوزخ مخامخ نه سي والی هذه المرتبة اشیر بقوله تعالی "ولو ان اهل القرٰی آمنوا واتقوا الآیة" او ددې مرتبې تعلق په دې پوري دی چي متقي فرائض او واجبات او سنن نبویه پر ځای کړي او له ټولو محرماتو قطعیه وو څخه او له شبهاتو څخه پرهېز وکړي.

(۳) دریمه مرتبه د تقوٰی د اخص بندګانو د خدای ﷻ او د کمل اولیأ الله الکرام چي هغه مرتبې د یو طویل حدیث په یوه برخه کي داسي راغلي دي "الاخلاص یعني الاخلاص الکامل ان تعبد الله کانه تراه فانه ان لم تکن تراه فانه یراک"

تنبیه: درویش وویل چي ټوله مفسرین آه (مفسرین او علمأ د اهل السنة والجماعة مراد دي) ولي چي معتزله وایي چي که مرتکب د کبیرې ګناه که بې توبې مړ سي ځای یې ابدي دوزخ دی، او روافض وایي چي مرتکب د کبیرې ګناه کافر دی، والدلائل والجوابات في کتب عقائد اهل السنة والجماعة کشرح العقائد النسفیة وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمة الله علیه وشرح المواقف للعلامة عضد الدین رحمة الله علیه وشرح السید الجرجاني رحمة الله علیه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي سوال مه کوئ یعني له علیه الصلوٰة والسلام څخه د داسي شیانو.

ددې آیت شان نزول په روایت د ترمذي او حاکم د علي رضی الله عنه داسي بیان کړی دی چي دا آیت چي نازل سو "ولله علی الناس حج البیت آه" صحابه کرامو رضی الله عنهم ورته وویل یا رسول الله ﷺ في کل عام فسکت، قالوا في کل عام قال لا ولو قلت نعم

لوجبت ولو وجبت" او که چېري په هر کال واجب سوی وای بیا به له طاقته هم نه وای پوره "فاترکوني ماترکتکم" ما پرېږدئ چي ما پرې ایښي یاست تاسي، یعنې پوښتنه مه کوئ چي ما تاسي پرې ایښي یاست حاصل دا چي که د هر کال لپاره وایي ما خپله درته ویل الی اخیر الحدیث فنزلت الآیة المذکورة.

فائده: سائل د في کل عام عکاشه ﷛ و، نو حاصل د حدیث دادی چي د داسي شیانو پوښتنه مه کوئ چي پر تاسي باندي مشقت وي کالحج في کل عام، او د ابن عباس ﷛ روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام یوه ورځ خطبه ویل او ډېر په غضب کي و له ډېرو پوښتنو څخه د خلکو د داسي شیانو چي فائده به هم نه وه پکښې.

درویش وایي: چي اکثره دغه بې ځایه او بې فائدې پوښتنې به منافقانو کولې، نو یې وویل چي تاسي د هر شي پوښتنه کوئ وه یې کړئ زه به بالفور ځواب درکوم تر هغو چي زه پر دغه ځای ولاړ یم، نو یو سړي ورته وویل چي د هغه پلار مې چي زما پلار چېري دی؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي په دوږخ کي دی، یو بل سړي ورته وویل چي زما پلار څوک دی؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي حذافة دی، سړي ددې لپاره پوښتنه ځني وکړه چي خلګو به ویل چي دا سړی د حذافه زوی نه دی ارمونی دی، نو ده چي پوښتنه وکړه ددې لپاره چي که علیه الصلوٰة والسلام شاهدي ورکړه پر دې باندي چي ستا پلار حذافه دی نو بیا به مي خلګ ارمونی نه بولي، بیا علیه الصلوٰة والسلام په حال کي د غضب بار بار وویل سلوني سلوني صحابه کرام ﷡ چي حاضر وه سرونه یې پټ کړي وه ژړل یې په سبب د غضب د رسول الله ﷺ، نو عمر ﷛ ورغلی د التحیات پر ډول ورته کښېنستی او داسي یې وویل "رضینا بالله رباً وبالاسلام دیناً وبمحمد رسولاً" نو علیه الصلوٰة والسلام ساکت سو.

إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ

که تاسي ته ښکاره سي هغه ستاسي مسئول تاسي په غم کي واچوي او پر تاسي به سخت واقع سي.

درویش وایي: چي لکه پوښتنه د هر کال د حج، نو که علیه الصلوٰة والسلام نعم ویلي وای، نو په هر کال به حج فرض وای، نو د هر کال حج خو د هغو خلګو لپاره

چي په زمانه کي د علیه الصلوٰة والسلام موجود وه هم لوی تکلیف و، او د أئینده لېري ملکو د مسلمانانو لپاره خو تر طاقت خارج غم و، نو علیه الصلوٰة والسلام چي سکوت وکړی په قرار د هغه آیت کریمه "وما ینطق عن الهویٰ ان هو الا وحي یوحیٰ" وروسته یې لا وو ایه او دلیل د لا ویلو یې دا وو ایه "لو وجبت ما استطعتم" او یا هغه بل سړی چي سوال یې وکړی چي زما پلار چېري دی علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل په دوږخ کي دی، نو دا سړی به نه وای غمجن سوی، نو چي دا پوښتنه یې نه وای کړې ښه به نه وای؟ یا لکه هغه بل سړي چي پوښتنه وکړه چي زما پلار څوک دی علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي حذیفه دی، نو دې سوال ته ضرورت و، ولي چي دې سوال خو بل اړخ هم درلودی که چېري سائل فرضاً ارمونی وای، نو خو علیه الصلوٰة والسلام هغه زاني پلار وریاداوه کما یدل علیه ماسیئاتي من الآیة، نو به دا سړی نه وای غمجن سوی.

وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ

او تاسي سوالونه کوئ د دغو امور شاقه و لکه هر کال فرضیت د حج او یا نور ورته سوالونه په هغه وخت کي چي قرآن نازلېږي تاسي ته به هغه مسئول عنه ښکاره کي دای نو بې اخیر کارځه وای.

پوه سه: چي دغه دوې شرطیې چي یو پر بل عطف دي یعني "ان تبدلکم وان تسئلوا عنها آه" داوړې صفت د اشیأ دي چي نتیجه د دغو دوو مقدمینو منع د سوال ده فافهم.

درویش وایي: چي امام ابو منصور الماتریدي السمرقندي الحنفي رحمة الله علیه په خپل تفسیر کي چي نوم یې تاویلات اهل السنة والجماعة دی په تفسیر کي ددې آیت "یا ایها الذین آمنوا لاتسئالون عن اشیأ الآیة" داسي وایي، یحتمل انیکون النهي عن مسئلة لم تکن لهم حاجة الیها فنهوا عن ذالک الی ان تقع لهم الحاجة فنعد ذالک یسائلون کانهم سئالوه عن التبیان قبل ان یحتاجوا الیه ثم یحتمل بعد هذا ان کان علی ابتدأ السؤال کان من اهل النفاق یسئالون سؤال تعنت لا سؤال استرشاً انتهی، جلد ثاني سورة المائدة ص۸۴.

پوښتنه: په نېز د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه امر مطلق له قرینو څخه نه تکرار د ماموربه

غواړي او نه يې احتمال لري كما تقرر في اصول الفقه، نو ددې قول د عليه الصلوة والسلام "لو قلت نعم لوجبت" لكه څنګه چې تېره سوه معنا به يې څه وي؟

ځواب: ددې قول معنا داده چې كه عليه الصلوٰة والسلام نعم ويلى واى، نو دا به ناسخ واى د امر مطلق د حج لابياناً له، ولې چې د اصول الفقه په كتابو كې وايي چې تاخير د بيان تر وخت د حاجت نه دى روا نو ددوى سوال يعني "افي كل عام" ته به حاجت نه واى.

فائده: له دې بيانه دا ظاهره سوه چې پوښتنه او سوال د مجمل لكه اقيموا الصلوة آه او يا د بشكل لكه په دې آيت كې "فعدتها ثلثة قروٌ" وغير ذالک روا دى كما جاٴ في الحديث النبوي "انما الشفاٴ العي السوال" يعني جوړ والى او دواٴ د جهل د مرض پوښتنه ده، بلكې ممنوع هغه پوښتنه ده چې شرع نه وي په راغلې لكه حج هر كال، يا پوښتنې د بني اسرائيلو چې قصې يې په سورت بقره كې تېرې سوې عن لون البقرة المامورة بذبحها وغير اللون مماذكر هنالک.

عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ

خداى جل جلاله عفوه وكړه د هغو سوالو د امور شاقه چې تاسې كوله كالحج في كل عام، يعني بيا داسې سوالونه مه كوئ، او خداى جل جلاله بخښونكى دى د ګناه او حلم لرې چې سړى د ګناه په سبب ژر نه نسې.

پوښته: چې په "قد سئالها قوم" كې ضمير موٴنث راجع دى و "اشياٴ" ته چې دمخه په آيت كې ذكر سو او يا راجع دى و "مسئلة" ته چې "لاتسئالوا" دلالت پر وكړى لكن مطلق مسئله نه هغه مسئله بعينها چې په الي كل عام كې ذكر سوه بل امثالها

پوښتنه: "سئال" خو متعدي په "عن" سره وي نحو سئلت عنه، مظهري رحمة الله عليه ددې پوښتنې په ځواب كې وايي چې عن ورسره محذو فدى اى سئل عنها د مثال په توګه بني اسرائيل چې امر سوه په ذبح د بقرې نو دوى سوالونه شروع كړه ماهي وما لونها شق ذالک عليهم يعني ددوى د سوالو له سببه خداى پاک پر دوى سختي وكړه چې د يوٴتيهم پر بقره د يو يتيم يې چې پلار يې صالح سړى ؤ و رتپه كړه او كه دوى په سوالو خبري نه واى اوړدې كړې هره بقره چې ذبح كړې واى ددوى مقصد پكښې حاصلېدى لكن شددوا على انفسهم فشدد الله عليهم.

درویش وایي: چي ټوله قصه د بقرې په تفسیر کي تېره سوې ده فراجع، او ثمودیانو له صالح عليه السلام څخه د اوښي په باره کي سوال وکړی چي اخیر هغه اوښه سبب د عذاب استیصال ددوی وګرځېدله، او عیسی عليه السلام قوم له ده څخه د اسماني سترخوان په باره کي سوال وکړی چي اخیر ددوی لپاره سبب د عذاب وګرځېدی، او یا بني اسرائیلو وروسته تر موسی عليه السلام خپل نبي شمویل عليه السلام ته وویل چي ته موږ ته یوه مَلِک میعن کړه چي موږ د جالوت جبار سره جنګ وکړو تر بیرغ د هغه ملک لاندي نبي ورته وویل "قد جعل الله لكم طالوت ملكاً" او بني اسرائیلو د طالوت له سلطنته انکار وکړی الی اخیر القصة وقد مرت.

ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾

وروسته دوی وګرځېدل په سبب د سوالو مذکوره ددوی چي دمخه نږدې هغه مختلف سوالونه د انبیأ علیهم السلام څخه تېر سوه کافران، ولي چي دوی عمل ونه کړی او انکار یې وکړی له امروا به څخه.

درویش وایي: چي ابو ثعلبه الخشني رحمة الله عليه وایي چي خدای جل جلاله فرائض پر خلګو مقرر کړي دي تاسي له ورانډي څخه د هغو سوال مه کوئ تر فرضیت د خدای جل جلاله او نهي یې کړي دي له بعضې شیانو څخه، نو تاسي بې پردګي له هغو مه کوئ، او خدای جل جلاله حدود وضع کړي تاسي تر هغو تجاوز مه کوئ، او له بعضې شیانو یې عفوه کړې ده په هغو کي تاسي بحث مه کوئ.

درویش وایي: چي حسین الواعظ الکاشفي الهروي رحمة الله عليه په خپل تفسیر پارسي کي وایي (پس نیکبخت آن است که از حال دیګران عبرت ګیرد بقول وفعل فضولي اشتغال ننماید ودرین باب ګفته اند)

بګوی آنچه ګفتن ضرورت شود	دیګر ګفتهارا فروبند در
بجای آر فعلی که لازم بود	زافعال بیحاصل اندر ګذر

درویش وایي: چي له دې قسمه څخه یوه عبرتناکه واقعه واورئ، راوي وایي چي یو سړی و چي د قاضي امام ابو یوسف رحمة الله عليه مجلس ته به ډېر راتلی او همېشه به پټه خوله ناست و، یوه ورځ امام ابو یوسف رحمة الله عليه و هغه ته وویل چي ته ولي یا خبري یا د یوې مسئلې پوښتنه نه کوې؟ هغه سړي ورته وویل اخبرني ایها القاضي متٰی یفطر

الصائم، قال اذا غابت الشمس، ماته خبر راکړه اې قاضي چي څه وخت به روژه ماتوي روژياتي، امام يوسف رحمة الله عليه ورته وويل چي لمر ولوېږي، هغه سړي ورته وويل که لمر تر نيمي شپې نه لوېدی امام رحمة الله عليه وخندل او د جرير بيت يې وواېه

وفي الصمت زين للخلی وانما صحيفة لبن المرء ان يتكلما

په پټه خوله والي کي زينت دی د بې عقل سړي، او کاغذ د عقل د سړي دادی چي خبري وکړي يعني هوښيار او بې عقل په خبرو سره معلومېږي.

مَاجَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيْرَةٍ

پوه سه: چي مراد له جعل څخه جعل شرعي دی چي يوه مفعول ته مضاعفېږي، والمعنی ماوضع وسن الله، کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي.

فائده: د اهل جاهليت دا قانون و چي ددوی اوښه به پينځه واره لنگه سوه څلور به يې ښځي راوړې او پنځم به يې نر راوړی، نو دوی به ددې اوښي غوږ ورچاک کړی بيا نو ددې اوښي سپرتيا او شيدې وهر چاته حرامي وې او هيڅ چا به له اوبو څخه دا اوښه نه شړله، نو د بحيرة وزن فعلية دی مشتق دی له بحر څخه وهو الشق، او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي هغه پينځم نر به يې ذبح کاوه نرو او ښځو دواړو به يې غوښي خوړلې، او که به يې پينځم عيال هم ښځه وای د هغې غوږونه به يې هم ورچاک کړه.

وَلَاسَآئِبَةٍ

نه سائبه خدای جل جلاله مشروع کړې ده.

پوه سه: چي "سائبة" عطف دی پر "بحيرة" باندي او کلمه د لا لپاره د تاکيد د ماده.

فائده: د اهل جاهليت عادت دا و چي يو سړی به په سفر تلی، نو به يې وويل که زه له سفره په عافيت او سلامتيا راغلم، او که به ناجوړی و، نو به يې ويل که زه جوړ سوم، نو زما اوښه سائبه ده، نو د سائبه حکم عيناً لکه د بحيره داسي و في التحريم الانتفاع بها په سپرتيا کي يا د شيدو په خوړلو کي، نو د سائبة وزن د فاعلة دی او مشتق دی له دې محاورې څخه د عربو ساب المأ يسيب سبباً اذا جری علی وجه الارض، نو سائبه اصطلاحي د جاهليت هم مالک خوشي کړه هره خواته

چي ځي، او بعض اهل تفسير وايي چي د چا اوښي به په جاهليت كي دوولس واره انثىٰ راوړه، نو هغه به دوى سائبه كړه يعني په حكم كي لكه بحيره او شدې به يې و مېلمه ته روا وې، نو كه به بيا دغه اوښه لنګه سوه د هغې غوږ به يې ورچاك كړى او له موره سره به يې خوشي كړه، نو دې اوښي ته به يې بحيرة بنت السائبة ويله.

فائده: بعض مفسران وايي چي سائبة خو پر وزن د فاعلة دى لكن په معنا د مفعولة دى اى المسيبة نحو عيشة راضية اى مرضية.

درویش وايي: چي د عيشة راضية په باره كي مطول ته رجوع وكړئ.

وَّلَا وَصِيْلَةٍ

او نه وصيله خداى ﷻ مشروع كړې ده.

درویش وايي: چي والكلام في عطفها كالكلام في عطف ولا سائبة كمامر عن قريب فتذكر.

فائده: په جاهليت كي كه په د چا مېږي لور راوړه هغه به د مالك وه او كه به يې نر راوړى هغه به ددوى د بتانو و چي دوى به خدايان بلله، او كه به يې مېږ غبرګه لنګه سوه يو نر او يوه ښځه به يې راوړه، نو دوى به ويل دې لور وصل كړى خپل ورور ته يعني خپل ورور يې د ذبح پر نامه له خدايانو وساتى، نو نر به يې هم د خدايانو پر نامه نه ذبح كاوه، نو وزن يې فعيلة په معنى د فاعلة دى، او مظهري رحمة الله عليه وايي چي وصيلة هغه مېږ ده چي اووه واره لنګه سي، نو دوى ورته ګوري كه يې اووم نر و دوى يې ذبح كوي، نرانو اوښځو دواړو به يې غوښي خوړلې، او كه به يې ښځه راوړه هغه به يې په خپلو پسو كي ايله كوله، او كه به غبرګه لنګه سوه نر او ښځه به يې راوړه، نو نر به يې په سبب د انثىٰ ژوندى پرېښو، او دا به يې ويله وصلت اخاها، او ښځه لور چي به لويه سوه شيدې يې حرامي وې ددوى پر ښځو باندي، او كه به يو مړ سو يعنې مردار به سو، نو نرو او ښځو دواړو خوړى او دا يې د خداى ذبيحه بلله او لېږي او نژدې قريبانو ته به يې غوښي په تحفه كي استولې.

وَّلَا حَامٍ

او نه خداى ﷻ مشروع كړى دى حام، حام هغه مېنده اوښ ته وايي چي دده د ملا له نطفې څخه به لس واره اوښي لنګي سوې، نو دوى به ويل قد حمىٰ ظهره يعني

دي اوښ خپله شا له سپرتیا څخه وساتله، نو بیا نه څوک نه پر سپرېدل او نه یې بار پر باندي کاوه او نه به یې، دا اوښ له اوبو څخه منع کاوه، نو صیغه یې د اسم فاعل له بابه حمٰی یحمی دی په معنی د منع.

فائده: د "حام" اصل حامي و، د یا حرکت یې حذف کړی تخفیفاً اذا کانت ضمة او کسرة لانهما ثقیلتان في الیأ، وروسته یې یا حذف کړه په سبب د التقأ الساکنین له تنوینه سره فصار حام کما تقرر في علم الصرف او چي مړ یعني مردار به سو، نرانو او ښځو دواړو به یې غوښي خوړلې.

درویش وایي: چي د بخاري په حدیث کي چي له سعید بن المسیب رضي الله عنه څخه یې روایت کړی دی ددغو الفاظو په مختصر ډول داسي تعریفونه کړي دي چي بحیره هغه اوښه ده چي دوی جاهلیت والا بې شدې د بتانو پر نامه پرې ایښې وې، نو هیڅ چا نه لوشل. او سائبه هغه اوښه ده چي دوی به خوشي کړه د خدایانو یعني بتانو پر نامه، نو چا به بار نه پر وړی او نه به پر سپرېدی، او وصیله هغه اوښه ده چي د بکارت وروسته یوه ښځه جونګی راوړه وروسته به یې بله جونګی راوړه دا به هم دوی د خدایانو پر نامه خوشي کوله، او حام هغه منده اوښ و، چي څو کاله چي دوی ورته مقرر کړي وه مندویي به یې وکړه دا اوښ هم دوی د بتانو پر نامه خوشي کاوه هیڅ بار به یې نه پر وړی او نه پر سپرېدی.

درویش وایي: چي والله اعلم بالصواب في هذه التفاسیر الواردة في شان البحیرة والسائبة والوصیلة والحام.

وَلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۖ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٣﴾

لکن دغه کسان چي کافران دي په قصد درواغ وایي پر خدای جل جلاله چي دوی وایي ان الله امرنا بها چي موږ خدای جل جلاله په دغه کارو سره امر کړی یو او اکثر د دوی عقل نه لري چي تحریم او تحلیل نسبت و خدای ته کوي، بلکې دوی تقلید د خپلو آباو واجداد وجهال کوي.

بډه سه: چي په لفظ کي د اکثر اشاره ودې ته ده چي بعض ددوی په بطلان سره د دغو کارو لکن حب او تقلید او مانع د دغو کارو ګرځېدلي دي.

ضمیمه: د دورېش په خیال شخصي دا مختلف روایات چي په بیان د بحیره او

سائبه وغیره چي وارد دی سبب یې دادی چي مشرکان د مکې مختلف اقوام وه چا بحیره وسائبه وغیره پر یوه قانون کوله او بل چا پر بل قانون کوله، نو هر راوي ته چي کوم قانون رسېدلی و پر هغه قانون یې روایت د بحیره وسائبه وغیرهما کړی دی فلا تناقض بین هذه الروایات المتضادة بحسب الظاهر في الواقع ونفس الامر فافهم فان هذا سانح جدید والله الموفق.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا

چي ودوی ته وویل سي یعني د ناصح له خوا څخه چي علیه الصلوٰة والسلام و، چي تاسي راسئ رجوع وکړئ په تحلیل او تحریم کي د شیانو و هغه کتاب ته چي خدای ﷻ نازل کړی دی یعني القرآن العظیم الشان، او رسول ته چي محمد ﷺ دی.

پوه سه: چي "والی الرسول" عطف دی پر "الی ماانزل الله" باندي، نو دوی وایي چي کافي او بس دی موږ لره هغه طریقه چي موږ پر هغه لار پیدا کړه زموږ پلرونه یعني شرک او بت پرستي.

پوه سه: چي "حسبنا" مبتدا ده او "ماوجدنا" یې خبر دی.

فائده: په دې ځواب د دوی دا معلومه سوه چي دوی پر بت پرستۍ هیڅ دلیل نه لري بې له قصوره د عقل او تقلید د اباؤ ددوی، ولي چي که یې کوم عقلي یا نقلي دلیل درلودای هغه به یې ویلی وای.

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

آیا دوی اقتدا په پلرو پسي کوي په داسي حال کي چي پلرونو ددوی علم نه درلودی پر هیڅ شي او نه یې هدایت درلودی.

سوال: نفي د علم د شي عموماً ددوی د پلرو څخه څرنګه صحیح دی؟

ځواب: مراد نفي د علم دی پر طریق حق موصل الی الله ته بقرینة المقام.

پوه سه: چي واو لپاره د حال دی او همزه د انکار پر داخل سو، نو مراد نفي د انکار د تقلید الابا دی چي ابا جاهلان او ګمراهان وي، ولي سړی چي تقلید کوي د هغه چا دا دي کوي چي هغه پر حقي لاري او هدایت باندي وي لکه علیه الصلوٰة والسلام او مؤمنان، حسین واعظ کاشفي هروي رحمة الله علیه وایي (یعني ایشان جاهل وګمراه بودند تقلید ایشان نافع نیست بلکې تقلید عالم می یابد تاکار به تحقیق

انجامد) جلال الدین رومي رحمة الله عليه په مثنوي کي وايي.

از مقلد تامحقق فرقها است — این یکی کوهست وان دیگر صدا است

دست دربینازنی آیی مراه — دست در کور می زنی افتی بچاه

درویش وايي: چي په اسئلة الحکم کي شیخ علي دداح داسي وايي اما ماورد في الاحاديث النبوية في حق الدجاجلة وظهورها بين الامة فلاشک عند اهل العلم ان الدجاجلة هم الائمة المضلون یعني علمأ سؤ لاسيماً من متصوفة الزمان یعني د تکلفي صوفيانو ددې زمانې چي پيران ځانونه بولي او خليفه ګاني چي خلګ خپل و مريدی ته په حيلو سره رابولي، علي وايي وقد شاهدناهم قاتلهم حيث ماکانوا انتهى، قال الشاعر الفارسي.

بروی وریا خرقه سهلست دوخت — گرش باخدا درفروشی نکوست

بنزدیک من شیر وراهزن به است — کی فاسق بود پارسا پیرهن

حافظ شیرازي رحمة الله عليه وايي

قلندری نه بریشست وموی یا ابرو
حساب راه قلندر بدانکه موی بمواست
گذشتن از سر مو در قلندری سهلست
چوحافظ انکه زسربگذرد قلندر اوست

بیت

قلندران حقیقت به نیم جو نخرند — قبای اطلس آن کس که از هر غاریست

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ

اې هغه کسانو چي ایمان يې راوړی دی تاسي ته ضرر نه سي رسولای هغه کسان چي ګمراهان دي چي تاسي پر هدايت یاست.

پوه سه: چي جارومجرور يعني "عليکم" اسم فعل دی مجموع مرکب په معنی د الزموا دی، نو ځکه يې "انفسکم" ته نصب ورکړی دی، والمعنى الزموا اصلاح انفسکم باداً الاوامر اللهية وترک المنکرات.

پوه سه: چي "لايضرکم" جمله مستانفه ده "من" فاعل د "لايضرکم" دی.

درویش وايي: چي ددې آيت شان نزول تقريباً په اکثريت د مفسرينو دادی چي د

مسلمانانو سره به ډېر غم ورسره و د کافرانو چي کاشکي دوی هم مسلمانان سوي وای بسبب القرابات او غيرها بينهم وبينهم، نو خدای ﷻ مسلمانانو ته اطمنان ورکړی چي تاسي چي پر هدایت او پر دین د اسلام یاست تاسي ته کفر د اقاربو یا نور تاون نه لري، او مجاهد او ابن جبير وايي چي دا آيت په شان کي د د يهودو او نصرای وو نازل سوی دی، نو معنا د آيت داده چي اې مؤمنانو چي تاسي اصلاح د خپلو ځانو کوئ تاسي ته تاوان نه کوي کفر د اهل کتابو چي تاسي پر هدايت او صراط مستقيم یاست، نو خپل جزئيه ځني اخلئ او دوی و خپل کفر سره پرېږدئ، ابن ابي حاتم د عمر مولی عفرة څخه روایت کړی دی چي دا آيت په هغو کسانو کي نازل سوی دی چي يو سړی به مسلمان سو او مور پلار یا ورور به يې کافران وه، نو دې مسلمان چي به شېريني د ايمان په زړه کي محسوسه کول، نو مور پلار یا وروڼه به يې هم اسلام ته دعوت کړه هغو به ورته ويل حسبنا ماوجدنا عليه آبائنا، نو مسلمان به ډېر غمجن سو، نو خدای ﷻ مسلمانانو ته اطمنان ورکړی چي تاسي چي پر هدايت یاست د مور او پلار یا وروڼو کفر و تاسي ته تاوان نه رسوي لانه لكل امرء ماعمل.

فائده: ددې آيت معنا دا نه ده چي امر بالمعروف او نهي عن المنكر ته ضرورت نسته، ولي چي د مسلمانانو د هدايت يو لازم دادی چي امر بالمعروف او نهي عن المنكر به کوي په قدر د طاقت، يعني يا بالضرب والغضب كالامراً، او يا په ژبه لكه علماً او يا به په زړه کي بد ځني وړي، له ابوبکر صدیق ؓ څخه روایت دی چي ده وويل "یا ايها الناس" تاسي دغه آيت يعني "یاایها الذین آمنوا علیکم انفسكم لايضركم من ضل" او ترجمه بې ځایه کوي يعني چي امر بالمعروف او نهي عن المنكر ته ضرورت نسته چي سړی په خپله پر هدايت وي، ابوبکر ؓ زیاته کړه چي ما له عليه الصلوٰة والسلام څخه اورېدلي دي چي خلگو يعني مسلمانانو چي منكر يعني في الدين وليدی ولم تغيروه يعني بالنهي عنه حسب الطاقة قريب ده چي خدای ﷻ پر ټولو عذاب نازل کړی يعني فاعل المنكر وتارك النهي عن المنكر، رواه ابن ماجه والترمذي، او روایت کړی دی ترمذي وابن ماجه د ابي ثعلبه الخشني رحمه الله څخه په تفسير کي ددې آيت "عليكم انفسكم لايضركم من ضل اذا اهتديتم" دی وايي چي ما سوال وکړی له عليه الصلوٰة والسلام څخه ددغه آيت، نو

علیه الصلوٰة والسلام راته وویل چي بلکې تاسي امر بالمعروف کوئ یو وبل ته او نهي عن المنکر کوئ تر هغه وخته چي تا ولیدل چي د بخل او حرص اطاعت کړل کېدی، خلګ یعني مسلمانان د دنیا حریصان او بخیلان وه او د خواهشات نفسانیه وو مسلمانانو متابعت کاوه او دنیا خلګو غوره کړې وه او ذي رای خپله رایه یې خوښه وه یعني د بل چا خبري یې نه منلې.

درویش وایي: چي لکه د اوسني زمانې ملایان چي په یو مسجد کي امام سو ځان ته د مجتهد درجه ایږدي او د بل عالم که څه هم وجداناً دی پوهېږي چي تر ما عالم دی بلکې که یې څه هم استاذ نه مني او تا داسي یو کار ولیدی چي چاره نه وه ځني فعلیک نفسک یعني ته لازمه وګرځوه اصلاح د خپل ځان ودع امر العوام او پرېږده کار د عوامو یعني امر بالمعروف ودوی ته او نهي عن المنکر ددوی فان ورائکم ایام الصبر چي ستاسي په مخ کي ورځي د صبر دي فمن صبر فیهن قبض علی الجمر که صبر وکړي په هغو ورځو کي په موته کي به یې سکروټه وي والمعنی علی التشبه یعني لکه په موته کي چي یې سکروټه وي للعامل فیهن اجر خمسین رجلاً یعملون مثل عمله قالوا اجر خمسین رجلاً منهم قال خمسین رجلاً منکم، حمید الله غزنوي رحمة الله علیه وایي.

چو بینم دین احمد در غریبی   دلم سوزان وزچشم خون جاری

درویش وایي: چي بغوي رحمة الله علیه وایي ددې آیت په تفسیر کي له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي تاسي امر کوئ بالمعروف او نهي کوئ عن المنکر که خلګو ستاسي نصیحت نه منی او پر تاسي یې رد کاوه فعلیکم انفسکم ابن عباس رضي الله عنه وروسته وویل چي د قرآن بعض آیتونه چي د هغو تاویل او وقوع دمخه تر نازلېدو د قرآن د آیتو تېره سوې وي لکه هغه آیتونه چي د یهودو او نصاری په دمخني وقائعو کي نازل سوي دي، او بعض داسي آیتونه چي د هغو تاویل په زمانه کي د علیه الصلوٰة والسلام ښکاره سوی لکه انکار د یهودو او نصاری ومشرکینو پر نبوت د علیه الصلوٰة والسلام او طعن پر قرآن کریم ویل وامثال ذالک، او بعض داسي آیتونه دي چي تاویل یې وروسته تر وفات د علیه الصلوٰة والسلام لږ زمانه ښکاره سوی چي بعض اقوام په خلافت د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه له زکوٰة څخه یې

انکار وکړی، او بعض داسي آیتونه دي چي تاویل به یې په اخیره زمانه کي پیدا کېږي لکه تابع والی د مسلمانانو د نصاری وو کما في هذا الزمان، او بعض داسي آیتونه دي چي تاویل به یې په ورځ د قیامت سي من الحساب والجنة والنار، ابن عباسؓ زیاته کړه چي تر هغه وخته پوري چي ستاسي او خواهشات سره برابر او یو وي او فرقې فرقې نه یاست گرځېدلي او یو له بله سره په جنگ نه یاست اخته سوي، نو امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ او چي زړونه مو سره مخالف سوه او ډلي ډلي سولاست او یو له بل سره په جنگ اخته سولاست فامرُ ونفسه، یعني سړی وخپل کار ښه سره پوهېږي فعند ذالک یجئ تاویل هذه الآیة یعني "یاایها الذین آمنوا علیکم انفسکم" الی اخیر الآیة.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

او خاص خدای ﷻ ته رجوع ده ستاسي یعني په ورځ د قیامت، نو خدای ﷻ به تاسي خبر کړي په هغه څه چي تا یې عمل کاوه په دنیا کي، نو هر چاته به د عمل جزأ ورکړي، اما الجنة واما النار.

پوهه: چي مرجع مصدر میمي دی او کلمه د "ما" موصوله ده عائد یې محذوف دی ای بماکنتم تعملونه ففي هذه الآیة وعد للمؤمنین ووعید للکافرین، ورځ د لوی اختر ده او په دغه کال حج اکبر هم د حاجیانو خدای ﷻ نصیب کړی سنه۱۴۲۷ ه ق.

درویش وایي: چي بغوي، بخاري، ترمذي او ابوداؤد د متقارب المعنی روایات کړي دي، ابن عباسؓ چي تمیم داري او عدي بن بدا چي دوی دوه نصارٰی وه د تجارت په نیت د شام پر لور روان سوه او ددوی ملگری بدیل مولی د عمرو چي مسلمان هم و په دې تجارت کي ددوی سره راهي سو، شام ته چي ورغله بدیل ناجوړی سو، نو ده له هوښیاری څخه کار واخستی هرڅه تجارتي شیان چي دده سره ورسره وه هغه یې ټوله په یو کاغذ کي نوشته کړه او کاغذ یې خپل د اغوستلِو په کالو کي کښېښوی او هغه خپل دوه نصارٰی ملگري یې په دغه کاغذ نه کړه خبر او دا وصیت یې ورته وکړی که چېري زه مړ سوم زما دغه کالي به زما وقریبانو ته وسپارئ، نو بدیلؓ وفات سو، او نصراني ملگرو یې هوري په شام کي خاورو ته

وسپاری، ورروسته نصرانیانو دده په غوټه کي وکتل یو د سپینو زرو جام پکښې و
چي وزن یې درې سوه مثقاله و او په سرو زرو نقشي جوړ و، هغه جام نصرانیانو
واخستی پټ یې کړی ورروسته چي نصرانیانو خپل تجارت وپای ته ورساوه او
مدینې منورې ته راغله، د بدیل رضي الله عنه کالي یې د هغه و قریبانو ته وسپارل، هغو چي
غوټه خلاصه کړه په کالو کي یې هغه خط پیدا کړی چي هغه ټوله شیان چي دده وه
پکښې نوشته وه چي په هغو کي یو جام مذکور هم و، نو اقربا د بدیل ورغله تمیم
داري او عدي ته او ورته وه یې ویل چي زموږ قریب بدیل د مریضی په حالت کي د
تداوي لپاره یو شی خرڅ کړی هم ؤ، هغو نصرانیانو ورته وویل یا، بیا هغو ورته
ورته وویل چي د خپلي نفقې لپاره یې یو شی خرڅ کړی؟ هغو ورته وویل یا، نو د
بدیل اقرباؤ ورته وویل چي موږ دده په کالو کي یو خط پیدا کړی چي هغه ټوله
هغه شیان چي دده سره وه في وقت المرض نوشته وه چي په هغو کي یو جام و د
سپینو زرو چي طلا کاري پر سوې وه چي درې سوه مثقاله یې وزن و، چي اوس
ستاسي په راوړو شیانو کي د بدیل هغه جام نسته، نصرانیانو ورته وویل چي موږ
نور په هیڅ نه یو خبر، موږ ته یې صرف دومره وصیت وکړی چي دا زما غوټه او
کالي زما قریبانو ته ورسوئ او موږ دده په جام هیڅ علم نه لرو، نو د بدیل قریبانو دا
واقعه تر علیه الصلوٰة والسلام پوري ورسول، نو دا آیت نازل سو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی شاهدي ستاسي تر منځ چي یوه ته
ستاسي مرګ حاضر سي په هغه وخت کي چي مریض وصیت کوي د دوو کسو
شاهدي ده.

پوه سه: چي "شهادة بینکم" مبتدأ ده او "اثنان" یې خبر دی په حذف د مضاف،
والتقدیر "شهادة بینکم شهادة اثنین.

درویش وایي: چي باعث د حذف د دادی چي حمل د اثنان چي خبر دی پر شهادت
صحیح سي کما لا یخفٰی.

فائده: دا جمله چي مرکب ده له مبتدأ او خبره څخه لفظ خو یې جمله خبریه ده
لکن په معنا د انشأ ده یعني یشهد اثنان.

فائده: شهادت دلته په معنا د اشهاد دی ای الاحضار ووصیت کولو ته کما یدل علیه القصة.
فائده: اذا حضر" ظرف دی د شهادت په معنا د اشهاد.
فائـده: د "اذا حضر احدکم الموت" معنی ده اذا ظهرت امارات الموت لانفس الموت لانه لایمکن الایصأ حین احضار نفس الموت.
مسئله: د دوو کسانو حضور بنأ پر اولی دی ورنه د یوه سړي حضور هم کافي دی د وصیت لپاره.

ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ اَوْ اٰخَرٰنِ مِنْ غَيْرِكُمْ

چي دغه دوه کسه خاوندان د عدالت وي ستاسي مسلمانانو څخه "ذوا عدل" صفت دی د اثنان ذوا عدل یې له دې سببه ووایه چي عادلان د مسلمانانو قابل د اعتماد وي، "او آخران من غیرکم" عطف دی پر اثنان باندي، والمعنی او شهادة اخرین من غیر اهل دینکم یعني اهل الذمة په ابتدأ کي د اسلام چي مسلمانان شاهدان نادر وه خصوصاً په حال کي د سفر، نو د اهل ذمه وو شهادت هم روا وو بیا په دې آیت منسوخه سوه واشهدوا ذوی عدل منکم، نو اوس د ذمي شهادت که په هر دین کي وي پر مسلمان نه قبلیږي، ولي شاهدي خو قسم د ولایت ده ولا ولایت للذمي علی المسلم او شاهدي د ذمي پر ذمي باندي روا ده لان اهل الذمة بعضهم اولیأ بعض.

اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِی الْاَرْضِ

که تاسي سفر کاوه په مځکه کي.

پوه سه: چي "ان" شرط دی ځواب یې فاصابتکم دی، او انتم مرفوع علی شریطة التفسیر یعني اصل داسي و ان ضربتم انتم في الارض بیا یې ضربتم حذف کړی وروسته یې ضربتم د هغه تفسیر او بیان راوړی.
سوال: ددې حذف کولو او بیانولو فائده څه ده؟
ځواب: فائده یې اولاً انتظار دی وعامل ته "انتم" وروسته دفع د انتظار ده، علمأ د علم معاني وایي چي هغه علم چي تر انتظار وروسته حاصل وي هغه علم الذ او اثبت في العقل وي والی هذا اشار المولی الجامي قدس سره في کتابه یوسف زلیخا.... چه خوش باشد که بعد از انتظاری،،،،،،، بامید رسد امیدواری.

فَأَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ

نو تاسي ته ورسېدی مصیبت د مرګ، والاضافة بیانیة، یعني نو تاسي سره ست چي دغو دوو کسانو من غیرکم وصیت وکړی او خپل مال ودوی ته په لاس ورکړی، وروسته چي هغو دوو کسانو د میت مال راوړی بعض ورثه د میت پر هغو د خیانت دعوه وکړه یعني د مړي له مال څخه تاسي یو شی پټ کړی کالجام المذکور في القصة او هغو دوو کسانو د خیانت انکار وکړی.

پوښتنه: پر دې تقدیراتو چي موږ وکړه قرینه څه شی ده؟

ځواب: قرینه داده چي ورثه وو ته د بدیل میت کاغذ ورسېدی چي جام پکښي ذکر و، نو ورثه وو د بدیل هغو دوو کسانو ته وویل چي جام مو څه کړی هغو دوو کسانو انکار وکړی چي جام موږ نه دی لیدلی فافهم.

تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَوٰةِ

یوه سه: چي "تحسبونهما" صفت دی د "اثنان" عادلان که د مسلمانانو څخه وي او که من غیرهم، مطلب هغه کسان چي حاضر وي په وخت کي د ایصا د میت، او بعض مفسران چي تخصیص کوي په اخرین فقط هغه صحیح نه دی، ولي چي شک وورثه وو ته د میت خو خاص په آخران من غیرکما پوري نه دی بلکي چي جام ورک سو د ورثه د میت شک د پټولو پر دواړو قسمو شاهدانو سته، والحاصل تاسي یعني ورثه د میت به دروي هغه دوه کسان چي په ایصا کي د میت حاضر وه او د خیانت في الجام څخه دی.

یوه سه: چي کلمه د "من" زائده ده او مراد له "صلوٰة" څخه صلوٰة العصر دی بجعل اللام للعهد الخارجي بقرینة ان وقت الصلوٰة المذکورة وخت دی د اجتماع د خلګو او وخت دی د اجتماع د ملکو حفظه وو د ورځي او د شپې په دغه وخت کي او بل په قرینه ددې چي ټوله اهل ادیان ددغه وخت تعظیم کوي او له حلف کاذب څخه ځان ساتي، او بل په قرینه ددې چي په صحیح حدیث کي ثابته ده چي علیه الصلوٰة والسلام چي به چاته قسم ورکاوه په هم دغه وخت کي یې ورکاوه.

Scanned by CamScanner

فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ

نو دغه دوه کسه که منکم وي او که من غیرکم وي قسم به اخلي په خدای ﷻ سره، که تاسي ددوی په خیانت کي شکیان واست اې ورثه وو د میت.

پوه سه: چي دا شرط جمله معترضه ده فائده یې داده که شک او ارتیاب د ورثه د میت د هغو کسانو په خیانت کي نه وي فلاحاجة الی تحلیفهما، فالمعنی که تاسي شکیان واست اې وارثانو د میت په خیانت کي د هغو کسانو، او هغه کسان له خیانت څخه منکر وه، نو دي حاکم الوقت و دوی ته قسم ورکوي.

پوه سه: چي "ان ارتبتم" چي شرط دی پر جزأ یې "فیقسمان" دلالت کوي، نو د قسم جواب دا عبارت قرآني دی.

لَا نَشْتَرِيْ بِهٖ ثَمَنًا

ای لانستبدل یعني شرأ مجاز ده له استبدال څخه او ضمیر د به یا راجع دی وقسم ته یا والله "ثمناً" ای عوض الدنیا مراد یې دادی چي زموږ غرض دنیاوي نه دی چي ورثه د میت یې پر موږ دعوٰی کوي، یعني قسم موږ کاذباً نه اخلو بلکې موږ په خپل وینا کي صادق یو موږ خیانت نه دی کړی.

وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى

که څه هم وصي صاحب د قرابت د میت وي لکن ورثه د میت دعوی د خیانت پر لري ددې آیت مطلب دادی چي قسم ورکول یوازي په اجنبي پوري خاص نه دی بلکې قریب ته چي نور ورثه دعوه د خیانت پر وکړي او دی منکر وي قسم به ورکړه کېږي.

وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ

او موږ نه پټوو شهادت د خدای ﷻ یعني هغه شاهدي چي موږ یې امر کړي یو په اداکولو سره.

پوه سه: چي مراد له شهادت څخه شهادت متعارف نه دی، ولي په ځای کي خو ځای د شهادت متعارف نسته بلکې مراد ځني اظهار الحق دی او اخبار بالصدق د وصیت په باره کي د میت که څه هم پر ځان شاهدي اداکوي یعني د میت قریب او خیانت یې کړی وي که چي نور ورثه پرده باندي بد گمان و چي ده به شی پټ کړی وي.

إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ الْأٰثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

نو موږ دغه وخت چي حق پټ کړو د گناه کارانو له ډلې څخه به یو.

په صحیح حدیث کي راغلي دي چي څه وخت چي دغه آیت نازل سو رسول الله ﷺ د مازدیگر لمونځ وکړی، نو تمیم او عدي چي نصاریان وه په نېز د منبر نبوي داسي قسم ورکړی چي ووایاست بالله الذي لا اله الا هو چي موږ خیانت نه دی کړی په شي کي چي موږ ته راکړل سوی دی د بدیل له خوا څخه یعني هیڅ شی مو نه دی پټ کړی، هغو دواړو دا قسم واخستی، نو علیه الصلوٰة والسلام دوی خوشي کړه.

پوه سه: چي سعید بن جبیر له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روایت کړی دی چي څو زمانه وروسته د بدیل هغه جام په مکه مکرمه کي پیدا سو، د بدیل قریبانو له هغه سړي څخه چي جام ورسره پوښتنه وکړه چي دا جام تاته چېري په لاس دَرغلی؟ هغه سړي ورته وویل چي ما له تمیم او عدي څخه رانیوی، د بدیل قوم چي بني سهم یې بلل په خبره سوه، نو تمیم او عدي ته ورغله چي موږ خو جام پیدا کړی په مکه مکرمه کي او هغه سړي وویل چي ما دا جام د تمیم او عدي څخه رانیولی دی، تاسي خو ویل چي موږ د بدیل په ترکه کي خیانت نه دی کړی!؟ دوی دوو داسي ځواب ورکړی چي موږ خو دا جام له بدیل څخه رانیولی و، نو د بدیل ورثه وو ورته وویل چي موږ تاسي ته وویل چي بدیل خو به یو شی د خپل ما في الید څخه د تداوي یا نفقې لپاره نه وي خرخ کړی تاسي ویل یا، نو اوس څرنگه تاسي وایاست چي موږ له بدیل څخه رانیولی و، تمیم او عدي په ځواب کي ورته وویل چي موږ د رانیولو شاهدان نه درلوده، نو موږ د رانیولو خبره پټه وساتله، ولي که موږ اقرار کړی وای چي موږ له بدیل څخه رانیولی دی تاسي د شاهدانو مطالبه کوله، نو ځکه مو د شرأ معامله پټه وساتله، نو د بدیل ورثه وو د تمیم او عدي قضیه و علیه الصلوٰة والسلام ته ورسول، نو دا آیت نازل سو.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ إِثْمًا

که علم راغلی و ورثه ته د میت واصل العثر الوقوع علی الشئ، پر دې باندي چي دغه دوه وصیان د میت چي مراد ځني دلته تمیم او عدي دي دوی مستحق

گرځېدلي دي یعني یو داسي فعل یې کړی دی چي هغه سبب گرځېدلی دی د گناه، چي هغه خیانت و ددوی چي جام یې پټ کړی بیا یې په دروغو قسمونه هم پر واخستله چي موږ په جام نه یو خبر او وروسته یې دعوه ددې وکړه چي موږ جام له بدیل څخه رانیولی و تاچي دوی له ځانو څخه تهمت د خیانت لېري کړي او معامله یې تر دې ځایه راورسول چي ورثه وو د بدیل ته یقین سو خیانت د عدي او تمیم.

فَاٰخَرٰنِ يَقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيٰنِ

ای رجلان آخران مبتدأ ده "یقومان مقامهما" خبر دی د مبتدأ، ودرېږي دا دوه کسان په ځای کي د هغو دوو چي پر خیانت د هغو دوو د بدیل د ورثه وو علم راغلی

سوال: آخران خو نکره ده، نو څرنگه مبتدأ واقع سوه؟

ځواب: په حذف د موصوف کما اشرنا الیه ای رجلان آخران.

پوه سه: چي مراد له مقام څخه د هغو دوو مقام د شاهدۍ نه دی لکه هغو دوو چي ادأ کړه او حق شاهدي نه وه بلکې مقام د حبس او تحلیف یعني قسم ورکول دي نورو دوو ته لکه اولو دوو ته چي یې ورکړی.

پوه سه: چي "من الذین" حال دی له فاعل څخه د "یقومان" ای من ورثة المیت چي حق د تحلیف لري پر دوی اول دوه کسان، یا معنا دا ده هغه دوه کسه چي اقرب وه میت وي او وارثان یې وي یعني دا دوه وارثان دي قسم واخلي پر کذب د اولو دوو

فائده: تخصیص د دوو اخران په سبب د خصوص د واقعې دی د بدیل چي وارثان یې دوه کسان وه، او که یې وارث یو و هغه ته به قسم ورکوي، او که یې ورثه تر دوو بالا وه ټولو ته به قسم ورکوي.

پوښتنه: آخرانو ته ولي قسم ورکول کېږي؟

ځواب: په حدیث شریف کي راغلي دي "البینة علی المدعٰی والیمین علی من انکر" په موضوع کي د بدیل خو تمیم او عدي دعوه د شرأ د جام وکړه له بدیل څخه لکن شاهدان د شرأ یې نه درلوده او ورثه د بدیل له شرأ څخه منکر وه، نو خو دوی ته حلف "قسم" راجع سو.

پوه سه: چي ضمیر د "علیهم" راجع دی "والذین" ته چي مراد ځني ورثه د میت دي

فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا

نو دا دوه قسم واخلي په خدای ﷻ سره پر خیانت د اولینو او پر کذب د شرأ د جام له میت څخه کمامر ان الاولین ادعوا الشرأ من بدیل المیت.

پوه سه: چي د "یقسمان" مفعول خو محذوف دی وهو کذب الاولین کمامر في الترجمة او د "لشادتنا" سره بل فعل محذوف دی ای ویقولان، یعني قسم زموږ احق په قبول سره دی تر قسم د اولینو کما في قوله تعالی "فشهادة احدهما اربع شهادات انه لمن الصادقین" یعني دوی به وایي چي زموږ شاهدي په دې احق بالقبول ده چي موږ رشتیا وایو او دوی به درواغ وایي.

وَمَا اعْتَدَيْنَآ ۖ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

او موږ تجاوز نه دی کړی تر حق په قسم کي، ولي که موږ تجاوز وکړو موږ به د ظالمانو له ډلي يو، ولي چي ظالم هغه څوک بولي چي باطل په ځای کي د حق ایږدي.

درویش وایي: دا آیت چي نازل سو دوه کسه له قریبانو څخه د بدیل سهمي ولاړ سول چي د یوه نوم عمرو بن العاص و او د بل نوم مطلب بن وداعة السهمي و، نو د مازدیګر وروسته یې قسم واخستی.

پوښتنه: دا دوو کسانو څرنګه قسم اخستی چي بدیل ﷺ دا جام پر تمیم او عدي باندي نه دی خرڅ کړی، نو دوی څه علم درلودی؟

ځواب: دوی قسم داسي نه دی اخستی چي نه یې دی خرڅ کړی حتی یرد ماذکر بلکې دوی داسي قسم واخستی چي موږ علم نه لرو چي بدیل به دا جام پر تمیم او عدي باندي خرڅ کړی وي وهذا القسم صحیح فتامل.

درویش وایي: چي مطلب د مذکوره آیتونو دادی چي څوک ناجوړی سي او عقل یې پر ځای وي او بعض علامات د مرګ ورته ښکاره سي او د وصیت اراده لري باید دوه کسه عادلان چي دده له نسبه څخه وي، او که یې له نسبه څوک نه و حاضر بیا دي دُوه کسه عادلان دده په دین شریکان شاهدان کړي پر وصیت خپل او که نه اهل نسب وه نه اهل دین وه یعني چي په سفر کي وي بیا دوه نور کسان چي په دین نه وي سره شریکان هغه دي پر وصیت شاهدان کړي لکه په مانحن فیه یعني د

بدیل سهمي په مرگ کي چي بې له عدي او تمیم چي نصارٰی بل څوک نه وه، نو که هغو شاهدانو ترکه د میت راوړه او ورثه د میت په هغه سره قانع وه فلا حاجة الی شیئ من التحلیف وغیره، او که ورثه وو ته د میت څه شک پیدا سو چي بعض شیان د ترکة المیت به دوی پټ کړي وي او خیانت به یې کړی وي، نو دوی ته دي قسم ورکړي چي موږ له شاهدی او ترکة المیت څخه شی نه دی پټ کړی په تغلیظ د وخت یعني وروسته د ماز دیگر تر لمانځه، نو که هغو قسم واخستی، نو خلاص سول، وروسته که ورثه وو د میت د ترکة المیت ددوی سره ولیدی ورثه وو چي پوښتنه څني وکړه چي دا شی خو زموږ د میت دی او شاهدانو دعوه وکړه چي موږ دا شی له میت څخه رانیولی دی، نو ورثه دې قسم واخلي او ددوی په قسم دي عمل وکړل سي، د میت د ورثه د قسم وجه دېره نژدې تېره سوه فتذکر، وهذا حاصل الآیات المتلوة في قصة بدیل فاحفظه.

ذٰلِكَ

دغه حکم الهي چي قسم دي هغه دوو وصیانو ته ورکوي په نېز د شک د خیانت د وصیانو، او بیا دي قسم ورکوي ورثه وو ته د میت که چېري دعوه وکړه وصیانو په رانیولو سره له میت څخه او بیا دي عمل د ورثه وو په قسم سره کوي.

أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۗ

نژدې ده ودې ته چي راتگ به کوي وصیان په شهادت سره یعني په اظهار الحق سره او په صحیح بیان سره د هغه څه چي میت ودوی ته ویلي وه پر هغه طریقه سموعه من المیت من غیر خیانت "اویخافون آه" عطف دی پر "ان یاتوا" یعني اقرب ودې ته چي اوصیا دي ېېرېږي چي رد به سي قسم و ورثه وو ته پر انکار د دعوې د وصیانو وروسته تر قسمو د وصیانو او د رصیانو رسوایي پکښي راسي، نو ددې رسوایي له کبله باید د میت وصیان د حق اظهار وکړي.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

ای احفظوا احکام الله واتقوا الله، او تاسي اورئ ما امرکم الله به، اوړېده اجابت الله، هدایت نه کوي یعني که تاسي د خدایه نه وېرېږئ او سمع د قبول د احکامو د

خدای ﷻ ونه کړي نو تاسي قوم فاسقين سئ، او خدای و فاسقانو ته هدايت ودليل ته يا لاري ته د جنت نه کوي.

پوه سه: چي جمله "واتقوا الله" معطوف ده پر مقدر باندي ای احفظوا احکام الله و اتقوا الله.

مظهري رحمة الله علیه وايي چي پر دغه تفسير دا آيت د شان نزول سره هم برابرېږي او آيت هم محکم بې نسخه پاتېږي، ولي قسم د وصي په نېز د انکار له خيانت څخه او يمين او وارث په نېز د انکار دده له دعوې څخه د وصي چي ما دا شی له ميت څخه رانيولی دی د اوس هم ثابت دی او هغه خبره هم صحيح کېږي چي مفسرين وايي چي د سورة مائدې هيڅ حکم منسوخ نه دی.

سوال: په فقهي شريفي کي وايي چي لايجوز شهادة الکافر على مسلم في شئ من الاحکام" او دمخه تېره سوه په تفسير کي ددې قول د خدای ﷻ "منکم" ای من اهل دينکم وملتکم اومن غيرکم ای من غير ملتکم، او دا تفسير منقول دی له ابن عباس رضي الله عنه، او ابو موسیٰ اشعري، سعيد بن المسيب، مجاهد او له عبيده رضي الله عنه څخه نو پر دې تقدير خو شهادت د کافر پر مسلمان يعني عند الوصية وجود پيدا کړي، ددې سوال په ځواب کي امام نخعي رحمة الله علیه او نور هم وايي چي په ابتدا کي د اسلام شاهدي د اهل ذمه پر مسلمان باند مقبوله وه ثم نسخت.

درويش وايي: چي پر دې جواب مخالفت له قوم څخه چي وايي په سورة مائده کي هيڅ حکم منسوخ نسته لازمېږي، او شريح رحمة الله علیه داسي ځواب ورکړی دی من کان بارض عربة لم يجد مسلماً يشهد على وصية فاشهد کافرين فشهادتها جائزة ولايجوز شهادة کافر على مسلم الا على وصية.

درويش وايي: چي پر دې ځواب هغه قانون چي لايجوز شهادة الکافر على مسلم في شئ من الاحکام عام مخصوص منه البعض دی، يعني الشهادة على الوصية، نو پر دې ځواب نه نسخ د هيڅ حکم د سورة المائده لازمېږي او شاهدي پر وصيت باند د کافر ثابته پاتېږي فهذا الجواب هو الاسلم، او ددې ځواب تائيد کوي دا قول د شعبي رحمة الله علیه چي يو سړی و له مسلمانانو څخه چي ده ته د وفات وخت ورسېدی په وطن د قوقا کي، نو دې سړي مسلمان نه کړی پيدا چي پر خپل وصيت يې شاهد

کړي، نو يې دوه کسه د اهل کتابو شاهدان د خپل وصيت وګرځوله، نو هغو دوو اهل کتابو ترکه د ميت و کوفې ته راوړه او امام اشعري رحمة الله عليه ته ورغله او دا موضوع يې ورته بيان کړه، نو امام اشعري رحمة الله عليه ورته ووېل چې دا يو داسې موضوع ده چې وروسته تر عليه الصلوٰة والسلام يعني د بديل په موضوع کې نه ده پېښه سوې، نو امام اشعري رحمة الله عليه و هغو دوو اهل کتابو ته قسم ورکړی او ددوی شاهدي يې ومنله، ولې چې ورثه د ميت اعتراض د خيانت نه پر وکړی او که چېرې دوی اعتراض د خيانت کړی وای نو قسم به بيا ورثه ته عائد کېدای کما في مسئلة بديل رضي الله عنه.

فائده: په شرعه شريفه کې شاهدي اخبار کول دي د هغه شي چې شاهدان پکښې حاضر وي يا معانيةً لکه افعال نحو القتل والزنٰى وغيرهما او يا سماعاً لکه بيع وشرأ والاجارة وغيرها من العقود والاقرارات بالديون والامانات وغيرها، نو شاهدانو ته هلته شاهدي روا ده چې دی پکښې حاضر وي او علم يې پر راسي او وايه وري او هغه وخت شاهدانو ته روا ده چې هغه حادثه او واقعه هم ورپياد سي، له دې سببه په صحيح حديث کې راغلي دي "اذا علمت مثل الشمس فاشهد والا فدع" که تا ته واقعه معلومه وه لکه لمر يعني يقين کامل دي سو نو شاهدي ادأ کړه او که داغسې نه وه درمعلومه، نو يې پرېږده يعني که څه شک او شبه په مشهود عليه په زړه کې در ګرځېدله بيا شاهدي پرېږده مه يې ادأ کوه.

حکمت: په شاهدي کې حکمت دادی چې حقوق د خلګو خوندي سي مثلاً د يو چا پر بل چا پور باندې و هغه ورته منکر و په شاهدانو دا حق ژوندی کېږي، او بل حکمت دادی چې عقود په منځ کې د خلګو له انکار څخه خلاصېږي لکه عقد، بيع، شرأ او عقد نکاح وغير ذالک، ولهذا ورد في الحديث النبوي ﷺ "اکرموا شهودکم فان الله يستخرج بهم الحقوق"

مسئله: که پر چا ادأ د شاهدی متعينه وه ده ته نه ده روا چې له کولو څخه يې منع وکړي لان في منعه تضيع الحقوق.

مسئله: که په خط کې نور شاهدان هم وه بې له ده چې په هغو سره هم حق ثابتېدی، نو د امتناع له شاهدي څخه روا ده لان الحق لايضيع بامتناعه.

مسئله: په حدودو کې لکه زنٰى، قتل وغيرهما شاهد مخير دی که شاهدي ادأ

کوي او کـه ستر او پرده پر اچوي، ولي چي اقامت د حد ښه کار دی او ستر د مسلمان هم ښه کار دی ومع ذالک الستر افضل، وفي الحديث الصحيح من يستر على مسلم ستر الله عليه في الدنيا والآخرة.

يَوۡمَ يَجۡمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبۡتُمۡۖ

هغه ورځ چي خدای ﷻ جمع کړي ټوله رسولان يعني په ورځ د قيامت، نو خدای ﷻ وايي و رسولانو ته چي تاسي ته څه ځواب درکړ له طرفه د امتيانو ستاسي.

پوه سه: چي "يوم" يا منصوب دی په "اذكر" مقدر سره يا منصوب دی په "لايهدي" سره او يا منصوب دی په "اسمعوا" سره يعني د "اسمعوا" مفعول به دی حذف د مضاف يعني "اسمعوا" خبره "يوم" يا منصوب دی په "احذروا" مقدر سره.

پوه سه: چي "ماذا" منصوب محلاً په "اجبتم" سره يعنې مفعول مطلق يې دی.

پوه سه: چي دا سوال لپاره د توبيخ د قومو د رسولانو دی كما يسئل الموؤدة باي ذنب قتلت لپاره د توبيخ د قاتل د دوی دی.

قَالُواْ لَا عِلۡمَ لَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلۡغُيُوبِ ١٠٩

رسولان وايي موږ لره هيڅ علم نسته چي موږ ته څه ځواب راکړه سو، په تحقيق ته اې خدايه بليغ علم درلودونکی په غيبو شيانو سره.

پوښتنه: رسولان په دې خبر وه چي امت كافره زموږ تكذيب وكړی، نو څرنګه په كلمه د لا نفي جنس دوی نفي علم له ځان څخه كوي، او بل سوال دادی چي رسولان خو پر امتو شاهدي ادأ كوي د تكذيب ددوی، نو دا نفي او هغه شاهدي د دوی به څرنګه سره جمع سي؟

ځواب: ابن عباس ﷺ او حسن بصري او مجاهد وايي چي ورځي لره قيا اهوال اوزلازل سته چي د هغو په سبب زړونه له ځايه څخه بې ځايه ګرځي او عقول په فزع اكبر كي واقع كېږي چي له ځواب څخه د ښخي غافل ګرځي، نو ځكه دوی ځواب له لا علم لنا سره وركړی، وروسته چي بيا زړونه د دوی ځای ته راسي او نهايت هول د قيامت پورته سي بيا شاهدي پر اممو ادأ كوي فارتفع التعارض وصح الجواب بلا علم لنا.

پوه سه: چي مراد له غيب څخه غيب عن الخلق لا عن الله لانه لاغيب عن الله تعالى نو دوى ګويا داسي ورته وويل چي ته خداى ﷻ علام الغيوب يې او موږ علم نه لرو مګر پر ما نشاهد باندي، امام بخاري رحمة الله عليه له انس رضي الله عنه څخه روايت کړى چي نبي عليه السلام وويل چي بعض اصحاب زما حوض کوثر ته زما راوستل سي چي زه يې هم وپېژنم بېرته يې د دوږخ پر خوا روان کړى زه ملکو ته نارې کړم اصحابي اصحابي فيقول لاتدري ما احدثوا بعدک.

درويش وايي: چي شايد دا به هغه کسان وي چي وروسته تر وفات د عليه الصلوٰة والسلام مرتد سوي وه.

پوښتنه: څرنګه صحيح دى ذهول د عقولو د انبيأ عليهم السلام او خداى ﷻ په شان کي ددوى وايي "لايحزنهم الفزع الاکبر" بعض مفسران په ځواب کي ددې پوښتني وايي چي فزع اکبر خو دخول د جهنم دى دا خو د ټولو انبيأ عليهم السلام څخه منفي دى، قال السعدي الشيرازي قدس سره في هذا الباب.

دران روز کزفعل پرسند وقول اولو العزم راتن بلرزد زهول
بجاى که دهشت خورد انبيأ تو عذر ګناه را چى دارى بيا
برادرز کار بدان شرم دار که در روى نيکان شوى شرمسار
سر از جيب غفلت بر آور کنون که فردا نماند بخجلت نګون

او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چي دا ځواب د انبيأ عليهم السلام لاعلم لنا الآية په بعض احوالو کي د قيامت دى، او هغه وخت دى چي د جهنم د برې وي او ټوله امتونه زنګون کيش ناست وي او هيڅ ملکه مقربه اونه بني مرسل وي مګر دا وايي نفسي نفسي، نو به دغه وخت زړونه د انبيأ عليهم السلام او عقول ددوى له ځايه بې ځايه سي، نو په دې حال کي رسولان وايي لا علم لنا الآية، اللهم اجرنا من عذاب الدنيا وهول يوم القيامة يعني الهول الممتد المفضي الى دخول جهنم بحرمة سيدنا وسيد الرسل محمد المصطفى عليه السلام.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ

پوه سه: چي تفسير روح البيان کلمه د اذ منصوب بولي په فعل مقدر سره، او

ترجمه یې داسي کړې ده اذکروا ایها المؤمنون وقت قول الله تعالی لعیسی بن مریم وهو یوم القیامة، او مظهري رحمة الله علیه تقدیرات ورسره کړي او ویلي یې دي چي دا اذ بدل دی د "من یوم یجمع الله الرسل آه" ددې ابدال په مناسبت کي یې ډېر مقدر عبارات ویلي دي چي عقل سلیم ابأ څني کوي په اخیر کي مظهري هغه تقدیر مشهور اولاً او اخیراً داسي راوړی دی او منصوب باضمار اذکر.

اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

ته په یاد کړه نعمت زما پر تا باندي او ستا پر مور باندي، والمقصود له اذکر څخه شکر د نعمت دی.

پوه سه: چي لفظ نعمت که څه هم مفرد دی لکن مراد څني جنس دی، نو ټولو نعمتو ته شامل دی.

فائده: د عیسیٰ علیه السلام د مور چي مریمه ده نعمت د خدای جل جلاله پر دې باندي دادی چي دا یې پاکه ساتلې وه د ما اتهم الیهود علیها او دا یې لوړه کړې ده پر نسأ العالمین باندي کما ورد في الموضع الآخر من القرآن العزیز.

پوه سه: چي درویش چي تفسیر د ذکر د نعمت په شکر سره په متابعت د حسن بصري رحمة الله علیه او صحیح خبره داده چي مقصود تکلیف د عیسیٰ علیه السلام په شکر سره نه دی، ولي چي دا خبره عیسیٰ علیه السلام ته په ورځ د قیامت کول کېږي او په قیامت کي وخت د شکر د تکلیف تېر سوی په دنیا کي بلکې مقصود وادي چي دا خبره حجت سي پر کفربه، ولي چي خدای پاک وده ته معجزات باهرات ورکړي وي کاحیأ الموتیٰ وابرأ الاکمه والابرص وغیر ذالک، او سره د یهودانو دی ساحر باله، او بعض نصاریٰ وو دده په حق تر حد تجاوز وکړی چا ابن الله باله، او بعضو دی خدای باله، او بلې ډلې د نصاریٰ وو ثالث ثلثه باله، نو په یادول د خدای جل جلاله و عیسی ته به حسرت او ندامت سي پر دواړو ډلو د یهودانو او د مذکوره ډلو د نصاریٰ وو.

پوه سه: چي دا قول د خدای جل جلاله خو اجمال د نعمتو د خدای جل جلاله پر عیسی علیه السلام باندي ؤ ثم ذکر الله وروسته تفصیلاً خدای جل جلاله یو یو نعمت د خدای پر عیسی ذکر کړی وقالوا التفصیل بعد الاجمال اوقع في الذین، نو د تفصیل لپاره خدای پاک وایي.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا

ای قویتک دا ظرف دی د نعمتي.

پوه سه: چي اکثره مفسرين وايي چي له "روح القدس" څخه جبرائيل عليه السلام مراد دی.

سوال: جبرائيل عليه السلام خو ټولو انبيا عليهم السلام ته وحي راوړي، نو د عيسیٰ تخصيص په جبرائيل سره به څه و؟

ځواب: وجه د تخصيص يې داده چي جبرائيل د عيسیٰ سره ملګري و من وقت الصبى الى ان رفع الى السما فائدة اضافت د روح القدس ته اضافت دی د موصوف وصفت تـه ای الـروح المقدسـة، او بعـض مفسـرين وايـي چـي مـراد روح د عيسى عليه السلام دی او د تقدس معنی په قوت پر مقابله د يهودانو سره پـه ظهور د معجزاتو باهراتو سره.

پوه سه: چي دا جمله "تكلم الناس آه" يا حال ده د "ايدتک" او يا جمله مستانفه ده مهد په لغت عربي کي زانګو تـه وايي او مراد ځني حال د طفوليت دی في الغاية، والمعنى چي تاخبري کولې د خلګو سره پـه حال کي د غايت کوچني والي چي حالت د مهد دی.

سوال: خبري په حال کي د مهد که څه هم معجزه وه لکن خبري د حال د کهولت خو هر څوک کوي، نو د کهلاً و راوړلو ته څه ضرورت و؟

ځواب: پـه کهلاً کي اشاره ودې تـه ده چې خبري د عيسیٰ عليه السلام في حال المهد والکهولـة سره برابرې وې فـي انـه يـتكلم بالحكمـة والعقـل الكامـل فـي الـوقتين المذكورين على السوا، ولي چي عيسیٰ عليه السلام هغه وخت چي پـه زانګو کي و، او خلګو ده مور مريمه ملامتوله چي تا خو مېړه نه درلودی، نو دي څرنګه زوی پيدا سو، يعني نو تا زنٰی کړې ده، نو عيسیٰ عليه السلام لـه مور څخه د زنٰی د تهمت د دفع لپاره داسي وويـل "اني عبد الله آتاني الكتـاب وجعلني نبياً وجعلني مباركاً اينما كنت و اوصاني بالصلوٰة والزكوٰة مادمت حياً.

درويش وايي: چي دا تکلم د عيسیٰ عليه السلام وقت المهد ووقت الكهولـة على نهج واحد من غير تفاوت معجزة عظيمة له، او هيڅ نبي ته دا معجزه نه ده په برخه سوې نه دمخه او نه وروسته او هر معجزه لکه د عيسیٰ عليه السلام لپاره چي نعمت دی د مور

لپاره يې هم نعمت دی، ولې په دې نعمتو سره ددې پاکوالی له زنی څخه لکه يهودانو چې ددې په باره کې اظهر من الشمس ښکاره کړې، ولې چې ولد الزنی دومره لوی رتبې ته نه سي رسېدلای لکه عيسی عليه السلام چې ددې زوی و ورسېدی

پوه سه: چې کهل هغه سړي ته وايي چې دېرش کاله يې تېر سوي وي، او په سر کې يې بعض وېښتان سپين سوي وي، روي ان عيسى عليه السلام بعث نبياً وهو ابن ثلثين سنة" نو ده دېرش مياشتې نبوت په مځکه کې وکړی بيا اسمانو ته پورته کړه سو، او هم پر دغه سن به بېرته دنيا ته راځي او کهل به وروسته ګرځي كذا في كتب التفاسير، روح البيان، مظهري، روح المعاني، تفسير ماتريدي، تفسير بغوي والله اعلم بالصواب.

وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيلَ ۚ

عطف دی پر ايد تک او دا نعمت په ياد کړه چې ماتاته وښول جنس كتب الهية المنزلة فاللام للجنس، او مراد له حکمت څخه علم او فهم دی د معاني د كتب متقدمه وو او اسرار د هغو كتابو او تورات مي هم در وښو چې كتاب د موسیٰ و او انجيل هم چې ستا خپل كتاب دی.

سوال: په جنس كتابو کې خو تورات او انجيل هم داخل وه نو د بيا راوړلو يې څه وجه ده؟

ځواب: بيرته راګرځېدل يې لپاره د شرف ددې دوو كتابو دی.

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي ۖ

پوه سه: چې دا ذکر د بل نعمت دی پر عیسیٰ عليه السلام او عطف دی پر ماقبل "اذ" او دا يوه بله معجزه ده د عيسیٰ عليه السلام.

فائده: د خلق معنی دلته تصوير دی معنی داچې تا به له ختو څخه يو صورت جوړ کړی په مثل د هيئت د مرغه يعني خلق په معنا د اعطأ الروح نه ده ولې هغه خو خاص په خدای جل جلاله پوري ده، ومعنى الآية په ياد کړه هغه وخت چې تابه له ختو څخه تصوير د هيئت مرغه وکړی زما په اجازه او په اسانه کولو سره، نو تابه پوه

کړه په هغه صورت کي، نو هغه هیئت د مرغه به ژوندی مرغه وګرځېدی زما په اجازه یعني په خلق الروح فیها فخلق الله ظهر ظاهراً علی ید عیسیٰ فلهذا نسب الخلق الی عیسیٰ علیه السلام.

درویش وایي: چي یهودانو له عیسیٰ علیه السلام تعنتاً وغوښتل چي ته موږ ته له ختهو څخه شوپرک جوړ کړه او بیا پر پوه کړه چي ژوندی سي او په هوا سي، نو عیسیٰ دغسي وکړه یعني ختې یې راواخستلې او د شوپرک هیئت یې ځني جوړ کړی او پر پوه یې کړه او هغه ژوندی سو په حکم د خدای جل جلاله او په هوا سو.

درویش وایي: چي تر هغو چي دوی ورته کتل په هوا و چي ددوی له سترګو څخه غائب سو راولوېدی پر مځکه.

فائده: دوی ولي تخصیص د شوپرک ورته وکړی ددې سببه چي شوپرک له اعجب العجائب څخه د خلق الله دی.

(۱) شوپرک خالص غوښې او وینه ده بڼکې نه لري او الوځي.

(۲) زېږول یې لکه د نورو حیواناتو یعني هګۍ نه لري لکه د نورو مرغانو چي له هګۍ څخه چیچی راوځي.

(۳) شوپرک غولانځه لري چي له هغې څخه شیدې راوځي او دده اولاد یې روي لکه د ښځو د تیو څخه چي شیدې راوځي.

(۴) له ورځي په سترګو نهویني او د شپې صرف دوه ساعته دی په سترګو وینې، د لمر لوېدو وروسته یو ساعت، او چي سپېدې راوچوي یو ساعت قبل ان یسفر جداً.

(۵) شوپرک دغسي خاندي لکه انسان.

(۶) شوپرک حیض او نفاس لري لکه د ښځو.

درویش وایي: چي دا کار چي یې وکړی او یهودانو هم ولیدی سره وه یې خندل وقالوا هذا سحر مبین، لعنة الله علیهم اجمعین آمین، او ته جوړولای سې مور زاده ړوند یعني ستا په دعا سره مور زاده ړوند بینا کېږي، او ته جوړولای سې پیس یعني ستا په دعا سره جوړېږي.

پوه سه: چي انتهائي درجه د پیس داده چي پوستکی یې سپین سي چي په ستني یې ووهي وینه نه راباسي.

سوال: ددغو مرضو تخصیص یې ولې وکړی؟

ځواب: دا دوه مرضه یعني علاج الاکمه والابرص له دائرې څخه د طبي علاج له قدیمي زمانې څخه تر اوسه بیا تر قیامته پورې په ټوله نړۍ کې د علاج قابل نه و او نه دی لکه پر دې باندې چې د ټولو یوناني طبیبانو او د ډاکټرانو اتفاق دی.

وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِإِذْنِيْ ج

یعني له قبرو څخه به دې راژوندي کول مړي په اذن او اراده زما، په یو روایت سره په غوښتنه د بني اسرائیلو یې سام بن نوح علیه السلام ژوندی کړی او دوه نور کسان او یوه ښځه چې تفصیل یې په سورت آل عمران کې مذکور دی.

درویش وایي: چې دلته یوه مهمه فائده سته چې لږ مفسرانو په تفصیل سره بیان کړې ده چې فائده داده، چې رب العزت سبحانه وتعالیٰ عادت په جاري چې چې هر صنعت چې په زمانه کې د هر نبي چې خدای په رسالت ډېر پر مخ تللی صنعت وي د هغې زمانې نبي ته د هغه صنعت مشابه معجزه ورکوي تاچې په هغه صنعت کې چې د زمانې خلګ ډېر مهارت پکښې لري عاجزه وګرځوي تاچې دوی په دې پوه کړي چې دا نبي رشتیا نبي دی، ولې چې موږ یې په خپل ماهرانه صنعت کې عاجزه کړو، مثلاً په وخت کې د موسیٰ علیه السلام د فرعون په اتباعو سحر او جادو او شی له خپل حال او ماهیت څخه و بل حال او ماهیت ته اړول په رؤیت کې د خلګو ډېر پر مخ تللی رواج یې درلودی حتی چې فرعون د موسیٰ علیه السلام د مقابلې لپاره اوویا زره کارکونکي د سحر او جادو سره جمع کړه، نو موسیٰ علیه السلام ته یې ددوی د مروج صنعت سره مشابه معجزه ورکړه چې لکړه به یې وغورځول کوچنی مار به و وروسته به لوی مار ځنې جوړ سو، او بله معجزه یې دا ورکړه چې لاس به یې له لستوڼې څخه را ویستی داسې شعاعې به یې کولې لکه د لمر او چې بېرته به یې په لستوڼې کې داخل کړی پر خپل عادي حال به وګرځېدی الی غیر ذالک، او د عیسیٰ علیه السلام په زمانه کې طبابت او ډاکټري ډېره پر مخ تللی صنعت و په اهل زمانې کې لکه جالینوس د هغې زمانې پر مخ تللی طبیب و، نو عیسیٰ علیه السلام ته خدای پاک د طبابت مشابه معجزه ورکړه چې ټوله طبیبان د هغې زمانې یې عاجزه کړه لکه دمخه چې تېره سوه من ابرأ الاکمه والابرص واحیأ الموتٰی چې دا کار د ټولو

ماهرينو د طبابت له توان او طاقت څخه وتلی کارو، او هيڅ چا يې مقابله نه سوای کولای، او د سيدنا ونبينا وحبيب ربنا ﷺ په زمانه کې د فصاحت او بلاغت او ژبياړې توب ډېره لويه چرچه وه حتیٰ شاعر او بليغ چې به يوه قصيده جوړه کړه، نو د نورو شاعرانو د ازمويينې لپاره به يې د کعبې شريفې پر دروازه وځړول، او نورو شاعرانو به يې مقابله کوله حتیٰ اوله قصيده چې د کعبې شريفې پر دېوال يې وځړول د امرؤ القيس الکندي قصيده وه چې د قصيدې اول بيت يې دادی

قفانبک من ذکری حبيب ومنزل بسقط اللویٰ بين الدخول فحومل

الی اخير القصيدة، وروسته بيا بل شاعر قصيده جوړه کړه، د امرؤ القيس قصيده ته ورته قصيده په فصاحت او بلاغت کې ثم وثم چې اووه قصيدو ته ورسېدې چې اووه سره قصيدې په شکل د کتاب چې معلقات سبعه يې نوم دی په مدارس عربيه وو کې د عربي قديم د زدکړې لپاره مروج دی.

درويش وايي: چې دغه کتاب که څه هم انفع دی تر تفاريق العصی لکن له بده مرغه د هر عالم او مدرس لاسونه ددغه کتاب غاړې ته رسېږي، گفته شده انجير خوردن نه کار هر مرغيست، نو بناً علی هذا رسول کريم ﷺ ته قرآن عظيم الشان معجزه باقيه کر الازمان ومر الدهور ورکړه چې په کتاب عزيز کې دا اعلان خدای پاک وکړی "وان کنتم في ريب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله" يعني کا تاسي اې کفارو د مکې په شک او انکار کې ياست له هغه کتاب څخه چې ما نازل کړی دی پر خپل محمد رسول الله ﷺ باندې په دې معنا چې دی به دا کتاب له ځانه جوړوي او منزل من عندالله به نوي لکه قريشو د مکې به دغه ويله، نو تاسي چې هم بلغاً ياست او په عربي ښه پوهېږئ مثل د يو کوچني سورت جوړ کړئ او مقابله د قرآن په وکړئ چنانچه سورت قرآني پر دېوال ځوړند سو او بلغاً د عدنان او فصحاً د قحطان ورته راجمع سوه لکن مثل د هغه قصير سورت يې جوړ نه کړی حتیٰ چې له خپلو ځانو څخه يې د عجز تور والی په دې الفاظو دفع کاوه "انهم سحروا تسحيراً" يعني محمد ﷺ په موږ سحر وکړی او موږ يې له ايتان د مثل د سورت عاجزه وگرځولو.

درويش وايي: چې ولله الحمد والمنه دا معجزه قرآني او دا اعلان قرآني اوس هم

باقي دی او باقي به وي الی یوم القیامة.

پوښتنه: کفارو او بلیغانو د قریشو به یو شی ویلی وای چي دا مثل د سورت مذکوره دی د ضد له لاري، ولي دوی داسي ونه کړه؟

ځواب: دوی پر نام بدی بېرېدله ولي چي نباید یو بل بلیغ به ووایي چي ته دا لیکلی کلام وگوره او سورت قرآني وگوره فبینما بعد المشرق والمغرب.

سوال: چابه مثل د قرآن جوړ کړی وي لکن په مرور د زمانې به مخفي پاته سوی وي؟

ځواب: په قرآن مجید کي حامیان په اوله دوره کي د اسلام محدود کسان وه هغه مخفي نه سوه پاته، او که مثل د قرآن کریم چا جوړ کړی وای او سره ددې چي حامیان په لکو یهودان او مشرکان د نړۍ وه او په کوروړو نصارٰی د دنیا وه، نو هغه به ولي مخفي پاتېدی او سره ددې چي نشریات عامه د یهودو او د نصاری و اوس بر سرکار او اقتدار دي، نو که مثل د قرآن د چا سره وای په مکرره تبلیغاتو د نشریات عامه به یې چهاپ ته سپارلي وای، او په راډیوگانو او تلوېزونانو به یې بیانولې، لکن بحمد الله داسي نه وسوه وهذا دلیل علی صحة کون القرآن الکریم من جانب الله العزیز الحکیم لا من کلام البشر الکریم ﷺ.

درویش وایي: چي چونکه قرآن عزیز معجزه باقیه وه نو ما دومره طویله تشریح وکړه ورنه معجزې د آنحضرت ﷺ وسلگونو بلکې وزرگونو ته بالغه دي کما هي مشروح في کتب الاحادیث الشریفه وکتب السیر والمغازي النبویة.

درویش وایي: چي من کان عنده عقل سلیم من الشهوات والعناد فلیدخلوا في دین الله افواجاً.

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "اذ علمتک" باندي او په یاد کړه یا عیسٰی منع او دفعه کړه بني اسرائیل له تا څخه چي دوی ستا د قتل اراده کړې وه.

إِذْ جِئْتَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

چي تا راتگ وکړی ودوی ته په معجزاتو ظاهراتو سره لکه چي عنقریب تېرې سوې، نو وویل هغو کسانو چي کافران وه د بني اسرائیلو چي نه دی دغه چي عیسٰی راتگ په

کړې دی مګر سحر دی ښکاره، ردوا معجزاته په دلیل د ماسولت لهم انفسهم من الکفر فبقوا علی مرض الکفر ولم یعالجوا هذا المرض من عیسیٰ الحکیم الٰهي.

حکایت: شبلي نعماني رحمة الله علیه ناجوړې و، نو قریبانو وه ملکي شفاخانې ته یوړې، نو دده د علاج په باره کي علي بن عیسیٰ چي وزیر و وه خلیفة المسلمین ته خط نوشته کړې چي شبلي ناجوړه دی یو ښه طبیب ورته راواستوه، نو خلیفه هم د طبیبانو مشر ورته راواستوه، چي په دین نصارې و، نو شبلي ته دده دوا فائده نه کوله، نو هغه نصراني طبیب شبلي رحمة الله علیه ته وویل چي که زه وپوهېږم چي ستا دوا په یوه ټوټه غوښو زما د بدن کېږي ما به درېږي کړي وای، شبلي رحمة الله علیه ورته وویل چي زما تداوي له لږ شي ستا د بدن له غوښو څخه کېږي، زنار له غاړې وکاږه او کلمه ووایه، طبیب بې له درنګه وویل "اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله" دا خبر تر باچا پوري ورسېدی، بادشاه وژړل چي ما خو طبیب و مریض ته استولی و، زه نه وم خبر چي ما مریض یعني نصراني طبیب و طبیب ته استولی دی یعني شبلي رحمة الله علیه ته، وفي هذا قال الامام الیافعي رحمة الله علیه

اذا ما طبیب القلب اصبح جسمه علیلاً فمن ذا للطبیب طبیب
فقل هم اولوا علم لدنی وحکمة آلهیة یشفی بذالک قلوب

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ

عطف دی علی "واذکففت" او عامل د "اذ" محذوف دی ای اذکر یا محمد الی الناس.

پوه سه: چي حوارین جمع د حواري ده چي معنا یې مخلص او برګزیده ده، مشتق من الحور وهو البیاض الخالص اصحاب د عیسی چي په دې نامه مسمیٰ سوه لخلوص نیاتهم ونقاً سرائرهم دغه حواریون بعض د بادشاهانو زامن وه او بعض ښکار کونکي د ماهیانو وه او بعض یې دوبیان وه، او بعض یې رنګرېزان وه.

درویش وایي: چي بعض مفسرین چي وایي حواري مشتق دی له حور څخه چي سپین والي ته وایي دا حواریین ټوله دوبیان وه چي د خلګو کالي به یې پرېوله او سپین به یې کړه فقط غلط غلطاً عظیماً کما لایخفٰی او مراد له وحي څخه یا الهام دی په زړو کي ددوی او یا پر ژبه د عیسیٰ علیه السلام ورته وویل سوه.

أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي

چي تاسي ايمان راوړئ پر ما يعني ما په وحدانيت سره ومنئ او ايمان راوړئ زما پر رسول چي عيسىٰ عليه السلام دى.

سوال: په شمة النحو كي وايي.

آن را درپنج جا مفتوح خوان — بعد قول وبعد علم وبعد ظن درميان
چون در آيد درخبر او لام نيز — دائماً مفتوح خوانى اى عزيز

دلته خو آن وروسته تر وحي واقع دى، نو ولي مفتوح دى؟

ځواب: روح البيان وايي ان مفسرة لما في الايحاد من معنى القول ويحتمل ان يكون مصدرية قاله المظهري لكن پر دې دا سوال واردېږي د وحي مفعول بايد جمله وي فافهم.

قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

حواريونو وويل چي موږ ايمان راوړى پر خدى او پر رسول د خداى چي عيسىٰ دى، او ته اې عيسىٰ په دې سره چي موږ مخلصان په ايمان كي يو فلا يرد چي ايمان او اسلام خو يو دى، نو وروسته تر ايمان ذكر ته د اسلام څه ضرورت و، وحاصل الدفع ان الايمان ههنا بمعنى الاخلاص.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ

درويش وايي: چي دا آية معركة الآرأ دى د مفسرينو او اهل النقل تر منځ.

پوه سه: چي "اذ" منصوب دى په اذكر مقدر سره، او ظاهري معنى ددې آيت خو داده چي په ياد كړه هغه وخت چي وويل حوارينو چي اې عيسىٰ د مريم زويه آيا د خداى جل جلاله ستا په طاقت پوره ده، نو دا ظاهره ترجمه خو دا لازمه وي چي حوارينو د خداى جل جلاله په قدرت كي شك و، وهذا مناف لقول الحواريون امنا واشهد بانا مسلمون، نو بعض مفسران وايي چي "ليستطيع" په معنى د اطيع دى لكه استجاب چي په معنا د اجاب دى، نو معنا د آيت داسي ده آيا ستا اطاعت به وكړي يعني ستا په خوله به وكړي كه ته سوال څني وكړې، عامر شعبي رحمة الله عليه وايي چي علي رضي الله عنه ددغه آيت داسي ترجمه كوله هل يطيعک ربک، نو ترجمه يې هغه ده چي

درویش هم دا اوس بیان کړه فلا اشکال في هذا السوال، او په حدیث شریف کي راغلي دي "من اطاع الله اطاعه" که چا اطاعت د خدای وکړی یعني د خدای قول یې عملي کړی خدای به دده اطاعت وکړي یعني دده قول او خواست به قبول کړي، او ددي ترجمې تائید کوي، کسائي قرائت "هل تستطیع" په صیغه د خطاب وعیسیٰ ته نو پر دې قرائت "ربک" منصوب دی مفعوله به دی، مگر پر دې قرائت حذف د مضاف لازم دی، نو معنا د آیت داده چي اې عیسیٰ ستا په طاقت پوره ده سوال ربک نو لفظ د سوال محذوف دی یعني چي ته خدای ته خواست وکړې او خدای ستا د سوال اجابت وکړي، ددې پوښتنې معنا داده چي ته خو اې عیسیٰ مانع او صارف د سوال کولو نه لرې.

درویش وایي: چي په مخاطب صیغه ویل قرائت د حضرت علي، عائشه، ابن عباس او مجاهد رضی الله عنهم دی، وهي قرائت معاذ بن جبل رضی الله عنه کما رواه الحاکم في المستدرک سیدتنا عائشة رضی الله عنها وایي چي حوارین اعلم بالله وه چي داسي به وایي هل یستطیع یعني په صیغه د غیبت، مقصود د دې دا و چي قرائت د خطاب صحیح دی.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه داسي اجمالي اشاره کړې ده په نقل له بعض علماؤ څخه چي دا قول د حواریون یعني یستطیع ربک پر ظاهر بنأ دی، دی وایي چي دا خبره ددوی هغه وخت وه چي په دوی کي معرفت د قدرت الهي محکم سوی نه و، او دوی بشر وه حدیث العهد بالجاهلیة وه، نو ځکه دا ددوی قول یعني هل یستطیع ربک نهایت عظیم وباله، او ددوی له قول څخه چي امنا واشهد بانا مسلمون یې بعید وباله، او داسي یې ورته وویل اتقوا الله ان کنتم مؤمنین، یعني لاتشکوا في قدرة الله علی کل شئ، او روح البیان ددوی دا سوال داسي څېړلی دی کان ذالک السوال في امرهم قبل ان یستحکم معرفتهم بقدرة الله کما نقله المظهري عن بعض العلمأ، لکن روح البیان ددې دلیل ویلی دی چي دوی په دې سوال کي بې ادبي د عیسیٰ علیه السلام سره وکړه حیث لم یقولوا یارسول الله او یا روح الله، بلکې عیسیٰ علیه السلام یې په خالص نامه مخاطب کړی او نسب یې ومور ته دده وکړی، او بل بې ادبي یې د خدای جل جلاله سره وکړه او داسي یې وویل "هل یستطیع ربک" دا عبارت خو دداسي چا سره مناسب وچي هغه په کمال قدرت کي د خدای جل جلاله شک ویني یعني انه تعالی یقدر علی مایشا کیف یشا.

روح البيان وايي ثم اظهروا دنائة همتهم وخساسة مقصدهم، ولي چي طلب وکړي په مثل د عيسىٰ چي ابرأ الاکمه والابرص واحيا الموتى يې کولای په قدرت د خدای ﷻ دوی فائده دنيويه فانيه ځني وغوښتل، او دوی رغبت نه کړی ښکاره په فائده ديني باقي کي، او که چېرې دوی فائده دينيه غوښتې وای، نو فائده دنيويه به هم ورسېدلې وای، قال اله تبارک وتعالی من کان يريد حرث الآخرة يزد له في حرثه يعني في الدنيا ومن يريد حرث الدنيا نؤته منها وماله في الآخرة من خلاق.

فائده: مائدة هغه ښترخان ته وايي چي پر هغه طعام موجود وي په شرعه کي هغه شي ته وايي، اينښوول د طعام پر مځکه باندي د عليه الصلوٰة والسلام خوښ و يعني چي د خوراک کاسه پر مځکه پرته وای، وروسته پر سترخان چي هغه پر مځکه اوار وي خوښ و، او پر مېزو باندي ډوډۍ خوړل فعل د بادشاهانو او متکبرينو دی تاچي په وخت کي د خوراک سر کښته کېدو ته ضرورت نه وي، او د يکره پر سترخوان فعل د عربو دی.

قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۲﴾

دا جمله مستانفه بيانيه ده جواب د سوال مقدر دی يعني چي حواريونو هغه خپل غوښتنه پېش کړه، نو عيسىٰ عليه السلام په ځواب کي څه ورته وويل، عيسىٰ عليه السلام دا ورته وويل چي له خدايه وبېرېږئ، يعني داسي غوښتني مه کوئ که تاسي مؤمنان ياست پر کمال قدرت د خدای پاک او پر نبوت زما ولي چي کامل مؤمن بې ځايه غوښتنې او معجزات نه غواړي خصوصاً په داسي شک آميزو الفاظو سره لکه چي حواريونو وکړه.

قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَىِٕنَّ قُلُوْبُنَا

حواريونو وويل په عذر کي چي زموږ سوال د شک له وجهي نه دی بلکې ددې لپاره چي موږ خوراک ددې مائدې او سترخوان اسماني څخه، چي زموږ زړونه مطمئن او ارام سي.

پوه سه: چي ايمان بالغيب ته چي مشاهده ورضم سي دې ته اطمنان قلبي وايي کما في قصة ابراهيم عليه السلام، قال "رب ارني کيف تحيي الموتٰى قال اولم تؤمن قال

بلى ولكن ليطمئن قلبي"

درویش وايي: چي ګڼ شمېر محدثينو له سلمان فارسي ﷺ څخه داسي روايت کړی دی چي حوارینو چي له عیسیٰ ﷺ څخه د مائدة من السمأ وکړه عیسیٰ ﷺ جداً دا غوښتنه ددوی مکروه او بده وګڼل او ورته وه يې ویل اقنعوا بما رزق کم الله في الارض، قناعت او صبر وکړی په هغه څه چي خدای ﷻ وتاسي ته په مځکه کي درکړي دي او د مائده غوښتنه پرېږدئ، ولي که دا مائده نازله سوه د خدای ﷻ له خوا به ستاسي اخیري امتحان وي یعني که مو کفران ددغه نعمت وکړی ستاسي د دنیا او اخرت نقصان به وګرځي لکه ثمود چي له صالح ﷺ د ناقې سوال وکړی، اخير هغه ناقه ددوی د هلاک سبب وګرځېده وقصته مشهورة، نو په ځواب کي د عیسیٰ ﷺ حوارینو دا خبره وکړه نریدان ان ناکل منها.

وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ

او موږ په دې یقین کامل سره پوه سوو چي تا موږ ته رشتیا ویلي دي په دعویٰ کي د نبوت، او بعض مفسرین وايي چي عیسیٰ ﷺ دوی امر کړه چي دېرش ورځي روژې ونیسئ چي روژې مو پوره کړې هر شی چي له خدایه وغواړئ هغه به درکړي دوی چي روژې پوره کړې، نو يې د مائدې سوال وکړی، نو پردې تقدير معنی د آیت داده چي موږ به پوه سو چي تا د روژو په باره کي موږ ته رشتیا ویلي دي، او موږ به شاهدان وګرځو پر مائده د نورو لپاره او پر وحدت د خدای ﷻ او ستا پر نبوت بعد ان آمنا بذالک بالغیب.

درویش وايي: چي راویان د تاریخ عیسوي وايي چي چونکه حوارینو عیسیٰ ﷺ مجبوره کړی پر طلب د مائدې عیسیٰ ﷺ غسل وکړی او د وړیو کالې يې واغوستل او دوه رکعته صلوٰة الحاجة يې ادأ کړی او سر يې کښته وځړاوه پر طریقه د عجز او سترګي يې پټي کړې او وه يې ژړل، ددې موضوع حکایت په قرآن مبارک کي دادی.

قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا

وویل عیسیٰ بن مریم یا الله ته زموږ رب يې نازل کړې پر موږ مائده د اسمان له

خوا څخه چي دغه مائدهٔ يعني ورځ د نزول ددې اختر وي يعني د خوشحالۍ ورځ او مونږ به ددغې ورځي تعظيم کوو مونږ او تر مونږ وروسته امتيان زما.

پوه سه: چي عيد خوشحالي ده وروسته تر غم، بعض اهل التاريخ وايي چي ورځ د نزول د مائدې د يکشنبې ورځ وه، ولهذا اتخذ النصارٰی هذا اليوم للعبادة والفراغ من الامور الدنيوية الی يومنا هذا في جميع اراضي النصارٰی.

لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ

هم زمونږ د اولو مذهب هم زمونږ د وروسته نصاری وو لپاره، او دليل واضح او کامل به سي پر کمال قدرت ستا او پر صحت د نبوت زما.

پوه سه: چي مراد له "اول" څخه اهل د زمانې ددوی دی او له "اخره" مراد هغه نصارٰی دي چي تر دوی وروسته راځي.

پوه سه: چي "اية" بدل دی د "لنا" څخه باعادة الجار او "منک" په حذف د متعلق صفت د "اية" دی ای اية کائنة منک.

درويش وايي: چي هره ورځ د خوشحالۍ عيد دی لعود السرور فيه، نو د جمعې ورځ د مسلمانانو د پاره عيد ده ولي د خدای عظيم رحمت په شپه او ورځ کي د جمعې پر مسلمانانو نازلېږي ځکه په حديث شريف کي راغلي دي که مسلمان د جمعې په شپه يا ورځ قبر ته وسپارل سي د قبر له عذابه به په امان وي، او دغه ورځ د عرفات د حاجيانو لپاره ورځ د عيد ده، ولي چي ددوی کبيره او صغيره گنهونه په دغه ورځ وربخښل کېږي، او داغه رنگه د يو گران دوست زاتگ د کور والا لپاره عيد بلل کېږي، والی هذا اشار الشاعر البليغ.

عيدوعيد وعيد اجتمعن   يوم الجمعة وعرفة ووجه الحبيب

وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ

او مونږ ته رزق راکړې او ته خير د رزق ورکونکو يې، وويل الله تعالی زه مائده نازلوم پر تاسي باندي.

پوه سه: چي "اني منزلها" کي اجابت دی د دعا د عيسیٰ عليه السلام والمعنی زه نازلوم مائده له اسمانه څخه.

پوه سه: چي بعض له قرأ سبعه څخه دا کلمه په تشدید د زا وايي چي له بابه د تفعیل سي لپاره د تکثیر یعني مرةً بعد اخرىٰ، او بعض قرأ یې په تخفیف وايي چي له بابه د افعال سي والمکتوب في المصاحف هو الاول لانه قرائة نافع وهو المروج في المصاحف.

فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ﴿۱۱۵﴾

نو که څوک کفر وکړي او ددې نعمت عظمىٰ شکر پر ځای نه کړي وروسته تر نزول د مائدې له تاسي څخه، زه هغه په عذابوم په داسي عذاب سره چي هغه سي به هیڅ له عالمیانو څخه نه وي په عذاب سوي.

پوه سه: چي "لااعذب" صفت دی د عذاباً او ضمیر د اعذبه راجع دی وعذابا ته، والمعنى لااعذب بمثله فتامل، ولي دوی چي کفر وکړی وروسته تر نزول د مائدې تړوله مسخه سول او سرکوزان وګرځېدل چي دومره سخت عذاب د دنیا په بني آدمو کي چاته نه دی ورکړه سوی، نعوذ بالله من غضب الجبار ومن عذاب النار.

درویش وايي: چي تړوله قصه د مائدې په روایت د سلمان فارسي رضي الله عنه داسي وه په کتاب د روح البیان والمظهري مع تفاوت یسیر چي هغه وخت چي عیسىٰ علیه السلام د مائدې د نزول له اسمانه خواست وکړی یو غټ سترخوان و په رنګ سور په منځ کي د دوو وریځو یوه وریځ یې پر سر سربېره وه او بله وریځ یې لاندي وه او بني اسرائیلو تړولو ورته کتله کرار کرار راکښته کېدل او په منځ کي د خلګو کښېښول سو، نو عیسىٰ علیه السلام وژړل او داسي یې وویل چي خدایه ته ما له شاکرینو بندګانو څخه وګرځوې یعني چي د مائدې د معجزې شکر اداکړم، خدایه ته دا مائده رحمت وګرځوې عقوبت یې مه ګرځوې، یهودانو ورته کتل او دا شی دوی تر اوسه نه و لیدلی او داسي خوشبویي د مائدې دوی نه و بوی کړې، نو عیسىٰ علیه السلام وویل چي ور ولاړ دي سي احسنکم عملاً نو سترخوان دي خلاص کړي شمعون الصغار چي د حوارینو مشر و عیسىٰ علیه السلام ته یې وویل چي ته حقداره یې په دې سره چي سترخوان خلاص کړې، نو عیسىٰ علیه السلام ولاړ سو غسل یې وکړی یا یې اودس تازه کړی او دوه رکعته اوږد لمونځ یې وکړی او ډېر یې وژړل، نو یې

سترخوان خلاص کړی او داسي یې وویل بسم الله خیر الرازقین پر سترخوان پوخ ماهی (کب) پروت وچي نه یې پر بدن وزر وه او نه یې په غوښو کي هډوکي وه او په غوړو بریان پوخ وچي غوړي څني څڅېدل وسر ته د ماهي مالګه پرته وه او د لکې و خواته یې سرکه وه او پر شاوخوا د ماهي تول خوراکي بقول پراته وه ماسوٰی د ګندني او پیازو څخه، او پینځه داني فطرې هم پرتې وې چي پر یوې فطرې د زیتون غوړي پراته وه او پر بله تیکله عسل پراته وه او پر بله تیکله د لم غوړي یا د غوا غوړي پراته وه او پر څلورمه فطره پنیر پروت و، او پر پینځمه فطره د لاندي غوښې پرتې وې، نو شمعون و عیسیٰ علیه السلام ته وویل چي دا طعام د دنیا له طعام څخه دی که د اخیرت؟ عیسیٰ علیه السلام ورته وویل چي دا نه د دنیا طعام دی او نه د اخیرت بلکې دا د خدای جل جلاله د عظیم قدرت نوی مصنوع دی، نو خوریاست اې حوارینو هغه شی چي تاسي غوښتی یمددکم ویزدکم من فضله، نو حوارینو ورته وویل یا روح الله اول ته شروع په خوراک وکړه عیسیٰ علیه السلام ورته وویل معاذالله ان اکل منها بلکې هغه کسان دې وخوري چي دا مائده یې غوښتله، نو حوراین وبېرېدله او دوی وویل چي موږ یې هم نه خورو، نو عیسیٰ علیه السلام مسکینان، مریضان او د پیس د مرض مریضان او د آتشک د مرض مریضان او شلان او یا په یوه بله ناجوړی مبتلا خلګ یې سره راتول کړه او ورته وه یې ویل کلوا من رزق الله ستاسي دي دارو سي او د نورو لپاره دي بلا، نو یو زر او دروسوو (۱۳۰۰) خلګو تر مړتیا خوراک څني وکړی چي فقرأ، نر او ښځي او شلان او نورو ناجوړان وه او ماهي پر هغه خپل اول حالت دی، وروسته مائده پورته سول د آسمان پر خوا او خلګو ورته کتل حتی غابت من اعینهم، نو له دې مائدې څخه چي په شل خوراک کړی و هغه به پر پښو ولاړ سو او که په هر مرض مبتلا سړي به خورک کړی و هغه به روغ رمټ سوله او که به فقیر خوراک څني کړی و هغه به غني سو، نو هغه چا چي خوراک نه څني وکړی هغه پښېمانه سوه چي کاشکي موږ هم خورک څني کړی وای، نو دا مائده به څلوېښت ورځي د څاښت په وخت کي راتله، نو چي بله ورځ راغله تول اغنیأ او فقرأ او کوچنیان لویان نر او ښځي پر راغونډېدله خوراک به یې څني کاوه تر زواله پوري چي زوال به سو مائده به بیرته پورته سوه او بني

اسرائیلو به ورته کتله، وروسته بیا یوه ورځ نه بله ورځ راتله، بیا خدای پاک و عیسیٰ علیه السلام ته وحي وکړې چي زما مائده او رزق خاص د فقرأ او مساکینو لپاره وګرځوه اغنیأ مه پرېږده، دا اعلان چي عیسیٰ علیه السلام وکړی پر اغنیأ باندي بده پرېوتل حتیٰ چي په خپله شک ور ولوېدی او خلګو ته به یې شک ور اچاوه چي دا مائده د خدای له خوا نه ده او خلګو ته به یې ویل ترون المائدة حقا من السمأ، نو خدای پاک و عیسیٰ علیه السلام ته وحي وکړې چي ما د مائده د نزول په وخت کي دا شرط ایښی و چي که چا وروسته تر نزول کفر او انکار وکړی عذبته عذاباً لا اعذبه احداً من العالمین کما مر من قبل، عیسیٰ علیه السلام وویل که ته عذاب ورکوې ستا بندګان یعني پر عذاب یې قدرت لري وان تغفرلهم فانک انت العزیز الحکیم، وروسته خدای پاک درې سوه درې دېرش (۳۳۳) کسان چي منکران وه خدای مسخ کړه پر دې ډول چي دوی مانښام د خپلو ماینو سره په ځای کي پرېوتله سهار چي راکښېنستل سرکوزان وه په لارو کي به ځغاستله او هر ځای چي به یې د انسان مرداري پیدا کړه هغه به یې خوړله، خلګو چي دا حیرت انګېزه واقعه ولیدله ورغله عیسیٰ علیه السلام ته یې بغاري چیغاري د بېري وهلې، او هغه سرکوزانو چي به عیسیٰ ولیدی تر سترګو به یې اوښکي تویدلې او پر عیسیٰ علیه السلام به شا وخوا راګرځېدله نو عیسیٰ علیه السلام به هر یوه ته په نومانو نعره کوله چي ته فلانی یې هغه به سر ورته وښوراوه یعني هو! او په عین حال کي به یې تر سترګو اوښکي تویدلې او پرخبرو یې قدرت نه درلودی درې ورځي ژوندي وه بیا مړه سوه کما هو حکم الممسوخ، او بغوي رحمة الله علیه وایي چي خلاص بن عمرو د عمار بن یاسر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي هغه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه کړی دی چي دا مائده غوښې او ډوډۍ وه او دوی ته وویل سوه چي دا مائده په جاري وي تر څو چي تاسي خیانت پکښې ونه کړئ، یعني د بلې ورځي لپاره غوښې نه پټوئ دغه ورځ نه وه تېره سوې چي دوی خیانت شروع کړی فمسحوا قردة وخنازیر.

درویش وایي: چي د بغوي تر روایت پوري خو د روح البیان او مظهري سره موافقت و، نو د ماقبل او د بغوي د روایت جمع خو امکان لري چي دادي تعدد د واقعې وي، وروسته بیا مظهري دوولس روایته نور راوړي دی او لویو صحابه وو او تابعینو ته یې

منسوب کړي بیله ذکره د اسانیدو، والله اعلم بصحتها وبین تلک الاقوال التي نقلها المظهري تباعد کما بین السمأ والارض، وایراد مثل هذه الروایات یزداد في قلوب السامعین الشکوک والشبهات کما لایخفٰی علی من طالع تفسیره.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ

یعني ذکره کړه اې محمده ﷺ وخلګو ته وخت ددې قول د خدای ﷻ و عیسٰی علیه السلام ته په ورځ د آخرت لپاره د سرزنش د هغو نصارٰی وو چې عیسٰی یا خدای بولي یا ابن الله بولي یا یې ثالث ثلثه بولي په دې معنا چې عیسٰی علیه السلام اقرار وکړي په حضور کي د ټولو اهل محشر په خپلي بندګي سره او دی اقرار وکړي چې ما خلګ امر کول په عبادت سره د خدای سبحانه وتعالی، او سدي رحمة الله علیه وایي چې دا قول د خدای ﷻ و عیسٰی علیه السلام ته هلته دی چې دی یې و اسمان ته پورته کړی ده یې دلیل یې دا ویلی دی چې کلمه د "اذ" لپاره د ماضي ده او قال هم ماضي ده، یعني د اخرت د ورځي خبره نه ده، ولي اخرت خو مستقبل دی لیس بشئ، ولي هغه خبره یا وخت چې متیقن الوقوع وي لکه د قیامت ورځ د هغه تعبیر په ماضي روا دی بلکې په قرآن کي واقع دی کما في قوله تعالی "ولو ترٰی اذ فزعوا" اې عیسٰی زوی د مریم آیا تا ویلي دي خلګو ته یعني النصارٰی چې تاسي وګرځوئ ما او زما مور خدایان.

پوه سه: چې لفظ د "امي" یې ووایه او مریم یې نه وویل لپاره د توبیخ د کافرانو یعني نصارٰی وو په دې معنا چې عیسٰی علیه السلام چې له مریمې ښځه زېږېدلی و او حادث و د مور و تربیې ته په وخت کي د کوچنیوالي محتاجه و، نو دی به څرنګه وایي چې ما او مور خدایان وبولئ، او سره ددې چې خدای خو لم یلد ولم یولد دی او عیسٰی علیه السلام خو مولود دی او مور یې والدة ده او ددوی تر منځ تجانس في الماهیة سته او خدای ﷻ خو لم یکن له کفواً دی.

فائده: په علم معاني کي وایي چې تقدیم د مسند الیه پر مسند فعلي باندي لپاره د تاکید د نسبت دی کما في قولک زید ضرب، نو ددې قاعدې په رڼا کي چې په دې جمله کي یاعیسٰی چې مسند الیه دی پر مسند باندي چې قلت دی لپاره د تاکید د نسبت دی، ولي چې دا خبره د عیسٰی علیه السلام له شانه ډېره لېري وه، نو یې تاکید

وکړی ففي هذا ایضاً توبیخ للکفرة فافهم هذه الدقیقة.

پوه سه: چي "من دون الله" حال دی له فاعل څخه د "اتخذوني" کانه قیل صیروني وامي الٰهین ای معبودین متجاوزین عن الوهیته تعالی ومعبودیته والمراد اشراکهمابه سبحانه لان احداً من النصاری لم یذهب الی القول بالٰهیهما ای عیسی ومریم مع القول بنفي الهیته تعالی.

درویش وایي: چي ابو رؤف رحمة الله علیه وایي چي عیسیٰ علیه السلام چي دا خطاب الٰهي واوري، نو د بدن ټوله اندامونه به یې ورېږدي او د هر وېښته تر بیخ به یې وینه راووزي، او دا خطاب که څه هم ظاهراً د عیسیٰ علیه السلام سره دی لکن حقیقةً یې د امت سره دی، ولي چي عادت الٰهي دادی چي د کفارو سره خبري نه کوي ولا ینظر الیهم.

قَالَ سُبْحٰنَكَ

ځواب د سوال دی چي عیسیٰ علیه السلام به خدای جل جلاله ته څه ځواب وایي یعني خدای په ځواب کي د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي سبحانک یعني لفظ د سبحان یا اسم مصدر دی یا علم مصدر دی فعل یې محذوف دی یعني اسبحک سبحاناً زه ستا ستاینه او پاکي وایم له هغه قول څخه چي ستا د شان لائق نه وي یعني اتخذوني وامي الٰهین کما یدل علیه قوله.

مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقٍّ ۗ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ۭ

نه ښایي ما لره چي زه دي وایم هغه خبره چي ماته حق نه وي، که چېري ما دغه خبره کړې وي چي ستا د عظیم شانه سره لائقه نه وي نو ته خو زما پر هغه خبره علم لرې یعني عذر ته حاجت نسته، ولي چي ته خبر یې چي ما نه دي ویلي ولي که ماویلي وای نو ته به خبر وای، له دې سببه.

تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١١٦﴾

چي ته خبر یې چي زما په نفس او زړه کي وي او زه نه یم خبر په مخفیاتو چي ستا په علم کي وي، ولي ته اې خدایه خبر یې ډېر ښه په هغه څه چي له بندګانو څخه غیب او پټ وي یعني ماکان في الماضي ومایکون في المستقبل.

پوه سه: چي اطلاق د نفس پر خدای ﷻ چونکه شرعاً نه دی روا، نو مراد له نفس څخه ذات د خدای ﷻ دی او تعبير له ذات څخه چي په نفس کړی مشاكلة مثل جزأ سيئة سيئة.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

ما خلګو ته نه دي ويلي مګر نه هغه خبر چي ته زه په امر کړی وم من التوحيد كمايدل عليه مابعده، چي تاسي عبادت کوئ يعني خدای ﷻ يو وبولئ شريک مه ورته واياست او خدای ﷻ زما خالق دی او ستاسي هم خالق دی.

پوه سه: چي "ان" سره د مدخوله بيان د ضمير په "به" کي او يا "ان" مفرد دی د "مامرتني"

وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي

او زه وم شهيد يعني مراقب د احوالو د دوی من الكفر والايمان يعني امرهم بالايمان ومانعهم عن الكفر والعصيان او د قول باطل او اعتقاد باطل څخه مي منع كوله.

پوه سه: چي له وفات څخه معروفه معنا نه ده مراد وهو الموت لان عيسىٰ عليه السلام في السمأ وينزل في قرب القيامة حكماً عدلاً مجدداً لدين محمد ﷺ لان دين نفسه منسوخ، بلكې د "توفىٰ" معنا اخذ الشئ كاملاً ومنه الوفات المعروف، نو د عيسىٰ عليه السلام په باره کي معنا قبضتني يعني اسمانو ته دي ځني بوتلم.

كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

ته وې اې خدايه محافظ ددوی د اعمالو، نو ستا د رقيب معنا داده چي ته چاته اراده د عصمت وکړې نو هغه به يا په دلائلو عقليه وو سره له كفره منع كړې او يا به رسول ورته راواستوې او كتاب به پر نازل كړې كما ارسل محمد ﷺ مع القرآن العزيز، او ته يې خدايه شاهد پر هر شي په علم ازلي سره يعني من قولي وفعلي وقولهم وفعلهم يعني ته به جزأ وركړې و هر چاته يعني زما او ددوی د قول او

فعل په ورځ د قیامت.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که ته عذاب ورکوې دوی ته، نو په تحقیق دوی ستا بندګان دي ولا اعتراض علی المالک المطلق فیما فعل بلکې خصوصاً اذا عبدوا غیرک او تا پیدا کړي دي او یا شکر د بل وایي او نعمتونه تا ورکړي دي، او که ته بخښنه ورته کوې، نو په تحقیق ته اې خدایه قادر او غالب یې پر ثواب او عقاب، نو ستا عقاب وچاته په سبب د عجز ستا نه دی او حکیم یې چې هیڅ کار ستا له حکمته خالي نه دی، نو که څوک په عذابوې ستا عدل دی او که چا ته ثواب او جنت ورکوې ستا فضل دی.

پوښتنه: خبره د عیسیٰ علیه السلام خو په کافرانو کې وه، نو څرنګه دی وایي "وان تغفرلهم آه" او سره ددې چې د کافر بخښنه خو منفي ده شرعاً؟

ځواب: غفران د کافر په مقتضیٰ د وعید الٰهي ممنوع دی دا ددې سره منافي نه دی چې مغفرت ته د کافر ممتنع لذاته دی حتیٰ چې پر تردید مذکور د عیسیٰ سوال وارد سي.

سوال: د قول عیسیٰ معنا طلب دی د مغفرت وکفارو ته؟

ځواب: یا داسي نه ده بلکې تسلیم د امر الٰهي او تفویض دی و ارادې او حکمت ته د خدای پاک، والقرینه که د عیسیٰ علیه السلام مطلب طلب د مغفرت د کفارو وای، نو خو داسي به یې ویلي وای فانک انت الغفور الرحیم.

درویش وایي: چې له عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه روایت دی چې علیه الصلوٰة والسلام د خدای جل جلاله ددې قول تلاوت یې وکړی د ابراهیم علیه السلام په باره کې "رب فانهن (بتانو) اضللن کثیراً من الناس (په سبب د عبادت ددوی) فمن تبعني فانه مني ومن عصاني فانک انت العزیز الحکیم" او د عیسیٰ علیه السلام په باره کې یې هغه آیت هم ووایه "ان تعذبهم فانهم آه" نو علیه الصلوٰة والسلام وویل اللهم امتي امتي (خدایه زما امت رابخښه) وبکٰی" نو خدای پاک و جبرائیل علیه السلام ته وویل "اذهب الی محمد وربک اعلم" نو ته سوال ځني وکړه چې پر څه شي دي

وژړل، نو جبرائيل راغلی او د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې پوښتنه وکړه او عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي خپل د امت په باره کي مي وژړل، نو جبرائيل عليه السلام د عليه الصلوٰة والسلام ځواب خدای پاک ته ورساوه، نو خدای جل جلاله وجبرائيل عليه السلام ته وويل چي ورسه محمد ته ووايه چي زه به تا خوشاله کړم د امت په باره کي او غمجنوم دي نه يعني په ورځ د قيامت.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ

خدای پاک وويل چي دا ورځ ده يعني يوم القيامة چي نفع رسوي صادقانو کسانو ته يا معنا داده چي منافق نه وي، يا معنا داده چي محسنين في العبادة وي کما ورد في الحديث الاحسان ان تعبد الله کان تراه الی اخير الحديث الطويل المشهور الذي رواه البخاري، ددوی صدق يعني په دنيا کي.

پوه سه: چي "قال" ماضي ده لکن په معنا د مضارع ده اې يقول الله تعالی لعيسیٰ يو القيامة.

پوه سه: چي د جمهورو قراؤ قرائت په پېښ د "يوم" دی نو خبر د "هذا" دی او مضاف وينفع ته دی وتمام الجملة مقولة لقال، او نافع رحمه الله يې په زور وايي، د زور وجه يې داده چي ظرف د قال ای قال الله هذا الکلام لعيسیٰ په هغه ورځ چي صادقين ته آه او يا يوم سره د زوره خبر د هذا دی لکنه پر فتحه يې مبني کړی دی ولي چي مضاف و مبني ته دی.

سوال: يوم" خو مضاف و "ينفع" ته دی چي هغه معرفه ده؟

ځواب: يوم" يوازي مضارع ته نه دی بلکې ټولي جملې ته دی.

درويش وايي: چي په شرح جامي کي راځي چي جمله له قسمه څخه د مبني الاصل ده فلا يرد ما يتوهم.

پوښتنه: د خدای جل جلاله ددې قول حکمت څه دی يعني قال الله الآية؟

ځواب: حکمت يې دادی چي له کلام څخه توهم کېدی چي د بخښنه د کفارو لپاره غواړي، نو خدای جل جلاله يې دفعه وکړه چي هذا يوم ينفع الآية يعني دون الکاذبين الکفار في الدنيا يعني و هغو ته د مغفرت اميد نسته.

فائده: مور صدق د دنیا ووایه ولي چي په اخرت کي که څوک رشتیا ووایي کما في قوله تعالی في حق الکفار یوم القیامة لم تک من المصلین لم تک نطعم المسکین، دا خبره خو ددوی رشتیا وه او که درواغ وایي کما في قوله تعالی حکاته عن قول الکفار في یوم القیامة والله ربنا ماکنا مشرکین الآیة یوهم فائده دوی ته نه کوي.

بنهانه فائده: پوه سه چي اخترونه څلور دي د څلورو قومونو لپاره.

(۱) اختر دی د ابراهیم علیه السلام د قوم چي په دغه ورځ ده د لوی بتخانې بتان مات کړه حین خرج قومه الی عید لهم.

(۲) د موسٰی علیه السلام د قوم اختر دی او دغه اختر ته خدای جل جلاله اشاره کړې ده په سورة طٰه کي "قال (ای فرعون) ان موعدکم یوم الزینة الی اخیر الآیة.

(۳) د عیسٰی علیه السلام د قوم اختر دی ودې اختر ته خدای پاک اشاره کړې ده په دې آیت کي "ربنا انزل علینا مائدة الی ان قال تکون عیداً لنا الی اخیر الآیة.

(۴) اختر دی د امت د علیه الصلوٰة والسلام ددې امت اخترونه درې دي یو عید مکرر دی په هره هفته کي، او دوه اختره په کال کي یویو وار راځي من غیر تکرار في سنة واحدة، عید متکرر په هر هفته کي د جمعې مبارکې ورځ ده، چي د عید الاسبوع په نامه په عربي کي ورته ویل کېږي دا اختر د هغه مسلمانانو دی چي هغه پینځه لمونځونه په شپه او ورځ کي کوي چي خدای پاک پر دوی فرض کړي دي په کامله وجه د ارکانو و واجباتو او سننو او مستحباتو په جماعت سره یې ادأ کړي وي، نو د جمعې ورځ ددوی اختر دی چي خدای پاک ودوی ته به عفوه د ګنهو کوي په حدیث شریف کي راغلي دي که څوک وفات سي د جمعې په شپه یا د جمعې په ورځ "امن من فتنة القبر او کما قال" په دغه ورځ د جمعې کامل سوی دی خلق د آدم علیه السلام وفیه ادخل الجنة وفي اخرج من الجنة الی الارض، او د جمعې په ورځ امر د دنیا ختم کېږي او د صور شپېلۍ پوه کل کېږي او د جمعې په ورځ مسلمانان سره جمع کېږي پر اورېدلو د ذکر او موعظت او د جمعې پر لمانځه، او خدای پاک دا ورځ ددوی

لپاره اختر او د خوشالۍ ورځ ګرځولې ده، او د جمعې په لمانځه کې څه ناڅه مشابهت سته د حج، ځکه چې په یو روایت کې راغلي دي چې د جمعې لمونځ حج المساکین دی، سعید بن المسیب رضی الله عنه روایت کړی دی چې حضور ﷺ وویل چې د جمعې لمونځ ماته محبوب دی تر نفلي حج، او د جمعې لمونځ کول سبب دی د بخښنې د ګنهو تر بلې جمعې پورې چې په منځ کې د دوو جمعو کبائر ګنهونه ونه کړي کما ان الحج المبرور یکفر ذنوب تلک السنة الی الحجة الاخرٰی کذا في روح البیان، او هغه دوه اختره چې په یوه کال نه مکررېږي بلکې هر یو په کال کې یو وار راځي یو عید الفطر چې په پښتو یې کوچنی اختر بولي چې د روژې د میاشتې روژې پوره ونیسي چې عذر شرعي نه وي او روژه د اسلام له ارکانو څخه دریم رکن ده، نو چې مسلمان د روژې د میاشتې پورته ورژې ونیسي، نو دی مستحق دی چې خدای پاک به مغفرت ورته کوي او عتق من النار به ورکوي، او دویم اختر غیر مکرر عید النحر دی چې په پښتو یې لوی اختر بولي وهو اکبر العیدین و افضلهما او دا اختر اصلاً مرتب دی پر اکمال د حج چې څلورم رکن دین د اسلام دی فاذا اکمل المسلمون حجهم غفرلهم او اکمال د حج په وقوف سره عرفات تر سر کېږي وهو الرکن الاعظم، وروی انس رضی الله عنه چې علیه الصلوٰة والسلام چې مدینې منورې ته راغلی، نو مدینې والو دوې ورځې درلودې چې هغو خوشالۍ کولې، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چې ددې دوو ورځو په بدل کې خدای تاسې ته دوې ورځې نورې د خوشالۍ درکړې دي چې ستاسې تر اصطلاحي دوو ورځو بهتر دی یوم الفطر والاضحٰی چوته علیه الصلوٰة والسلام دا ورځې معینې کړې دي تر ننې ورځې پورې دغه دوې ورځې عموماً د مسلمانانو د خوشالۍ ورځې دي.

درویش وایي: چې اوس خدای پاک په دې آیتو کې بیان د نفع د صادقین کوي.

لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ؕ

دوی لره دي جنتونه چې بهېږي به لاندې تر درختو د هغو او د قصورو د هغو

ولې یعني عسل، اوبه شیدې او شراب او دوی په همېشه وي په دغو جنتو کې چي بیا نه مرگ سته او نه خروج ابداً، خدای ﷻ له دوی څخه راضي دی په سبب د صدق او اخلاص په دنیا کي او دوی له خدایه راضي په حسن ثواب سره چي نه د چا سترگو لیدلی دی او نه د چا غوږو اورېدلی دی یعني بالتفصیل او نه د چا پر زړه ورگرځېدلی دی.

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

دا دخول د جنت لویه کامیابي ده لانها باقیة ابداً بخلاف حطام الدنیا من الاموال و الاولاد والقصور والسیارات فانه مکدرة بکدرة الفنأ فلا یکون فوزاً فضلاً عن ان یکون عظیماً اللهم اجعلنا من اهل فوزک العظیم برحمتک یا ارحم الراحمین آمین.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

او خاص خدای لره ده بادشاهي او تصرف د اسمانو او د مځکي او د هغو شیانو چي په اسمانو او مځکي کي دي او خدای ﷻ پر هر شي چي اراده یې ورته وسي قادر او توانا دی.

پوه سه: چي په دې آیت سره رد دی پر نصارٰی باندي په باره کي د عیسٰی علیه السلام او دده د مور، او ددوی د کذب بیان دی، ولي چي خدای ﷻ لره ده خاصه سلطنت او تصرف د اسمانو او د مځکي او چي په اسمانو او مځکي کي دي که عقلا وي او که غیر عقلا وي یتصرف فیها کیف یشآ ایجاداً او اعداماً واماتةً واحیاً وامراً ونهیاً بیله د مدخلیت د بل چا، او دا مذکوره امور د طاقت د عیسٰی او مور دده خارج دي فکیف یکون هو وامه الٰهین، سعدي شیرازي رحمة الله علیه مېگوید

نیست خلقش را دگر کس مالکی   شر کتش دعوی کند جزها لکی
واحد اندر ملک و او یا رنی   بند گانش راجز او سالارنی

پوه سه: چي مظهري رحمة الله علیه وایي چي خدای ﷻ من فیهن نه وو وایه تغلیباً

للعقلا او ما فیهن یې ووایه عقلا یې د غیر عقلا وو تابع وگرځول، بیانو مظهري ددې توجیه کړې ده.

درویش وایي: چي په هیڅ ځای کي د قرآن مبارک عقلا د غیر عقلا وو تابع نه دي گرځول سوي، دا د مظهري رحمه الله تکلف بناً پر مشهور دی چي کلمه د من د عقلا لپاره ده او کلمه د ما د غیر ذوی العقول لپاره ده، والحق ان کلمة ماعامة لذوی العقول وغیرهم کما في شرح الجامي.

درویش وایي: چي خاتمه د تفسیر د سورة المائدة د توفیق الهي ودرویش عاصي ته، الحمدلله الذي وفقني لتفسیر سورة المائدة والصلوٰة والسلام علی خیر الخلیقة وآله وصحبه الکملة.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. ددعا محتاج احمدي!
واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

خدایه ته تفسیر دديٍ سورة ماته اسانه کړې او په حسن قبول سره يې راڅخه قبول کړې او خير باقي يې وگرځوې.

سُورَةُ الْاَنْعَامِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ خَمْسٌ وَسِتُّوْنَ اٰيَةً وَعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

ټوله تعريفونه خاص خدای ﷻ لره دي هغه خدای ﷻ چي پيدا کړي يې دي اسمانونه يعني ومافيها من الشمس والقمر والنجوم وغيرها مما لا يعلمه الا الله، مځکه او په مځکه کي چي دي من الحيوانات والنباتات والمعدنيات، او هر يو له دغو درو بيا مشتمل دي پر ډېرو اجناسو او انواعو کما لا يخفٰى او هر نوعي لره خپل خپل خواص او مراتب او فوائد سته که يې څوک پېژني او که نه.

پوه سه: چي "الحمد لله" مبتدأ او خبر دی ددې اخبار فائده داده چي خدای ﷻ محمود دی که يې څه هم څوک حمد نه وايي او دی مستغني دی له حمد څخه د عبادو، او بل باعثه کول دي د بندګانو چي تاسي بايد اقتدأ په فعل پسي د خدای يعني د خدای ﷻ حمد ووياست چي ګټه يې وتاسي ته راجع ده، او الف ولام په الحمد کي لپاره د استغراق دی ای کل حمد لله په نېز د اهل السنة والجماعة او لپاره د جنس دی په نېز د معتزله وومآل المذهبين واحد کما في المطول.

پوه سه: چي سورة الانعام نازل سوی دی په مکه مکرمه کي د شپې له خوا جملةً واحدةً او اوويا زره ملکي ورسره وې چي د مشرق او مغرب منځ يې ټوله نيولی و او دوی په لوړ آواز تسبيح او تحميد وايه حتّٰى چي قريبه وه چي د مکې مځکه دي لړزه سي، نو عليه الصلوٰة والسلام چي دا ژور تسبيح او تحميد د ملکو واورېدی نو يې وويل سبحان ربي العظيم او پر سجده پرېوتی.

په حديث مرفوع کي راغلي دي که څوک سورة الانعام ووايي هغه ته دعا د مغفرت کوي هغه اوويا زره ملکې او عليه الصلوٰة والسلام په کاتب د وحي ټوله دغه سورة نوشته کړی په هغه شپه کي.

پوښتنه: آیا شکر د منعم لکه استاذ پر تعلیم دده چي عاق شده شاګرد نه وي واجب نه دی؟ او دغه رنګه شکر د سلطان چي عادل وي او شکر د محسن پر احسان دده واجب دی کما جاَ في الحدیث من لم یشکر الناس لم یشکر الله، نو دا حمدونه او شکرونه خو د بندګانو دي، نو څرنګه به صحیح وي کل حمد لله؟

ځواب: مراد په کل حمد لله کي عام دی که صریحاً او ظاهراً وي او که التزاماً او باطناً وي، نو دغه حمدونه چي په پوښتنه کي ذکر سوه که څه هم ظاهراً د غیرالله دي لکن په حقیقت کي هغه هم راجع وخدای ﷻ ته دي، مثلاً په صورت کي د احسان چي ځوک نعمت وبل ته ورکړي مثلاً انګور یا انار الی غیر ذالک خالق ددغو موادو د احسان خدای ﷻ دی، او بل دا چي په زړه کي د محسن چا ورواچول چي د فلاني سړي سره احسان وکړه خدای ﷻ ور واچول، نتیجه داده فلا محسن الا الله ولا مستحق للحمد الاهو.

فائده: په دې آیت کي خدای ﷻ حمد مربوط په اسم ذات سره وګرځاوه اشارة الی انه تعالی مستحق للحمد لذاته، او علاوه پر هغه په بعض آیاتو قرآنیه وکي حمد مربوط په بعض صفاتو سره ګرځول سوی دی، او بعض آیتونه په افعالو پوري د خدای راغلي دي اشارةً الی الاستحقاق الصفتي والافعالي ایضاً.

سوال: خدای پاک سمٰوات د جمع په صیغه راوړه او ځمکه یې په مفرد لفظ راوړه سر یې څه دی؟

ځواب: مفسرین په یوه خوله وایي چي د یوه اسمان ماهیت له بل اسمان څخه جلا دی او ځمکه که څه هم اووه طبقې ده کما قال الله تعالی في موضوع آخر ومن الارض مثلهن لکه ماهیت چي یې یو دی فرق یې یوازي په عوارضو سره لکه وچه ځمکه لنده ځمکه، او صرفي وجه یې داده چي جمع د ارض پر ارضون کما جاَ في بعض الکتب خلاف القیاس ده، ولي چي جمع په واو او نون سره د ذوی العقول لپاره ده او جمع قیاسي یې چي اراضي دی ثقیل ده.

فائده: له خلق څخه مراد ایجاد دی بېله مثال سابقه.

پوه سه: چي خدای پاک اسمانونه ومافیها په دوو ورځو کي پیدا کړي دي یعني

یکشنبه او دوشنبه او مځکه ومافیها یې هم په دوو ورځو کې پیدا کړې یعنې سه شنبه او چهار شنبه.

فائده: تخصیص د سمٰوات او مځکې چې خدای پاک په ذکر سره وکړی له دې سببه چې اسمانونه او مځکه لویه ده مخلوقات د خدای جل جلاله دي چې خلګ یې ویني، دا قید چې خلګ یې ویني ددې لپاره چې تر اسمانو او مځکې لوی مخلوق خو په واقع کې سته لکن هغه خلګ نه ویني لکه عرش، جنت، جهنم، شجرة الطوبیٰ او ملائکه چې جبرائیل علیه السلام شپږ سوه وزره لري الی غیر ذالک مما یعلمه الله، او بل سبب د تخصیص یې دادی چې په اسمانو او مځکه کې فوائد سته مثلاً په اسمانو کې لمر، سپوږمۍ او ستوري چې اهل ارض ته رڼا ورکوي د ورځې یا د شپې وبالنجم هم یهتدون" او په ستورو سره د بر او بحر لارې پیدا کوي، او په مځکه کې فوائد لامتناهیة سته من الحیوانات الماکولة اللحم وغیرها کالفیل والحمار والبغل والاشجار المثمرة وعامة ارزاق العباد په مځکه کې دي، او نور جواهرات او معدنیات من الحدید والذهب والفضة والرصاص وغیرها ومن اللعل والفیروزج والعقیق الی غیر ذالک.

فائده: له یوه اسمانه تر بل اسمانه پورې د پینځو سوو کالو مسافت دی، اختلاف العلمأ، بعض علمأ وایې چې اسمانونه افضل دي تر مځکې، لکن صحیح داده چې مځکه افضله ده، ولې چې انبیأ علیهم السلام په سبب د خلق د آدم علیه السلام ټوله له مځکې څخه پیدا دي او انبیأ علیهم السلام خپل ټوله عبادت په مځکه کې کړې دی او رسالت او نبوت یې ټوله په مځکه کې سر ته رسولی دی، او اسباب د حیوٰة الدنیا چې مزرعة الآخرة دي ټوله په مځکه کې دی او د مځکې په ژوند سره جنتونه د مسلمانانو لاس ته ورځي الی غیر ذالک من فوائد الارض او انبیأ علیهم السلام ټوله په مځکه کې مدفون دي، او مځکه دار الخلافة ومرزعة الآخرة ده کمامر، او افضله د مځکې هغه ټوټه ده چې هغه پر جسد انور د آنحضرت ﷺ په مدینه منوره کې شاوخوا راګرځېدلې ده، او دویمه درجه افضله د مځکې بقعة الحرم المکي ده، او دریمه درجه د بیت المقدس بقعه ده، او څلورمه درجه بقعه د مدینې منورې ده او شام په بیت المقدس کې داخل دی الی غیر ذالک من المواضع الشریفة لکه مقابر د

اولیأ الله او مساجد جامعه ثم وثم.

فائده: کعب احبار وايي چي دغه آیت یعني الحمد لله الذي خلق الآية اول آیت دی په تورات کي او اخير آیت دی په تورات کي الحمد لله الذي لم يتخذ ولداً.

پوښتنه: تورات خو عربي نه و بلکې سرياني و او دا د قرآن مبارک آيتونه خو عربي دي، نو څرنګه به د کعب احبار خبره صحيح وي؟

ځواب: د کعب د خبري اول د تورات او اخير د تورات معنا داده چي معنا يې يوه ده که څه هم الفاظ يې مختلف دي والله اعلم، له ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي خدای پاک شروع د پيدا کولو د اسمانو او مځکي په حمد سره فقال الحمد لله الذي خلق السموات والارض او ختم يې هم په حمد سره وکړی يعني قوله تعالى "وقضي بينهم بالحق وقيل الحمد لله رب العالمين، درويش وايي وهذا من معجزات القرآن الكريم ولا يسع مثل هذه الفاتحة والخاتمة طوق البشر.

وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۬

او خدای تعالی پيدا کړې ده تاريکي او نور يعني رڼا.

درويش وايي: چي مفسرين اختلاف لري په تفسير کي ددې آيت، حسن بصري وايي چي مراد له ظلمات څخه کفر دی او مراد له نور څخه ايمان دی، نو پر دې جمع د ظلماتو او مفرد راوړه د نور ظاهره ده، ولي چي انواع د کفر ډېري دي کالشرک واليهودية والنصرانية والدهرية والمجوسية، او نور يو دی وهو الاسلام، له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام يوه ورځ موږ ته خط مستقيم په ګوتي مبارکي سره وليکی بيا يې وويل هذا سبيل الله يعني لار ده سيده کوږ والی نسته پکښې، بيا يې پر رسته او چپه طرف د خط مستقيم ډېر خطونه وليکل او وه يې ويل چي دا نوري لاري دي او هره لار د شيطان ده چي خلګ ودغو لارو ته رابولي لکه کفر، زنٰی، لواطت او نور ورته ګنهونه بيا عليه الصلوٰة والسلام دا آيت ووايه "هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله" رواه احمد والنسائي والدارمي.

درويش وايي: چي پر دې هم جمع د ظلماتو چي لاري د شيطان دي او افراد د نور

چي طريق مستقيم د ظاهر دی او پوه سه چي په دې آيت رد دی پر مجوسيانو چي دوی وايي خالق د نور خدای دی او خالق د ظلمت شيطان او دواړه واجب الوجود دي، او داغه رنګه رد دی پر ثنويه چي عالم لره دوه واجب الوجود خدايان وايي يعني خالق د خير د شيانو او د فائدمندو چي د انسانانو نفع پکښې وي د هغه خالق نوم يزدان دی او د مضرو شيانو چي د انسانانو په ضرر تماميږي نوم يې اهرمن دی.

پوه سه: چي ظلمات يې تر نور دمخه کړی، ولي چي عربو بلکې شريعت حساب د هفتې يا د مياشتي له شپې څخه شروع کوي او شپه ځای د ظلمت ده او ورځ ځای د نور ده، نو ظلمت تر نور وجوداً دمخه دی، او بعض مفسران يې دا وجه وايي چي اجسام حامله د ظلمت ډېر دي او اجرام حامله د نور لږ دي، فالنور بالنسبة الى الظلمة کالواحد بالنسبة الى المتعدد.

فائده: ثنبويه وايي چي ظلمت او نور قائم بنفسهما دي يعني له قسمه د جوهر دي، او اسلام وايي چي قائم بغيرهما دي يعني له عرض قسم څخه دي او له مقوله د کيف دي يعني دواړه نور او ظلمت کيفيت دي چي قائم په جسم منير او جسم مظلم پوري دي.

درويش وايي: چي په دې فائدې سره هغه سوال دفع سوه چي د بعضې اشخاصو په اذهانو کي ورګرځي چي ظلمت خو عدمي دی او په قانون کي د حکمت جعل په عدمي شي پوري تعلق نه سي نيولای وجه الدفع ظاهر کما لايخفى.

درويش وايي: چي ما دمخه وويل چي فالنور بالنسبة الى الظلمة آه ددې خبري توضيح داده چي د شپې په يوه خونه کي سل يا زر شيان پراته وي او څراغ يا برق نه وي ټول شيان مظلم تاريک وي په سترګو نه معلوميږي چي څراغ يا ګروپ په خونه ولګوي ټول شيان معلوم سي او وليدل سي فاحفظ فانه سانح جديد، او د روح المعاني او روح البيان او تفسير مظهري دغه چي تاسي واورېدی حاصل دی.

ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ①

بيا هغه کسان چي کافران دي.

پوه سه: چي "بربهم" متعلق دی په "يعدلون" پوري، معمول يې مقدم کړی لپاره د

اهتمام په شان سره د هغه، او عدل برابرولو ته وايي، والمعنى چې وروسته تر دغو دلائلو د خالقيت د خداى وحده چې د الحمد لله څخه شروع سوى دى بيا هم كفار نورشيان چې عبارت له بتانو څخه دي له خداى سره يې برابروي په استحقاق كي د عبادت، نو ثم د استبعاد دى له برابرۍ څخه د مشركانو نور شيان يعني بتان د خداى ﷻ سره، بلكې د دغو دلائلو په رڼا كي مشركانو يوازي او يوازي مستحق د حمد او شكر او عبادت خداى ګڼلاى چې معطي د ټولو نعمتو دى، لكن دوى داسي ونه كړه نو ځكه يې ثم لپاره د استبعاد ذكر كړى.

پوه سه: چې "ثم الذين كفروا" عطف دى على قوله الحمد لله او يا عطف ده پر خالق باندي، دا وه هغه معنى او تفسير ددې آيت چې روح البيان ذكر كړى دى، او مظهري با د بربهم متعلق په كفروا پوري بولي او د يعدلون سره جار او مجرور محذوف بولي يعني يعدلون عنه، نو ترجمه داسي كېږي د مظهري پر تفسير چې وروسته هغه كسان چې كفر كوي په خداى ﷻ سره چې مشركان دي روى ګرداني كوي له خداى ﷻ څخه وبل شي ته چې بتان دي.

درويش وايي: چې ترجمه د روح البيان پر دې مبني ده چې د عدل معنا تسويه ده او د مظهري د تفسير بنأ پردې ده چې يعدلون مشتق دى له عدول څخه چې معنا يې روى ګرداني ده، دواړه تفسيره خو صحيح دي لكن تفسير د روح البيان ډېر زيبا او له تكلف څخه د حذف خالي دى فعليك بالتامل.

فائده سينة: پوه سه! چې ددې آيت په تفسير كي يعني له الحمد لله الذي څخه بيا تر يعدلون پوري اوليأ الكرام او ارباب القلوب يو ښائسته تفسير د اشارې په ډول داسي كوي آسمانونه د زړو يعني چې مشابه د اسمانو سره دي او مځكه د نفوسو پيدا كړي دي او تاريكۍ يې په نفوسو كي پيدا كړي دي دا ظلمات د نفوسو عبارت دى د صفاتو بهيميه وو، او اخلاق شيطانيه او صفاتو سبوعيه وو او حيوانيه وو څخه دى او نور يې په زړو كي ايښى دى، دا نور عبارت دى د صفاتو ملكيه او د اخلاق روحانيه څخه، نو هغه سړى چې غالبه سي پر ده نور الهي قلبي ملكي روحاني، نو هغه سړى ميل كوي و بندګۍ او عبادت ته د خداى ﷻ او دعوت د انبيأ عليهم السلام قبلوي ويؤمن بالله ورسوله او د شريعت زيور په ځان

پوري کوي فالله تعالی ولیه فیخرجه من ظلمات الصفات الذمیمة الشیطانیة والبهیمة الی الصفات الملکیة والیه اشیر في قوله تعالی "الله ولي الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور" او پر هغه چي غالب سي صفات ذمیمه او ملکات شیطانیه او خواهشات ذمیمه نفسانیه او هوائیه او پر شهواتو د دنیا خوند اخلي، نو طاغوت یعني شیطان دده ولي وگرځي، نو دا سړی طاغوت وباسي له نوره څخه د صفاتو ملکیه او روحانیه وو وظلمات ته د صفات بهیمیه وو کما ورد في قوله تعالی "والذین کفروا اولیاهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات" او هم دغه ده معنا ددې قول د خدای ﷻ في هذه الآیة "ثم الذین کفروا بربهم یعدلون" درویش وایي چي دا تفسیر د اشارې د تاویلات نجمیه وو.

حکایت: یو جماعت له فقهاؤ څخه د یمن لپاره د امتحان د عارف بالله ابي الغیث ابن جمیل قدس سره چي په یو شي کي یې دده د ولایت امتحان کاوه، چي یمنیان فقهاً وشیخ ابي الغیث رحمة الله علیه ته نژدې راغله شیخ ابي الغیث ورته وویل مرحباً بعبید عبدي بنه راغلاست ای بندگانو زما د بنده، دا خو ظاهراً د کفر خبره وه، نو ددوی ډېر نفرت ځني وسو، نو دوی ولاړه وشیخ الطریقین او امام الفریقین وبالذبیح اسماعیل بن محمد الحضرمي قدس سره، نو دوی د ابو الغیث خبره ورته وکړه یعني چي داسي کفر امېزه خبره یې موږ ته وکړه، نو شیخ اسماعیل ورته وخندل او ورته وه یې ویل چي ډېره ښه خبره یې درته کړېده انتم عبید الهوٰی والهوٰی عبده، یعني تاسي بندگان یاست د خواهشات نفسیه وو چي هوٰی یې بولي او هوٰی بنده وه د ابو الغیث رحمة الله علیه، ولنعم ماقیل.

قدر زر زرگر شناسد قدر جوهر جوهري

هُوَ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِيْنٍ

خدای ﷻ هغه ذات دی چي تاسي انسانان یې پیدا کړي یاست له ختو څخه چي خاوري او اوبه سره گډي کړي، نو په عربې یې طین بولي؛

سوال: نسبت د خلق له ختو څخه یې وټولو انسانانو ته وکړی، او سره ددې چي انسان خو له نطفې څخه د مور او پلار پیدا کیږي علی الاکثر؟

ځواب: هو! لکن اصل د ټولو انسانانو چې ابو البشر آدم علیه السلام له ختمو خدای جل جلاله پیدا کړی و او مور د هغه اولاد یو، نو ګویا مور ټول له هم له ختمو څخه پیدا یو بالوسائط، له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې علیه الصلوٰة والسلام وویل خلق آدم من تراب یعني مخلوط په اوبو سره چې ختمي سوې بیا یې پرېښو حتٰی کان حمأً مسنوناً یعني بد بویه شی وروسته یې انساني اعضاً ورڅخه جوړه کړه یعني په وسائط د ملکو په تعلیم د خدای جل جلاله بیا یې پرېښو چې وچ سو او شرنګی یې وکړی لکه کودري، هغه لوښي چې په اور پوخ سوي وي ثم نفخ فیه من روحه فصار بالبشر، او د آدم علیه السلام قد شپېته ګزه و.

حکمت: خدای جل جلاله آدم علیه السلام ددې لپاره له خارو څخه پیدا کړی چې مقام د خاورو تواضع او مسکنت دی، او تواضع او مسکنت مقام د ثبات او د رفعت دی، ولهذا ورد في الحديث من تواضع لله رفعه الله، قال علیه الصلوٰة والسلام اللهم احييني مسكيناً وامتني مسكيناً واحشرني في زمرة المساكين ويدفن غالباً كل انسان په هغه ځای کي چي دده جزر د ختمي په اول خلقت د آدم علیه السلام اخسته سوی وي، مور غالباً ددې لپاره وو ایه چې بعض انسانان لکه هندوان مړي په اور سوځي ښخوي يې نه او بعض انسانان په درياب کي غرق سي ماهيان يې وخوري وهكذا نور هم، لکن اکثره انسانان سړی په قبر کي ښخوي لکه مسلمانان عند القدرة او يهودان او نصارٰی او مشرکی العرب، امام مالک رحمه الله وايي چي زه لوی فضیلت د ابوبکر او عمر رضي الله عنهما دا بولم چي په حجره کي د عليه الصلوٰة والسلام سره مدفون دي، نو ګویا طينت د عليه الصلوٰة والسلام ددوی سره یو دی.

درویش وایي: چي مفسرين ټوله تقريباً په اتفاق وايي او له سدي رحمه الله څخه روايت کوي چي جبرائيل علیه السلام ته خدای جل جلاله وويل چي ورسه د مځکي له يوه او بل ځایه خوړه، ترخه او تروه خاوره وغيرها من اقسام التراب راوړه د آدم علیه السلام د خمير لپاره، مځکي د خدای تعالی په قدرت سره جبرائيل علیه السلام ته وويل اعوذ بالله منک چي ته به زما څخه خاوره وړې او زما اجزاً به را کموې، نو جبرائيل علیه السلام بیرته د خدای جل جلاله له مراعات خالي لاس راغلی، خدای پاک ورته وويل چي ولي دي خاوره نه راوړه؟ جبرائيل علیه السلام ورته وويل "يارب انها اعاذت بک" بيا يې

میکائیل علیه السلام پسي واستاوه مځکي بیا اعوذبالله منک ورته وویل، نو هغه هم د خاوري په راوړلو کي کامیابه نه سو لمراعات اسم الله تعالی، بیا ملک الموت عزرائیل علیه السلام پسي واستاوه، خو مځکي خپل استعاذه و عزرائیل علیه السلام ته هم پیش کړه، نو عزرائیل علیه السلام ورته وویل انا اعوذ بالله ان اخالف امره تعالی، نو مختلف الالوان خاوره چي یې له مخه تېره سوه راټوله یې کړه فلذالک اختلف الالوان بني آدم، بیا یې په امر د خدای جل جلاله په دې خاوره کي خوږې، ترخې او تروې اوبه واچولې او خمیره یې کړه ولذالک اختلف اخلاق بني آدم، نو خدای جل جلاله وویل رحم وکړی جبرائیل او میکائیل پر مځکه باندي، او تا یعني عزرائیل رحم نه وکړی، نو خامخا زه قبض د روحانو د هغه چا چي له دې خاورو څخه پیدا کېږي تاته سپارم، بیا نو لکه دمخه چي تېره سوه د آدم علیه السلام تصویر انجام سو.

درویش وایي: چي تر دې ځایه او مامر من قبل روایت د بغوي رحمة الله علیه و، او قریب و روایت ته د بغوي احمد او ترمذي او ابو داؤد له ابو هریره رضي الله عنه عن النبي صلی الله علیه وسلم څخه کړی دی.

ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا ۗ وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ

وروسته خدای پاک لیکلی دی د هر انسان لپاره یو اجل یعني حد معین له زماني څخه چي هغه وخت راسي دی به مري یعني د تر هغه اجل معین نه دمخه مري او نه وروسته، قال الله تعالی ماتسبق من امة اجلها ومایستاخرون.

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د تفاوت او فرق په منځ کي د خلق د انسانانو او د تقدیر د آجالو د دوی.

فائده: اجل په لغت کي عبارت دی اخیري مدې د یو شي لاعن اولها وسیظهر فائدة هذه الفائدة فیما سیئاتي قریباً.

پوه سه: چي "اجل مسمیٰ" مبتدأ ده او "عنده" یې خبر دی، یعني بل اجل چي لپاره د بعث بعد الموت دی مثبت دی په علم کي د خدای جل جلاله چي هغه هیڅ تغیر نه کوي او علم نه لري پر وخت د هغه هیڅ څوک نه مجملاً او نه تفصیلاً، او اجل الموت چي اجل اول و هغه معلوم دی اجمالاً په اماراتو او علاماتو سره که څه هم معلوم تفصیلاً نه دی یا په دې سره معلومېږي چي عمرونه د انسانانو د هري زماني

غالباً څو دي، او د اجل د بعث بعد الموت چي اجل بولي په اعتبار ددې چي دا زمانه د درنګ ددوی په قبرو کي په اعتبار ددې چي ابتدأ د ورځي د قیامت ده لکه په اجل اول کي چي اجل په اعتبار ددې چي دا اخیره مده د ژوند ده لاکونه اول مده د ممات ده لمامر في الفائدة السابقة.

پوه سه: چي حکمأ د اسلام وايي چي د هر انسان دوه اجله دي، یو اجل طبعي بولي او بل اجل اخترای بولي، دوی وايي چي اجل طبعي هغه بولي چي که سړی پر خپل طبعیت او مزاج پاته سي او عوارض خارجیه او امراض مهلکه نه سي وریښ نو دده د ژوند موده به تر هغو پاته وي چي رطوبات دده د بدن غالبه سي او حرارت طبعي ختم سي، نو به مړ سي، او اخترای اجل دي ته وايي چي مرګ په یوه سبب د اسبابو خارجیه وریښ سي، کالحرق او الغرق ولدغ الحشرات السمیة لکه مار، لړم غونډک، وغیرها چي يې وخوري من الاسباب عن جسده اخترام وقطعي ته وايي نو ګویا دغو اسبابو دده اجل ورقطعه کړی، مثاله چي یو غویی یا پسه چي قصاب يې بې ناجوړیه نه کړي ذبحه، نو دا غویی یا پسه به تر خپل طبعي مرګه پوري پاته وي، او که يې قصاب د خپلې ګټې لپاره ذبحه کړي، نو دا د غویي یا پسه اجل اخترامي دی.

سوال: دا حکمأ د اسلام څرنګه دا خبره کوي چي اجل دوه قسمه دی او سره ددې چي په قرآن مجید کي راغلي دي "ماتسبق من امة اجلهاؔ؟

ځواب: د قرآن مجید ددې آیت مراد دادی چي اجل معلوم عندالله دمخه نه سي کېدای او نه وروسته او خدای پاک ته د هر چا که په اجل طبعي مري او که په اجل اخترامي مري معلوم دی نه تقدیم پکښي کېږي او نه تاخیر، اجل اخترامي خو زموږ په علم کي دی، ددې ځواب تائید هغه خبر کوي چي د ټولو عقائدو په کتابو کي وايي چي مقتول پر اجل مړ دی یعني په علم کي د خدای ﷻ نو پر دې بعض ناپوهان اعتراض کوي چي مقتول چي پر اجل مړ سو، نو قاتل ولي پر قصاصېږي شرعاً، ددې سوال ځواب د عقائدو ټوله کتابونه داسي ورکوي چي مقتول خو په صورت جوړ و هیڅ مریضي چي دده مرګ دې سبب وي نه وه پکښې، نو که قاتل نه وای وژلی نور به هم مقتول ژوند کړی وای، د عقائدو د کتابو عربي عبارت داسي

دی فکان القاتل قطع عنه اجله، فلذا یقتص من القاتل، نو دا خو عین معنی د اجل اخترامي وه، او دا چي دوی وایي چي که قاتل نه وای وژلی ده به نور ژوند کړی وای دا عین معنا د اجل طبعي ده والله اعلم بالصواب.

درویش وایي: چي وهذا حاصل ما في روح البیان وغیره من کتب التفسیر وحاصل مافي کتب العقائد لاهل السنة والجماعة، بخاري او مسلم د ابن مسعود ﷺ روایت کړی دی قال حدثنا رسول الله ﷺ وهو الصادق المصدوق ان خلق احدکم یجمع في بطن امه اربعین نطفة ثم یکون علقة مثل ذالک یعني په څلوېښت ورځي کي ثم یکون مغضةً مثل ذالک یعني په څلوېښت ورځي کي ثم یبعث الله الیه ملکاً باربع کلمات فیکتب عمله واجله ورزقه وشقي او سعید ثم ینفخ في الروح، علیه الصلوٰة والسلام چي هم صادق دی هم یې خدای ﷻ تصدیق کړی دی چي پیدائښت ستاسي په دې ډول دی چي څلوېښت ورځي نطفه یعني په رحم کي د مور او تصرف د قدرت پر جاري وي حتیٰ بیا نو علقه سي یعني جامده وینه وګرځي بیا هم تصرف د قدرت پر جاري وي حتیٰ بیا نو مضغة وګرځي لکه ژوولې غوښه هم څلوېښت ورځي، یعني بیا نو اعضا انساني د مضغة وروسته پیدا سي حتیٰ چي اعضا د بدن پوره سي بیا ملکه خدای ﷻ ورته راواستوي په څلورو خبرو نو ملکه نوشته کړي یعني ښوونه د خدای ﷻ (۱) چي اول یې عمل نوشته سي یعني چي نیکو کار به وي او که به بد کرداره وي، (۲) اجل یې نوشته سي یعني که طبعي وي او که اخترامي حسب علمه تعالی (۳) رزق نوشته سي یعني فقیر او مسکین به وي او که به غني او کرورپتي پېدال به وي (۴) سعید یعني نېکبخته مسلمان به وي او که به شقي بدبخته وي یعني کافر، وروسته بیا روح پکښې پوه سي یعني ژوندی انسان نر یا ښځه وګرځي الی اخیر الحدیث بطوله.

ثُمَّ اَنۡتُمۡ تَمۡتَرُوۡنَ ۝

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د استبعاد ده یعني وروسته تر دې چي تاسي ته ښکاره سوه چي خدای ﷻ خالق ستاسي دی او خالق ستاسي د اصولو دی، او تاسي ژوندي ساتي تر پوره والي پوري د اجل، نو باید سړی پوه سي چي دداسي مقتدر خدای ﷻ د قضا او علمه څخه هیڅ شی خارج نه دی نو لکه اول پر پیدائښت

ستاسي چي قدرت درلودی پر ستاسي پر اعاده په ورځ د قیامت کي هم قادر دی، ولیس اول الخلق باهون علیه من الاعادة نو سره ددې معلوماتو چي تاسي ته حاصل سوه بیا هم تاسي ایها المشرکون شک کوئ په بعث بعد الموت کي دا ډېره بعیده عقیده ده ستاسي.

پوه سه: چي له عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی قالت قال رسول الله ﷺ ستة لعنهم ولعن الله وکل نبي مجاب" د سیدتنا عایشې رضي الله عنها څخه روایت دی دې وویل چي رسول الله ﷺ وویل شپږ قسمه خلگ دي چي ما لعنت پر ویلی دی او خدای پاک هم لعنت پر کړی دی او هر نبي چي مجاب الدعوة وي لعنت پر ویلی دی "الزائد في کتاب الله" اول هغه سړی دی چي په قرآن کي چي کتاب الله دی زیاتوب وکړي.

پوه سه: چي زائد في کتاب الله روافض دي چي قرآن مبارک چي ډېرش جزٔ دی دوی نور لس پر بالا کړي دي، او دوی وایي چي دا لس حضرت عثمان رضي الله عنه ځني ساقط کړي دي، او دوی وایي چي سورة احزاب دومره اوږد و لکه سورة البقره، نور عثمان رضي الله عنه ځني ساقط کړی او موجوده سورة احزاب یې پرېښو.

درویش وایي: چي لعنهم الله کیف یقولون هذا، او سره ددې چي جمع د قرآن اول په خلافت کي د ابوبکر رضي الله عنه سوې ده په مشوره د ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم او بیا تجدید د جمع د قرآن په خلافت کي د عثمان رضي الله عنه سوی دی په حضور کي د موجودین صحابه کرامو رضي الله عنهم، نو عقل دا څرنگه قبلوي چي دومره ډېر قرآن لکه دوی چي وایي ساقط کړی او موجوده قرآن په اجماع د قرأ د صحابه وو، او د نورو صحابه وو په اجماع تابعینو ثم وثم دغه قرآن مجید چي د ټولي نړۍ د مسلمانانو له لاسونو او کورونو کي دی، فالروافض کفروا بقولهم هذا بالاجماع "والمکذب بقدر الله" او چي له تقدیر څخه د خیر وشر له جانبه څخه د خدای پاک منکر وي.

درویش وایي: چي مکذب د تقدیر د خدای جل جلاله معتزله دي چي دوی خالق د افعالو د بندگانو بندگان بولي بدون مداخلة ارادة الله کما في کتب العقائد "والمتسلط بالجبروت" او چي ځان یې مسلط کړی پر مسلمانانو په زور سره یعني بدون بیعة اهل الحل والعقد.

درویش وایي: چي متسلط بالجبروت ظالمان بادشاهان دي او ظالمان رئیس

جمهوران دي "لیعز من اذله الله ویذل من اعزه الله" چي دی عزت ورکړي وهغه چاته چي خدای ﷻ ذلیل کړی وي یعني الفساق والفجار شاربین الخمر الی غیر ذالک اودی ذلیل کړي هغه څوک چي خدای ﷻ عزت ورکړی وي چي علمأ حقاني دي او روحانیون اتفاقي دي "والمستحل لحرمة الله" او چي حلال ګڼي هتک د حرمت د خدای ﷻ.

درویش وایي: چي دا ډله مرجئه بولي چي بندګان مجبور محض بولي نه قدرت او نه کسب بنده ته وایي، نو دا ډله په حقیقت کي له ثواب او عقابه څخه د قیامت د ورځي منکر دي، ولي چي ددوی په نیز بندګان لکه جمادات داسي دي خدای ﷻ چي یې پر هره خوا ګېلوي روان دي "والمستحل لعترتي ماحرم الله" او بل هغه څوک دي چي زما د اولاد حرمت نه ساتي.

پوه سه: چي اولاد د علیه الصلوٰة والسلام د سیدتنا فاطمي رضي الله عنها اولاد دي چي سیدان یې بولي الی یوم القیامة.

درویش وایي: چي دا اشاره وقاتلانو ته د حسن او حسین و اولادهما رضي الله عنهم، او دا ډله په نامه د خوارجو یادېږي "بل پرېښونکوی دی زما د سنت هر سنت چي وي که فعلي وي او که قولي او که حالي وي.

درویش وایي: چي چي تارک د سنت نبویه ټوله اهل اهوأ دي لکه شیعه ګان وغیرهم او ټوله فساق او فجار رشوت خواره شراب نوشان قمار بازان او د استاذانو بې حرمتي کونکي الی غیر ذالک من اهل الکبائر او هغه کسان چي پر ګناه صغیره باندي همېشه توب کوي اللهم احفظني من لعن الله ومن لعن رسوله ﷺ امین بفضلک وکرمک.

وَهُوَ اللّٰهُ فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ

پوه سه: چي د "هو" ضمیر راجع دی و لفظ "الله" ته چي موصوف په صفاتو مذکوره ووسره دی او لفظ "الله" یې خبر دی لکن په اعتبار د معنی وصفي یعني المعبود الحق او "في السمٰوات آه" متعلق دی په لفظ "الله" سره ولي چي د لفظ "الله" څخه مراد معنی وصفي ده نو تعلق د حرف جر پوري صحیح دی، والمعنی خدای تعالی معبود بالحق دی په اسمانو او مځکه کي یعني مستحق د عبادت دی دی لاغیره کما في آیة اخری وهو الذي في السمأ آله وفي الارض اله.

فائده: دا نه ده لازمه چي خدای ﷻ په اسمانو او مځکه کي معبود دی، نو ده لره

آسمان یا ځمکه مکان وي فانه تعالی منزه عن المکان والزمان.

پوښتنه: ظاهر دديٖ آيت خو دادی چي خدای ﷻ په خپله په اسمانو او ځمکه کي دی، نو په معبود سره ترجمه تاچي وکړه له دیٖ سببه چي خدای ﷻ لره مکان پیدا نه سي دلیل د نفي د مکان څه دی؟

ځواب: قاضي بیضاوي رحمه الله ددیٖ آیت په ترجمه کي صرف دومره ویلي دي چي چونکه خدای ﷻ کامل علم لري په مافي السمٰوات ومافي الارض سره نو ګویا خدای ﷻ پخپله په اسمانو او ځمکه کي دی لکن درویش وایي چي په زړه پوري ځواب ددیٖ پوښتني او د اعتبار وړ ځواب او دلیل په نفي د مکان د خدای ﷻ څخه هغه دی چي امام الحرمین ابو المعالي عبدالملک رحمه الله چي استاذ د امام غزالي رحمه الله هم دی او د عقائدو د اهل السنة والجماعة په باب کي منل سوی لوی امام دی، او په شرح المواقف کي داسي راغلي دي وهو مذهب امام الحرمین، پر دیٖ دلیل دی چي دی لوی امام دی پر نفي د مکان خدای ﷻ لره، او د هغه قصه داده چي امام الحرمین د لوی سرمایه داره سړي مېلمه و، نو علمأ د هغه وخت او نور د دنیا غټ سرمایه داران چي خبر سوه چي امام الحرمین د فلاني سړي په کور کي مېلمه دی سره راغونډ سوه د هغه سړي په کور کي، نو د خبرو په جریان کي یوه سړي د اهل مجلس وویل چي څه دلیل پر نفي د مکان خدای ﷻ لره سته او سره ددیٖ چي خدای ﷻ وایي "الرحمٰن علی العرش استوٰی" یعني دا آیت خو په ظاهره سره مقتضي ددیٖ دی چي د خدای ﷻ مکان عرش دی، نو امام الحرمین ورته وویل چي دلیل په هغه آیت سره دی چي حضرت یونس عليه السلام د ماهي په نس کي وویل "لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین" حاضرین علمأ حیران سوه چي ددیٖ آیت او د نفي د مکان د خدای ﷻ څه مناسبت سره سته، او دوی د امام الحرمین څخه ددیٖ دلیل توضیح وغوښتل، امام الحرمین ورته وویل چي دباندي یو مسکین سړی ولاړ دی چي زر درهمه پور پر باندي دی، نو که څوک د هغه پور ور اداٴ کړي نو زه به توضیح ددیٖ دلیل درته وکړم، صاحب الضیافة وویل چي دادی زه به زر درهمه و هغه مدیون ته ورکړم هغه زر درهمه و هغه مسکین مدیون ته ورکړه نو امام الحرمین ته یې وویل چي اوس توضیح د دلیل پر نفي د مکان د خدای ﷻ

راته وکړه، نو امام الحرمین وویل چي رسول الله ﷺ چي په شپه د معراج الی ماشاً الله من المرتبة العلیاً ته ورسېدی، نو داسي یې د خدای ﷻ مخاطبه وکړه "لااحصٰی ثناً علیک انت کما اثنیت علی نفسک، او یونس علیه السلام چي په تاریکیو کي د دریاب په نس کي د ماهي و داسي یې وویل "لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین" نو علیه الصلوٰة والسلام فوق العرش خدای ﷻ مخاطب کړی په انت سره او یونس علیه السلام په قعر البحر په نس کي د ماهي هم خدای ﷻ مخاطب کړی په انت سره، او انت خو خطاب د حضور دی، نو که خدای ﷻ لره مکان علوي یا مکان سفلي وای نو دواړه خطابه به څرنګه صحیح سوي وای فعلم انه لیس له مکان فاثنی علیه اهل المجلس من العلماً.

يَعۡلَمُ سِرَّكُمۡ وَجَهۡرَكُمۡ وَيَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُونَ ۝٣

خبر دی خدای ﷻ په هغه پټو خبرو چي تاسي یې په زړو کي ساتئ، او خبر دی په هغه چي تاسي یې اعلانیه کوئ، او خبر دی خدای ﷻ په هغه کارو چي تاسي یې په اندامو یا په سترګو کوئ لکه نظر بالشهوة ونا محرمي ښځي ته یا په ژبو لکه غیبت، بهتان، درواغ یا په لاسو الی غیر ذالک من المعاصي که د شر کارونه وي لکه مامر او که د خیر کارونه، لکه په ژبو قرآن پاک یا بل ذکر، په غوږو وعظ اورېدل الی غیر من افعال الخیر، والمعنی نو خدای ﷻ په ورځ د قیامت درکړی ان کان خیراً فخیر وان کان شراً فشر، دا جمله دوهم خبر دی د "هو"

درویش وايي: چي ژوند د دنیا لویه سرمایه ده کما ورد "الدنیا مزرعة الآخرة" باید دا عزیزه سرمایه په ښوو کارو کي ولګوئ، یو محقق شاعر وايي

حیف باشد که عمر انسانی — چون بهایم بخواب وخور گذرد
آدمی میتواند از کوشش — که از مقام فرشته در گذرد

چنانچه سعدي قدس سره درمعراج آنحضرت ﷺ مېگوید

چنان گرم درتیه قربت براند — که درسدره جبریل ازو باز ماند
بدو گفت سالار بیت الحرام — که ای حامل وحی برتر خرام
بگفتا که بیروی بالم نماند — اگر یک سر موی بر تر پرم
فروغ تجلی بسوزد پرم

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾

او نه راځي ورته یعني اهل مکه ته یو آیت له آیتونو څخه د خدای ﷻ یعني المعجزات الدالة علی حقیقة رسالة رسول الله ﷺ وصحت القرآن المنزل علیه مثل انشقاق القمر یعني دوه ځایه کېدل د سپوږمۍ چي دوی یعني ټولو هم ولیدله چي څورلسم تاریخ د میاشتي و، قصه د انشقاق القمر دا وه چي د ابو جهل کره دوه یا درې کسه د اهل کتابو مېلمانه راغلي وه او ابو جهل ورته وویل چي په موږ کي یو نفر دی یعني دده خبیث اشاره و علیه الصلوٰة والسلام ته وه، دی وایي چي زه نبي یم او موږ یې سحرگر بولو، نو تاسي خو اهل کتاب یاست نو موږ ته به دا معلومات را نه کړې چي دی اوس رشتیا رسول دی او که جادوگر دی؟ هغو ورته وویل چي موږ یې معلومولای سو که یې ته په موږ ووینې، ولي چي موږ ته معلومه ده چي د ساحر سحر پر اسمان اثر نه سي کولای صرف پر مځکه د سحر جادو محصور وي، ابو جهل ورته وویل چي اوس دستي به یې زه په تاسي ووینم، نو څورلسم تاریخ د هغې میاشتي و، ابو جهل ورغلی او علیه الصلوٰة والسلام یې له کوره راویستی او ورته وه یې ویل چي دا کسان ستاڅخه یوه معجزه غواړي که تا هغه معجزه دوی ته ښکاره کړه زه به هم ایمان راوړم او دوی به هم ایمان راوړي، علیه الصلوٰة والسلام و هغو ته وویل چي تاسي څه غواړئ؟ هغو ورته وویل چي ته اشاره ودې سپوږمۍ ته وکړه چي دوه ځایه سي، یوه حصه د جبل ابي قبیس تر شا ولاړه سي او پاته نیمه حصه د جبل ابي قبیس ودې بلې خوا ته سي او بیرته سره یو ځای سي، په بعض روایاتو کي راغلي دي چي درې واره دا شق القمر مکرر به واقع کېږي، علیه الصلوٰة والسلام په سبابه گوته سره اشاره ورته وکړه، نو سپوږمۍ لکه دوی چي ورته ویلي وه یو وار یا درې واره پر منځ سره پرې سوه او بیا بیرته سره یو ځای سوه، علیه الصلوٰة والسلام وویل اشهدوا او خلگ د مکې اکثره ویښ وه او دا موضوع یې ولیدله، په روایت د ابن مسعود ؓ نو هغو دوو یا درو اهل کتابو ایمان راوړی او ملعون ابدي ابو جهل وویل چي د دنیا د ساحرانو سحر پر مځکه چلېږي او د مکې د

ساحر سحر پر اسمان هم وچلېدی روان سو او ایمان يې نه راوړی، او بله معجزه د علیه الصلوٰة والسلام دا وه چي شگو او ډبرو خبرې وکړې، د هغه قصه داسي وه چي ابوجهل په کور کي ناست و او په شگو کي يې لاس واهه، نو دده په زړه کي دا را وگرځېدله چي دا پينځه شپږ شگي به زه په موټ کي پټمي ونسم او محمد ته به ووايم که ته رشتيا نبي يې دا زما په موټه کي شی به راوښيې، نو عليه الصلوٰة والسلام يې پيدا کړی او هغه خبره يې ورته وکړه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي ښوونه خو يې اسانه ده که دغه ستا د لاس شيانو کلمه شهادت ووايه، نو ته ايمان راوړې؟ ابوجهل ورته وويل چي دا به ډېره عجيبه خبره وي چي زما د لاس شی به کلمه شهادت وايي، نو هغو شگو په بلند آواز چي ابو جهل هم واورېدی داسي وويل "اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله" ابو جهل هغه شگې وغورځولې او عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چي پر شگو دي هم سحر تاثير وکړی الى غير ذالک من المعجزات الباهرات.

پوه سه: چي کلمه د "من" زائده ده حکمت يې استغراق د نفي دی کما تقرر في کتب النحو، او پوره معنا د آيت داده چي نه راځي و اهل مکې ته يو آيت يعني معجزه له معجزاتو څخه د خدای ﷻ مگر نه په داسي حال کي راځي چي کفار د مکې د هغو آياتو روی گرداني کوي يعني په مقتضٰی د هغو آيتو عمل نه کوي يعني چي ايمان دي راوړي.

پوه سه: چي کلمه د "من" په "من آيات ربهم" کي لپاره د تبعيض ده يعني بعض آيات ربهم.

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ

نو دوی تکذيب وکړی د حق چي قرآن دی، وقيل بمحمد ﷺ، چي ودوی ته هغه راغلی چي قرآن يا عليه الصلوٰة والسلام دی.

پوه سه: چي "فقد کذبوا" تفريع ده د ماقبل فانهم لما اعرضوا عن الآيات کلها کذبوا بالحق الذي جائهم فانه ای الحق من الآيات يعني چي په خپله حق چي قرآن پاک دی هم له معجزاتو څخه و، لقوله تعالى "وان کنتم في ريب مما

نزلنا على عبدنا فاءتوا بسورة مثله.

تنبیه: پخپله ذات انور د علیه الصلوٰة والسلام هم معجزه وه، ولي چي دی چي زو کړی ؤ امي ؤ، یعني لم یقرٔ ولم یکتب في زمان الجاهلیة او قوم یې ټوله بت پرستان وه او ده مبارک هرگز له کوچنیوالي بیا تر لوی والي پوري وبت ته سجده نه ده کړې، او قبل النبوة د داسي ښائسته اخلاقو څښتن ؤ چي اهل مکه به دی امین مکه باله، او څونکه بعد النبوة قرآن دده موافق د کتب قدیمه وو سر و، نو ځکه قسیسون او احبار او رهبان دده نبوت مانه.

درویش وایي: والکلام فیه طویل غایة الطول فاعرضنا عن ایراه کاملاً.

فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ۝٥

پس ژر دی چي رابه سي دوی ته یعني کفارو ته د مکې خبرونه د هغه شیانو چي دوی چي په هغه سره بې پسخند واهه، یعني یا په ورځ کي د قیامت او یا په نېز د ظهور او غلبه د اسلام پر شاوخوا د مدینې پر یهودانو باندي او په فتح کي د مکې خبرونه د هغه شیانو چي دوی به په هغه سره پسخند واهه، یعني بعث بعد الموت او یا غلبه او یا ارتفاع د امر د اسلام په بدر کي او یا په نورو غزاوو کي د علیه الصلوٰة والسلام، اللهم انصر الاسلام والمسلمین ودمروا هلک اعدأ الدین من کانوا وحیث کانوا في زوایا الارض آمین.

أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ

آیا نهویني کفار مکه یعني په سفرو کي ددوی وه شام ته چي ددې رؤیت څخه به دوی عبرت اخستی واي.

پوه سه: چي "اهلکنا" خبر دی په معنی د کثیراً، او کلمه د "من" زائده ده، ولي چي "اهلکنا" په خپله متعدي دی.

فائده: قرن قوم ته وایي چي په یوه زمانه کي سره جمع وي او جمع یې قرون ده کما في قوله علیه الصلوٰة والسلام خیر القروني قرني، یعني هغه کسان چي د ماسره یو ځای ه ژوند کي، اقول ضعیفه په اندازه کي د قرن (۱) څلوېښت کاله (۲) لس کاله (۳) شل کاله (۴) دېرش کاله (۵) پینځوس کاله (٦) شپېته

کاله (۷) اوویا کاله (۸) اتیا کاله (۹) یو سل او شل کاله، والاصح چي یو قرن سل کاله دی، ولي چي علیه الصلوٰة والسلام و عبدالله بن بشر المازنيؓ ته وویل "امک تعیش قرناً" نو هغه د سلو کالو دی.

خوانندگان محترم د درویش عمر اوس تخمیناً لس کاله تر قرن اصح کم دی، نو والله اعلم چي دا ارمان به زما خدای جلت قدرته پوره کړي چي دا تفسیر پایه تکمیل ته ورسوم او که زه مړ سم تفسیر به مي یتیم سي.

مَكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَّكُمْ

چي موږ دوی ته قرار ورکړی ؤ په مځکه کي یعني اسباب د معیشت او د ژوندانه چارو پر مخ بېولو کي لوی قدرت مي ورکړی ؤ، هغه شیان چي تاسي ته مي نه وه درکړي، یعني قوة في الابدان او مالونه او نور اسباب د عیش.

پوه سه: چي جمله د "مکنا في الارض" مجرور محلاً ده صفت د "قرن" ده او ضمیر د "هم" چي جمع راوړي که څه هم راجع و "قرن" ته دی په اعتبار د معنی د "قرن"

پوښتنه: په اول کي خدای پاک "مکناهم" په خپله متعدي کړی ومفعول ته چي "هم" دی، او په دې بل ځای کي یې متعدي کړی په حرف جر سره؟

ځواب: چونکه "مکنا" د تمکین مشتق دی چي باب د تفعیل دی او متعدي بنفسه دی، نو اول عبارت پر خپل ظاهر دی او په دوهم لام د تقویه د عمل دی، او دا بل ځواب چي دوهم که پر تعدیه وویل سي، نو خو لفظ یې داسي راتلی "مالم نمکنکم" او دا لفظ پر ژبه دروند ؤ ځکه یې لام ورسره زیات کړی، او روح البیان حرف جر محذوف بولي ای مکنا لهم، نو دده په نېز باب د تفعیل دلته لازمي دی لانه قد یجئ لازماً کما في الشافیة.

پوه سه: چي کلمه د ما موصوفه ده په معنی د شیاً ده منصوب ده چي معفول ثاني دی د مکناهم په تضین سره د معنا د اعطیناهم چي متعدي و مفعوله ته دی او یا مفعول مطلق دی فالمعنی مکناهم شیئاً من التمکین لم نمکن لکم مثلهم، او ابن عباسؓ ددې آیت ترجمه داسي کړې ده امهلناهم في العمر مالم نعمرکم مثلهم مثل قوم عاد و ثمود.

نکته: خدای ﷻ اهل مکه ته په صیغه د غیبت وویل یعني الم یروا ای کفار مکه لعدم اهلیته لخطاب الملک العزیز الجبار، او چي محمد ﷺ په دوی کي ؤ نو یې خطاب ورته وکړی یعني مالم نمکن لکم.

وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ

او موږ راواستاوه باران پر دوی پی درپی او موږ وګرځولې ولې چي بهېږي لاندي تر دوی یعني لاندي تر درختو او د کورو ددوی.

پوه سه: چي "وارسلنا آه" عطف دی پر "مکنا" باندي، او "السمأ" په معنا د باران دی، د "مدراراً" وزن مفعال دی، ابن عباس رضی الله عنه یې ترجمه په متتابع سره کړې ده لکه درویش چي وکړه، او مظهري رحمة الله علیه په مشتق د "دُر" په معنی د شیدو بولي، او په شیدو کي خیر کثیر دی د عربو بلکې شرعاً هم شیدې ښه غذایي خواره دي، نو معنی د مدراراً یې داسي کړې ده کثیر النفع چي په اوقاتو د حاجت د خلګو وي، یعني ددوی د زراعت او باغو او کارېزو او چنو پکښې فایده وي، او ابن الشیخ وایي چي مدراراً صیغه د مبالغې ده یعني کثیر الدوره یعني د متتابع ورکوي لکه ابن عباس چي ؤ او درویش یې هم ترجمه په پی درپی سره وکړه.

فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ

نو موږ دوی هلاک کړه په سبب د ګنهو ددوی یعني چي دوی ته به خدای ﷻ رسولان ور ولېږل او دوی به یې تکذیب وکړی، او هغه ددوی ښو باغو او سرایو او ښه ژوند چي خدای ﷻ دمخه تر ارسال الرسل او د دوی د تکذیب ودوی ته ورکړی فائده ونه کړه او نه یې عذاب د خدای ﷻ له دوی څخه دفعه کړی.

وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

او موږ پیدا کړي دي وروسته تر دوی بل قرن خلګ لکه دوی چي تر دزی دمخه وه.

فائده: ددې آیاتو مطلب دادی چي قریش پر علیه الصلوٰة والسلام ایمان نه راوړي، نو دوی به هم لکه دمخه قرون خدای ﷻ هلاک کړي.

فائده: په دې آیتو کي تنبیه ده پر کمال قدرت د جل سلطانه په دې معنی چي

اهلاک د قرونو د خدای ﷻ وه سلطنت ته کوم تاوان نه دی رسولی، چه خوش گفت آنکه میگوید.

پند گیر از مصائب دیگران تانگیرند دیگران زتو پند
نرود سوی دانه مرغ پران جودیگر مرغ بیند اندر بند

ودیگر محقق گفته دربیان بجا آوردن شکر نعمت الهي.

شکر نعمت نعمتت افزون کند کفر نعمتت نعمت از کفت بیرون کند

او دا معنا ددې قول د خدای ﷻ ولئن شکرتم لازیدنکم وان کفرتم ان عذابي لشدید، دیگر محقق میگوید

دریغ آدمی زاده پر محل چوباشد چو انعام بل هم اضل

ددې بیت معنا داده چي څوک چي د انبیاً علیهم السلام څخه انکار کوي او د الهاماتو څخه د اهل الله او د کراماتو څخه د اولیاً الله هم روی گرداني کوي په سبب د مغروری په شهواتو د دنیا او کوټیو او بنگلو او په درهمو او د دینارو سره، نو دغه خلگ لکه چارپایان بلکې تر هغو هم اضل دي، ولي چي چارپایانو انکار د حق نه دی کړی او دوی وکړی.

یوه سه: چي کلبي او مقاتل وایي چي نضر بن الحارث، عبدالله بن ابي امیة او نوفل بن خویلد یوه ورځ و علیه الصلوٰة والسلام ته چي دی په مکه مکرمه کي و او ورته وه یې ویل چي اې محمده موږ پر تا ایمان نه راوړو تر هغو پوري چي ته یو کتاب مجموعه له اسمان څخه چي څلور ملکې به ورسره وي، او هغه ملکې به زموږ په حضور کي شاهدي اداً کوي چي دا کتاب من عندالله دی او ستا لیاره شاهدي اداً کوي چي دی د خدای رسول دی، نو خدای ﷻ دا آت ددوی په رد کي نازل کړی.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

که موږ نازل کړو پر تاباندي لکه دوی چي غواړي یو کتاب یعني لیکلی پر کاغذه او دوی مسه کړي هغه مکتوب.

پوه سه: چي خدای ﷻ مس بالید ذکر کړی او داسي يې نه وويل چي دوی يې په ستر گو ووینی له دې جهته چي په ملموس کي هیڅ وجه د سحر نه جاري کېږي بخلاف المبصر ولي چي دوی بیا وایي چي زموږ چشم یې وکړه، هر آئینه وایي به هغه کسان چي دوی کفر مختاره کړی دی نه دی دغه مکتوب مگر سحر دی ښکاره د تعنت او عناد له کبله.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ

او وايي کفار د قريشو ولي نازلول کېږي پر محمد باندي يوه ملکه يني چي زموږ سره خبري وکړي چي محمد زما نبي دی، لکه په بل ځای کي د قرآن ورته مضمون ددوی د قول خدای ﷻ داسي رانقل کړی لولا انزل معه ملک فیکون معه نذیراً.

وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

که موږ نازله کړو ملکه یعني دده سره لکه دوی چي يې طلب کوي، نو به فیصله د اهلاک ددوی سوی وای د خدای ﷻ له خوا، ولي عادت الهي دادی قدیماً ر دې جاري دی چي موافق د غوښتني د کافرانو خدای ﷻ معجزه نازل کړي او بیا هم دوی ایمان نه راوړي هغه کافران خدای ﷻ هلاکوي کما في ناقة صالح علیه السلام، نو وروسته تر نزول د ملکي دوی یعني کفارو ته د قریشو مهلت نه ورکول کېږي طرفة العین یعني یو چشم زدن، او مجاهد رحمة الله علیه وایي چي د قضی الامر معنی داده چي قیامت به قائمېږي او ضحاک وايي چي ملکه که په خپل صورت ملکي ځان ښکاره کړی وای دوی به له بېري څخه مړه سوي وای.

درویش وايي: چي هغه اوله معنا ډېره زیبا ده اود اکثرو مفسرینو مختاره ده.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا

که موږ گرځولای مطلوب ددوی ملکه، یعني ملکه به مو په صورت د یو سړي ورته را استولې وای، لکه په ډېر اوقاتو کي به جبرائیل علیه السلام په صورت د دحیة بن خلیفه کلبي و علیه الصلوٰة والسلام ته راتلی او خبري او وحي به يې ورته راوړلې کما ورد في حدیث عائشة رضي الله عنها علی ما رواٗ البخاري.

حکمت: قوة بشري ددې توان او طاقت نه لري چي ملکه په خپل صورت ملکي کي ووینې بلکې بعض افراد د انبیاً علیهم السلام چي گاهي یې ملکې په خپل صورت ملکي کي لیدلې ده هغه په سبب د قوت قدسي ددوی، نو کفار کله توان د ملکي د لیدلو لري په خپل صورت ملکي، نو ځکه خدای ﷻ وویل لجعلناه رجلاً.

وَّلَلَبَسۡنَا عَلَيۡهِم مَّا يَلۡبِسُونَ ۝٩

او مونږ به پوشیده کړی کار پر دوی چي ملکه په صورت بشري کي ورته راغلې وای یعني دوی به په ملکیت د ملکي نه پوهېدلای بلکې ویلای به یې ما هذا الا بشر مثلکم لکه دوی چي امر د نبي الطَّيْكِلَا پوشیده کړی ؤ سره ددې چي امر او معامله د رسالت د علیه الصلوٰة والسلام خو اظهر من الشمس وه په سبب د معجزاتو ظاهراتو متکاثراتو متوالیاتو، نو اوس خدای ﷻ د علیه الصلوٰة والسلام د تسلي لپاره دا آیت نازل کړی.

وَلَقَدِ ٱسۡتُهۡزِئَ بِرُسُلٖ مِّن قَبۡلِكَ

پوه سه: چي لام موطئه د قسم محذوف دی او کلمه د قد لپاره د تخقیق ده او تنوین په رسلٍ کي لپاره د تعظیم او تکثیر دی او په من قبلک کي مضاف محذوف دی ای قبل زمانک، ومعنی الآیة والله په تحقیق پسخند وهل سوی دی لکه ستا قوم چي په تا پسخند وهي په نورو رسلانو چي په عدد ډېر وه او صاحبان د عظمت وه، نو ته ډېر غم مه کوه لان البلیة اذا عمت هانت.

فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُواْ مِنۡهُم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ۝١٠

نو احاطه وکړه او یا نازل سوه پر هغو کسانو چي مسخرې به یې کولې له دوی څخه هغه څه چي وه به دوی یعني کافران په هغه سره پسخند به یې واهه یعني هغه عذاب الٰهي چي انبیاً علیهم السلام به دوی په بېرول که ایمان نه راوړئ پر نازل سو یعني ستا پر قوم به هم احاطه وکړي او نازل به سي هغه شی چي ستا قوم په هغه پسخند واهه من العذاب الالٰهي.

درویش وایي: چې هغه عذاب چې کفارو د قریشو به پسخند په واهه پر دوی په ورځ د بدر نازله سوه چې ددوی اوویا غټ سرکوزان په شمول د ابوجهل مردار سوه، او اوویا کسه په حصارت ونیول سول ثم وثم.

پوه سه: چې کلمه د ما موصوله ده او د به ضمیر راجع ودغه موصوله ته دی.

فائده: پوه سه! چې استهزأ په انبیأ علیهم السلام ره او په اولیأ الله د گمراهانو او د سرکښانو عادت دی او دا عادت جاري في کل زمان دی په حدیث شریف کي راغلي دي چې یوه ورځ علیه الصلوٰة والسلام په مسجد حرام کي ناست ؤ یو څو کسان د فقراؤ د مسلمانانو ورسره ناست وه بلال، صهیب، عمار بن یاسر وغیرهم رضي الله عنهم، نو ابو جهل سره د یو څو کسانو تېرېدی ابو جهل وویل یزعم محمد ان هؤلأ ملوک الجنة، نو یې سره وخندل د پسخند پر ډول، نو خدای جل جلاله وه ابوجهل ته او سره د نورو گمراهانو دده سره یعني ابو جهل وارو ته جزأ دده استهزأ د بدر پر میدان اوویا کسو ته ورکړه، وفي ذالک عبرة لاولی الابصار، مثنوي مولوي معنوي.

نی ترا حفظ زبان زا زار کس — نی نظر کردن بعبرت پیش وپس
پیش چه بود یامرگ ونزع خویش — پس چه باشد مردن یاران زپیش

په صحیح حدیث کي دي چې په وخت کي د اخیري ناجوړی رسول الله ﷺ وه صحابه وو رضي الله عنهم ته داسي ویل وکړه چې ما وتاسي ته دوه نصیحت کونکي پرې اینبي دي یو ناطق یعني خبري کوي او تاسي یې اورئ، او بل صامت یعني پټه خوله ناست دی مگر وخلگو ته نصیحت کوي، ناطق قرآن کریم دی او صامت مرگ دی.

حکایت: یو شیعه ؤ چې ابن هیلان یې باله په حق کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم داسي ناوړه او د گمراهي خبري کولې چې پر بیان یې قلم د درویش دلاوري نه سي کولای، یوه ورځ ده په کور کي دېوال نړاوه دېوال پر را ایله سو او دی تر دېوال لاندي مړ سو، نو قریبانو دی په جنت البقیع کي چې عمومي هدیره د علیه الصلوٰة والسلام له وخته څخه ده ښخ کړی، دوهمه ورځ چې یې قریبان ورغله نو ابن هیلان په هغه قبر کي چې دوی پکښي ښخ کړی ؤ نه ؤ، او نه یې

هغه خاوري وې، چې وروسته تر دفن دده قريبانو پر قبر اچولي وې او د قبر خښتي پر خپل ځای وې لکن مړی نه ؤ يعني مړی کښل سوی ؤ حتٰی چي هره ورځ به ډېر مسلمانان د عبرت لپاره دې قبر ته ورتله چي يو له هغو څخه نوموړی سړی قاضي جمال الدين رحمة الله عليه ؤ، او دا سلسله چي خلګو به واورېدله د لېري ځايو څخه به ورتله وکان هذا جزاً سبه واستهزائه باصحاب رسول الله ﷺ ورضي الله تعالى عنهم اجمعين.

درويش وايي: چي دا حکايت امام سخاوي رحمة الله عليه دده په کتاب المقاصد الحسنة کي راوړی دی.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

ته ووايه اې محمده وکفارو ته د مکې تاسي سفر وکړئ يعني په فکر او عبرت په مځکه کي للتجارة وغيرها بيا نو وګورئ يعني چي سفر کي د اقوام مهلکه هلاک الاستيصال واردسي چي څرنګه سوی دی اخير کار د مکذبينو د رسولانو فاعتبروا منه چي ستاسي اخير کار به هم داغسي وي ان لم يؤمنوا بمحمد ﷺ او همېشه توب وکړئ پر کفر.

پوه سه: چي اخير کار د امم ماضيه لکه قوم لوط عليه السلام وثمود قوم صالح عليه السلام الى غيرهم چي کفر ددوی او تکذيب د انبيأ دوی ته په ميراث پرېښو هلاک استيصال د دوی في الدنيا والعذاب الاليم في الآخرة وذالک هو الخسران المبين.

درويش وايي: چي ټولو مفسرينو دلته يو سوال مطرح کړی دی چي دا آيت د قرآن کريم په بل ځای کي داسي راغلی دی "قل سيروا في الارض فانظروا کيف کان عاقبة المکذبين" او په موجوده آيت کي د "ثم" راوړل، نو سوال دادی چي نحويين وايي چي کلمه د فأ د تعقيب بلا مهلة ده او ثم لپاره د تراخي دی فکيف التوفيق بين الفأ ثم په يوه موضوع کي ده چي په کيفيت د حال د مکذبينو دی، قاضي بيضاوي رحمة الله عليه او صاحب المدارک داسي ځواب ورکړی حاصل يې دادی چي ايجاب د سير في الارض په هغ آيت کي چي سيروا في الارض فانظروا صرف

لپاره د نظر دی په حال او عافیت کي د مکذبینو، او په دې آیت "قل سیروا في الارض ثم انظروا آه" بلکې معنی ددې آیت داده چي سیروا في الارض لاجل التجارة مثلاً چي مباح دی او نظر وکړئ په عاقبت کي د مکذبینو چي واجب دی، نو په لفظ کي "ثم" تنبیه پر دې ده چي د مباح او د واجب ډېر فرق سته او صاحب د روح البیان داسي ځواب ورکړی دی که کلمه د "ثم" للتفاوت بین الواجبین، نو دده په نیز سیر في الارض هم واجب دی لکونه وسیلة الی النظر والتفکر بالعبرة في احوال المکذبین کیف هلکوا بعذاب الاستیصال الذي هو الواجب.

درویش وایي: چي دا نبأ پر دې ده چي علمأ ټوله وایي چي مقدمه د واجب چي دلته تفکر دی في حال المکذبین ددې مقدمه سیر في الارض دی، نو سیر في الارض هم واجب دی، او مظهري داسي ځواب ورکړی دی چي سیر یې ټولو مساکنو کي د مکذبینو من الامم السابقة وخو متراخي دی نظر و ابتدأ ته سیر نو اول فکر وهل په حال کي د مکذبینو په اول کي د اجزأ د سیر بلا مهلت مرتبېږي فاورد الفأ لذالک، او تر پایه پوري سیر خو په ډېر مهلت سره راځي، نو تفکر په حال کي د مکذبینو جمیعاً په مهلت سره حاصلېږي، نو له دې وجهي یې "ثم" راوړی.

درویش وایي: چي ددې سخت سوال د جوابو بېل بېل د دغو نوموړو د عربي تفسیرو څخه د هر طالب او امام د طاقت څخه وتلی کار دی، مثل انجیر خوردن نه کار هر مرغی است.

فائده: ددې مثل معنا داده چي په ډېرو کتابو کي راځي چي په مرغانو کي وي داسي مرغه سته چي په صورت هم کوچنی دی لکن خدای ﷻ په خپل قدرت سره دونده لوی ستونی ورکړی دی چي انځیر ته ور حمله کړي پوره انځیر په یوه پلا تېروي، او نور مرغان لړ لړ د انځیر داني پرې کوي او خوري یې په یوه پلا یې نه سي تېرولای فتفکر في هذا المثل او د ممثل به سره ربط ورکړه.

درویش وایي: دا کارونه نو د توفیق دي ..... نه خوار عبید الله ضعیف دی.

قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

ووايه اې محمده لپاره د الزام د خصم چي كفار د مكې وه، هغه چا لره دي هغه شيان چي په اسمانو او مځكه كي دي، ذوى العقول دي او كه غير ذوى العقول دي په اسمانو كي ملكي او ستوري دي، او په مځكه كي انسانان او جنيان دي او نور حيوانات او نباتات او معدنيات دي، يعني دا شيان د چا مخلوق، مملوك او عبيد دي.

قُلْ لِّلّٰهِ

ته ووايه چي د خداى ﷻ دي، ولي چي پر دې خبره مشركان هم د اسلام سره موافق دي.

درويش وايي: چي ددې خبري ځواب په غير الله سره هيڅ څوک نه سي وركولاى بې له دهريانو چي هغه عالم لره صانع نه وايي.

فائده: كلمه د "من" په لمن كي استفهاميه ده او جارومجرور خبر دى او مبتدأ يې ما في السمٰوات ده.

كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده او تر امر لاندي داخله ده يعني "قل"، دا جمله ددې لپاره خداى پاك راوړه چي خداى مهربان دى پر بندګانو، ولي چي ژر عذاب نه پر لازموي بلكې مهلت وركوي چي دوى په خپلو زړو كي فكر وواهي او د خداى ﷻ د توحيد او د قدرت آيات په ځانو او آفاقو كي ملاحظه كي او د رسولانو په معجوز كي هم په نظرر د پند اخستلو وكړي نه د تعنت او عناد په ستر ګو وګورئ، او بل رحمت د خداى ﷻ دادى چي د بندګانو توبه او رجوع د كفر او معصيت څخه قبلوي.

پوه سه: چي د "كتب على نفسه آه" معنا داده چي خداى ﷻ رحمت پر ځان لازم كړى او واجب كړى دى لكن تفضلاً واحساناً والا فلا يجب على الله شئ في الحقيقة لا بالوجوب الشرعي ولا بالوجوب العقلي.

فائده: خدای ﷻ چي په خپل ذات څخه په نفس سره وکړی، نو د هغو کسانو قول چي وايي اطلاق د نفس پر خدای ﷻ ناروا دی شرعاً مردود سو، بغوي رحمة الله علیه وايي چي ابو هريرة رضي الله عنه له عليه الصلوٰة والسلام څخه داسي روايت کړی دی قال رسول الله ﷺ لما قضى الله الخلق كتب كتاباً فهو عنده فوق العرش ان رحمتي غلبت غضبي وفي رواية ان رحمتي سبقت غضبي.

ترجمه: خدای ﷻ چي اراده وکړه و پيدا کولو ته د مخلوق، نو يو کتاب يې وليکی يعني ملکې يې په کتابت سره امر کړې چي هغه کتاب په نېژد خدای ﷻ پر عرش سرېږه دی، او په هغه کتاب کي يې دا نوشته کړه چي زما رحمت زما پر غضب غالب دی، او په بل روايت کي زما رحمت زما تر غضب وړاندي دی، او په بل حديث کي چي روايت يې مسلم کړی دی له ابو هريره رضي الله عنه څخه چي رسول الله ﷺ وفرمايل چي خدای پاک خپل رحمت سل حصې کړی دی يوه حصه يې پر انس او جن او حيواناتو او بهائمو وغير ذالک ووېشل، نو په هغه يوه رحمت دوی يو پر بل مهرباني او تعاطف کوي، او د هغه رحمت له کبله احوش پر خپلو شفقت کوي او ما يحتاج الله وربرابروي، او نهه نيوي (۹۹) حصې د خپل رحمت يې ځنډولي دي چي په هغو برخو سره رحم کوي پر خپلو بندگانو يعني ايمان والا وو په ورځ د قيامت.

درویش وايي: چي دا حديث ډېر د اميد حديث دی لپاره د مؤمنانو ولي چي ددې دينا رحمت کافرانو، وحوش، طيور، بهائم، انس او جن ټولو ته شامل سو، نو نه نوي (۹۹) رحمته د رب العزت په ورځ د قيامت چي کفره او وحوش وغيرها له منځه ولاړ سي او يوازي مؤمنان پاته سي څونده مؤمنان به په بره کي ونيسي او شفاعت قبول د انبيأ عليهم السلام او د اوليأالله الکرام والملائکة هم د هغه برخه ده.

درویش وايي: وقد ساء من هذا لحديث على مجرد التمثيل بمجرد العقلية الا دلائل العقلية، وقال قلت لعل المراد بعدد المائة التمثيل آه، له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت دی ته مينځياني چي سبي يې بولي راوستول سي يوه

ښځه وه له سبي څخه چې شدې يې تر تيو تويدلې په نورو سبيو کې ځغاستله هر کوچنی چې په يې پيدا کړی د خپل تيو شيدې به يې ورکولې او په نس پوري به يې ټينګ نيولی و، درويش وايي چې ددې ښځې زوی يا لور په سبي کې نه وه راغلی، نو ځکه دې داسې بد حالي کوله او د سبي اولادونه به يې وتي ته اچول او خپل د عيال مينه او محبت يې په ماتاوه، نو عليه الصلوٰة والسلام خلګو يعنې صحابه کرامو ﷺ ته وويل چې ستاسې وزړه ته لوېږي چې ددغې ښځې خپل اولاد موجود وای دې به اور ته اچولی وای؟ قلنا لا، نو عليه الصلوٰة والسلام وويل "لله ارحم بعباده من هذه بولدها" انتهی الحديث باختصار يسير.

لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ

پوه سه: چې لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله ليجمعنكم، زه به تاسې سره جمع کړم.

فائده: بعض مفسران ددې آيت ترجمه داسې کوي چې زه به تاسې وساتم په قبرو کې او د الی يوم القيامة متعلق محذوف بولي، يعني مبعوثين الی يوم القيامة يعني هورې به تاسې ته جزأ د شرک او معاصي درکړي که څه هم په دنيا کې يې تاسې ته مهلت درکړی ؤ، په سبب د خپل رحمت ولم يعاجلكم في الدنيا بالعقوبة هغه ورځ د قيامت چې په هغې هيڅ شک نسته.

درويش وايي: چې پر دې ترجمه دا آيت مخصوص په کافرانو مشرکانو سره دی، او بعض مفسران وايي چې کلمه د الی په معنا د في دی، نو معنی د آيت چې زه به سره جمع کړم په ورځ د قيامت ليجازيكم باعمالكم الحسنة بالجنة واعمالكم السيئة من الكفر والمعاصي بالنار.

درويش وايي: چې پر دې تقدير دا آيت عام دی مؤمنانو او کافرانو لره ټولو ته شامل دی والله تعالی اعلم بمراده في كتابه.

درويش وايي: چې دا دعا د شيخ اکبر والمسک الازفر والکبريت الاحمر محي الدين ابن العربي قدس سره اللهم ارحمنا اذا عرق الجبين وكثر الانين، وبكى علينا الحبيب ويئس منا الطبيب اللهم ارحمنا اذا وارانا التراب وودعنا

الاحباب وفارقنا النعيم وانقطع النسيم، اللهم ارحمنا اذا نسي اسمنا وبلى جسمنا واندرس قبرنا، وانطوٰی ذکرنا، اللهم ارحمنا يوم تبلٰى السرائر وتبدى الضمائر وتنشر الدواوين وتحشر الموازين، اللهم يا حي يا قيوم يا رحمٰن يا رحيم برحمتک نستعين.

درويش وايي: چي دا مناجات د شيخ اکبر مناجات شريفه ومناجات لطيفه مقبولة دي برحمته تعالى التامة ماترک فيها خير الدنيا والآخرة.

الَّذِينَ خَسِرُوٓا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

هغه کسان چي په تاوان کي يې اچولي دي خپل ځانونه په سبب د شرک او د شائع کولو د راٗس المال د فطرة سليمة، او عقل سليم دديې سبب چي فطرت سليمه او عقل سليم بايد دوی سبب د ايمان گرځولی وای، لکن دوی شرک او کفر مختاره کړی، نو هغه يې د لاسه ورکړی وذالک هو الخسران المبين، او په رحمت عامه د خدای ﷻ چي سبب به د جنت گرځېدای عذاب او عقوبت د خدای يې رانيوی ابداً ابداً، وذالک الاستبدال خسران اخير دی ددوی.

پوه سه: چي موصول مبتدأ ده او جمله د فهم لايؤمنون يې خبر دی وايراد الفأ لتضمن الموصول معنى الشرط، ولي چي خسران مذکور سبب د عدم ايمان دی د دوی.

وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾

او خدای ﷻ لره دي ملکاً وخلقاً وعبيداً هغه شيان چي استوگنه لري نو سکن د سکنٰی څخه مشتق دی.

سوال: د سکنٰی اضافت خو و مکان ته کېږي کما في قوله تعالى وسکنتم في مساکن الذين ظلموا انفسهم، او دلته يې وليل او نهار ته نسبت وسو چي زمان دی؟

ځواب: دا نسبت مجاز دی والمراد مايمر عليه الليل والنهار او يا له سکون څخه مشتق دی والمعنى ماسکن وتحرک في الليل والنهار.

سوال: د سکون زمان خو شپه ده ورځ د حرکت لپاره ده؟

ځواب: نعم لکن چي اکتفأ يې له يوه ضد څخه په بل وکړه کما في قوله تعالى سرابيل تقيکم الحر، يعني والبرد، روى کفار مکة و عليه الصلوٰة والسلام ته راغله او ورته وه يې ويل يا محمد ﷺ موږ پوهېږو ته باعثه کړی يې پر دعوه د رسالت او دعوت د توحيد د خدای ﷻ فقر او مسکنت، نو موږ به په قبيلو کي د عربو تاته چنده وکړو چي د ټولو مکې والو به ته لوی غني وگرځې ته دا دعوت د خدای ﷻ د توحيد پرېږده او د پلار او نيکه گانو و دين ته رجوع وکړه، فانزل الله تعالى هذه الآية "وله ماسکن في الليل والنهار" نو معنا د آيت داده چي مستقر شيان په شپه او ورځ کي خاصةً لله دي نو خدای ﷻ اراده وکړي چي خپل رسول اغني الناس وگرځوي، نو هغه خدای ﷻ کولای سي، نو دا ستاسي دعوه ستاسي غلطي ده چي دی د فقر له کبله د رسالت او دعوت توحيد دعوه په مخه را اخستې ده، بلکې ده پخپله تر غنٰى د دنيا فقر او مسکنت اختياراً خوښ کړی دی کما جأ في الحديث ايضاً.

پوښتنه: خدای ﷻ په هر ځای کي د قرآن کريم ليل تر نهار دمخه راوړی دی حکمت يې څه دی؟

ځواب: شپه لپاره د خدمت او عبادت د مولا ده بدون الريأ، او ورځ لپاره د خدمت د اهل وعيال ده چي مخلوق دی که څه هم په ورځ کي عبادت د مولی سته لکن د ريأ او سمعې څخه به خالي نه وي اللهم الالخواص الاوليأ الله تعالى او مناجات د انبيأ عليهم السلام ټوله د شپې سوي دي کمناجات موسٰی عليه السلام ومعراج النبي ﷺ وهکذا خواص اوليأ الله تعالى وليلة القدر چي تر زر مياشتي خدای ﷻ خير بللې ده هم شپه ده هي حتى مطلع الفجر وليس في الايام مثل ليلة القدر اصلاً، اوليأ الله وايي چي هغه څوک چي په سر د شپې او په خوند د مناجات د مولى سره او په حلات د يوازي والي د مولى جل سلطانه خبر نه وي، نو هغو ته ورځ محبوبه ده لکه عوام الناس او علمأ د رسومو، حافظ شيرازي وايي

هر گنج سعادت که او داد به حافظ ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ ازيمن دعايی وورد سحری بود

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ

ته ووايه اې محمده ﷺ وقريشو او نورو خلگو ته چي آيا زه بې له خدايه

خپل ولي او معبود گرځوم.

پوه سه: چي دا استفهام انکاري دی چي زه داسي نه کوم چي پیدا کونکی د کتم شخه د عدم د ټوله اسمانو او ځمکه یعني مع مافیهما من عجائب القدرة التي لاينتهى الى علمها عقول العقلاً زه دي ولي او معبود وگرځوم.

پوه سه: چي اضافت د فاطر و سمٰوات او ارض ته اضافت معنوي دی، نو ځکه صفت د لفظ "الله" چي معرفه ده واقع سو.

سوال: نحاة خوايي چي اضافت د صفت و معمول ته لفظي دی د تعریف فائده نه کوي؟

ځواب: هغه خو هلته ده چي صفت په معنی د حال یا استقبال وي نو اضافت یې لفظي د تعریف نه فائده کوي، دلته خو صفت چي فاطر دی په معنی د ماضي دی نو اضافت یې معنوي دی، او حال دادی چي خدای ﷻ رزق وړکوي د رزق محتاجه ته او د ته رزق نه ورکول کېږي وتخصیص الطعام لشدة احتیاج الناس اليه والا فكل مخلوق عائد اليه تعالى.

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

ووایه اې محمده یعني مشرکینو ته د مکې او نورو ته چي زه امر کړل سوی یم د خدای ﷻ له خوا شخه چي زه به اول هغه شوک یم چي اسلام به راوړم، ولي چي نبي خو تر ټوله امت دمخه وي په اسلام راوړلو کي او هر گز ته مه گرځه له مشرکینو شخه.

پوه سه: چي "لاتکونن" عطف دی پر امرت.

پوښتنه: امرت خو اخبار دی او لاتکنن خو انشأ ده نو څرنگه به یې عطف صحیح وي؟

ځواب: د "لاتکونن" سره وقیل لي مقدر دی والتقدیر وقیل لي لاتوکنن نو داهم جمله خبریه گرځي.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ته ووایه اې محمده چي په تحقیق زه بیرېږم چي عصیان د خدای ﷻ وکړم

يعني په سبب د شرک بالله له عذاب څخه د ورځي يوې چي د قيامت ورځ ده.

مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ

درويش وايي: چي "من يصرف عنه" بعض قرأ په پيښ د يا او په فتح د را وايي يعني پرصيغه د مجهول او ضمير مستتر د يصرف راجع دی و عذاب ته او ضمير د عنه راجع دی ومن ته، نو معنا د آيت داده چي له چا څخه چي مصروف سي عذاب په دغه ورځ يعني د قيامت، نو خدای ﷻ پر هغه سړي رحم کړی دی چي نجات له عذاب څخه ورکړي او جنت ورپه نصيب کړي بدون الاستحقاق من العبد بل برحمته تعالى، او بعض قاريان يې په زور د يا او په زېر د را وايي يعني پر صيغه د معلوم، نو پر دې قرائت ضمير مستتر د يصرف راجع وه ربي ته دی او ضمير د عنه کما کان راجع دی ومن ته او مفعول د يصرف محذوف دی ای العذاب او يومئذ ظرف دی يصرف او پر دواړه تقديره من مبتدأ ده متضمن معنی لره د شرط ده او فقد رحمه خبر دی ولهذا دخله الفاً.

وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

اودغه ده کاميابي ښکاره.

فائده: مبين خو اسم فاعل د باب د افعال يعني ابان چي د مبين معنا ښکاره کول دي د شي هغه معنیٰ دلته نه ده صحيح نو اهل لغت او اهل تفسير او اهل صرف ټوله وايي چي باب د آبان گاهي په معنی د مجرد راځي چي بان دی په معنی د ظهر هغه معنا دلته مراد ده.

فائده: ددې آيت څخه دا معلومه سوه چي د خول د جنت لازم دی د صرف سره د عذاب او په منځ کي د جنت او دوږخ بل منزل نسته کما يقوله المعتزلة.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

که تاته ورسوي خدای ﷻ يو ضرر لکه فقر، مرض او عذاب، نو پر دفعه د ضرر بل ثوک قدرت نه لري بې له خداي ﷻ والايلزم عجزه تعالى وهو محال

منافي للالوهية، او كه تاته ورسوي خير لكه صحت د بدن، غنى، والاولاد وغيرها، نو خداى ﷻ پر هر شي قدرت لري يعني ثوك يې بيا نه سي درڅخه اخستلاى اذ لاراد لفضله، په حديث شريف كي چي روايت يې بغوي كړى دى له ابن عباس ﷺ چي دا حديث روح البيان او مظهري هم نقل كړى دى چي نبي الطِّيْلا ته يوه غاتره ملك د فارس كسرٰى په هديه كي را استولې وه، نو عليه الصلوٰة والسلام پر سپور و او يوه مرانده (وابنكى) د بزې د وېښتانو يې ور اچولى ؤ، ابن عباس ﷺ وايي چي بيا يې زه هم تر شا سپور كړم، غاتري چي يو ګړى رفتار وكړى، نو عليه الصلوٰة والسلام ماته وكتل و قال يا غلام قلت لبيك يا رسول الله احفظ الله، يعني د خداى د شريعت او قرآن او د قرآن مجيد د احكامو ساتنه كوه، يحفظك خداى ﷻ به ستا ساتنه كوي له آفاتو، بلياتو او غمو څخه مثلاً، او يا معنا داده احفظ الله د خداى ﷻ مراعات كوه ته به خداى ﷻ پيدا كړې په مخكي، يعني په حضور علمي سره و اذا استعنت فاستعن بالله كه دي كومك غوښتى له خداى ﷻ څخه كوك غواړه لانه تعالى على كل شئ قدير.

درويش وايي: چي دا سي حديثونه ډېر ددې معنا دانه ده چي مريض به دوا نه كوي او كه فقير وي كسب به نه كوي الى غير ذالک لان الدنيا دار الاسباب بلكې د حديث دا معنا ده چي په وخت كي د مرض چي ثوک دوا كوي شافي في الحقيقة به خداى ﷻ بولي كسب به سبب عادي بولي الى غير ذالک، يو شاعر وايي.

گر توكل ميكنى دركار كن كشت كن پس تكيه برجبار كن

درويش وايي: چي حديث مذكور طويل و په اختصار سره نقل كړل سو، ترمذي وايي چي دا حديث صحيح او حسن دى.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او خداى ﷻ غالب دى سربېره پر بندګانو او خداى ﷻ حكمت والا دى، بې فائدې او بې حكمته كار نه كوي او خبر دى د مخلوقاتو په ټولو احوالو.

پوه سه: چي "هو القاهر" مبتدأ او خبر دى، او "فوق عباده" يې خبر ثاني دى

او له فوقیت څخه مراد ذوقیت حسي نه دی لتنزهه تعالی من المکان بلکې مراد فوقیت په قدرت دی، یعني هیڅ بنده هیڅ کار نسي کولای بې له ارادې دده.

فائده: په دې آیت کي غلبه د خدای او علوشان د خدای ﷻ مشابه کړی د علو مکاني حسي سره فعبربه عنه علی طریقة الاستعارة التمثیلیة کما تقرر في علم البیان.

حکایت: شیخ عبدالواحد بن زید قدس سره وایي چي موږ یو څو نفره په کښتۍ کي سپاره وو چي کښتۍ تندي هوا واختسله او موږ یې یوې جزیرې ته بلا اختیاره ورسولو او په هغه جزیره کي یو سړی و چي د بت عبادت یې کاوه، موږ ورته وویل چي سړی یې ته د څه شي عبادت کوې ده وبت ته اشاره وکړه، شیخ عبدالواحد وایي چي دا ستا خدای ﷻ خو زموږ په وطنو کي خلگ په لاسو جوړوي، نو دا خدای ﷻ نه دی چي ته یې عبادت کوې، نو ده راته وویل چي تاسي نو د چا عبادت کوئ، ما ورته وویل چي موږ د هغه خدای ﷻ عبادت کوو چي اسمان او عرش لري او په مځکه کي یې قدرت چلېږي او په ژوندو او مړو کي د هغه قضاْ او حکم جاري دی تقد است اسمائه وجلت قدرته وکبریائه، نو ده راته وویل چي دا خدای نو تاسي ته چا دروښوو؟ ما ورته چي خدای ﷻ موږ ته رسول کریم راواستاوه، نو هغه رسول موږ ته راوښوی، نو ده راته وویل چي هغه رسول نو څه سو؟ ما ورته وویل هغه رسول چي خپله وظیفه د رسالت وپای ته ورسوله نو هغه وفات سو، ده راته وویل چي د هغه رسول ستاسي سره یو شی پاته دی؟ ما ورته وویل چي موږ ته یې کتاب الله پرېښو چي په هغه کي احکام الٰهیه امر او نهي موجود دي، نو ده راته وویل چي تاسي هغه کتاب الله په ما ووینئ، فانه ینبغي ان یکون کتاب الملوک حساناً، نو ما مصحف شریف ورته راواخستی، ده راته وویل چي زه خو یې نه سم ویلای، ته یې راته ووایه، نو ما یو سورت ورته شروع کړی، نو هغه سړی په ژړا سو تر هغو یې ژړله چي ما سورت ختم کاوه، وروسته یې وویل ددې کتاب د صاحب باید څوک عصیان ونه کړي، نو زموږ په ښوونه یې "لا اله الا الله محمد رسول الله" وویل او مسلمان سو او اسلام یې هم ښه پالی، بیا چي موږ له جزیرې څخه را وتلو دی هم په کښتۍ کي

راسره ملګری سو، څه موده وروسته وفات سو علی احسن حال والحمدلله المتعال.

درویش وایي: چي دا حکایت ددې قول سره د خدای ﷻ "وان یمسسک بیا تر وهو الحکیم الخبیر" پوري مربوط دی فتامل هداک الله.

له کلبي رحمة الله علیه څخه روایت دی چي قریش مکه و علیه الصلوٰة والسلام ته راغله او ورته وه یې ویل چي موږ ته ووایه چي څوک ستا پر نبوت او رسالت شاهدي ادا کوي، موږ خو هیڅ څوک نه دي لیدلي چي ستا د رسالت تصدیق دي وکړي، او ستا په باره کي موږ د مدینې د یهودانو سره هم پوښتنه کړې ده، هغو راته نوشته کړي دي چي زموږ په کتاب تورات کي د محمد په نامه د نبي ذکر نسته، نو دا آیت نازل سو.

قُلْ اَیُّ شَیْءٍ اَکْبَرُ شَهَادَةً ۖ قُلِ اللّٰهُ ۖ شَهِیْدٌ بَیْنِیْ وَبَیْنَکُمْ ۚ

پوه سه: چي "شئ" په معنا د موجود دی او پر هر موجود یې اطلاق روا دی یعني پر خدای ﷻ هم د شي اطلاق روا دی، دا په بیان او تفصیل کي د سورت بقرې مطالعه کړه، د ای شئ معنا داده ای شاهد، د اکبر معنا اعظم او جلیل القدر، نو د اعراب له لاري ای شئ مبتدأ ده او "اکبر" یې خبر دی، او "شهادة" تمیز د نسبت دی یعني شهادت ای شاهد اکبر، نو که دوی اقرار وکړی چي خدای ﷻ لوی شاهد دی فیها، او که دوی اقرار ونه کړي، نو ته ورته ووایه الله شهید.

پوه سه: چي لفظ "الله" مبتدأ ده او خبر یې محذوف دی یعني اکبر شهادةً خبر یې حذف کړی په قرینه د سوال، او "شهید بیني آه" د مبتدای محذوفي خبر دی یعني هو شهید بیني وبینکم، او سلیسه ترجمه د آیت داده چي ته اې محمده ووایه په ځواب کي د سوال د کفارو د مکې چي دمخه یې ذکر تېر سو، کوم شی دی اعظم از روی شهادت یعني تر خدای ﷻ، او که دوی دا ځواب درنه کړی، نو ته ورته ووایه چي خدای ﷻ اکبر دی شهادةً تر شهادت د مخلوق لان علم المخلوق پر ټولو شیانو احاطه نه لري او علم د خدای ﷻ محیط دی بجمیع الممکنات من العلویات والسفلیات، او هغه خدای ﷻ شاهد دی زموږ او ستاسي تر منځ یعني چي زه صادق یم په دعوه کي د رسالت او تاسي عناداً او

تکبراً زما له نبوت څخه انکار کوئ.

پوه سه: چي د خدای ﷻ شهادت پر صدق د رسول الله ﷺ په دعوه کي د رسالت اظهار دی د معجزاتو باهراتو دده پر لاس لکه شق القمر في مكة المكرمة كما اشير اليه بقوله تعالى اقتربت الساعة وانشق القمر، وان يروا كل آية لايؤمنون بها ويقولوا سحر مستمر.

فائده: اعلى د معجزاتو د عليه الصلوٰة والسلام قرآن کريم دی په دې سبب چي معجزه باقيه ده، ولي هغه اعلان چي قرآن پاک وکفارو ته د مکې کړی ؤ "ان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله" هغه اعلان اوس هم پر ځای قائم دی.

درويش وايي: چي تفصيل د آيت مذکوره ددې تفسير په سورة بقره کي تېر سوی دی فراجع اليه هم ددې سببه چي قرآن پاک لويه معجزه ده، نو خدای پاک وهغې معجزې ته د اشارې لپاره دا آيت د ماقبل سره متصل راوړی.

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ

او ماته وحي کړه يعني له جانبه د خدای ﷻ ددې قرآن معجز چي پر احوال د مبدأ او معاد او د ملک وملکوت مشتمل دی او لاري د رسېدلو وه رضأ الهي او جنت ته، او لاري د غضب الهي او د دخلو و دوزخ ته په اکمله توګه پکښي مذکور دي تاچي زه وبېروم په دې قرآن سره تاسي يا اهل مکه له عذاب څخه د قيامت د ورځي، او هغه څوک چي دا قرآن وررسېږي.

پوه سه: چي "ومن بلغ" منصوب دی عطف دی پر ضمير د "کم" چي مخاطبين د اهل مکه وه.

فائده: مراد د من بلغ هغه موجودين د عصر نبوي کافران دي ثم وثم الى يوم القيامة من الجنة والناس.

درويش وايي: چي له عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام وويل "بلغوا عني ولو آية" تاسي زما څخه رسوي يعني و خلګو ته که څه هم يو آيت وي "وحدثوا عن بني اسرائيل ولاحرج" او تاسي نقل کوئ د بني

اسرائیلو په دې فقل کي حرج او گناه.

درویش وایي: چي مراد له بني اسرائیلو څخه مؤمنان ددوی دي لان الکفار منهم قد بدلوا التورات وغیروه وکتموا منه اشیأ کنعوت النبي ﷺ او علیه الصلوٰة والسلام زیاته کړه ومن کذب علي متعمداً فلیبوٴ مقعده من النار" او که چا دروغ وویل پر ما باندي په قصد سره، نو جوړ دي کړي ځای خپل په اور کي.

پوه سه: چي کلمه د "فلیتبواء" ظاهراً امر دی لکن مراد ځني اخبار دی یعني ځای یې په اور کي جوړ کړی کذا قال الشارحین لهذا الحدیث والحدیث رواه البخاري ومسلم، او له ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل "نضر الله عبداً سمع مقالتي فحفظها ووعاها واداها فرب حامل فقه الی من افقه منه" خدای ﷻ دي تازه او سرسبز لري هغه څوک چي واوري زما خبري او په یاد یې کړي او په یاد کي یې وساتي، او بیا یې ورسوي بل چا ته.

پوه سه: چي فرب آه علت دی ورسولو وبل ته والمعنی ډېر حامل د فقهي او د احکامو د حدیث وي لکن هغه څوک چي دا حدیث ورسره وي هغه به په استخراج د احکامو د دین د هغه حدیث څخه تر راوړلو والا وده ته افقه وي.

درویش وایي: صدق رسول الله ﷺ ولي چي احادیث د رسول الله ﷺ د بعضو داسي صحابه کرامو ﷺ څخه مروي دي چي هغو ته به خدای ﷻ اجتهاد نه ؤ ورکړی، نو چي هغه حدیث وتابعینو ت ورسېدی هغو ته خدای ﷻ ملکې د اجتهاد ورکړي وې، ډول ډول احکام یې ځني استخراج کړه، کالامام ابو حنیفه رحمه الله علیه ومحمد بن ادریس الشافعي رحمه الله علیه او امام مالک رحمه الله علیه وامام احمد بن حنبل رحمه الله علیه.

تنبیه: د موجوده زماني وهابیان، سلفیان او اهل حدیث وایي چي د ائمه اربعه رحمهم الله تعالیٰ و تقلید ته څه ضرورت دی؟ موږ هغه حدیثونه وایو او په معنا یې پوهېږو، اې بدبختانو تاسي د حدیث په صیغه او اعراب او بلاغت خو هیڅ شک نه یاست حتیٰ چي د کلمة طیبه لا اله الا الله صحیح ترجمه نه سئ کولای، نو تاسي له تقلید څخه څرنگه خلاص یاست، نه هر که سربتراشد قلندری داند، وگفته اند انجیر خوردن نه کار هر مرغی است، البته صحیح ده

Scanned by CamScanner

چي موږ د امامانو د خیر القرون تقلید کوو، او تاسي د نورو معلوم الحاله کسانو چي په سوو کلونه تر خیر القرون ودنیا ته وروسته راغلي دي تقلید کوي، ببین تفاوت راه از کجا تا کجا، قال محمد بن القرضي من بلغه القرآن فکانما رئ محمداً علیه الصلوٰة والسلام.

أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ

آیا تاسي نو شاهدي ادا کوئ چي سره د خدای ﷻ نور معبودان او خدایان سته.

پوه سه: چي حاصل ددې آیت له دوی څخه اقرار د شرک غوښتل دي او استفهام لپاره د انکار دی یعني باید دادی چي تاسي شاهدي پر شرک ورنه کړئ او په عین حال کي استبعاد د شرک د دوی هم دی.

قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ

ته ورته ووایه چي زه خو شاهدي نه ادا کوم یعني په ما تشهدون به من ان مع الله الهة اخریٰ، او ته ورته ووایه چي الله خو یو دی یعني مستحق د عبادت او د وجوب الوجود او د تخلیق اود ترزیق او د نورو صفاتو د کمال دی یعني هیڅ شی دده سره شریک نسته لا في السمٰوات ولا في الارض فضلاً عن الهتکم ای الاصنام التي جمادات محض دي چي نفع یې و عابد ته په عبادت کي ددوی نه رسېږي، او که یې څوک عبادت نه کوي پر ضرر و هغه ته قدرت نه لري.

سوال: د "هو" ضمیر خو راجع دی وه لفظ "الله" ته او لفظ "الله" خو جزئي حقیقي دی او په جزئي کي خو تعدد ممکن نه دی کما قال المناطقة نو حمل د اله واحد څه فائده کوي.

ځواب: له اله واحد څخه مراد نفي د مطلق تعدد نه دی بلکې مراد ځني وحدت دی په وجوب الوجود وما یتبعه من صفات الجلال والجمال وهو حمل مفید بلا ریبة.

پوه سه: چي ددې ځواب هلته ضرورت سته چي ما د انما کافة سي، او که ما موصوله سي او ضمیر د هو راجع سي وما موصوله ته او هو اله صله د موصول سي او لفظ د واحد خبر د موصول مع الصلة سي فلاحاجة الی الجواب، ولي چي

معنا د آیت داسي ده چي په تحقیق هغه څوک چي مستحق د عبادت دی په سبب د وجوب الوجود او د نورو صفات کمالیه ؤ، یو دی فکیف یتوهم عدم افادة الحمل کما لایخفٰی علی من تدبر في معنی الجملة المذکورة کما ذکرنا.

وَّاِنَّنِیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۱۹﴾

او په تحقیق زه بېزاره یم د هغه شي څخه چي تاسي شریک گرځوئ په استحقاق د عبادت من اصنامکم الجمادات.

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ

هغه کسان چي موږ دوی ته کتاب ورکړی دی یعني یهودان پېژني علیه الصلوٰة والسلام یعني په نبوت سره لکه خپل زامن چي پېژني، ولي چي په تورات کي د علیه الصلوٰة والسلام ټوله نعوت موجود دي او تورات ددوی سره موجود دی، او بیا سره د معرفت یې له نبوت څخه انکار کوي حفظاً لریاستهم یعن یعلمائهم علی العوام واخذ الاموال منهم في الصدقات وغیرها فاشتروا بآیات الله في التورات ثمناً قلیلاً.

یوه سه: چي علیه الصلوٰة والسلام چي مدینې منورې ته راغلی او عبدالله بن سلام او نور ملگرو یې ایمان پر راوړی، نو یوه ورځ عمر ﷺ د عبدالله بن سلام څخه پوښتنه وکړه ددې آیت په باره کي "الذین آتیناهم آه" په دې ډول چي تا هم علیه الصلوٰة والسلام داغسي وپېژندی لکه خپل زوی؟ عبدالله ﷺ ورته وویل نعم، او زیاته یې کړه چي زما معرفت د علیه الصلوٰة والسلام په نبوت سره اشد دی تر معرفت د خپل زوی، عمر ﷺ ورته وویل چي دا له څه سببه؟ عبدالله ﷺ ورته وویل چي د علیه الصلوٰة والسلام نبوت ماته په کتاب الله تورات سره معلوم سو چي په تورات کي هیڅ مجال او ځای د کذب نشته او زما زوی خو په ظاهر الحال سره زه خپل زوی بولم او یقین نه پر لرم ولي چي احتمال شته چي زما مایني دي زناً کړې وي او زما زوی دي ولد الزنٰی وي، نو عمر ﷺ عبدالله بن سلام ﷺ پر تندي مچ کړی او ورته وه یې ویل چي دا ستا ایمان یو قوي ایمان دی.

الَّذِينَ خَسِرُوٓا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

هغه کسان چي په تاوان کي يې واقع کړي دي خپل ځانونه، نو هغه پر نبي عليه السلام ايمان نه راوي لعلمه تعالى في الازل بانهم لا يؤمنون باختيارهم.

درویش وايي: چي دا آيت شامل دی اهل کتاب يهودانو ته چي دوی نعوت د عليه الصلوٰة والسلام چي په تورات کي وه پټ کړه او په زړو کي ددوي خو يقين وچي محمد ﷺ خو نبي منعوت في التورات دی لکن د تعنت او ضديت له لاري او خپل د حفظ رياست له لاري ملايان ددوی په خوله ايمان نه پر راوړي، او هم شامل دی مشرکانو ته چي هغو خپل قطرة سليمه التي فطر الله الخلق عليها کما جأ في الحديث الصحيح "کل مولود يولد على فطرة الاسلام الى اخير الحديث المشهور" مشرکانو بيا دا کار وکړی اتباعاً لابائهم واجدادهم في عبادة الاصنام، مظهري رحمة الله عليه دا آيت خاص په اهل کتابو پوري گرځولی دی.

فائده: الذين" سره د خپل صلې مبتدأ ده او جمله د فهم لا يؤمنون يې خبر دی وايراد الفأ في الخبر للايذان بسببية الخسران الازلي لذالک فافهم.

فائده: في بيان الخسران المبين لهؤلأ الضالين من اهل الکتاب والمشرکين، ابن ماجه او بيهقي دا حديث له ابي هريرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ مامنکم من احد الا وله منزلان منزل في الجنة ومنزل في النار (نسته هيڅ څوک ستاسي څخه مگر نه ده لره دوه منزله يعني ځايونه سته يو منزل په جنت کي دی او يو منزل په اور کي دی) فاذا مات يعني الکافر فدخل النار ورث اهل الجنة منزله فذالک قوله تعالى اولئک هم الوارثون (نو چي مړ سي کافر او اور ته داخل سي، نو په ميراث وړي اهل جنت منزل د هغه کافر يعني هغه منازل د کافرانو خدای جل جلاله پر مؤمنانو تقسيم کړي، نو دغه معنا د دې قول د خدای جل جلاله په باره کي د مؤمنانو اولئک يعني المؤمنين دوی دي وارثان يعني د منازلو د اهل النار في الجنة) فهو اهو المراد بالخسران.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾

او څوک دی لوی ظالم، والاستفهام للانکار يعني نسته لوی ظالم تر هغه چا

چي قصداً درواغ ووايي پر خدای ﷻ يعني مثلاً دعوه د نبوت وکړي لکه مسيلمة الکذاب او اسود عسني وغيرهما، يعني قال اوحي ولم يوح اليه شئ اويا تکذيب وکړي د آياتو د خدای ﷻ.

پوه سه: چي له آيتو څخه د خدای ﷻ يا آيات منزله في القرآن مراد دي، او يا معجزات د الٰه پر توحيد د خدای ﷻ او پر صحت د نبوت د عليه الصلوٰة والسلام نو په دې آيت دليل دی پر دې چي عليه الصلوٰة والسلام لمن د دروا غو څخه په دعوه کي د رسالت پاکه ده او تنبيه پر دې هم ده چي کافران اظلم الناس دی، او بعض مفسران وايي چي معنی د آيت داده چي څوک دی لوی ظالم تر هغه چا چي پر خدای ﷻ دروا غ وايي او نسبت د ولد او شريک ورته کوي او بتان چي دېري دي د هغو په باره کي وايي چي هؤلاء شفعائنا عند الله او کذب بآياته.

پوښتنه: پر دې ترجمه خو مناسب به دا وي چي په ځای کي د او کذب يې واو عاطفه راوړی وای، ولي چي دوی خو داغه دواړه کارونه کول چي هم يې پر خدای دروا غ ويل کما مر او هم يې تکذيب د آياتو د خدای ﷻ کاوه.

ځواب: د "او" راوړل په ځای کي د "واو" تنبيه ده پر دې چي هر يو له ددې دوو کارو افراط دی فکيف اذا اجتمعاني هؤلاء، په تحقيق فلاح او خلاصونه له عذابه د خدای ﷻ نه سي پيدا کولای ظالمان.

پوه سه: چي مراد له ظلم څخه ظلم غير متناهي دی وهو الکفر لا الظلم المتعارف في المؤمنين فافهم.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ

هغه ورځ چي زه دوی يعني کافران سره جمع کړم چي ورځ د قيامت ده يعني سره ددې معبودينو چي بتان وه.

پوه سه: چي مکتوب قرائت په موجوده مصاحفو کي په صيغه د متکلم مع الغير دی او يعقوب رحمة الله عليه چي له قرأ سبعه وو څخه دی په يا د غيبت يې وايي يعن "يحشرهم" او ضمير مستتر راجع و خدای ﷻ ته دی.

فائده: ظرف منصوب دی په فعل محذوف، وجه د حذف يې داده چي د سامع

ذهن هر فعل ممکن ته ولاړېدای سي په ورځ د قیامت "يدهشون يوم، وتدنوا الشمس منهم يوم" او د هر سړي خوله د خولي واګه سي يوم، او د هر سړي خوله به اوويا باغه وبهېږي، وامثال ذالک ممايقع في هذا اليوم لکن درویش وایي چي تر ټولو اسهل او اشهر في امثاله دادی چي يوم منصوب په اذکر مقدر سره ای اذکر يا محمد للناس يوم آه.

پوه سه: چي "ثم نقول" عطف دی پر نحشر باندي او کلمه د "ثم" لپاره د تراخي ده د نقول وروسته تر حشر ډېره زمانه، وفي الحديث قال رسول الله ﷺ کيف بکم ستاسي به څ حال وي اذا جمع کم الله چي تاسي سره جمع کړي کما يجمع النبل في الکتانة لکه څوک چي جمع کوي غشي په بغل ځولی کي خمسين الف سنة پنځوس زره کاله لا ينظر اليکم او خدای ﷻ تاسي ته نه ګوري يعني چي سوال درڅخه وکړي، رواه الحاکم، او له ابن عمر رضی الله عنه څخه روايت دی چي پينځوس زره کاله به خلګ په تاريکه کي ولاړ وي لاتکلمون، رواه البيهقي.

لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

هغه کسانو ته چي شرک يې کړی و چېري دي هغه بتان چي د خدای ﷻ سره مو په عبادت ګډ کړي وه، هغه شرکا چي دا زعم باطل درلودی چي دا زموږ خدايان بتان د خدای ﷻ سره برابر دي په استحقاق کي د عبادت، او دا يې هم زعم ؤ چي بتان به شفعا وي زموږ په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي مراد له دې استفهام څخه توبيخ او شرزنش د کافرانو.

ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

پوه سه: چي ايراد د لفظ "ثم" دليل ددې دی چي دوی ډېره زمانه په جواب کي د سوال د خدای ﷻ فکر وواهه چي څه جواب ورکوو، او مراد له فتنې څخه کفر د دوی دی، والمضاف محذوف ای عاقبة کفرهم.

فائده: لفظ د "فتنة" مرفوع دی چي اسم د "تکن" دی او خبر يې "الا ان قالوا" دی، او استثنا مفرغ ده يعني مستثنی منه يې محذوف دی ای شئ من الاشيا وقول من الاقوال الا ان قالوا والله ربنا آه، او له فتنې څخه مراد هغه کفر مستتر

ددوی دی چي دوی مدة اعمارهم في الدنيا مختار کړی و، او فخر به يې په کاوه لکن ننه ورځ د قيامت په ځواب کي د سوال د خدای ﷻ له کفر څخه بېزاري ښکاره کړه بقولهم والله ربنا آه، او يا د فتنې جواب ددوی دی المذکور او تعبير چي د جواب څخه په فتنه وکړه لانه کذب بحت.

سوال: دوی ولي دا جواب انکاري ورکړی او دوی په دې پوهېدله چي دا ځواب انکاري فائده نه کوي لعلمه تعالى بکفرهم؟

ځواب: له ډېره حيرته او د هشته څخه يې دا دا ځواب انکاري مختاره کړی لان الغريق يتشبثت بکل حشيش، بعض مفسران وايي چي مشرکان چي د قيامت په ورځ د خدای ﷻ مغفرت عامه و اهل توحيد ته ويني، نو دوی يو وبل ته ووايي چي راځئ موږ به له شرک څخه انکار وکړو شايد چي موږ به هم د اهل توحيد په ډله کي تېر سو، نو ځکه دوی ووايي والله ربنا ماکنا مشرکين، لکن خدای ددوی پر خولو مهر د سکوت ولګوي، نو اعضأ او جوارح ددوی پر دوی شاهدي د کفر او شرک اداً کړي فلا ينفعهم الانکار.

انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره ته اې محمد ﷺ او اې مخاطبه څرنګه دوی دروغ وويل پر خپلو ځانو حيث قالوا والله ربنا ماکنا مشرکين ففيه تعجب لکفرهم، او ورک سوه له دوی څخه هغه شی چي دوی يې افترأ کول په حق کي د بتانو چي دوی به زموږ شفاعت کوي په نېز د خدای، نو هغه خبري ټولي باطلي او پوچ ولاړې.

پوه سه: چي "وضل" عطف دی پر "کذبوا" او تر انظر لاندي دی، او کلمه د ما يا موصوله ده او عائد محذوف دی اې مايفترونه، او يا مصدريه ده اې افترائهم.

فائده: کيف" حال دی له فاعل څخه د کذبوا دمخه يې کړی له دې سببه چي استفهام صدر د کلام غواړي، او مضمون د جملې مفعول دی د انظر، والمعنى انظر کذبهم على انفسهم متکيفين بای کيفية حيث لا يفيدهم.

شان نزول: پوه سه! چي ابو سفيان بن حرب او ابو جهل بن هشام او وليد بن المغيرة او نضر بن الحارث وعتبة وشيبة چي دواړه زامن وه د بيعه او امته او أبی

چي دواړه زامن وه د خلف او حارث بن عامر گردو غوږ ونيوى وقرآن ته چي عليه الصلوٰة والسلام يې تلاوت كاوه، نو دوى ونضر تـه وويـل چي مـا يقول محمد؟ هغه ورته وويل چي نه يم خبر چي څه وايي، ژبه او شونډان خو يې ښوري او زما خيال دى چي د پخوانيو خلگو درواغ وايي لكه ما چي به تاسي ته قصې د امور ماضيه كولې، او نظر به ډيري قصې د اعاجمو و دوى ته كولې، ابو سفيان وويل چي زما په خيال بعض خبري د محمد حق دي، ابو جهل ورتـه وويل كلا لاتقرّ بشئ من هذا، نو خداى پاک دا آيت نازل كړى.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۗ وَاِنْ يَّرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوْا بِهَا ۚ

بعض له دوى څخه هغه كسان دي چي تاته غوږ نسي چي قرآن وايي او موږ گرځولي دي پر زړو ددوى پردې كراهة ان يفقهوهو او په غوږو كي ددوى ثقل او كڼ والى دى يعني ستا قرائت پـه سماع د قبول نـه اوري او كه هره معجزه د معجزاتو څخه ووينى ايمان نه پر راوړي، ولي چي ستـرگو ددوى غشاوت يعني پـردې دي معنوي چي حق نه پـه ويني كمامر في اوائل سورة البقرة، چي ددې غشاوة څخـه تعبير هـورې كړى دى پـه غشاوة التعامي يعني قصداً وعناداً او تكبراً ځان ړوند نه گرځوي، او تقليد د اباؤ او اجدادو پـه بت پرستى كي يې تر ايمان بمحمد ﷺ غوره كړى دى.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْكَ يُجَادِلُوْنَكَ

پوه سه: چي "حتّٰى" لـه حروف عاطفه وو څخه دى چي پر جملو داخليږي او "اذا" ظرف زمان دى متضمن دى معنا لره د شرط او "يجادلونک" جواب دى يعني چي دا كفار تاته درسي ستاسره بحث كوي.

پوه سه: چي جدال او مجادله ناحقه بحث ته وايي كما تقرر في كتب المنطق.

يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾

پوه سه: چي "يقول" تفسير دی د "يجادلونک" او "الذين كفروا" وضع د مظهر ده په ځای کي د مضمر يعني "يقولون" نه دی دا قرآن مګر د دروغو قصې د پخوانيو خلګو.

فائده: "اساطير" جمع د اسطورة ده لکه اضاحيک جمع د اضحوکة ده يعني د خندا خبره، او اعاجيب جمع د اعجوبة يعني د تعجب وړ خبره.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ

درويش وايي: چي ددې آيت په تفسير کي د مفسرينو اختلاف دی، روح البيان خو فقط دومره ويلي دي چي کافران د مکې خلګ نهي کوي د قرآن او د عليه الصلوٰة والسلام له متابعت څخه، او دوی خپل ځانونه لېري ساتي اظهاراً لغاية نفرتهم من القرآن ومن عليه الصلوٰة والسلام، بعضې نورو مفسرينو هم ورته تفسير کړی دی، لکن مظهري رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي دا آيت په ابو طالب عم النبي ﷺ کي نازل سوی دی، والمعنى ابو طالب مشرکين له دې څخه منع کول چي عليه الصلوٰة والسلام ته به ازار نه رسوي او په خپله ابو طالب له ايمان څخه پر نبي عليه السلام ځان لېري ساتی، نو پر دې تقدير ضمير د "هم" چي جمعه دی وه ابو طالب او دده و همکارانو ته راجع دی، او له سعيد بن ابي هلال څخه روايت دی نزلت في عمومة النبي ﷺ، نو پر دې تقدير ضمير د جمع پر خپل ظاهر دی، او دا اکاګان د عليه الصلوٰة والسلام بالذات او بالواسطة لس کسه وه چي دغه لس کسان په پټه او په ښکاره د عليه الصلوٰة والسلام له ازاره سخت مدافقان وه.

درويش وايي: چي بغوي داسي روايت راوړی دی چي رئيسان د مشرکانو د مکې وه ابو طالب ته چي د عليه الصلوٰة والسلام سکه اکا ؤ، او د بني هاشم د قبيلې رئيس هم ؤ راغله او ابو طالب ته يې داسي وويل چي زموږ د قبائلو يو ځوان واخله موږ يې تاته دربخښو ته محمد ﷺ موږ ته په لاس راکړه چي موږ يې مړ کړو، ابو طالب ورته وويل چي دا خو د انصاف لار نه ده چي زه به خپل

زوی یعني محمد تاسي ته په لاس درکوم چي تاسي یې مړ کړئ، او ستاسي زوی چي د محمد په عوض کي یې راکړئ زه به یې درساتم.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام خپل اکا ابو طالب ته دعوت د اسلام ورکړی، نو ابو طالب ورته وویل چي که ددې بېره نه وای چي قریش به ماته پېغور راکړي که زه ایمان راوړم ما به ایمان راوړی وای، او ستا سترګي به مي په خونکي کړي وای، لکن مدافعت دي کوم تر څو چي زه ژوندی یم، او دا خواږه ابیات ابو طالب وویل.

والله لن یصلوا الیک بجمعهم	حتی اوسیدوا في التراب دفینا
فاصدع بامرک ما علیک غضاضة	وابشر وقر بذاک عنک عیوناً
دعوت و عرفت انک ناصحي	لقد صدقت وکنت ثم امیناً
و عرضت دیناً قد علمت بانهٔ	من خیر ادیان البریة دیناً
لولاً حذاز الملامة و مسبة	لوجدتني سمحاً بذاک مبیناً

تبصره: درویش وایي: چي هرڅو ازار چي د قریشو د مکې له خوا څخه و علیه الصلوٰة والسلام ته ورکړه سوی دی کما جأ في الآحادیث الصحیحة هغه په داسي وخت کي ورکړه سوی دی چي ابو طالب وفات سو، ولي چي په ژوند کي د ابو طالب هیڅ چا توان او طاقت نه درلودی چي علیه الصلوٰة والسلام ته دي یو لږ ازار ورسوي، ځکه چي ابوطالب یې حامي او محافظ مطلق ؤ، او قریشو ټولو د ابوطالب چي د بني هاشم د قوم رئیس ؤ، مراعات کامل یې کاوه.

وَإِن يُهۡلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمۡ وَمَا يَشۡعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او دوی نه هلاکوي په عداوت سره د علیه الصلوٰة والسلام وعدم الایمان به وبالقرآن مګر خپل ځانونه هلاکوي، ولي ضرر ودوی ته راجع دی لا الی النبي ﷺ لانه تعالی یتم نوره ولو کره الکافرون او دوی په دغه نه پوهېږي چي ضرر موږ ته راجع دی.

وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ

که ته ووینې ای محمد ﷺ او یا هر لیدونکې چي کافران حاضر کړي اور ته یعني دوږخ او ددوی پر اور علم راسي او بیا هم ورداخل کړه سي.

پوه سه: چي ځواب د "لو" محذوف دی یعني لرئیت امراً فظیعاً عجیباً.

فَقَالُوْا يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيٰتِ رَبِّنَا وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۷﴾

نو دوی یعني دغه کسان چي اورته حاضر سوه او د اور شدت یې ولیدی وایي به چي کاشکي موږ بیرته ګرځول سوي وای ودار الدنیا ته چي دار العمل وه، نو بیا به موږ تکذیب نه کولای په آیاتو سره د خدای ﷻ یعني آیات القرآن الدالة علی البعث بعد الموت، او موږ به له مؤمنینو څخه ګرځېدلي وای.

پوه سه: چي کلمه د "یا" لپاره د ندأ ده او منادیٰ یې محذوفه ده ای یا قوم، او "لیت" لپاره د تمنیٰ دی او "نرد" جواب د تمنیٰ دی، منصوب دی په "ان" مقدره سره قبله او "لانکذب" پر عطف دی هم منصوب دی، او بعض قرأ دواړه یعني "ولا نکذب ونکون" په رفع سره وایي چي عطف یې بولي پر "نرد" باندي او یا یې حال بولي له فاعل څخه د "نرد" او یا واو په دواړو کي استینافي بولي.

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوْا يُخْفُوْنَ مِنْ قَبْلُ ۭ

پوه سه: چي بل اضراب دی له ارادې څخه د ایمان چي ددوی له تمنیٰ څخه وفهمېدی یعني داغسي نه ده بلکې زړونه یې له کفر څخه تنګ سوه یعني بلکې ښکاره سوه ودوی ته جزأ ده هغه شي چي دوی پټاوه دمخه یعني في الدنیا من النفاق کما في المنافقین، او یا اهل الکتاب یهودانو پټول نعوت د علیه الصلوٰة والسلام چي په تورات کي وه.

وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۲۸﴾

او که دوی رد کړل سي ودنیا ته فرضاً دوی به بیا وګرځي وخپل کفر او معاصیو ته چي دوی ځني نهي سوي وه، او د اخیرت عذاب به یې بالکلیة هېر سي، ولي چي جاهل سړی تر پښو لاندي مځکي ته ګوري، او دوی داسي قوم دی چي عادت ددوی درواغ دي، نو ددوی دا خبره هم درواغ ده چي موږ به تکذیب د آیتو د خدای ﷻ نه کوو، او ایمان به راوړو، وفي المثنوي.

آن ندامت از نتیجه رنج بود　　　نه زعقل روشنی چون گنج بود
چونکه رنج شد آن ندامت شد عدم.

پوه سه: چي په دې بیت کي اول شد په معنا د رفت دی او دوهم شد په معنا د سو فافهم.

میکند اوتوبه وبخیرد
بانگ لو ردوا لعادوا میزند

درویش وایي: چي ددې آیت مصداق په دنیا کي هم ثرگند سته مثلاً یو سړی وي د زنی سره عادت لري بیا یوه سخته ناجوړي پر راسي نو دی د ناجوړی په حال کي د خدای سره ټینگه وعده کوي چي خدایه که تا ماته صحت کامل راکړی زه به بیا زنی نه کوم، خیر د ناجوړی په وخت کي دا ناري او زاری او بیا زنی نه کول پر خدای ﷻ ده ډېري ووهلې، هغه ؤ چي خدای ﷻ دی جوړ کړی یو ثو ورځي خو یې هغه زاری او توبه په یاد وه وروسته چي ښه کامل صحت ته ورسېږي او څه زمانه د صحت پر تېره سي بیرته هغه دی وي هغه زنی، وقس علی الزنا ما کان من المعاصي المعتادة لشخص حین نزل علیه عذاب الدنیا فصدق الله تعالی لوردوا لعادوا وانهم لکاذبون.

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او دوی به ویل یعني منکری البعث من المشرکین، په دنیا کي نه دي ژوندي زموږ مگر دغه د دنیا ژوند دی او نه یو موږ مبعوثین بعد الموت.

پوه سه: چي ضمیر د "هي" وحیوٰة ته راجع دی بقرینة مابعده.

فائده: وقالوا" عطف دی یا پر "لعادوا" یعني لردوا قالوا، او یا عطف دی پر "نهوا" باندي یعني "لو ردوا لعادوا لما نهوا عنه" او یا واو استینافي دی "وقالوا" جمله مستانفه ده بذکر ماقالوه في الدنیا.

درویش وایي: چي توجیه ډېره په زړه پوري او بې تکلفه ده.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ

که چېري ته ووینې اې محمد ﷺ هغه وخت چي کفار ودرول سي و خدای ﷻ ته.

پوه سه: چي وقوف و خدای ﷻ ته مجاز دی له حبس څخه ددوی لپاره د سوال او توبیخ او بعض مفسران وایي چي کلمه د "علی" په معنی د لام ده ای لقضأ ربهم وجزائه.

فائده: جواب د "لو" دلته هم محذوف دی لکه دمخه ای لرئیت امراً فظیعاً.

قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ قَالُوْا بَلٰى وَ رَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ۟

دا آیت جواب د سوال دی چي خدای پاک نو څه ورته وایي په دغه ورځ چي دوی وقفوا علی ربهم سوه، اول خدای پاک ورته وایي پر ژبو د ملکو د عذاب آیا نه دی دغه بعث بعد الموت او ثواب او عذاب په حق سره؟ دوی ورته وایي چي هو حق زموږ دی قسم دي په رب سره زموږ وي.

درویش وایي: چي دوی ته چونکه حال د بعث بعد الموت ښه واضح سو، نو ځکه يې ځواب مؤکد په قسم ورکړی، نو خدای پاک ورته ووایي تاسي نو اوس وړئ او برداشتوئ عذاب یعني د اور په سبب د هغه چي تاسي کفر کاوه، ولیس هذا في ذوق الفم بل بمعنی جربوا.

پوه سه: چي کلمه د ما مصدري ده ای بسبب کونکم تکفرون، او دا هم احتمال سته چي کلمه د ما موصوله وي، نو بیا عائد وما ته محذوف دی ای بالشئ الذي کنتم تکفرونه ای تنکرونه من البعث بعد الموت والثواب والعقاب.

قَدْ خَسِرَ الَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ اللّٰهِ ؕ

په تحقیق تاوان وکړی هغو کسانو چي تکذیب يې کاوه په دنیا کي په ملاقات د خدای ﷻ چي مراد ځني بعث بعد الموت دی.

پوه سه: چي له بعث بعد الموت څخه يې تعبیر په ملاقات د خدای وکړی له دې سببه چي د بعض کسانو لپاره لکه مؤمنان دغه بعث بعد الموت سبب رؤیت د خدای ﷻ ګرځي، لکن کافران چونکه بعث بعد الموت نه مانه او دغه رنګه د جنت او دوزخ څخه منکر وه، نو له دوی څخه فوت نعیم مقیم او ددوی په برخه سو عذاب الیم، وذالک هو الخسران العظیم.

پوه سه: چي چونکه معتزله له رؤیة څخه د خدای ﷻ منکر دي نو دوی ددې نعمت عظمی څخه محروم دي، او چونکه د ګناه کبیره مرتکب چي بې توبې مړ سي له شفاعت او مغفرت څخه د خدای ﷻ هم منکر دوی له دوو عظیمو نعمتو څخه هم محروم دي، وعن ابي هریرة رضي الله عنه قال الله تعالی انا عند ظن عبدي بي، له

ابراهیم ادهم رحمة الله علیه څخه روایت دی مایسرني ان لي نصف الجنة بالرؤیة (مانه خوشحاله کوي دا چي ماته نیمی د جنتو راکړي په مقابل کي د رؤیت الهي، ولي چي خدای پاک د کفارو په باره کي وايي کلا انهم عن ربهم لمحجوبون، خامخا حجاب د خدای جل جلاله د کافرانو په برخه دی، نو د مؤمن په برخه ملاقات د خدای جل جلاله دی، اللهم ارزقنا رؤیتک في جنة النعیم بفضلک العظیم.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً

حتٰی چي دوی یعني کافرانو ته راسي قیامت نابېره.

پوه سه: چي قاضي ناصر الدین البیضاوي رحمة الله علیه وايي چي حتٰی غایة یعني پای دی د کذبوا لا لخسروا، ولي خسران ددوی خو ابدي دی لا غایة له.

سوال: تکذیب د دوی خو تر پایه تر مرگ د دوی دی لا الی قیام الساعة.

ځواب: مراد له ساعت څخه دلته ساعت یعني قیامت صغرٰی دی وهو ساعت موتهم فانه من مات قامت قیامته کما ورد في الحدیث الصحیح القبر روضة من ریاض الجنان او حفرة من حفرات النیران.

پوه سه: چي بخاري او مسلم روایت کړی دی له عائشې رضي الله عنها چي بعض کسان د اعرابو یعني صحرایي کسانو څخه به راتله و رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او له ده څخه به یې پوښتنه کول چي ساعت یعني قیامت کله دی، نو به علیه الصلوٰة والسلام وکتل چي په دغو سائلینو کي یو کشر هلک و، نو یې داسي وویل که دغه هلگ ژوندی پاته سي تر زړوالي به نه ورسېږي حتٰی تقوم علیکم ساعتکم.

درویش وايي: چي ددې حدیث په معنا کي د دین خارج کسانو داسي سوال کړی دی، چي له ساعت څخه خو قیامت مراد دی نو قیامت په سوو کلونه دادی تېر سوي دي لکن قیامت تر اوسه نه دی قائم سوی؟

والجواب عن هذا السوال چي د علیه الصلوٰة والسلام مراد قیامت صغرٰی دی وهو الموت کمامر او قرینه پر دې ارادې داده چي علیه الصلوٰة والسلام اضافت د وحاضرینو ته وکړی قال حتٰی تقوم علیکم ساعتکم، که مراد ساعت کبرٰی وايي نو هغه په حاضرینو پوري څه کار نه لري، هغه د ټولو انسانانو شریکي ساعت دی،

وعلى تقدير التسليم يعني چي موږ ومنو چي مراد قيامت كبرىٰ دى، نو چونكه مرگ مقدمه د ساعت ده كمامر فكان الموت هي الساعتة الكبرىٰ، نو پر دې تقدير خلاف د رايي د بيضاوي هم ممكن دى يعني چي حتىٰ دي غايت د خسران وي، ولي خسران د تجارت خو دادى چي سړى په تجارت راس المال هم د لاسه وركړي، نو په وخت كي د مرگ د مړه په لاس كي راس المال نه سو پاته، ولي چي راس المال د گټو د اخيرت خو حيوٰة الدنيا ده، نو زمانه ددوى د خسران پاى ته ورسېدله، ولي چي راس خلاص سو وروسته خو زمانه د مفلسۍ ده.

پوه سه: چي "بغتة" يا منصوب على الحالية يعني حال كون المجئ بغتة او يا مفعول مطلق دى ولي فجائة نوع د مجئ ده، والله اعلم بمراده في كتابه.

قَالُوا يٰحَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيْهَا

درويش وايي: چي دا جمله د "اذا" جزأ ده يعني پر دوى باندي چي نابېره قيامت راسي، نو دوى داسي ووايي اې زموږ غم پر هغه شي چي موږ تقصير كړى په هغه كي، يعني ايمان په ژوند كي د دنيا.

پوه سه: چي دوى حسرت په صورت كي د ندأ راوړى له جهته د شدت پښېمانۍ ددوى پر تفريط، نو گويا دوى وايي چي حسرت ته چېري يې راځه چي اوس دي وخت دى، او "فرطنا" مشتق د تفريط څخه دى ومعناه التقصير في الامر المهم ومرادهم الايمان والطاعة، او د "فيها" ضمير راجع دى و "حيوٰة الدنيا" ته بلا ذكر المرجع صراحةً للعلم به من المقام او يا ضمير راجع دى و ساعت ته يعني موږ تقصير كړى ؤ په امر كي د قيامت چي د هغه لپاره مو ايمان او طاعت نه وكړى چي اوس زموږ د نجات سبب گرځېدلى واى.

فائده: حسرت سخت غم او پښېمانۍ ته وايي، او كلمه د "ما" مصدريه ده اى على تفريطنا في امر الساعة.

وَهُمْ يَحْمِلُوْنَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُوْرِهِمْ

او دوى راختي وه (چي له قبرو څخه راووزي) خپل اعمال قبيحه پر خپلو شاوو باندي.

درویش وایي: چي دا وه لفظي ترجمه د آیت لکن پوه سه! چي ددې آیت حل او کشف ومزید تحقیق ته ضرورت لري (۱) دا جمله یعني "وهم آه" حال ده له فاعل څخه د "قالوا (۲) اوزار جمع د وزر ده چي په لغت کي دروند بار ته وایي لکه په دې محاوره کي وزر ته اې حملته ثقیلاً او له دې سببه وزیر ته د مملکت وزیر وایي، ولي چي د وزیر پر غاړه د مملکت ډېر درانه کارونه پراته وي. او ګناه ته هم وزر وایي لغایة ثقله علی صاحبه (۳) حمل له صفاتو څخه د اجسامو دی لا من عوارض المعاني یعني لکه دلته چي مراد ګنهونه دي، نو کفر او معاصیو ته تشبیهاً او تمثیلاً حمل ویل کېږي (۴) ذکر د ظهور بنأ پر غالب دی ولي چي دروند بار خلګ په شا وړي (۵) معنا د آیت: چي کافران حسرت کوي په ورځ د قیامت پر دې چي موږ په دنیا کي هیڅ عمل د حسناتو من الایمان والطاعات خو نه وکړی او حال هم دادی چي اوس مو درانه بارونه د کفر او سیئاتو په شا دي.

أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿۳۱﴾

آګاه اوسه چي بد شی دی هغه څه چي دوی یې حمل کوي یعني الکفر والمعاصي.

درویش وایي: چي له سدي او ابن ابي حاتم څخه روایت دی چي مؤمن چي په ورځ د قیامت له قبره راووزي یو ښائسته او ډېر خوشبویه صورت یې په مخه ورسي او هغه صورت ورته ووایي ته ما پېژنې؟ دی ورته ووایي لا، هغه ورته ووایي چي زه خو ستا عمل صالح یم یعني خدای ﷻ تاته مصور کړم، نو ته زما په شا سه، ولي په دنیا کي زه ستا ډېر په شا سوی یم، په دې معنا چي سره له مشقته تا زه پاللی یم، لکه دروند بار چي دي په شا وي.

درویش وایي: چي بعض مفسران د خدای ﷻ ددې قول تاویل "یوم تحشر المتقین الی الرحمٰن وفداً، ای رکباناً" په دغه سپر تیا د عمل صالح کړی دی، او کافر چي له قبره را پاځي، یو ډېر بد مخه بدبویه صورت په مخه ورسي او هغه صورت ووایي چي ته ما پېژنې؟ دی ورته ووایي یا، هغه صورت ورته ووایي چي ستا کفر او عمل خبیث یم، په دنیا کي ډېر ته پر ما سپور سوی یې یعني خپل

نفسي خواهشات دي په ما پر ځای کوله، نن بیا زه پر تا سپرېږم او د هغه آیت "وهم یحملون آه" په دغه سره بعض مفسرانو کړی دی.

درویش وایي: چي پر دې تقدیر حمل پر خپل ظاهر دی یعني تمثیلات او تشبیهاتو گذشته وو ته ضرورت نسته، ولي کفر او معاصي که څه هم اعراض دي لکن په اخرت کي خدای ﷻ په صور حسنه وو او سیئه وو ښکاره کوي کمامر آنفاً.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ۗ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٣٢﴾

په حذف د مضاف ای ما اعمال الدنیا یعني هغه عملونه چي متعلق په دنیا پوري دي من حیث هي هي، د حیثیت فائده چي په ژوند کي د دنیا خو سړی عبادت هم کوي، وحاصل الجواب چي عبادات خو متعلق په دنیا من حیث هي پوري نه دي، بلکې دا خو متعلق په اخیرت پوري دي لان الدنیا مزرعة الآخرة کما ورد في الحدیث الصحیح مگر نه لهو او لعب دی.

پوه سه: چي دا آیت جواب دی د هغه سوال د مشرکانو ان هي الا الحیوٰة الدنیا، او لهو هغه فعل ته وایي چي سړی له ماینفع له فعل څخه منع کوي لکه په وخت کي د لمانځه چي سړی گین کوي یا غېږ باسي یا تلوېزون ته ناست وي جماعت پرېږدي الی غیر ذالک، واللعب فعل لایکون له غرض صحیح او نه منفعت پر مرتبېږي.

درویش وایي: چي فاللهو واللعب متقاربان في المعنی او هر آئینه دا آخیرت په حذف د مضاف ای الاعمال المتعلقة بنفع الآخرة کالعبادات المتوجه خیر للذین یعني ښه دی لپاره د هغه چا چي له خدایه بېرېږي، ولي چي دا عملونه متقیان رسوي ورضی الهي ته او نعیم مقیم ته د جنت، آیا اې خلگو تاسي عقل نه لرئ چي لهو او لعب پرېږدئ او دا اعمال د متقینو نه سئ کولای حتی لار د متقینو مختاره کړئ.

فائدة في جمیع القرآن: هر ځای چي تر همزه د استفهام فا یا واو یا ثم چي حروف عطف دي نو معطوف علیه وروسته تر همزه مقدر تا چي صدارت د

استفهام فوت نه سي لکن هر ځای معطوف علیه به مناسب د مقام سره محذوف بولي لکه دلته ای اتفعلون اللهو واللعب لا اعمال آخرة فلا تعقلون، ولي چي سړی تر قلیل فاني کثیر باقي مختار کړی هغه عاقل سړی دی.

فائده: دنیا چي دنیا بولي یا په سبب ددې ده چي تر اخیرت نژدې ده نو دنیا پر دې تقدیر مشتق ده له دنو څخه چي معنی یې قرب ده، او یا یې له دې سببه دنیا بولي چي ردي او خسیس شی دی، نو پر دې تقدیر مشتق ده له دنائت څخه په معنی د خسمت وعدم الحرمة لها.

حکمت: خدای ﷻ اخیرت یعني نعیم د اخیرت او الیم د اخیرت غائب وساتله له سترګو څخه، ولي که جنت او دوږخ په دنیا کي ظاهره کړی وای، نو به هیڅ کافر انکار نه کاوه او تکالیف الهیه به د خلګو څخه پورته سوي وای، ولي چي خلګو ټوله د جنت لار اختیاروله، او د دوږخ لار یې پرېښوله. لکن خدای ﷻ حکمت الهي خو موږ ته اختیار راکړی دی که د جنت پر لار ځئ او که د دوږخ.

پوه سه: چي د عقل سالم چي په امورو کي د دنیا او اخیرت فکر ووهي چي کوم یو زما لپاره خیر دی، نو به کارونه د اخیرت مختاره کړي من الایمان والطاعات لانها قویة ابدیة خالصة من المضرات تر امور د دنیا لانها فانیة عنقریب مشوبة بالمصائب والافات والامراض والبلیات بداهة بدون الاستدلال.

حکایت: جعفر بن ابي سلیمان رحمة الله علیه وایي چي زه او مالک بن دینار رحمة الله علیه په بصره کي ګرځېدلو، نو موږ یوه کوټه او بنګله ولیدله چي په تعمیر یې یو ځوان حسن الوجه اخته و، او پر بنایانو او مزدورانو یې امرونه کول چي دا ځای داسي جوړ کړئ او فلانی ځای داسي جوړ کړئ، نو موږ دغه قصر ته داخل سوو، او مالک د قصر چي په بنأ د قصر مصروف ؤ، سلام ورواچاوه او هغه د سلام ځواب راکړی، نو مالک بن دینار وځوان ته وویل چي ته د څونده دراهمو مصرفول پر دې قصر لرې؟ ځوان ورته وویل سل زره درهمه، نو مالک بن دینار ورته وویله چي دا روپۍ ماته نه راکوې چي زه یې په حقه لار مصرف کړم یعني فقرأ او مساکینو ته یې ورکړم، او ستا به زه ضامن سم پر خدای ﷻ باندي چي تاته به تر

دې قصر خير درکوي سره د ولدانو او حورو او خادمانو چې په هغه قصر کې به خېمې ولاړې وي د سرو زرو بنائسته په جواهراتو او د خاورو په ځای بې زعفران او د چا لاس به نه وي وهلي بلکې په قدرت کامله د خدای ﷻ په جوړې سوي وي د مالک بن دينار رحمه الله خبرو په ځوان کې تاثير وکړی، ځوان قلم او کاغذ راوغوښتل چې ماته ضمانت خط راکړه، نو مالک بن دينار نوشته کړه.

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا ما ضمن مالک بن دينار لفلان بن فلان اني ضمنت لک عن الله قصراً في الجنة بدل قصرک هذا کما وصفته والزيادة على الله، اشتريت لکن بهذا المال اعني الدارهم التي اراد الشاب صرفها في قصر الدنيا قصراً في الجنة في ظل ظليل افسح من قصرک هذا بقرب العزيز الجليل ثم طوى الکتاب واعطاه الشاب" او مالک بن دينار هغه دراهم چې ځوان ورکړه په فقرأ او مساکينو يې ټوله تقسيم کړه پر ځوان څلوېښت ورځې پوره نه سوې تېرې چې وفات سو، او اقرباؤ ته يې دا وصيت وکړی چې دا مکتوب د مالک بن دينار زما او د کفن په منځ کې کښېږدئ، قريبانو ځوان دفن کړی او مکتوب يې هم ورسره دفن کړی، او مالک بن دينار په شپه د وفات د ځوان يو کاغذ په محراب کې وليدی پروت دی نو کاغذ يې راواخستی او خلاص يې کړی چې په هغه کې نوشته وه هذه براءة من العزيز الحکيم الى مالک بن دينار وفينا القصر الى الشاب الذي ضمنت له وزيادة سبعين ضعفاً.

درويش وايي: روى الترمذي والحاکم عن علي رضي الله عنه چې ابوجهل ونبي عليه السلام ته وويل چې موږ ستا تکذيب نه کوو بلکې موږ د هغه کتاب چې تا راوړی دی يعني په هغه کې امر د توحيد دی او زموږ د خدايانو سپکاوی سته تکذيب کوو، نو دا آيت نازل سو.

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾

موږ علم لرو چې په تحقيق شان دادی چې تا په غم کې اچوي هغه خبره چې دوی تاته وايي يعني ابوجهل کمامر، نو ته مه خوابدی کېږه ولې چې دوی خو

ستا تکذیب نه کوي لکن ظالمان زما د آیاتو قرآنیه وو څخه منکر دي یعني فعلینا حسابهم وجزائهم یوم الحساب، بیضاوي وایي چي "قد" لپاره د کثرت د فعل دی او د زیادت د فعل او ضمیر د انه لپاره د شان دی، له سدي رحمة الله علیه څخه روایت دی چي اخنس بن شریف او ابو جهل سره یو ځای سوه نو اخنس وه ابو جهل ته وویل یا ابا الحکم چي د ابو جهل کنیت ؤ په جاهلیت کي ته حال د محمد بن عبدالله راته ووایه چي دی صادق دی او که کاذب دی او دلته خو هیڅ څوک نسته چي زما او ستا خبري دي اوري، ابو جهل ورته وویل والله ان محمداً لصادق لکن زه چي یې نه منم سبب دادی چي بیرغ د قریشو د بنو قصی په لاس کي او سقایه د زمزم هم ددوی سوه او کلي د کعبې هم ددوی په لاس کي سوه او نبوت هم په دوی کي سو، نو نورو قریشو ته څه شی پاته سو، فانزل هذه الآیة والله اعلم، شان نزول هذه الآیة.

سوال: په دې آیت کي ظالمین ذکر سوه آیا ضمیر کافي نه ؤ؟

ځواب: ظالمین یې د دلالت او تنبیه پر ظلم ددوی وکړه په سبب د حجود د دوی.

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

او په تحقیق سره تکذیب کړه سوی دی د رسولانو له جانب څخه د قومو د دوی لکه ستا قوم چي ستا تکذیب وکړی.

درویش وایي: چي په دې کي تسلي ده و علیه الصلوٰة والسلام ته چي دا تکذیب عادت قدیمه دی په مطول کي وایي چي د رسل تنوین لپاره د تکثیر او تعظیم دی ای رسل ذو عدد کثیر وذو آیات ومعجزات عظام.

فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ

پوه سه: چي کلمه د ما مصدریه ده، والمعنی نورو رسولانو صبر وکړی پر تکذیب ددوی یعني د قوم له خوا او پر زهیرولو د دوی د قوم له خوا، وګرځول خدای جل جلاله غایت د صبر نصر، نو معنا داده چي ته هم صبر وکړه تاته به هم نصر د جانبه د خدای جل جلاله راسي، ولقد صدق الله وعده في البدر وفتح اطراف قری المدینة وبالآخیر فتح مکة.

وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ

بدلونکی نسته د مواعید د خدای ﷻ د رسولانو لکه د ابراهیم علیه السلام سره چي یې وعده کړې وه پر نصر د نمرود او د موسیٰ علیه السلام سره پر نصر د فرعون، او د عیسیٰ علیه السلام په نصر پر بني اسرائیلو الی غیر ذالک، قال الله تعالی "لقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین انهم لهم المنصورون وان جندنا لهم الغالبون" او په بل ځای کي یې داسي ویلي دي "انا لننصر رسلنا" وفي موضع آخر کتب الله لاغلبن انا ورسلي" او چي قانون الٰهي داسي دی چي رسولانو ته نصر ورکوي ولو بعد حین فلا فائدة في اضطراب الرسل بل علیهم الصبر حتیٰ یجیئ النصر.

وَلَقَدْ جَآءَكَ مِنْ نَّبَاِى الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣٤﴾

او په تحقیق تاته رسېدلی دی یعني په قرآن کریم کي بعض له خبرو څخه د رسولانو.

پوه سه: چي کلمه د "من" زائده ده په نېز د اخفش، او سیبویه وایي چي کلمه د "من" زائده ده په اثبات کي نه سي کېدای، ومعنی الآیة علیه الصلوٰة والسلام ته خدای پاک وایي چي ستا د تسلي لپاره کافي خبري د رسولانو تاته رسېدلی دی.

فائده: چونکه علیه الصلوٰة والسلام ډېر حریص ؤ پر ایمان د قوم او هغو چي به یوه معجزه وغوښتل، د خدای له خوا څخه د علیه الصلوٰة والسلام به دا خوښه وه چي خدای ﷻ دا معجزه په دوی لیدلې وای طمعاً في ایمانهم، نو دا آیت نازل سو.

وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ ؕ

که چېري پر تا سخت پرېوزي روی ګرداني ددوی ستا له ایمان څخه بما جئت به، نو که ستا له طاقته پوره وي چي ته طلب کړې یو زېر زمین سوری او یا ځینه و اسمان ته، او ته ودوی ته راوړې یوه معجزه د ځکي له نفق څخه او یا د اسمان له خوا څخه.

پوه سه: چي ځواب د شرط ثاني محذوف یعني فافعل او تړوله دوهمه جمله

جواب د شرط اول ده، والحاصل چي ستا د طاقته اتيان د آيت نه د ی‌پوره نو ځان په تکليف کي مه واقع کوه که څه هم اعراض ددوی پر تا سخت پرېزوې بلکې صبر وکړه الی ان ياتي الله بامره.

پوه سه: چي نفق هغه زېر زمين سوري ته وايي چي بله خوا ته هم لار لري لکه نافقاتي د سمسارې غار.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝٣٥

او که د خدای ﷻ مشيت او اراده وای، نو به يې جمع کړي وای ټوله پر هدايت په جمع د قسر او الجأ لکن لم يشأ ذالک، لحکم غامضة منها الفرق المؤمن بالاختيار والکافر باختياره والمطيع باختياره والعاصي بالاختيار فيتميز بها اهل الجنة والنار، ولي چي په صورت کي د مشيت القسر والالجأ الی الايمان لا يتميز بين المستحق للجنة والمستحق للنار، والدخول في الجنة او النار بلا ايمان بالاختيار او الکفر بالاختيار خلاف حکمة العزيز الجبار ولا يفرق في صورة القسر الفرق بين الصديق الاکبر ابوبکر الصديق ﷺ وبين عدوالله ورسوله ابو جهل الزنديق في علمه الازلي وهکذا في الاشخاص الاخر، نو مطلب دادی چي عليه الصلوٰة والسلام ته تعليم د صبر کوي او منع کوي له تعب څخه په دې باره کي چي قريش ولي ايمان نه راوړي، نو په اخير کي خدای ﷻ خپل حبيب ته سخت لفظ استعمال کړی او وه يې ويل فلاتکونن من الجاهلين ته مه ګرځه له ډلي څخه د جاهلانو کسانو، ولي چي تکليف ځان ته ورکول په هغه شي چي هغه فائده نه کوي چي ايمان د قريشو ټولو دی او جزع په ځای کي صبر قانون د جاهلانو دی.

پوه سه: چي مفعول د "شأ" محذوف دی لدلالة الجواب عليه، والمعنی لو شأ الله هدايتهم اجمعين.

درويش وايي: چي په منځ د مولیٰ حق او د حبيب مطلق لپاره د نفع د حبيب چي لفظ استعمال سي هغه حق دی، نو داسي الفاظ لپاره د تربيې او د تاديب د عليه الصلوٰة والسلام دي کما ورد في الحديث النبوي ﷺ ان الله ادبني فاحسن تاديبي.

اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ

قبلونه د دعوت ستا نه کوي مگر هغه کسان چي دوی اوري ستا خبري په سماع د تدبر ستا په خبرو کي حتیٰ چي قبول ستا د خبرو دي پر مرتب سي يعني الايمان او هغه کسان ستا دعوت نه قبلوي چي ستا خبري پر طريقه د استهزأ اوري.

وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿٣٦﴾

پوه سه: چي مراد له موتیٰ څخه کافران دي، خدای پاک ودوی ته موتیٰ وويل ولي چي ددوی پر زړو مهرونه دي چي په حق کي فکر نه وهي، او په غوږو کاڼه دي او پر سترګو يې پردې دي، چي په غوږ حق نه اوري من حيث انه حق او په سترګو نه ويني معجزې من حيث انها معجزة لا سحر، نو مړي دغسي کسان وي چي عقل او حواس خمسه يې ټوله معطل وي، نعوذ بالله من ذالک، نو دا مړي ژوندي کوي په ورځ د قيامت او بيا به يې وخدای ته راجع کړي او خدای به لائق الحال ودوی ته جزأ ورکړي.

وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ

ويل به رؤساؤ د قريشو ولي نه نازلوي پرده يعني عليه الصلوٰة والسلام يوه معجزه د صدق دده په دعوه کي د رسالت له جانبه څخه د خدای ﷻ.

پوښتنه: معجزې د عليه الصلوٰة والسلام د صدق خو دوی ډېري ليدلي وې لکه شق القمر کما في قوله تعالى "اقتربت الساعة وانشق القمر" او يا تسبيح د سنګريزو په لاس کي د ابوجهل چي دا دوې ډېري ستري معجزې وې، نو دوی بالا تر دې آيت د صدق له عليه الصلوٰة والسلام څخه غوښتی؟

ځواب: دوی د خپل تعنت او جهالت له سببه دا معجزه غوښتله چي د مکې مځکه ډېره تنګه ده په سبب د شاوخوا غرو ته دي خدای ﷻ ته ووايه چي دا غرونه لېري کړي، او داغه رنګه د مکې مځکه بېله جاري اوبو ده ته دي خدای ته ووايه چي يوه جاري واله د مکې په منځ کي جاري کړي، او د صفا غر د سرو زرو وګرځي الى غير ذالک مما اقترحوه تعنتاً.

قُلْ إِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى أَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً وَّ لٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۷﴾

ته ورته ووایه چي په تحقیق خدای ﷻ خو قادر دی پر دغو آیتو چي تاسي يې تعنتاً غواړئ لکن اکثره ددوی نه پوهېږي يعني که ددوی د غوښتني سره موافق خدای پاک وکړي او بیا هم دوی ایمان رانه وړي، نو سبب د استیصال هلاک به ددوی وګرځي کما هو عادة الله لکه چي په ناقه کي د صالح علیه السلام خدای پاک و هغو کافرانو ته جزأ د استیصال ورکړه او یا په غوښتنه د مائدې له اسمانه چي بني اسرائیلو له عیسیٰ علیه السلام څخه کړې وه، نو چي دوی ایمان رانه وړی تول سرکوزان وګرځېدله او بیا هلاک سوه کمامر في سورة المائدة.

فائده: انسان څلور قسمه دی په باره کي د دین (۱) سعید بالنفس والروح في لباس السعادة وهم الانبیأ علیهم السلام واهل الطاعة بدون الریأ والنفاق.

(۲) شقي بالنفس والروح في لباس الشقاوة وهم الکفار والمصرون على الکبائر بلا توبة (۳) شقي بالنفس والروح في لباس السعادة مثل بعلم بن باعور وبرصیصیا، او د اوسنی زمانې کوډګران غیب ویونکي په نامه ملایان، او یا جمع کونکي د مالونو د تګی په لار په صرف نامه پیران (۴) سعید بالنفس والروح في لباس الشقاوة کبلال وصهیب وسلمان في اوائل امرهم ثم بدل الله لباسهم بلباس التقویٰ والهدایة الکاملة رضي الله عنهم.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيْرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ ط

نسته یو دابه په مځکه کي (والدابة مایدب في الارض) او نه یو مرغه چي الوځي په خپلو وزرو مګر هغه ټوله امتونه لکه تاسي انسانان په خلق کي او په مرګ کي او غذا کي او په طلب کي د رزق اوپه صحت کي او په مرض کي والبعث بعد الموت کي والمراد چي هیڅ فضیلت تاسي انسانان پر هغو نه لرئ الا بمعرفة الله تعالی بالتوحید وجمال صفاته وجلال او صافه.

پوه سه: چي "یطیر بجناحیه" یې لپاره د تاکید او دفع د مجاز ووایه، ولي چي ډېر چابک سړي ته هم طائر ویل کېږي مجازاً واستعارة للاشتراک في السرعة فتامل.

مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ ﴿٣٨﴾

او مونږ نه دي پرې ایښې په لوح محفوظ کې هیڅ یو شی.

پوه سه: چې "من" زائد دی لپاره د استغراق د نفي دی، او شئ که څه هم لفظاً مجرور دی لکن په محل کې د نصب دی مفعول مطلق دی د "فرطنا" ای شیئا من التفریط، او مفعول نه دی ولې چې فرط په خپله متعدي دی او یا مراد د کتاب څخه قرآن کریم دی، ولې چې پر قرآن کریم هر شی چې په دین کې حاجت ورته وي یا مجملاً یا مفصلاً موجود دی یا بعبارة النص او یا په اشارة النص او یا په دلالة النص او یا په اقتضأ د نص کما تقرر في علم اصول الفقه، ونسب الی الامام الاعظم، شعر: جمیع العلم في القرآن لکن... تقاصرت عنه افهام الرجال

ثم یعني بیا وروسته د قیامت په ورځ تاسي دا ټوله امم خدای پاک ته حشر کېږي لیجازي الله کلاً بعلمه ان کان خیراً فخیر، وان کان شراً فشراً.

پوه سه: چې له ابي هریرة ﷺ څخه په صحیح سند ثابته ده، ده وویل چې یحشر الخق کلهم یوم القیامة حتی البهائم والدواب والطیر فیبلغ من عدل الله تبارک وتعالی چې بې ښکر حیوان چې جما یې بولي به له ښکر والا څخه چې قرناً یې بولي کسات د ظلم ورواخلي، وروسته خدای پاک ټولو حیواناتو ته ووایي "کونوا تراباً" ټوله خاوري سئ ولې چې بهائم او حیواناتو ته جنت نسته، او نه دوږخ، نو کافران چې د حیواناتو دا حال ویني، نو هر یو به ووایي یالیتني کنت تراباً" یعني کاشکي زه هم خاوري سوی وای یعني له دوږخ څخه خو به خلاص وای.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ

او هغه کسان چې تکذیب کوي زما د آیاتو یعني الآیات القرآنیة بانها اساطیر الاولین، او یا د معجزاتو زما چې علیه الصلوٰة والسلام ته مي ورکړي دي بانها سحر مبین کانه دي چې د آیات قرآنیة په سماع د تدبر او قبول نه اوري جمع د اصم ده "بکم" جمع د ابکم ده یعني گونگیان دي چې په حق سره خبري نه کوي د توحید، او یا کون القرآن من عند الله العزیز العلام، او په تاریکی کې د کفر او د جهل او د عناد دي او په تاریکه د تقلید د آبأ.

پوه سه: چي "في الظالمات" خبر بعد الخبر د الذين دی.

مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

که د خدای ﷻ مشیت او اراده سي د اضلال د يو چا هغه گمراه کوي او چي اراده يې سي د هدايت د يو چا هغه پر سمه لار گرځوي يعني دين الاسلام.

پوه سه: چي مفعول د يشأ دواړه ځايه محذوف دی، يعني اضلاله في الاول وهدايته في الثاني كما اشرنا الى ذالک في ترجمة الآية.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ

ووايه ته اې محمده ودې مشرکانو ته د مکې، تحقيق هذه اللفظة ای ارئيتكم، فرأ نحوي وايي چي عرب وايي ارئيتک وهم يريدون اخبرنا، او محقق تفتازاني وايي وانما وضعوا الاستفهام عن العلم، او رؤية البصر لطلب الخبر لان رؤية البصر سبب للعلم والعلم سبب للاخبار فوضع السبب موضع المسبب، والمعنى تاسي خبر راکړئ اې مشرکانو د مکې چي ستاسي خدايان به تاسي ته فائده ورسوي چي تاسي رابولي په وخت د عذاب الله في الدنيا او يا چي پر تاسي قيامت راسي، او دا خو معلومه په تجربه ده چي د بتانو هيڅ فائده په دفع کي د عذاب نه رسېږي، نو ځکه بيضاوي وايي چي استفهام لپاره د تعجب دی يعني تاسي د داسي معبودانو ولي عبادت کوئ چي نفع او اميد مو ورته نسته.

مزيد تحقيق: پوه سه! چي کاف حرف خطاب دی چي د تاکيد لپاره د ضمير مخاطب فاعل راوړی دی لتاکيد الاسناد لامحل له من الاعراب كالكاف في اياک بلکې دا کاف پر احوال د مخاطب دلالت کوي من الافراد نحو اياک والتثنية والجمع نحو اياكم والتذکير نحو اياک بفتح الكاف والتانيث نحو اياک بکسر الكاف، نو حقيقت د لفظ خو طلب د خبر دی يعني الاستفهام لكن جر د عن معنى الطلب واستعمل في العرف في الاخبار عن شئ.

إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾

که تاسي ته راسي عذاب د خدای ﷻ يعني په دنيا کي لکه نورو امتو ته چي

راغلی ؤ، او یا راسي وتاسي ته قیامت سره د خپلو اهوالو او مخاوفو، آیا د خدای څخه به غیر تاسي بولئ یعني په دفع کي د عذاب استفهام انکاري دی که تاسي رشتیا وایاست چي بتان آلهة دي نو خو هغه خواست وکړئ په دفع کي د عذاب د قیامت.

بَلۡ إِيَّاهُ تَدۡعُونَ فَيَكۡشِفُ مَا تَدۡعُونَ إِلَيۡهِ إِنۡ شَآءَ وَتَنسَوۡنَ مَا تُشۡرِكُونَ ﴿٤١﴾

بلکي خاص الخاص تاسي خدای ﷻ ته خواست کوئ په دفع کي د عذاب متوجه وتاسي ته، نو خدای پاک هم کشف کوي یعني لیري کوي هغه مصیبت چي تاسي خواست کړی دی خدای ﷻ ته د کشف که اراده سوه د خدای وکشف ته هغه یعني په دنیا کي نه په اخیرت کي، ولي وما دعاً الکافرین الا في ضلال، او ستاسي څخه هیر سي هغه بتان چي تاسي یې عبادت کاوه.

پوه سه: چي مراد نسیان حقیقةً نه ده بلکې لازم د نسیان وهو الترک ای تترکون الٰهتکم في ذالک لانکم تعلمون ان القادر علی کشف الضر هو جل ذاته دی.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٖ مِّن قَبۡلِكَ فَأَخَذۡنَٰهُم بِٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمۡ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾

او قسم په خدای دی چي موږ استولي دي یعني رسولان و امتو ته تر تادمخه نو موږ ونیول چي دوی تکذیب د رسولانو وکړی په سختۍ او فقر سره او په امراضو په افاتو سره یعني في الانفس والاموال والاولاد، ددې لپاره چي دوی به تضرع او عجز وکړي یعني له کفره به توبه وکاږي په عجز سره او د رسولانو خبره به ومني، او ډیر تذلل به بخش وغواړي.

پوه سه: چي تنوین د امم لپاره د تکثیر دی ای الی امم کثیرة، او کلمه د من په قبلک کي د ابتدأ د غایت ده ای کائنة من قبل زمانک پر مذهب د کوفیانو کما قولهم نمت من اول اللیل وصمت من اول الشهر، او مظهري او سنان چلپي هم وایي چي من زائد دی په نېز د هغه چا چي زیادت د من په کلام موجب کي روا بولي، واما عند غیره، نو کلمه د من په معنی د "في" ده کما في قوله تعالی "اذا نودي للصلوة من یوم الجمعة ای في یوم الجمعة"

پوه سه: چي لفظ د "فا" په "فاخذناهم" کي فصیحیة ده یعني اظهار ددې کوي چي کلام مبني دی پر محذوف باندي ای فکذبوا رسلهم فاخذناهم.

فَلَوْلَآ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا۟ وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ۝٤٣

نو ولي چي دوی ته راغلی وای عذاب زموږ دوی به تضرع کړې وای یعني له کفر څخه به یې توبه کښلې وای، معنی دا چي تضرع یې ونه کړه او پښېمانه سوه، کلمه د "لکن" لپاره د استدراک ده یعني څه سبب ؤ چي دوی تضرع او پښېماني ونه کړه یعني ددوی زړونه سخت وه چي په هغه باسأ د غفلت د خوابه بیداره نه سوه، او ښائسته کړی ؤ ودوی ته شیطان هغه څه چي دوی یې عمل کاوه من الکفر والمعاصي، نو دوی ښه ګڼل سیئات اعمالهم او په خپلو اعمالو خوشحاله وه په تزیین د شیطان.

فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ

څه وخت چي دوی هېر کړه "نسیان دلته په معنا د ترک دی" یعني چي دوی پرېښو هغه شی چي دوی ته نصیحت په کړه سوی ؤ له رسولانو د خوا څخه او اوامر او نواهي راغلي وه او په بأسأ او ضرا سره له خوبه څخه د کفر او عصیان نه سوه ویښ، او لار د تضرع او توبې یې نه کړه مختاره، بیت

چون فرود آید بلابی دافعی جز تضرع نبود دیگر.

فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ

موږ خلاصي کړې پر دوی دروازې د هر شي یعني من انواع النعم استدراجاً لهم، په حدیث مرفوع کي د عقبه بن عامر ﷺ روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام وویل "اذا رئیت یعطي العبد في الدنیا وهو مقیم علی معاصیه مایحب فانما هو استدراج، ثم تلی علیه الصلوٰة والسلام هذه الآیة.

ترجمه: که تا ولیدی چي ورکړه کېده ویوه بنده ته په دنیا کي او دی پر خپلو معاصیو ټینګ ولاړ ؤ هغه شی چي دده په خوښ ؤ من نعم الدنیا، نو هغه نه دی مګر استدراج بیا علیه الصلوٰة والسلام دا آیت ووایه فلما نسوا ماذکروا به"

حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟ بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ۝٤٤

تر هغه وخته چي دوی به خوشحاله سوه په هغو نعمتو چي دوی ته د

خدای ﷻ له خوا څخه ورکړه سوی ؤ مونږ به دوی ونیول یعني په نزول د عذاب الٰهي نابېره نو ناګاه دوی به نا امیده سوه له هره خیره څخه.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو قطع سو، په قاموس کي وايي چي د ابر آخر كل شئ في الاصل والمعنى چي تهوله هلاک سوه چي یو یې هم نسو پاته چي له هغه څخه دي زېږېدل وسي، یعني نسل یې یو وار قطع سو.

پوه سه: چي په القوم الذين ظلموا كي وضع د اسم ده په ځای کي د ضمير لبيان سبب قطع د ابرهم وهو ظلمهم وكفرهم او كه يې داسي ويلای فقطع د ابرهم صحيح خو ؤ، لكن بيان د سبب نه ؤپکښې، او حمد دی خدای ﷻ لره چي رب د عالميانو دی.

پوه سه: چي خدای پاک په خپله حمد ووايه پر هلاک د ظالمانو ولي چي دا یو نعمت جليله د خدای ﷻ دی خپل دوستان مؤمنان یې ددوی له شره وساتل او مځکه یې پاکه کړه له عقائدو فاسده وو څخه او اعمال خبيثه ؤ چي سبب د نزول د عذاب به ګرځېدای كه ظالمان پر خپل حال پاته وای.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ

ته ورته ووایه و کفارو ته د مکې كه خدای ﷻ ستاسي واخلي اورېده ستاسي یعني کاڼه مو کړي او سترګې درڅخه واخلي یعني ړانده مو کړي او مهر يعني معنوي واچوي پر زړونو ستاسي چي باره په هيڅ شي نه پوهېږئ، نو څوک دی معبود غير د خدای ﷻ څخه چي ستاسي معبودان باطله دي چي تاته دي بيرته درکړي دغه حواس مسلوبه یعني هيڅ څوک یې نه سي ردولای.

فائده: ابصار او قلوب یې په صيغه د جمع راوړه او سمع یې مفرد ذکر کړی سبب یې دادی چي سمع په اصل کي مصدر دی يطلق على الواحد والكثير كما هو القانون الصرفي بخلاف الابصار لانه بمعنى العين ده وكذا القلوب.

فائده: ضمير مفرد د به راجع وتهولو مذكوراتو ته به تاويل د ماذكر.

أُنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُوْنَ ﴿۴۶﴾

او گوره اې محمده څرنګه موږ تبیین د آیتو کوو، یعني وکافرانو ته وروسته دوی اعراض څني کوي یعني عمل نه په کوي چي ایمان راوړي او کلمه د "ثم" لپاره د استبعاد د اعراض ددوی وروسته تر بیان واضح د خدای ﷻ، بغوي رحمة الله عليه وایي چي د آیاتو علامات داله دي پر توحید، او بیضاوي وایي چي تصریف څخه د آیاتو مراد ګاهي پر طریقه د ترغیب بیانول دي او ګاهي پر ډول د ترهیب بیانول دي وتارة بالتنبیه والتذکر باحوال المتقدمین وغیر ذالک من البیانات الالهیة بیا هم کفار اعراض او مخ له اسلامه اړوي.

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۴۷﴾

ته ورته ووایه اې محمده یعني مشرکانو ته د قوم یعني اهل مکه تاسي خبر راکړئ اې مشرکانو.

درویش وایي: چي وقد مر بیان ارئیتکم عنقریب که تاسي ته راسي عذاب د خدای ﷻ نابېره یعني دمخه تر ظهور د یوې علامې د عذاب، او یا ښکاره راسي یعني وروسته تر ظهور د علاماتو.

پوه سه: چي بغتةً او جهرةً دواړه منصوب دي چي مفعول مطلق دي د "آتاکم" یعني اتیاناً بغتة من تقدم اماراة اتیانه او اتیاناً جهرةً ای ظاهرة بتقدم اماراته قبل وقوعه، ابن عباس رضي الله عنه او حسن بصري رحمة الله عليه د "بغتةً تفسیر په لیلاً سره کوي او تفسیر د "جهرةً" په نهاراً سره کوي، آیا هلاکېږي به.

پوه سه: چي "هل یهلک" استفهام انکاري دی یعني نه هلاکېږي له دې سببه استثناً د الاالقوم الظالمون صحیح سوه، فالتقدیر مایهلک الا القوم الظالمون یعني چي ظلم یې پر خپلو ځانو کړي وي په کفر سره.

فائده: پوه سه! چي د استخبار متعلق محذوف دی، یعني خبر راکړئ چي که عذاب د خدای ﷻ بغتةً یا جهرةً راسي لکه تر تاسي دمخه امتو باندي دغه ډول

عذاب نازل سوی دی، نو به ستاسي حال څه وي ثم بين الحال بقوله فهل يهلك آه، يعني نو نه هلاکيږي مگر هغه چي ظالمان وي.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ

مونږ نه استوو رسولان مگر زيرى کونکي وه مؤمنانو ته په جنت النعيم سره او بيرونکي د کافرانو ته په دار البوار جهنم سره، ددې آيت مضمون دادى چي رسولان قادر نه دي چي کفارو ته به دوى د زړه پر خوښهٔ معجزه ښکاره کوي او نه د چا پر هدايت قادران دي الا ان يشأ الله رب العالمين.

فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾

نو هغه څوک چي ايمان راوړي يعني پر رسولانو د خداى ﷻ او عمل هم صالح وکړي يعني موافق د ماجأ به الرسول، نو بيره نسته پر دوى باندي له هغه عذاب څخه چي رسولانو دوى په بيروله که د دنيا وي او که د آخيرت او نه به دوى غمجن وي په فوات د مابشرهم الرسل به من الثواب العاجل والآجل.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

او هغه کسان چي تکذيب وکړي زمونږ د آيتو يعني درواغ يې بولي دوى ته به ورسيږي عذاب د دنيا او اخيرت لکه ابوجهل سره د اوويا کسانو ته چي ورسيدى په بدر کي او عذاب د اخيرت خو متيقن دى په سبب د دوى د فسق يعني خروج له ايمان او طاعت څخه.

پوه سه: چي کلمه د بأ سببيه ده او کلمه د ما مصدري ده.

پوه سه: چي په حديث شريف کي راغلي دي چي ملائکه يعني کرام الکاتبين د يو چا سيئات د خپل صاحب پورته کړي اسمانو ته چي د لوح محفوظ سره يې وگوري په ځاى کي د سيئات حسنات نوشته وي، نو ملکي و خداى پاک ته پر سجده سي او دا ووايي چي مونږ په دې بنده پسي نه دي نوشته کړي مگر نه هغه شى چي ده عمل په کړى دى، خداى پاک ورته ووايي صدقتم لکن دا بنده پر گناه پښيمانه سو، او توبه يې وکښل او ماته يې د سترگو اوښکي شفيع

کړې، نو ما يې ګناه وروبخښله او ما مهرباني پر وکړه په خپل کرم سره وانا اکرم الاکرمين، قال الشاعر

هر کجا ابر روان سبزه شود هر کجا اشک روان رحمت شود
کاری کنیم ورنه خجالت برآورد روزی که رخت جان بجهانی دیگر بریم

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ

ته ورته ووایه اې محمده وکفارو ته د مکې چې زه دا نه وایم تاسي ته چې زما سره يعني زما په تصرف کي خزانې د رزق د خدای ﷻ دي حتٰی چې تاسي دا اعتراض وکړی چې ته د خدای رسول وايي نو تاته به يې د خپلو خزانو څخه رزق درکولای او سره ددې چې ته لکه نور خلګ په نفقه پسي سرګردان يې.

وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ

او زه په پټو شيانو هم نه يم خبر تر هغو چې ماته وحي ونه سي.

پوه سه: چې ولا اعلم الغيب عطف دی پر عندي خزائن الله باندي يعني دا هم نه درته وايم چې زه په غيب خبريم او کلمه د لا زائده ده لپاره د تاکيد د نفي ده.

وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ ۚ

او دا هم نه وايم چې زه يو ملکه له ملائکو څخه د خدای ﷻ يم حتٰی تاسي دا اعتراض وکړی چې ته اکل او شرب او نکاح کوې او ملکي خو دا کارونه نه کوي، زه متابعت نه کوم په تعليم کي د احکامو د دين مګر د هغه شي متابعت کوم چې ماته يې وحي کړه سوي وي يعني نبي يم لکه نور انبياءُ، او هغه کارونه چې نورو انبياؤ به کوله من تعليم التوحيد والطاعات والمعاصي، په دې کي هيڅ استحالة نسته، پوه سه! چې دا رد دی ددې چې اهل مکه به بعيده بلل دعوه د نبوت دده.

فائده: په دې آيت کي "عندي خزائن الله" رد دی د هغه سوال د کفارو چې عليه الصلوٰة والسلام ته به يې ويل چې که ته نبي يې نو خدای ته ووايه چې مونږ ته دي د صفا غر سره زر کړي الی غير ذالک من اقوالهم النادرة.

پوه سه: چې وحي درې قسمه دي (۱) اول دا چې په قول د ملکي ثابت وي والقرآن من هذا القبيل (۲) چې په اشاره د ملکي ثابتي وي والی هذا الاشارة

بقوله علیه الصلوٰة والسلام ان روح القدس یعني جبرائیل نفث ي روحي ان نفساً لاتموت حتٰی تستکمل رزقها (جبرائیل علیه السلام زما په زړه کي راواچول چي هيڅ نفس نه مري تر هغو چي خپل رزق پوره نه کړي. (۳) هغه چي وزړه ته د علیه الصلوٰة والسلام ښکاره سي په الهام د خدای له خوا څخه بلا شبه، کما اشير اليه بقوله تعالی "لتحکم بين الناس بما اراک الله"

مسئله: اشعريه او ډېر متکلمين په دغه آيت سره يعني ان اتبع الا يوحٰی الي دليل وايي پر دې چي عليه الصلوٰة والسلام ته اجتهادي حکم نسته، ماتريديه وايي چي اجتهاد د عليه الصلوٰة والسلام په اخير لکه وحي ابتدائي ګرځي، ولي چي عليه الصلوٰة والسلام يو اجتهادي حکم وکړی او پر هغه حکم قرار وکړه سي، نو دا معلومه سوه چي داغه حکم د خدای جل جلاله دی والا لتنبه علی الخطأ بخلاف سائر مجتهدي الامة المرحومة فتدبر في الفرق بين اجتهاد النبي ﷺ واجتهاد مجتهدي امته.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

ته وقوم ته ووايه آيا سره برابر دی ړوند او کتونکی.

پوه سه: چي مراد له ړانده څخه ړوند د سترګو نه دی بلکي اعمٰی القلب دي چي تمييز بين الحق والباطل نه سي کولای، نو له هغه شي څخه انکار کوي چي انکار يې نه وي روا او تصديق د هغه شي کوي چي تصديق نه وي روا وهم اهل مکة المشرکين، او په سترګو ليدونکي چي تمييز د حق او باطل کولای سي او د هغه تصديق کوي چي شهادت د معجزاتو ورسره وي او د هغه چا تکذيب کوي چي وايي مع الله الٰهة اخرٰی او ډېري چي بتان دي شفعاً عند الله بولي او ملائکه بنات الله الی غير ذالک چي دا بصير نو عبارت د مسلمان څخه دی، آيا تاسي فکر نه کوئ چي حق ته لار پيدا کړئ.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلٰى رَبِّهِمْ

او ته وبېروه په ما يوحٰی اليک سره يعني القرآن الکريم هغه کسان چي بېرېږي چي موږ په حشر سو يعني په ورځ د قيامت وخدای جل جلاله ته د دوی، قاضي

بیضاوي وايي چي په دې موصول کي هغه کسان داخل دي چي مؤمنان وي لکن
په عمل کي يې تفريط کړی وييا په ترک د واجباتو او يا په ارتکاب د منهياتو،
او هغه کسان هم پکښي داخل دي چي مطلقاً حشر الی الله جائز بولي که مؤمن
وي او که کافر من اهل الکتاب، ولي چي د بېرولو وه کسانو ته امکان د فائدي
سته بخلاف الذين يستحيلون الحشر الی الله المنکرون للبعث بعد الموت،
ولي چي هغو ته اندازه په مايوحٰی سره فائده نه کوي.

دروېش وايي: چي پر بيضاوي باندي مظهري يو نامعقوله سوال کړی
فارجع الی تفسيره.

لَيْسَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿۵۱﴾

نسته دوی لره ماسوی له خدايه څخه دوست او نه شفاعت کونکی يعني بې
له اجازې د خدای ﷻ ددې لپاره چي دوی به وګوندي وبېرېږي او ايمان به راوړي.

فائده: د بيضاوي د دمخه آيت د تفسير تائيد مولی ابو السعود رحمة الله عليه کړی دی.

پوه سه: چي په حديث کي دي چي په مختلفو رواياتو سره راغلی دی چي
حاصل د ټولو دادی چي رئيسان او مشران د قريشو و عليه الصلوٰة والسلام ته
راغله او ورته وه يې ويل چي په مجلس کي فقرأ د مؤمنانو لکه صُهيب او عمار
بن ياسر او خباب او بلال او سلمان او نور رضي الله عنهم همېشه ناست وي چي اکثره يې
مريان دي او يوازي د وړيو چپنې يې اغوستي وي چي په ګرمۍ کي خوله وکړي
ډېر بد بوی يې ځني ولاړېږي، نو ته د خپل مجلسه څخه دغه کسان وشړه موږ
به راځو او ستا سره به کښېنو، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل ما انا بطارد
المؤمنين، زه نه يم داسي چي شړم به مسلمانان له خپل مجلس څخه، نو
رئيسانو د قريشو ورته وويل چي موږ راسو دوی ولاړوه، ولي چي تاته له اطرافو
څخه د عربو هيئتونه راځي، نو موږ نه غواړو چي وفود د عربو موږ ووينې د
ورته فقراؤ په مجلس کي، نو بيا چي موږ ولاړ سو نو ته چي هرڅوک په مجلس
کي کښېنوې کښېنوه يې، د عليه الصلوٰة والسلام په شريف زړه کي دا خبره
ددوی خوښه سوه طمعاً في ايمان هؤلاء الرؤساء، فانزل الله تعالی هذه الآية.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ

ته مه شړه له مجلس شريف څخه هغه کسان چي دوی عبادت او ذکر کوي د ربهم او دوی په اول کي د ورځي چي غدات يې بولي په عربي ژبه د ورځي له اول څخه بيا تر زوال پوري دی، او بيا تر غروب الشمس چي عشی يې بولي دا ذکر او طاعت کوي او دوی په دې دوام داره طاعت سره اراده لري د وجه د خدای ﷻ يعني رضا د خدای ﷻ يعني لاشئ من اغراض الدنيا چي دې ته اخلاص وايي، او اخلاص محور د ټولو طاعاتو او اذکارو دی کما قال السعدي رحمة الله عليه.

عبادت باخلاص نيت نکوست وگرنه چه مي آيد زبی مغز پوست

يو بل عارف وايي

بر زبانت یا صمد پيدا ودر دل يا صنم
ای بباطن کافر وظاهر مسلمانی چه سود

پوه سه: چي جمله د يريدون حال ده له فاعل څخه د يدعون.

فائده: مراد له ذکر د غدات او عشي څخه دوام دی پر ذکر ومن دام ذکره تعالی دام جلوسه معه تعالی کما ورد انا جليس من ذکرني.

مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ

پوه سه: چي رئيسانو د قريشو خو اول ددوی پر فقر او مسکنت د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې سوال د طرد وکړی هغه چي عليه الصلوٰة والسلام نه کړه قبوله په نزول د هغه آيت ولا تطرد الذين الآية وروسته يې بيا دا خبره عليه الصلوٰة والسلام ته وکړه چي فقرا او مساکين چي پر تا ټول دي داسي نه ده چي دوی په اخلاص ستا دين قبول کړی بلکې ستا په مجلس کي دوی ته څه ناڅه ماکولات او مشروبات رسيږي، نو خدای ﷻ دا آيت نازل کړی چي نسته پر تا باندي له حساب څخه ددوی يو شی يعني دوی په اخلاص الايمان د تاسره جمع سوي او که څرنگه، او نسته له حساب څخه ستا پر دوی باندي يو شی.

فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُوْنَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۲﴾

چي ته وشړې دوی نو ته به وگرځې له ظالمانو څخه، ولي دي ناحقه وشړل

Scanned by CamScanner

كما هو معنى الظلم.

پوه سه: چي "فتكون" منصوب دی جواب د نهي دی يعني لاتطرد الذين"

فائده: د نحوي په کتابو کي وايي چي يو سړی وبل چاته ووايي ماتاتينا فتحدثنا، نو دا فتحدث منصوب دی جواب د نفي دی، والمعنى ان انتفأ التحديث لانتفأ سببه الذي هو الاتيان، والآية الكريمة من هذا القبيل يعني تطرد منصوب دی او ځواب دی يعني ما عليک من حسابهم آه، يعني که ضرر د حساب ددوی پر تا وای نو دا به سبب وای د طردد ددوی لكن هذا سبب غير واقع حتى يقع مسببه وهو الطردد.

درويش وايي: چي دا تحقيق د اعراب ددې آيت مطابق د اقوالو سره د مفسرينو، ، ع.... قياس كن زگلستان من بهار مرا.

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُم بِبَعۡضٍ

پوه سه: چي کلمه د كاف زائده ده كما في قوله تعالى "ليس كمثله شئ" او مشار اليه په ذالک سره ضلال د قريشو دی "وكذالک" منصوب دی معفول مطلق دی د "فتنا" والمعنى اضللنا ذالک الضلال، او له بعضهم څخه مراد رئيسان د قريشو دي او د "ببعض" څخه مراد فقرأ د مؤمنانو دي، ولي چي رئيسان د قريشو چي پر فتنه د کفر ټینګ سوه او له اسلام څخه يې منع وکړه په سبب د دغو فقراؤ چي په مجلس شريف کي به د عليه الصلوٰة والسلام ناست وه، او محقق بيضاوي كاف زائد نه بولي او تفسير د آيت يې داسي کړی دی مثل ذالک الفتن وهو اختلاف الناس في امور الدنيا بالفقر والغنأ فتنا يعني ابتلينا بعضهم ببعض في امر الدين فقدمنا هؤلأ الفقرأ عن اشراف قريش بالسبق الى الايمان انتهى بعبارته.

لِّيَقُولُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآۗ

چي ووايي دغه رؤسا او اغنيأ، او لام لپاره د عاقبت دی كما قولهم لدوا للموت وابنوا للخراب، آيا دغه فقيران چي اکثره يې مريان دي او بې وزلي او بې چاره دي، خدای احسان وکړی پر دوی د نیک بختی او هدايت "من بيننا" ای من

دوننا يعني مستحق د خدای ﷻ د احسان خو موږ ؤ چي رئيسان د قوم يو.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انكار دی د تخصيص د فقرأ د حق ورسېدو او وړاندي وايي يعني كه اسلام كار د خير وای ماسبقونا اليه، ولي چي موږ په سبب د رياست او غنأ مستحق د خير يو، نو ددوی زعم باطل دا ؤ چي اسلام د خير كارونه دي، نعوذ بالله من ذالک.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

آيا نه دی خدای ﷻ خبر په شاكرانو بندگانو.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انكار دی او نفي د نفي اثبات دی يعني خدای ﷻ په خپلو شاكرانو بندگانو خبر دی چي هم دغه فقرأ او مساكين بخلاف رؤسأ القريش چي خدای ﷻ په خبر دی چي دوی شاكر بندگان نه دي بلكې منكر او متكبر بندگان دي، نو ځكه دغه فقرأ په مجلس شريف سره د عليه الصلوٰة والسلام مختاره كړه او رئيسان او متكبران د قريشو له دې نعمت عظمیٰ څخه محرومه كړه. بيت

تكبر عزازيل راخوار كرد بزندان لعنت گرفتار كرد

بغوي رحمة الله عليه په خپل سند سره روايت كړی دی له ابي سعيد الخدري رحمة الله عليه څخه چي زه كښېنستم په بعض نفرو كي د مهاجرينو او دوی يو په بل ځانونه پټول له سببه د لڅ والي او يو قاري موږ ته قرآن وايه په دې وخت كي رسول الله ﷺ راغلی نو موږ ته ودرېدی، نو چي عليه الصلوٰة والسلام ودرېدی نو قاري قرائت بس كړی، نو عليه الصلوٰة والسلام موږ ته سلام واچاو، او وه يې ويل چي تاسي څه كوله موږ ورته وويل يا رسول الله موږ ته قاري قرآن وايه او موږ غوږ ورته نيولی ؤ، نو عليه الصلوٰة والسلام وويل الحمدلله الذي جعل من امتي من امرني ان اصبر نفسي معهم، وروسته عليه الصلوٰة والسلام زموږ په منځ كي تشريف فرما سو، او وروسته يې اشاره وكړه چي پر ما شاوخوا حلقه سئ، نو موږ هم شاوخوا پر راوگرځېدلو او زموږ ټولو مخان و عليه الصلوٰة والسلام ته ښكاره سوه، وروسته رسول الله ﷺ وويل خوشحاله اوسئ اې ډلي د مساكينو د

مهاجرينو بالنور التام يوم القيامة چي دوی به داخلېږي وجنت ته دمخه تر اغنياؤ د خلګو په نيمه ورځ يعني د قيامت چي مقدار يې پينځه سوه کاله دی.

وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيٰتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ

او هغه وخت چي تاته راسي اې محمده هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي پر آيات زموږ چي قرآن کريم دی، نو ته ورته ووايه سلام عليکم.

پوه سه: چي عکرمه رضي الله عنه وايي چي دا آيت په شان کي د هغو کسانو نازل سوی دی چي خدای پاک نهي کړی خپل نبي له طرد څخه د هغو لکه رئيسانو د قريشو ددوی د طرد مطالبه کړې وه له آنحضرت ﷺ څخه، نو هر وخت چي به دوی عليه الصلوٰة والسلام وليدی ابتدأ د سلام به ده مبارک ورته کوله تعظيماً لامرالله ورغماً على انوف رؤسا قريش، او عطأ رحمة الله عليه وايي چي دا آيت په شان کي د ابي بکر، عمر، عثمان علي، بلال، سالم، ابو عبيدة، مصعب بن عمير، حمزه، جعفر، عثمان بن مظعون، عمار بن ياسر، ارقم بن الارقم او ابي سلمة رضي الله تعالى عليهم اجمعين چي دا کسان چي به اجتماعاً يا انفراداً و عليه الصلوٰة والسلام ته راغله ابتدأ د سلام به ده مبارک ورته کوله.

فائده: اذا" ظرف دی متضمن معنا لره د شرط دی، او "يؤمنون" لپاره د استحضار د حالت ماضيه دی، او "بآياتنا" متعلق دی په يؤمنون سره، او "فقل" جواب د "اذا" دی او "سلام عليکم" جمله اسميه ده منصوب محلاً مقوله د قل ده.

سوال: سلام خو نکره مخصصه نه ده نو ابتدائيت يې څرنګه صحيح دی، ولي نحات وايي چي مبتدأ به يا معرفه وي او يا نکره مخصصه؟

ځواب: جامي رحمة الله عليه په شرح کي د کافيې وايي چي "سلام" نکره مخصصه ده والمعنى سلام من قبلي عليکم وان شئت مزيد التفصيل فارجع الى شرح عبدالرحمن الجامي رحمة الله عليه.

پوښتنه: د سلام طريقه مسنونه خو داده چي جائي به ابتدأ بالسلام کوي، نو عليه الصلوٰة والسلام د څه حکمت لپاره خدای پاک امر کړی په ابتدأ سره د سلام ودوی ته؟

ځواب: تا چي د عليه الصلوٰة والسلام له خوا پر دوی رعب او عظمت شان ده مبارک سام پر دوی پرې نه وځي، هذا هو السلام في الدنيا من جانب سيد المرسلين عليهم، واما في الآخرة کتسليم الملائکة على المؤمنين عند دخول الجنة بقولهم سلام عليکم طبتم فادخلوها خالدين، وعند الاستقرار في الجنة فيبتدئ على المؤمنين رب العالمين بالسلام بقوله "سلام قولاً من رب رحيم"

پوه سه: چي د سلام معنا سلامتيا ده له آفاتو څخه د دنيا او آخرت يا اخباراً او انشاً، فتفکر ايها العزيز.

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهٗ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوْٓءًا بِجَهَالَةٍ

په حديث شريف کي راغلي دي چي يو څو کسه و عليه الصلوٰة والسلام ته راغله او ده مبارک ته يې وويل چي زموږ څخه ډېر ګنهونه سوي دي، نو موږ ته د بخښې لار ښته، نو دا آيت نازل سو، او معنا د آيت داده چي قضأ کړی دی او واجب کړی دی ده پر خپل ذات مقدسه لا بالوجوب الشرعي ولا بالوجوب العقلي بلکې پر طريقه د تفضل او احسان او دا وجوب احساني ددې سره منافي نه دی چي خدای پاک خو فاعل مختار دی فکيف الوجوب، ولي چي د وجوب معنی ټينګ والی د احسان دی.

پوه سه: چي "انه" بدل دی له "رحمت" څخه والتقدير کتب على نفسه انه من عمل الخ، والضمير للشان يعني چي شان دادی که څوک عمل وکړي د بد کار يعني معصيت او "بجهالة" حال دی له فاعل څخه د "عمل" ای عمل متلبساً بجهالة، يا حقيقةً جاهل وي يعني په دې نه پوهېږي چي پر دې کار به عقوبت د خدای ﷻ له خوا وي، او يا حکماً جاهل وي يعني عالم په بد والي د کار خو خبر وي بياهم هغه بد کار کوي فان العالم بالسوٗ والجاهل بالسوٗ سوأ، بلکې جاهل خو کېدای سي چي معذور وګڼل سي، ولهذا ورد في الحديث الصحيح للجاهل ويل وللعالم سبعين ويلاً.

ثُمَّ تَابَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهٗ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۵۴﴾

بيا رجوع وکړه وروسته تر عمل د ګناه او اصلاح د عمل وکړي يعني چي بيا نو عود و هغې ګناه ته ونه کړي وقيل بالابتهال والاستغفار، نو په تحقيق خدای

غفور او بخښونکی د هغې ګناه دی او مهربانه دی چي په ځای کي د هغې ګناه حسنه نوشته کړي، قال الشاعر.

درمندان گناه را روز وشب		شربتی بهترز استغفار نیست
آرزو مندان وصل یار را		چاره غیر از نالها وزار نیست

ومعنى "زار" العجز والانكسار.

پوه سه: چي کلمه د "من" مبتدأ ده او جمله د "فانه غفور رحيم" خبر دی د مبتدأ محذوفي يعني فامره ان الله غفور رحيم، او ضمير د فامره راجع ومن ته دی او دا ټوله لويه جمله خبر د ان ده او ضمير شان يې اسم دی.

مناجات

الهي عبدک العاصي اتاکا		مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذاک اهل		وان تطرد فمن يرحم سواکا

پوه سه: چي الف د دعاکا او سواکا له اشباع څخه د ماقبل پيدا سو، او ضرورت يې وزن شعري دی فتامل.

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

دغه ډول چي موږ تفصيل په دې سورت وکړی موږ تفصيل د آياتو د قرآن کوو په داسې حق سره که کافران ځندي منکره دي.

پوه سه: چي له بعض قراؤ سبعه وو څخه "ليستبين" په يا د غيبت وايي او فاعل يې سبيل بولي چي لفظ مذکر او موئنث دواړه مستعملېږي، او دا جمله عطف ده پر مقدر والتقدير ليظهر الصراط المستقيم وليستبين سبيل المجرمين، او بعض قرأ "لتستبين" په تأ د خطاب وايي چي و عليه الصلوٰة والسلام ته دی، يعني چي واضح کړی يا محمد سبيل المجرمين والسبيل على هذا التقدير منصوب على المفعولية هذا ماقاله المظهري رحمة الله عليه، او صاحب د روح البيان يې داسې ترجمه کوي ای تظهر يعني چي ښکاره سي سبيل المجرمين يعني چي خلګ پرهېز ځني وکړي، او دی وايي چي سبيل مرفوع دی د "تستبين" فاعل دی، ولي چي سبيل مذکر دی په لغت کي د تميم، او موئنث دی

په لغت کي د حجازيين، او دا استبانة ددې لپاره دی ليهلک من هلک عن بينة ويحي من حي عن بينة.

درویش وايي: چي ولله درصاحب روح البيان، حيث اورد صيغة لتستبين على ماذكره اكثر القرأ بالتأ او فاعل يې سبيل گرځولی دی على طريقة اهل الحجاز او لتستبين معطوف دی پر مقدر يعني ليظهر الصراط المستقيم ولتستبين آه، او روح البيان وخطاب ته د عليه الصلوٰة والسلام او ونصب د سبيل هيڅ تعرض نه دی کړی.

درویش وايي: چي تفسير د روح البيان احری و اولی واليق بالقبول، لانه خال عن تشويش اذهان المتعلمين.

قُلْ اِنِّیْ نُهِیْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ
قُلْ لَّاۤ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِیْنَ ﴿۵۶﴾

ته ورته ووايه وکفارو ته د مکې يعني لپاره د قطع د طمع ددوی چي زه نهي سوی يم يعني له طرفه څخه د خدای ﷻ چي زه عبادت وکړم د هغو بتانو چي تاسي عبادت کوئ ما سوی له خدای ﷻ څخه او ته ورته ووايه چي زه متابعت نه کوم ستاسي د خواهشاتو زائغه وو چي له حق څخه لېري دي يعني عبادة الاصنام، نو زه به په تحقيق گمراه يم که داغسي وکړم او د مهتدين له ډلي به نه يم سره ددې چي زه خدای پاک را استولی يم چي زه کفار وهدايت ته راوغواړم نو زه به څرنگه ددوی لار خپله کوم او عبادت د بتانو به کوم، نو ستاسي طمع خيالست ومحال است وجنون.

قُلْ اِنِّیْ عَلٰی بَیِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّیْ وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ؕ مَا عِنْدِیْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ؕ

ته ورته ووايه (کفارو ته) د مکې په تحقيق زه هم پر بيان حق يم له جانبه څخه د رب زما او بيان حق دادی انه لامعبود سواه.

پوه سه: چي "من ربي" صفت دی د "بينة" ای بينة کائنة من ربي او تاسي کفار تکذيب کوئ د هغې بينة.

پوه سه: چي ضمير د "به" راجع دی و "بينة" ته په اعتبار د معنى اى البيان الحق او يا په تاويل د برهان تكذيب يې دادی چي تاسي خدای پاک لره شريكان واياست چي دا خلاف ده له بيان حق څخه، نسته زما په نيز يعني زما په قدرت كي هغه عذاب چي تاسي يې ژر غواړئ، يعني هغه عذاب د خدای ﷻ په مشيت پوري مربوط دی، قريشو به ويل ان كان هذا هو الحق من عندک فامطر علينا حجارة من السمأ او آتينا بعذاب اليم، يعني كه دغه دين چي محمد يې دعوه كوي او موږ يې نه منو وهو قول لا اله الا الله نو موږ ته دبري د اسمان له خوا راوه ورو‍ئ او يا يو بل عذاب اليم راكړه.

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾

نه دی حكم د تعجيل د عذاب يا د تاخير د عذاب مگر خدای پاک لره يعني د خدای ﷻ په قدرت او اراده كي د خدای ﷻ حق بيان كوئ او خدای پاک ښه د فيصله كونكو دی، لانه لايظلم الناس مثقال ذرةٍ بل يعطي لكل مستحق حقه من الثواب والعقاب.

قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

ته ورته ووايه يعني كه ماته دا ثابته سي يعني كه زما قدرت او توان كي سي هغه شی چي تاسي يې ژر غواړئ هغه شی يعني من العذاب كمامر عنقريب نو به فيصله سوې وای د كار زما او ستاسي تر منځ يعني عذاب به نازل سوی وای او تاسي به په عذاب د استيصال هلاک سوي وای او زما او ستاسي تر منځ به منازعه قطع سوې وای، او خدای ﷻ ښه علم لري پر ظالمانو، نو خدای ﷻ برابر له حكمت سره يې هلاكوي.

پوه سه: تر "لو" وروسته ثبت مقدر دی چي كلمه د "لو" فعل غواړي.

پوه سه: چي اسم ظاهر د "ظالمين" يې په ځای كي د ضمير يعني "بكم" تنبيهاً على ظلمهم العظيم حيث انكروا عذاب الجبار المتين.

پوهـه: چي دا سوال د استعجال د عذاب دوی استهزاً کاوه حتی نضر بن الحارث پر حطیم ودرېدی او هغه مذکوره سوال د استعجال العذاب يې وکړی وقد سبق عنقريب.

حکايت: یوه ډله له فقهاؤ څخه د يمن وشيخ کبير ابي الغيث قدس سره ته دده د علم د امتحان لپاره چي دوی وشیخ مذکور ته رانژدې سوه، شیخ مذکور ورته وويل مرحبا بعبيد عبدي چونکه دا خبره په ظاهره کفر وه، نو دوی دا خبره و امام الفريقين يعني امام العلم الظاهر والباطن العالم العارف بالله ابا الذبيح اسماعيل بن محمد الحضرمي رحمة الله عليه ته په طور د شکايت ورسول، نو شيخ مذکور وخندل او ورته وه يې ويل شيخ ابو الغيث رحمة الله عليه تاسي ته ډېره ښه ستاسي د حال او دده د حال موافق خبره کړي ده، او دوی ته يې وويل انتم عبيد الهوٰی، تاسي د خپلو نفسانيه خواهشاتو بندگان یاست، والهوٰی عبده او خواهش نفسي د ابو الغيث رحمة الله عليه بنده يعني تابع ده.

فائده: له هوٰی څخه سړی په تقوٰی سره خلاصېږي وبس، مثنوي وايي.

چونکه تقوٰی بست دودست هوا حق کشايد هر دودست عقل را
پس حواس بيره محکوم توشد چون خرد سالار ومخدوم تو شد

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ

او په نېز د خدای جل جلاله دي خزانې د غيب يا کلياني د غيب، او مراد په مفاتح سره علوم د خدای جل جلاله دي چي پر ټولو شيانو يې لري.

پوه سه: چي اطلاق د مفاتح پر علومو د خدای تشبيهاً دي، او مراد له غيب څخه هغه شيان دي چي پر هغه باندي عقلي يا شرعي دليل نه وي لکه تفاصيل د قيامت د ورځي، او داغه رنگه د غيب له قبيلې څخه دی دا چي باران به وسي او که نه او کله به وسي، او دغه رنگه د غيب له ډلي څخه دی چي زه به صبا کوم کوم کارونه وکړم او دغه رنگه د غيب له قسمه څخه دی چي زه به په کومه مځکه کي مرم، او يا موجود شی وي او کشف د علم يې خدای جل جلاله پر هيڅ چا نه وي کړی لکه مافي الارحام من انه ذکر او انثی سعيد او شقي تام الاعضاً او ناقصها

الی غیر ذالک، ومعنی عنده مفاتح الغیب احاطة علمه بجمیع ذالک تفصیلاً لکه و خدای ﷻ ته چي حاضر وي.

فائده: غیب په دغو شیانو کي ذکر سول حصر نه دی بلکې هغه شیان چي تر اوسه عالم الوجود ته نه وي راوتلي لکه زر کاله دمخه طیاره قسم قسم اتم بم قسم قسم آلات د جنگ رقم رقم چي په دا اوس کلو کي ښکاره سوي یا وروسته تر نني زمانې یعني سنه ۱۴۲۷ ھ بیا تر نفخ الصور پوري عالم الوجود ته رائحي.

پوه سه: چي "مفاتح" که جمع د مفتح سي بفتح المیم، نو ځای ته د خزانې وایي او که جمع د مفتح سي بکسر المیم، نو په معنی کلي ده چي مفتاح یې هم بولي چي قلف په خلاصوي قوله لایعلمها چي نه دی په خبر په هغو مفاتح بیله رب ﷻ لانه تعالی عالم الغیب والشهادة.

وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۚ

او خدای ﷻ په هغو شیانو چي په وچه کي حیوانات والنباتات والجمادات بجمیع انواعها المختلفة المختلفة الآثار، او چي په دریاب کي دي من حیوانات البحر کالسمک بجمیع انواعه والدرر والجواهرات وغیرها.

پوه سه: چي دا جمله یعني "ویعلم آه" خدای ﷻ ته علم د مشاهداتو ثابتوي، نو دا جمله عطف ده پر هغه جمله چي علم د مغیبات یې خدای ﷻ ثابت کړی دی

وَمَا تَسۡقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعۡلَمُهَا

درويش وايي: چي دا مبالغه په احاطې د علم د خدای ﷻ پر جزئیاتو باندي که څه هم له ماقبل څخه معلومه سوه، او کلمه د "من" لپاره د استغراق د نفي ده، والمعنی نه راشوه کېښږي یو بلگ یعني د درختي چي وي مگر نه خدای ﷻ په خبر دی قبل السقوط وبعده.

وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡأَرۡضِ وَلَا رَطۡبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝٥٩

او نه یوه دانه ستره یعني د یو شي تخم په تاریکیو کي د مځکي یعني چي په

مځکه کي پټ وي په هره اندازه چي پټ وي او نه لوند شی سته او نه وچ.

پوه سه: چي ابن عباس رضی الله عنه وايي چي له رطب څخه اوبه مراد دي اود يابس څخه بيابان مراد دی، او بعض وايي چي ميت مراد دی، او صحيح داده چي هر شی مراد دی.

پوه سه: چي "حبة" سره د معطوفاتو عطف دی پر "ورقة" باندي مناسبت د عطف يې دادی چي ټوله په لايعلمها الا الله کي سره شريکان دي، مګر نه په کتاب مبين کي ثابت دي له کتاب مبين څخه وايي چي لوح محفوظ مراد دی او بعض وايي چي علم د خدای جل جلاله مراد دی.

درويش وايي: والاول انسب بلفظ الكتاب لان الاكثر ارادة في القرآن الكريم من الكتاب المبين هو اللوح المحفوظ كما لايخفٰى.

فائده: که له "کتاب مبين" څخه علم د خدای جل جلاله مراد سي، نو دا استثنأ بدل کل عن الکل ده له استثنأ اول څخه، او که لوح محفوظ مراد سي، نو بيا دا استثنأ بدل اشتمال ده له اولی څخه.

وَهُوَ الَّذِىْ يَتَوَفّٰكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ

او خدای جل جلاله هغه ذات مقتدر دی چي ستاسي روح قبض کوي، د شپې له خوا يعني په سبب د خوب فان النوم اخو الموت، او خدای جل جلاله خبر دی په هغه شي چي تاسي يې کسب کوئ په اندامو سره چي په عربي يې جوارج بولي د ورځي.

درويش وايي: چي چونکه اکثر خوبونه د شپې وي، نو ځکه يې تخصيص د ليل وکړی ورنه د ورځ خوب هم دغسي دی.

درويش وايي: چي تخصيص د کسب بالجوارح سره هم په اعتبار د غالب دی ورنه بعض خلګ د شپې له خوا کسب کونکي سته.

ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيْهِ

بيا مو بعث کوي په ورځ کي يعني وښوي مو په ورځ کي.

درويش وايي: چي په روح البيان کي وايي چي "بعثکم" عطف دی پر "يتوفاکم" باندي او دا جمله يعني "ويعلم ماجرحتم" چي يې په منځ کي د

معطوف او معطوف علیه راوړی ددې لپاره چې په دې بعث کې لوی احسان د خدای ﷻ دی ددوی سره چې تنبیه یې وکړه پر دې باندې چې خدای ﷻ سره ددې چې تاسې به څه کسب کوئ د سیئاتو چې تاسې راویښ کړې چې دا علم د خدای ﷻ خو موجب ددې و چې هغه باللیل باندې پرې ایښی وای بلکې باید هلاک کړی وای بالکلیة لکن بیا یې هم تاسې ته مهلت د حیوٰة یعنې د ویښې درکړی کما ینبغ، کلمة ثم التي لتراخي والمهلت انتهیٰ.

درویش وایي: چې دا بیان د روح البیان ډېر په زړه پورې دی، لکن مظهري په تفسیر د "ثم" یبعثکم فیه داسې عبارت ویلی دی فیه تقدیم وتاخیر آه، دا لفظ د مظهري رحمة الله علیه هرڅه چې یې مراد وي نازیبا ده د قرآن په تفسیر کې، فافهم والله تعالی اعلم بمراده في کتابه.

لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ

مفسران د "یقضیٰ" دوې ترجمې کوي، بعض وایي چې تر هغو پورې دا بعث نشور جاري وي چې وځنډول هغه اجل چې مسمیٰ او معین دی چې عبارت له اجل څخه د مرگ دی چې تعین په وخت کې د هغه سوی ؤ چې دی د مور په نس کې بلکې په ازل کړی سوی، او بعض مفسران وایي چې دا بعث او نشور به جاري وي تر څو چې ورسول سي اجل معین للموت، والمآل واحد "اجل" مدة معینه ته وایي.

ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

بیا وروسته تر مرگ رجوع ستاسې و خدای ﷻ ته ده یعنې الی حکمه تعالی یعنې په حال د قبر کې لانه ورد ان القبر روضة من ریاض الجنة او حفرة من حفرات النیران، وروسته بیا یعنې بعد النشور یوم القیامة په هغه شي سره به مو خبر کړې یعنې عمل سره چې تاسې عمل د هغه کاوه یعنې في الدنیا من الکفر والاسلام والمعاصي والطاعات، نو کلمه د ما موصوله ده او عائد یې محذوف دی کما اشرنا الیه في الترجمة، نو وروسته تر انبأ به بیا مجازات درکړه سي، اما الجنة واما النار.

پوه سه: چې په دې آیتو خدای ﷻ تنبیه وکړه پر خپل کمال قدرت چې هغه

ذات چي قادر وي پر بعث بعد النوم هغه قادر دی پر بعث الموت هم لان النوم اخو الموت لکن دا قدر فرق یې سته چي په بعث بعد النوم کي لار د عمل د اسلام او طاعت او توبې خلاصه ده او وروسته تر بعث بعد الموت دا ټولي دروازې بندېږي.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً

او خدای ﷻ غالب دی په فوقیت د قدرت نه په فوقیت د مکان پر بندګانو خپل او خدای ﷻ مسلط کړي دي پر تاسي باندي حافظین د عملو ستاسي یعني ملکي چي دوی ساتي او نوشته کوي په عملنامو کي ستاسي او دا عملنامې بیا تاسي ته په ورځ د قیامت خلاصي درکول کېږي په حضور کي د لوی مجمعې د قیامت، مطیع مسلمان ته به په راسته لاس او عاصي بلا توبة مسلمان ته به چپه لاس او کافر ته د شا له خوا یعني چي لاس یې تر ځیګرو باسي او عمل ورکړي کما ورد في الحدیث النبوي ﷺ.

حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

پوه سه: چي "حتّٰی" پای او غایت د ارسال الحفظة یعني دغه وخت نو ارسال الحفظة قطع سي یعني هغه وخت چي راسي ویوه ته ستاسي مرګ یعني زکندن، نو ده ته راسي د قبض روح لپاره زموږ رسولان چي مراد ځني اعوان د ملک الموت دي یعني ملکې او دغه رسل تفریط او تاخیر نه کوي په قبض الروح کي وروسته تر امر د خدای ﷻ.

ددې مقام تحقیق: پوه سه! چي په دې آیت کي "توفته رسلنا" راغلی او په بل آیت کي "یتوفکم ملک الموت" راغلی دی او په بل آیت کي "الله یتوفّٰی الانفس" امام قرطبي رحمه الله چي قدیم لوی تفسیر یې د قرآن کریم تصنیف کړی دی وایي چي ددې آیتو تر منځ منافات نسته، وخدای ﷻ ته یې نسبت له دې جهته دی چي فاعل حقیقي د هر کار خدای ﷻ دی او ملک الموت عني عزرائیل ته یې نسبت له دې سببه دی چي دی حاکم اعلی دی د محکمه د قبض الارواح او دده تر

حکم لاندي په لکو بلکې بالا ملکي د قبض الارواح کار کوي.

درویش وايي: چي د قبض الارواح په باره کي ډېر احادیث صحیحه راغلي دي، په بخاري او مسلم وغيرهما کي چي بيان د هغو ټولو به ډېر گران تمام سي.

درویش وایي: لکه چي دوی تفریط او تاخیر نه سئ کولای تر امر د خدای ﷻ وروسته دغه رنګه افراط هم نه سي کولای یعني چي تر امر د خدای ﷻ دمخه دي د چا روح قبض کړي.

فوائد: په حدیث صحیح کي راغلي دي چي خدای ﷻ پر هر سړي ځلور ملکي مقرري کړي دي، دوې د ورځي د کتابة الاعمال لپاره او دوې د شپې د حفظ الاعمال لپاره، کاتب الحسنات ملکه پر راسته اوږه ده او کاتب السیئات پر چپه اوږه او صاحب الیمین ملکه امیر ده پر صاحب الیسار باندي، نو که بنده نېکي وکړي صاحب الیمین یې یو په لس نوشته کوي بلا مشورة صاحب الیسار، او که بنده ګناه وکړي او صاحب الیسار یې د نوشتې اراده وکړي صاحب الیمین ورته ووایي امسک یعني ته یې اوس مه نوشته کوه تر شپږ یا تر اووه ساعته صبر ورته وکړه، که بنده عاصي توبه له هغه ځخه وکړي او پښېماني یې ښکاره کړه او له خدایه یې مغفرت وغوښتی لم یکتب شیئاً، او که یې تر شپږ اووه ساعاته وروسته یې استغفار ونه غوښتی نو کاتب الیسار یوه ګناه نوشته کړي.

درویش وايي: حسین کاشفي رحمه الله مصنف د تفسیر حسیني داسي ویلي دي.

نه اند یشی زان روزیکه دروی	جګرها خون ودلها ریش بینی
د هندت نامه اعمال وګو یند	بخوان تاکردهای خویش بینی
مکن ورمیکنی باری دران کوش	که اندر نامه نیکی بیش بینی

وفي حدیث اخرجه الطبراني وابو نعیم عن الحارث ابن الخزرج رضي الله عنه چي رسول الله ﷺ وملک الموت ته چي وسر ته د یو انصاري ناجوړي ناست ؤ وویل یا ملک الموت ځه نرمي وکړه زما د صاحب سره فانه مؤمن، ملک الموت ورته وویل طب نفساً وقر عیناً خوشحاله اوسه از روی نفس یعني زړه او خونک اوسه از روی سترګي.

درویش وايي: چي علمأ وايي چي قرة العين کنایه ده له ډېري خوشحالی

ځخه او په دې پوه سه چې زه د هر مؤمن سره شفقت او رفق او نرمي لرم، واعلم يا محمد ﷺ زه چې د بني آدم روح قبض کوم او يو له قريبانو ځخه د هغه بغاري کړي زه په هغه سرای کي ودرېږم او ووايم يا هذا الصارخ يعني بغاري وهونکي قسم په خدای دی ما ظلم د تاسي سره نه دی کړی ولا سبقنا اجله او نه دمخه تر اجله ورته راغلی يم "وما لنا في قبضه من ذنب" او ما لره نسته په قبض کي روح دده، نو که تاسي راضي اوسئ په دې کار چې خدای ﷻ وکړی يعني ما په امر د خدای ﷻ وکړی تاسي ته به خدای پاک ثوابونه درکړي او که تاسي د خپل قريب په قبض الروح ناراض ياست، نو تاسي به ګناه کاره سئ، او ملک الموت ووايي "ان لنا عندكم عودةً بعد عودةٍ" ملک الملک ورته ووايي بيا راځم ستاسي عودة وروسته تر بل عودة يعني د نورو انسانانو د قبض روح لپاره چې ستاسي سره پاته دي الی اخير الحديث.

ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ

بيا نو رد کړل سي دوی ومالک ته ددوی چې حق دی.

پوه سه: چې دا جمله عطف ده پر "توفته الملائكة" ومعنى الى الله الى حكمه وجزائه في موقف الحساب يوم القيامة.

فائده: دا رد پر خپل ظاهر نه دی ولي خدای ﷻ پاک دی له مکان او جهت ځخه المتوهمين من لفظ ردوا الى الله بلکې معنا د آيت داده جعلهم منقادين لحكم الله مطيعين قضائه بحيث يساقون الى حيث لامالک ولا حاكم فيه سواه، د مولا معنا هم داده چې مالک د امور ددوی على الاطلاق.

سوال: په بل آيت کي راغلي دي وان الكافرين لامولى لهم؟

ځواب: دلته مولا په معنا د ناصر دی فلا تناقض بين الآيتين لان المولى في هذه الآيت بمعنى مالک الامور وهو تعالى مالک امور الكفرة في يوم القيامة وفي الآية الاخرى بمعنى الناصر فشتان بينهما، ومعنى الحق الذي لايقضى بين العباد الا بالعدل، نو حق صفت د مولا دی.

درويش وايي: چې امام مظهري رحمه الله وايي چې يا له رد ځخه الی مولاهم

الحق رد ددوی او عرض و موقف ته د حساب یوم القیامة کما یدل علیه کلمة ثم التي للتراخي وهذا التوجیه صحیح موافق لما قاله اکثر المفسرین، وروسته مظهري ددې آیت یوه بله توجیه راوړې ده که څه هم صحیح في نفسه ده لکن ددې سره هیڅ تعلق او مناسبت نه لري کما لایخفٰی علی من طالع تفسیره.

أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

آگاه اوسه خاص خدای ﷻ لره دي لالغیره او خدای پاک ژر حساب کونکی دی، یعني سره سره د ډېر والي د انس او جن چي خدای ﷻ حساب ورسره کوي، ولي چي خدای پاک نه مشغوله کوي د یوه چا له حساب څخه د بل چا حساب؛ وفي الحدیث یحاسب الخلق کلهم في قدر نصف النهار من ایام الدنیا لانه تعالی لایتکلم بالة اللسان ولا یحتاج الی فکرة وروئة، او معنا د محاسبة داده چي هغه شی چي هغه سړی یې مستحق وي په سبب د عمل في الدنیا من ثواب الخبة او عقاب الله.

فائده: حشر او حساب پر مخه د دغي موجودي مځکي نه دي بلکې داسي مځکه څندي پیدا کوي چي تکه سپینه به وي لکه سپین زر چي پر هغې مځکي به نه وینه توی سوې وي، او نه به هیڅ چا ظلم پر کړی وي کذا في روح البیان.

درویش وایي: چي داسي مځکه پیدا کول او پر هغې حساب کول و قدرت د خدای ﷻ لکه مشت نمونه خروار ده، ان الله علی کل شئ اراده قدیر والانکار عن ذالک کفر بواح ای ظاهر.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِّنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً

ته ووایه اې محمده اهل مکه ته څوک دی چي نجات درکړي تاسي ته له تاریکیو څخه د مځکي یعني بیابان او دریاب چي تاسي خواست کوئ وهغه ته د نجات په عاجزۍ سره.

پوه سه: چي تضرع تذلل او مبالغه ده په دعأ کي یعني په علانیه سره بقرینة التقابل او په پټه سره کما هو سنة الدعأ والذکر.

قرآآت: ینجیکم" بعض له قرأ سبعه وو څخه په تشدید د جیم وایي له بابه د

تفعیل، او بعض قرأ یې په تخفیف د جیم وایي من باب الافعال او لفظ د خفیة به قرأ په کسره د خا وایي او بعض قرأ یې په ضمه د خا وایي وهما لغتان معناهما واحد.

پوه سه: چي مراد له "ظلمات" څخه د بر او بحر ظاهري معنا نه ده باتفاق المفسرین علیهم رحمة رب العالمین، بلکې مراد هغه سختي ده چي په بر او بحر کي مسافرانو ته پېښېږي، وجه الاستعارة د ظلمات د لفظ وسختیو ته داده چي دواړه سړی په بېره او هول کي اچوي.

د مشرکانو دا عادت ؤ چي په بر کي به یې سفر کاوه یا به لار څنې ورکه سوه او یا به باران پر شروع سو چي تالندي او برېښناوي به ورسره وې او د تکي بېره به لاهم وه، او یا به د دریاب په سفر کي کښتۍ طوفاني سوله او مخالف بادونه به راغله او د کښتۍ د غرقېدو بېره به هم وه، نو دوی به "دعوا الله مخلصین له الدین" یعني خواست او زارئ به یې یوازي وخدای ﷻ ته کولې هغه خپل معبودان بتان به یې هېر کړه حتٰی چي په کښتۍ کي به ددوی سره بت ورسره ؤ هغه به یې دریاب ته وغورځاوه، ولي چي دوی په دې پوهېدله چي بتان ډبري دي چاته یې نفع او ضرر نه رسېږي.

پوښتنه: چي په دې پوهېدله نو یې د هغو عبادت ولي کاوه؟

ځواب: عبادت یې په تقلید د پلرو او نیکه گانو کاوه، کما یدل علیه قولهم انا وجدنا ابائنا کذالک یفعلون.

الاعراب: تضرعاً مصدر دی په معنا د فاعل دی او حال له فاعل څخه د ضمیر تدعون ای متفرعین، وکذالک خفیة ای مسرین في الدعأ، او دا ټوله جمله حال ده له مفعول څخه د "ینجیکم" ای حال کونکم تدعونه آه.

فائده: اسرار په دعأ او ذکر سره ابعد دی له ریأ څخه فلهذا عدوه من سنن الدعأ والذکر عند النقشبندیین، په حدیث شریف کي راغلي دي چي په بعض اسفارو کي د علیه الصلوٰة والسلام بعض اصحابو الله اکبر په جهر وایه، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل انکم لاتدعون اصم ولاغائباً انه معکم، رسول الله ﷺ وویل چي تاسي بلنه او دعأ نه کوئ وکاڼه ته او نه غائب ته خدای ﷻ ستاسي ملگری دی یعني په علم سره.

لَئِنْ أَنْجٰىنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۶۳﴾

پوه سه: چي دا آیت د "تدعونه" بیان دی ای تقولون که تا نجات راکړی یا خدایه موږ ته هذه اشارة الی شدة وظلمة، نو هر آئینه موږ ګرځوو د شکر ویونکو څخه ستا.

پوه سه: چي شکر معرفه ده نعمت سره د حق ادأ کولو د نعمت یعني چي په رضأ کي د منعم حقیقي یې صرف کړي لکن قال الله تعالی وقلیل من عبادي الشکور.

قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ﴿۶۴﴾

ته ورته ووایه اې محمد چي الله ﷻ نجات درکوي وتاسي ته د هغه ظلمت او شدت څخه او له هر سخت غم څخه چي د کرب معنا ده وروسته تر نجات تاسي شرک کوئ یعني بیرته عود وشرک ته کوئ، او وفا په وعده نه کوئ او په دې هم تاسي پوه سواست چي نجات موږ ته خدای ﷻ راکړی او بیا هم بتان په عبادت کي د خدای ﷻ شریک بولئ او په دې هم تاسي پوهېږئ چي بتان لاتنفع ولا تضر، ولي که نه پوهېدای نو ولي مو د شدت او ظلمت په وخت کي هغو ته درخواست نه کاوه.

پوښتنه: مشرکانو خو د شکر وعده کړې وه نو د هغې وعدې موافق به لاتشکرون نه وای، او خدای ﷻ په ځای د هغه تشرکون ووایه؟

ځواب: نعم! لکن په تشرکون کي په ځای کي د تشکرون کمال توبیخ د مشرکانو دی.

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د تراخي في الزمان نه ده بلکې د کمال بعد بین الاحسان من الله والاشراک من العبد، بیت.

بنده را هر وقت چاره از الله نیست
خدای را هیچ وقت احتیاج بشکر آنان نیست

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى أَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ

ته ورته ووایه مشرکانو ته د مکې چي هغه یعني خدای ﷻ قادر دی چي پر تاسي عذاب راواستوي له لوړې خوا یعني د اسمانو له خوا لکه پر قوم نوح چي

یې طوفان راواستاوه، او پر قوم لوط یې د ډبرو باران وکړی او پر اصحاب الفیل باندي یې د ابابیلو د ډبرو باران وکړی، او یا راواستوي عذاب تر پښو لاندي ستاسي، یعني د ځمکي له خوا لکه اغراق د فرعون او خسف د قارون، او دغه رنګه لکه له اسمانه څخه چي طوفان نوح شروع کړي د ځمکي له خواهم اوبه را شروع سوې، او ابن عباس رضي الله عنه او مجاهد رحمة الله علیه وایي چي مراد له من فوقکم باچهان ظالمان دي او د من تحت ارجلکم څخه مراد مریان دي نافرمانه، او بعض کسان وایي چي من فوقکم حبس المطر مراد دی، او له من تحت ارجلکم حبس النباتات مراد دی، وقیل غیر ذالک.

اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ؕ

او یا تاسي سره ګډوډ متفرق الرائ ډلي وګرځوي چي د هري ډلي جلا جلا مذهب او مسلک وي چي اخیر الامر دا ګډوډي مفضي وقتال او جنګ ته وګرځي او خدای جل جلاله وڅکي یعني ورسوي بعضو ته ستاسي عذاب د بعض آخر چي مراد ځني شدت د جنګ یعني یو له بله به سره وژنئ، له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روایت دی چي دا آیت چي نازل سو چي عذاباً من فوقکم پکښي مذکور ؤ رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل اعوذ بوجهک الکریم، او چي من تحت ارجلکم ذکر سو علیه الصلوٰة والسلام وویل اعوذ بوجهک الکریم او چي یلبسکم آه وویل سو رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل هذا اهون او هذا الیسر یعني دا آسانه دی، والحدیث المذکور رواه البخاري وغیره ایضاً.

فائده: ددې اخیري آیت مصداق وروسته تر پیغمبر څه دېرش کاله ښکاره سوه حین قاتل المؤمنون فیما بینهم في واقعة الجمل ووقعة صفین وغیر ذالک وتفصیل هذا القصص في الآحادیث الشریفة په حدیث شریف کي چي سعد بن ابي وقاص یې روایت کړی دی راغلي دي "قال اقبلنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم حتیٰ مررنا علی مسجد بني معاویة (سعد رضي الله عنه وایي چي موږ راروان ؤ د علیه الصلوٰة والسلام سره حتیٰ چي موږ تېرېدلو پر مسجد د بني معاویة) فدخل فصلی رکعتین فصلینا معه فناجی ربه طویلاً (نو علیه الصلوٰة والسلام داخل سو دغه

مسجد ته د بني معاويه ؤ، نو دوه رکعته نفل يې وکړه موږ هم ورسره وکړه نو مناجات او دعاً يې وخدای ﷻ ته شروع کړه ډېره زمانه.

سوال: فقهاً وايي چي نفل په جماعت سره مکروه دي بې له تراويح، نو دوی څرنګه نفل په جماعت سره وکړه؟

ځواب: نفل په جماعت سره بې له تراويح هلته ناجائز دي يعني مکروه دي چي پر سبيل د تداعي يعني د خلګو په رابولنه سره وي لکه بعض جاهل پيران چي مريدانو ته دعوت ورکړي چي مثلاً د برات پر پنځلس راسئ چي د ليلة البرات لمونځ په جماعت وکړو، د عليه الصلوٰة والسلام او د اصحابو ﷺ دغه نفل په جماعت اتفاقي ډول دي دې ته تداعي نه وايي "ثم قال سئلت ربي ثلثة سئالته ان لايهلک امتي بالغرق "يعني لکه فرعونيان" فاعطانيها، وسئالت ربي ان لايهلک امتي بالسنة اى القحط فاعطانيها، وسئالته ان لايجعل بأسهم بينهم فمنعنيها (وروسته عليه الصلوٰة والسلام وويل چي ما سوال وکړی چي زما امت په غرق مه وژنئ نو دا مسئله خدای ﷻ ماته راکړه يعني په غرق يې نه وژنم، بيا مي سوال وکړی ددې چي زما امت په کاختی مه وژنئ دا مسئله يې هم ماته راکړه بيا مي سوال وکړی له خدای ﷻ څخه چي زما د امت جنګ په خپل منځ کي مه ګرځوئ، نو دا مسئله يې را څخه منع کړه يعني اجابت ددې سوال يې نه وکړی.

درويش وايي: چي دا سبب دی چي د امت محمدي ﷺ تر خپل منځ جنګ سبب د جاه او جلال او مملکت غوښتولو او يا په سبب د اختلاف د مذاهبو به جاري وي الى يوم القيامة، امام بخاري رحمة الله عليه هم ورته روايت کړی دی لکن اول سوال يې دا ذکر کړی دی چي مه مسلطوئ زما پر امت دښمن من غيرهم چي زما پر امت غالب وګرځي يعني پر ټوله امت دا سوال هم خدای ﷻ ماته راکړی، هغه نور دوه سواله د بخاري د روايت هم هغه دي چي په دمخه حديث کي تېر سوه.

پوه سه: چي درويش قيد د ټوله امت ووايه چي څوک سوال ددې ونه کړي چي امريکايان پر عراق غالبه سوه او هم داغه امريکايان پر افغانستان غالبه سوه او تر اوسه هم دا غلبه جاري ده، وجه الدفع چي دا خو غلبه پر ټوله امت نه ده والله اعلم بالصواب.

پوښتنه: علیه الصلوٰة والسلام په وړاندي حدیث کي وویل چي "باسهم بینهم سهل" او سوال د استعاذه یې هم نه وکړی او په دې حدیث کي یې وکړی وجه یې څه ده؟

ځواب: علیه الصلوٰة والسلام چي سهل وباله نظر وعذاب ته من فوتکم او من تحت ارجلکم چي په ایت شریف کي مذکور وه، ولي چي دا دوه عذابونه سبب د استیصال گرځي، او وروسته چي سوال د استعاذې ونه کړی ادباً مع الله عزوجل لکن چونکه رحمت د خدای ﷻ عام ؤ او شفقت د علیه الصلوٰة والسلام عام ؤ، نو ځکه یې په دې نږدې حدیث سوال وکړی مگر د خدای ﷻ له خوا یې اجابت ونه سو کمامر.

انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿۶۵﴾

وگوره ته اې محمده ﷺ چي موږ آیات د وعد او وعید په بار بار ذکر کوو ددې لپاره چي دوی یعني کفار مکه وغیرهم به پوه سي یعني حق او باطل به سره وپېژني یا په امید د جنت او یا د بېرې د عذاب النار به ایمان راوړي.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿۶۶﴾

او تکذیب وکړی په قرآن سره اویا په عذاب سره که چېري ایمان نه راوړي ستا قوم یعني کفار د قریشو او حال دادی چي دغه قرآن یا عذاب حق دی یعني قرآن صادق یا عذاب حتماً واقع کېږي که دوی ایمان نه راوړي، ته ورته ووایه چي زه نه یم پر تاسي د خدای ﷻ له جانبه وکیل یعني مسلط د خدای له خوا چي تاسي به زه خامخا مسلمانان کوم، او یا که تاسي منع د اسلام او له قرآن څخه وکړئ نو زه به عذاب پر تاسي نازلوم، ولي چي د رسول شان او کار صرف او صرف تبلیغ او دعوت اسلام ته او بشارت او انذار دی وبس، نور کارونه لکه د عذاب نازلول د خدای پاک په مشیت او قدرت پوري اړه لري.

لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۶۷﴾

هري خبري لره د قرآن که عذاب الکفار وي او که بل شی وخت د قرار او وقوع سته په علم کي د خدای ﷻ چي نه دمخه تر میعاد مقرر نازلېږي او نه هم

ځنډېږي او ژر دی چي تاسي ته به علم راسي په نېږ د وقوع د عذاب اما في الدنيا كما في يوم بدر او يا په ورځ د آخرت او هغه بيا تاسي ته فائده نه كوي، سعدي شېرازي قدس سره وايي.

تو پیش از عقوبت درعفو کوب که سودی ندارد فغان زیرچوب

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ

او كه تا وليدل هغه كسان چي بحث بالباطل يې كاوه په آياتو كي زموږ يعني تكذيب يې كاوه يا يې پسخند واهه په قرآن سره او يا په عيب پر قرآن وايه لكه قريش چي په خپلو مجلسو كي دغه كارونه كول، نو ته اعراض وكړه له دوی څخه يعني ځني ولاړ سه او مه ورسره كښېنه، ولي چي ستا خو له وسه او طاقته نه ده پوره چي دوی منع كړې له دغو كارو څخه نو اوره يې هم مه تر هغو پوري دا غايت ده فاعرض عنهم چي دوی په نورو خبرو گډېږي غير د استهزأ بالآيات.

پوه سه: چي ضمير د غيره خو راجع و آياتو ته دی په تاويل د قرآن فلا يرد مايتوهم فافهم.

فائده: ددې آيت مضمون د هغه حديث سره ډېر موافق دی چي عليه الصلوٰة والسلام ويلي دي چي كه چا منكر يعني له شرعي شريفي څخه مخالف كار وليدی نو دي تغيير وركړي په لاس سره يعني كه هغه فاعل دده تر چپلاخه لاندي وي، نو ددې بد كار په كولو سره دي ووهي "فان لم يستطع فبلسانه" كه يې تغيير د يد له لاسه نه وه پوره يعني بېگانه سړی وي نو دي په ژبه تغيير وركړي يعني نصيحت دي ورته وكړي فان لم يستطع فبقلبه وذالک اضعف الايمان" او كه يې د ژبي نصيحت هم له وسه نه وي پوره يعني يو جبار ظالم سړی وي، نو په زړه سره دي تغيير وركړي يعني محبت قلبي دي نه ورسره كوي او دا اضعف ايمان دی، او كما قال رسول الله ﷺ، نو په دې آيت كي چي خدای پاک و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل "فاعرض عنهم" دا د بغض قلبي يو ښاخ دی، او دا اضعف الايمان نه دی بلكې اقوی الايمان دی چي ځني ولاړسي، او اضعف ايمان چي په

حدیث شریف کي راغلی دی، هغه هغه دی چي ورسره ناست خو وي لکن په زړه کي يې بد ځني کيږي.

درويش وايي: چي دا ؤ تطبيق د آيت او د حديث المذكورين او دغه رنګه دفع د بعض خلګو د توهم وکړه سوه.

وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾

پوه سه: چي اصل د "اما" ان ما ؤ نون يې په ميم سره بدل کړی او بيا په ميم کي مدغم کړی او ان شرطيه چي فلا تقعد جزاً او ما زائد دی، والمعنى که چيري هېر کړي شيطان له تا ځخه ای محمد ﷺ هغه څه چي ته په امر سوی يې په مخني آيت کي فاعرض عنهم، يعني يو وخت په هېره سره ددغو مستهزئنو بالقرآن سره نو بيا کښېنستی نو وروسته تر پياديدلو د امر الاعراض مه کښېنه سره د هغه قوم چي ظالمان دي بلکې ځني ولاړېږه مراد د ظالمانو هم هغه کسان دي چي دوی دين لهو ولعب ګرځاوه يعني پسخند يې په واهه.

پوه سه: که څه هم ځای خو د ضمير ؤ ای فلا تقعد معهم لکن خدای ﷻ اسم ظاهر په ځای کي د ضمير راوړی لپاره د تنبيه پر ظلم ددوی چي دوی کفر او انکار او استهزأ په ځای کي تصديق او د ايمان ګرځولي وه کما هو معنى الظلم ای وضع الشئ في غير محله، يعني ځای خو د تصديق او ايمان و دوی په ځای کي د کفر او استهزأ وګرځوله.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنه ځخه روايت کړی دی چي هغه فوق الذکر آيت چي نازل سو نو مسلمانانو د عليه الصلوٰة والسلام ته شکايت وکړی چي موږ په ځرنګه په مسجد حرام کي کښېنو او يا ځرنګه به طواف کوو، ولي چي کفار قريش خو هميشه استهزأ بالقرآن او په دين د اسلام کوي نو دا آيت نازل سو.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

نسته پر هغو کسانو چي له خدای ﷻ ځخه بيرېږي يعني محمد ﷺ واصحابه رضي الله عنهم له حسابه ځخه ددوی يعني المستهزئين بالقرآن من زائده دی لپاره د استغراق د نفي هيڅ شی يعني ګناه، لکن پر متقين دا لازمه ده چي ذکري

یعني تذکیر او نصیحت به ودغو مستهزئین ته کوي چي دا استهزأ او انکار او کفر پریږدي ددې لپاره چي دوی به هم د خدای ﷻ وبیرېږي او ایمان به راوړي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا

پرېږده ته یا محمد یعني معاشرة ام ملاطفه مه ورسره کوه او په استهزأ ددوی باک مه کوه او زړه په مشغوله کوه، او دا مراد نه دی چي تبلیغ او انذار او وعظ مه ورته کوه لان ذالک خلاف فائدة الرسالة.

پوه سه: چي لهو عبارت ده چي د فائده مند شي څخه د سړي نفرت پیدا کوي کنفرة الکفار عن دین الاسلام، او لهو صرف دی نفس له جده څخه وهزل او مسخروا ته.

وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا

او دوی غولولي دي ژوند ناقص حتیٰ چي ددوی زعم باطل دادی چي وروسته تر دې ژوند بل ژوند نسته، نو حاصل د آیت دادی چي مراد له موصوله څخه یعني الذین هغه کفار دي چي خوض في آیات الله بالاستهزأ کوي، او مراد له دینهم څخه ددوی خپل دین شرک دی چي دوی ته فائده نه کوي نه عاجلاً او نه آجلاً لکه عبادت د بتانو آه.

درویش وایي: چي دا توجیه که څه هم في نفسه صحیح ده لکن له سیاق سره مناسبت نه لري فافهم، او وروسته مظهري رحمة الله علیه په قیل سره داسي یو د تعجب وړ تفسیر د آیت کړی دی چي مراد له دین څخه د اخترو ورځي دي، نو داسي عبارت یې راوړی دی یعني هر قوم ته خدای ﷻ عید او اخترونه ورکړي دي او کفار په خپلو اخترو کي لهو ولعب کوي الا المسلمون فان في عیدهم الصلوٰة للعیدین والنحر وصدقة الفطر والخطبة آه.

درویش وایي: چي استعیذ بالله من هذا التفسیر لهذه الآیة.

وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ

او ته نصیحت کوه په قرآن سره و کافرانو ته "ان تبسل" په حذف د مضاف ای کراهة ان تبسل نفس ای تحبس بما کسبت من المعاصي والسیئات یعني چي ددې کارو په بند کي د اسلام او طاعاتو څخه محبوس پاته نه سي چي هم دا د تذکیر فائده سنیه ده.

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ

دا جمله صفت د نفس ده یعني هغه نفس چي نسته ده لره ماسوٰی له خدای ﷻ څخه ولي یعني کومک والا چي عذاب د خدای له ده څخه په زور دفع کړي او نه شفاعت کونکی چي په شفاعت دي عذاب د خدای ﷻ څني لیري کړي، ولي چي شفاعت خو د مسلمانانو لپاره کېږي نه د کافرانو لپاره وثبت ذالک بآیات کثیرة من القرآن وبآحادیث متواترة المعنی وباجماع الامة المرحومة.

فائده: من دون الله" حال دی له "ولي" څخه قدم علیه لان ذي الحال نکرة کما ثبت في کتب النحو.

وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا

او که دا نفس کافره فدیه ورکوي هره فدیه چي وي ولو کانت جمیع مافي الارض لپاره د خلاص د عذاب الٰهي نه څني اخستل کېږي د نفس کافره څخه.

پوه سه: چي "کل" چي عدل ته مضاف دی منصوب دی مفعول دی د تعدل.

فائده: فعل مجهول د "یؤخذ" مفعول مالم یسم فاعله یې منها دی ولیس کما توهم بعض چي مفعول مالم یسم فاعله یې ضمیر دی چي راجع وعدل ته دی، ولي چي عدل کما عرفت ههنا مصدر دی فلا یسند الیه الاخذ لان الاخذ مختص بالاعیان والمعاني بخلاف قوله تعالی "لا یؤخذ منها عدل" ولي چي هغه په معنی د مفدي به دی وهو من الاعیان.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا بِمَا كَسَبُوْا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيْمٌۢ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۰﴾

دغه کسان چي دین مامور به چي اسلام لهو ولعب ګرځولی ؤ وغرتهم الحیوٰة الدنیا، هغه کسان دي چي دوی سپارل کېږي وعذاب النار ته، په سبب د کسب د دوی چي استهزاً بالقرآن وه، دوی لره د اوبو دي د ایشولو اوبو څخه چي په نس کي کولمې غوټي غوټي ورپرېکوي او عذاب دی اور په دوزخ کي په سبب د کفر چي دوی کاوه په دنیا کي.

پوه سه: چي په "بماكسبوا" كي كلمه د با سببي ده او كلمه ما مصدري ده اى بسبب اعمالهم القبيحة من الكفر والمعاصي

پوه سه: چي مضارع لپاره د استمرار ده يعني كفر مستمر او همېشه ؤ تر وخت پوري د مرگ ددوى.

پوه سه: چي استهزأ په آياتو د خداى ﷻ كفر دى كه عمداً وي او كه د ساتېري لپاره وي او عاقبت د كفر عذاب اليم دى، او داغه رنگه اصرار او همېشه توب كول پر كبائرو گنهو ډېر ځله بعض مؤمنان وكفر ته رسوي العياذ بالله من ذالک، حافظ شيرازي قدس سره وايي

يارب زابر هدايت برسان باراني پيشتر زانكه چو گردى زميان برخيزم

درويش وايي: چي ددې آيت له فائدو څخه يوه داده چي سړى د هغه چاسره ناسته ولاړه نه كوي چي په باطلو كارو او په عقائدو باطله و اخته وي، قال الشاعر

نفس ازهم نفس گيرد خوى پر حذر باش از لقاى خبيث
باد چون بر فضاى بد گذرد بوى بد گيرد از هوائى خبيث

قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا

ته ورته ووايه وكفارو ته د قريش چي آيا موږ به عبادت كوو الاستفهام للانكار اى لانعبد ماسوى له خدايه د هغه شيانو يعني چي بتان دي چي موږ ته يې نفع نه رسېږي يعني چي موږ يې عبادت وكړو او موږ ته يې ضرر نه رسېږي يعني كه يې موږ عبادت ونه كړو او ددوى له معبوديت څخه انكار وكړو، يعني نفع او ضرر ددوى په طاقت كي نه دي لانها جمادات محضة.

وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ

او موږ رد سوو تر شا يعني الى الشرک الذي كان الناس عليه في الجاهلية وروسته تر دې چي موږ ته خداى ﷻ هدايت وكړى ودين صحيح ته د اسلام.

پوه سه: چي "نرد" عطف دى پر "ندعوا" او په حيز كي د استفهام داخله ده يعني داسي هم نه سوو كولاى چي تر هدايت الهي وروسته دي موږ تر شا وگرځېږو وشرک ته.

پوه سه: چي "اعقاب" جمع د عقب ده بفتح العين وكسر القاف مؤخر القدم ته وايي.

كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ

پوه سه: چي "استهوته" باب د استفعال دی مجرد په هوی يهوي دی په معنی د ذهب او مراد له شياطينو څخه سر كښه د پېرانانو دي او كاف د كالذي په محل كي د نصب دی على المفعول المطلق، والمعنی رداً مثل رد الذي استهوته الشياطين او يا منصوب على الحالية دی، والتقدير او نرد مشبهين بالذي استهوته الشياطين "في الارض" يعني په يو بيابان كي چي د هلاک ځای وي "حيران" حال دی له مفعول څخه د استهويته يعني ورک وي متحير وي نه پوهېږي چي پر كومه خوا ولاړ سم او څه وكړم.

لَهٗۤ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗۤ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا

او دغه ورک سړي لره چي پېرانانو په مخه پسي اخستی وي نور ملگري وي چي ورک را وبولي و هدٰی ته يعني طريق مستقيم ته سماه هدٰی مجازاً مبالغةً "ائتنا" تفسير د "يدعونه" دی په تقدير د ای يقولون چي موږ ته راسه چي پر سمه لار دي بوزو او هغه مستهوي د پېرانانو يې په خوله نه كوي.

پوه سه: چي جمله د "له اصحاب" په محل كي د نصب ده حال ده له مفعول څخه د استهويته، حاصل دادی چي خدای پاک مشابه كړی هغه سړی چي له لاري څخه د اسلام گمراه وي يعني كافر وي او نور دده ملگري مسلمانان وي، نو دده ملگري دی اسلام ته چي صراط مستقيم ده رابولي او دی يې په خوله نه كوي او پر خپله گمراهي ټينگ وي، او ددوی خبرو ته التفات هم نه كوي، ولي چي دی شيطان په مخ اخستی وي او د كفر او ضلال په بياناتو كي يې روان كړی وي.

پوه سه: چي جمله د "كالذي آه" حال دی له ضمير څخه د "نرد" هذا بيان هذا التشبه المشكل حرفاً حرفاً كلمةً كلمةً.

قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۱﴾

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ دوی ته چي په تحقيق هدايت د خدای ﷻ چي دين د اسلام دی "هو" ضمير فصل دی لپاره د حصر يعني هدايت د خدای ﷻ حصر

دی په اسلام کي او ماسوٰی له هغه څخه کفر او ضلال دی او موږ امر سوي یو.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر محل د ان هدی الله باندي او منصوب ده محلاً مفعول د "قل" ده، یعني قل هذا القول لنسلم کلمة اللام بمعنی البأ، او فعل منصوب دی په ان مقدره ناصبه مصدریه ولي چي په قانون د نحو حرف جر پر فعل نه داخلیږي ای امرنا بان نسلم ورب العالمین ته، ولي چي رضا د خدای ﷻ حصر ده په تسلیم کي و اوامر ته د خدای ﷻ او دغه رنګه په متابعت کي د رسول الله ﷺ.

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

او دغه رنګه موږ امر سوي یو په دې سره چي لمونځ یعني پینځه وخته پر صحیح ډول ادا کوئ او له خدایه بیریږي، او خدای ﷻ هغه واحد ذات دی چي تاسي به یعني په ورځ د قیامت لپاره د مجازات وه ده ته حشر کیږي.

پوه سه: چي اسلام رئیس د طاعات روحانیه ؤ دی او لمونځ رئیس د طاعات جسمانیة ؤ دی، او بیره د خدای ﷻ رئیس ده د هغه شیانو چي ترک یې لازم وي یعني المعاصي.

وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ

او خدای پاک هغه ذات دی چي پیدا کړي یې دي اسمانونه یعني سره د مافیها من الملائکة والشمس والقمر والنجوم وغیرها او مځکه یعني سره د مافیها من الخزائن والمعادن والحیوانات والنباتات وغیرها بالحق ای متلبساً بالحق یعني الحکمة او یا دا مخلوقات متلبسات بالحق یعني دلالت پر قدرت عظیمه د خدای ﷻ کوي.

وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ

پوه سه: چي بعض مفسرین وایي چي لفظ د "یوم" منصوب دی په اذکر مقدر سره والمعنی یقول الله تعالی قوموا من القبور مثلاً فیقومون.

پوه سه: چي "یکون" مرفوع دی جواب د امر د کن نه دی بلکې اخبار دی او

"قوله" مبتدأ ده والحق يې خبر دی، جلا مستانف كلام دی يعني قول د خدای ﷻ صادق دی لامحالة، او دا هم روا ده چي قوله الحق دي صفت او موصوف وي او فاعل د يكون دي وي، والتقدير يوم يقول لشئ كن فيكون اى يوجد قوله الحق ولايتخلف الخلائق عن قوله فتدبر غاية التدبر.

وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۝

خاص خدای ﷻ لره ده هغه ورځ چي پوه كړل سي په قرن كي چي پوه كونكى يې اسرافيل دی او خدای ﷻ عالم دی د غيب يعني د هغو شيانو چي عالم الوجود نه وي راوتلى يعني وروسته به راوځي او عالم د هغو شيانو چي عالم او حضور ته راوتلي وي او خدای پاک حكيم دی چي بې فائدې كار نه كوي او ښه خبر دی په هر شي لانه لايعزب عنه مثقال ذرةٍ في السموات ولا في الارض كما نطق به القرآن.

پوه سه: چي "له" خبر مقدم د الملک قدمه للاختصاص او لفظ د يوم ظرف دی د مضمون د له الملک او عالم الغيب سره د معطوف خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو.

تحقيق الصور: په حديث صحيح كي راغلي دي چي خدای ﷻ چي له خلق ځخه د اسمانو او مځكي فارغه سو، نو صور يې پيدا كړی او اسرافيل عليه السلام ته يې وركړی، نو اسرافيل عليه السلام په خول كي صور نيولى دی او ستر ګي يې و عرش ته جګي نيولي دي چي كله به زه د خدای ﷻ له خوا امر كېږم په نفخ سره ددې صور، او بو هريره رضي الله عنه وايي چي ما عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي يا رسول الله ﷺ ماالصور؟ قال القرن، ما ورته وويل چي دا قرن څرنګه شی دی؟ عليه الصلوٰة والسلام وويل چي يو ډېر غټ شی دی، او عليه الصلوٰة والسلام راته زياته كړه چي زما دي قسم وي په هغه ذات چي زما روح دده په قدرت كی دی چي لوی والی د صور د دائرې لكه عرض د اسمان او مځكي دی، او دا هم ويل سوي دي چي په دې صور كي دومره سوري دي چي په عدد د ارواحو د خلګو دي علمأ د امت مرحومه وايي چي نفخ درې واره ده اول يې نفخة الفزع

بولي يعني د خلګو د بېرلو لپاره هغه چي خلګ واوري نو علم يقيني ورته حاصل سي چي اوس وخت د مرګ رانژدې سو، او مور مړه کېږو، او دا يې يقين سي چي د دنيا له ورځو څخه لږ پاته دي، نو بيره د حساب او بيره د عذاب پر دوی غلبه وکړي، او دويمه نفخه نفخة الصعق ده وهو موت الخلائق الموجودين في زمان هذا النفخ موت نفس واحدة حتى لايبقٰى الا الله ﷻ كما قال الله تعالى "كل شئ هالک الا وجهه" ويقول الجبار المتعال "من الملک اليوم فلا يجيبه احد ثم قال لله الواحد القهار" والنفخة الثالثة نفخة الاحيأ والبعث من القبور او في اى موضوع كان من البر والبحر ومن نفخة الموت الى نفخة الاحيأ اربعون سنة.

علمأ وايي چي د انسانانو ماسوٰی د انبيأ عليهم الصلوة والسلام ټوله اجزأ او غوښې او هډوکي خاوري کېږي يو هډوکی يې پاتېږي چي مځکه يې نه خوري چي هغه ته عجب الذنب وايي چي د کلمې په پای کي يې يو کړی دی، او هر هغه هډوکی ترکيب دی د خلق يوم القيامة، نو دغه هډوکي د مخلوق که په نسو کي د درندګانو وي او که په نسو کي د حيواناتُ البحر وي او که د مځکي په نس کي وي او که په اور سوی وي لکه د هندوانو يا په درياب کي غرق سوی وي او دا وروسته تر دې چي خدای ﷻ له لاندي څخه د عرش يو باران شروع کړي چي هغه ته مأ الحيوٰة وايي او ختـه اوبه وي لکه د انسان نطفه څلوېښت کاله دا باران دوام ولري چي دوولس ګزه سربيره پر مځکه ودرېږي وروسته په امر د خدای ﷻ ټوله اجساد پر هغه عجب الذنب پر تخم راپورته سي، لکه د نباتاتو تخمونه چي راشنه کېږي، نو چي ټوله بدنونه پوره سي بې له روحانو بل شی نه وي پاته، اول خدای ﷻ حملة العرش ملکي راژوندي کړي بيا جبرائيل او ميکائيل او بيا اسرافيل، نو اسرافيل ته خدای ﷻ امر د نفخ الصور ورکړي، نو ټوله روحان تر سوريو د صور راووځي لکه مچ مچۍ چي خپلي ځالي ته الوزي، نو د اسمان او مځکي منځ ټوله په روحانو ډک سي، نو خدای پاک امر وکړي ليرجعن كل روح الى جسده، وروسته بيا مځکه وچوي فاول من يخرج منها رسول الله ﷺ ثم امته، دا وخت ټوله ځوانان وي د دري دېرش (۳۳) کالو په عمر

کي په تلوار تلوار خدای ﷻ ته روان وي يعني محشر گاه ته.

درويش وايي: چي دا ؤ تفصيل د صور او د نفخ الصور اوس نو تاسي رجوع وكړئ وتفسير مظهري ته هغه وايي چي نافخ الصور دوه دي يعني دوې ملكي دي، او سره ددې چي مظهري دمخه هغه حديث هم راوړی دی په روايت د زيد بن الارقم ﷺ چي عليه الصلوٰة والسلام وويل كيف انعم وصاحب الصور قد التقم القرن الى اخير الحديث، نو په حديث مذكور كي خو صاحب الصور مفرد راغلی دی او فعل مسند وده ته هم مفرد دی، او بيا يې دا قول د ابن حجر هم رانقل كړی دی چي نافخ الصور غير د اسرافيل څخه دی.

درويش وايي: چي نه پوهېږم چي مظهري رحمة الله عليه يې څرنگه تطبيق د يوه نافخ الصور او د دوو سره كوي صرف متعلمين په اضطراب كي اچول دي بله فائده د نقل د اقوالو متضاده وو نه راځي، بلكې مفسر لره په كار ده چي هغه قول چي دده په عقيده صحيح وي هغه راوړي او نور په قيل سره راوړي او يا تصريح په صحت سره د يو قول وكړي.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ

او ته يا محمد ﷺ ذكر كړه وكفارو ته د مكې وخت د قول د ابراهيم عليه السلام وخپل پلار ته چي آزر نومېده د توبيخ پر شكل چي ده عبادت د اصنامو كاوه، او آذر عطف بيان دی د ابيه، او د آذر اصل نوم تارخ ؤ بفتح الرأ وسكون الخأ المعجمة، نو د ابراهيم عليه السلام د پلار دوه نومه وه لكه يعقوب او اسرائيل، تارخ يې نوم ؤ او آزر يې لقب ؤ او دی اوسېدونكی د كوفې په اطرافو كي د يو قريې ؤ چي نوم يې كوثی وه.

درويش وايي: چي د آزر پلار والی ابراهيم عليه السلام لره داسي مشهور دی لكه لمر پر ځلورم آسمان حتٰی اشتهر غاية الاشتهار "گل ازخاراست،، ابراهيم زآذر، روح البيان مع زيادة ج۷/ص۵۴) ويؤيد هذا يعني آذر د ابراهيم پلار ؤ، حديث البخاري عن ابي هريرة ﷺ عن النبي ﷺ چي ابراهيم عليه السلام د خپل پلار آذر سره ملاقي سي په ورځ د قيامت او د آذر پر مخ به تور والی وي او گرد آلوده به وي،

نو ابراهیم علیه السلام به وپلار ته ووایي چي ما تاته وویل چي ته زما عصیان مه کوه یعني په شرک، نو پلار یې ورته ووایي چي نن یعني په ورځ د قیامت دي عصیان نه کوم، نو ابراهیم علیه السلام خدای پاک ته په مناجات کي ووایي چي تا زما سره وعده نه وه کړې چي زه تاته رسوا کوم یوم یبعثون فاي خزي من ابي الابعد نو تر دې یوم رسوایي چېري ده چي زما پلار به دوږخ ته استوې؟ خدای پاک به ورته ووایي اني حرمت الجنة علی الکافرین" یعني ستا پلار خو کافر ؤ، پر کفارو ما جنت ته تګ حرام ګرځولی دی، بیا خدای جل جلاله ابراهیم علیه السلام ته ووایي چي ستا تر پښنو لاندي وګوره، ابراهیم علیه السلام چي ورته وګوري یو یږ ولاړ وي په مرداریو ککړ یعني د پلار شکل یې خدای جل جلاله ور بدل کړي، نو ابراهیم علیه السلام یې تر پښنو ونسي پخپله یې اور ته یعني دوږخ ته وغورځوي.

درویش وایي: چي چي دا حدیث ښخي اصرح دی چي آزر د ابراهیم علیه السلام پلار و.

فائده: د اعراب له لاري آذر غیر منصرف دی للعلمیة ووزن الفعل، په روح المعاني جلد ۷ ص ۱۹۴" کي وایي چي د آزر معنی شیخ هرم ده خو په هر حال نوم یې تارخ بالخأ او بالحأ ؤ، او روح المعاني نور ډېر تفصیل کړی چي زموږ د تفسیر میدان کوتاه دی د ټولو اقوالو د نقل ګنجائش نه لري.

درویش وایي: چي د ټوله بیان سره مظهري رحمة الله علیه وایي کان آذر علی الصحیح عماً لابراهیم، دی وایي چي عرب و اکا ته هم اب وایي، زه وایم چي زه دا منم چي دا اطلاق د اب پر عم روا دی ضرورت څه شی دی مع ما سمعت من اقوال الاعلام، او مظهري رحمة الله علیه دا آیت نقل کړی دی نعبد الهک واله آبائک ابراهیم واسماعیل واسحاق آیت"

درویش وایي: چي په دې آیت کي خو ضرورت ؤ چي اکا ته اب وویل سو چي اسماعیل ؤ په مانحن فیه کي څه ضرورت سته، بیا مظهري دا قول د سیوطي رانقل کړی دی چي آذر د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم نه ؤ بلکې د پلار نوم یې تارخ ؤ، نو موږ منو چي نوم خو یې تارخ ؤ لکن آذر خو یې اسم لقب و د

ابراهیم عليه السلام د پلار کمامر عنقریب، حاصل دادی چي امام مظهري پـه کلکه ودې ته ولاړ دی چي آذر د ابراهیم عليه السلام اکا ؤ.

درویش وایي: چي اوس نو فیصله تاسي وکړئ چي د مظهري رحمة الله علیه قول تر کومي اندازې صحیح دی چي آذر ته یې په قرآن کي هم پلار د ابراهیم ویلی دی او په حدیث کي د بخاري یې هم آذر ته د ابراهیم عليه السلام پلار ویلی دی، او روح البیان او روح المعاني یې هم پلار بللی دی، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

پوښتنه: علیه الصلوٰة والسلام ولي خدای جل جلاله امر کړی چي تـه قریشو تـه د مکې د ابراهیم عليه السلام او دده د پلار قصه ذکر کړه؟

ځواب: یو خو دا سبب ؤ چي قریشو هم د ملت ابراهیم دعوه کوله او دا بـه یې ویله چي بت پرستي موږ تـه میراث ابراهیمي راپاتـه دی، نـو خدای پاک ددوی تکذیب وکړی چي ابراهیم عليه السلام خپل پلار آذر چي بت پرسته ؤ، لـه بت پرستی څخه یې منع کړی، او بل دا سبب دی چي ابوجهل او نور رئیسانو د قریشو لـه دې څخه کبر کاوه چي موږ به د ابو طالب د کشر وراره متابعت کوو، حتی چي دوی به ویله "لو لا نزل هذا القرآن علی رجل من القریتین عظیم" نـو خدای جل جلاله رد پر وکړی چي شرک یـو داسې مسلک دی چي هر څوک چي لـه طرفـه د خدای جل جلاله مامور وي که څه هم کشر وي و مشرک تـه نصیحت وکړي او لـه شرک څخه یې منع کړي نه وینئ چي ابراهیم عليه السلام خپل پلار له شرکه منع کړی.

پوښتنه: د ابراهیم عليه السلام ددې دومره مقبولیت سبب څه دی؟

ځواب: ابـراهیم عليه السلام زړه د خدای جل جلاله و معرفـت تـه سپارلی ؤ او ژبـه یې مسلطه کړې وه پر بیان د فساد د لارې د اهل الشرک والطغیان او خپـل ځان یې و اور تـه د نمرود پـه کمال رضاً تسلیم کړی او زوی یې و قربان تـه وسپاری او مال یې وضیفان یعني مېلمنو ته وقف کړی ؤ، او بیا یې خدای جل جلاله تـه دا سوال وکړی واجعل لي لسان صدق في الآخرین" نو د خدای جل جلاله لـه کرمه لیري نه ده چي ده تـه یې دومره مقبولیت عامه ورکړی چي ټوله طوائف او ټولـه اهل ادیـان والملل دده پـه فضل اقرار کوي حتیٰ مشرکینو د مکې د ابراهیم عليه السلام تعظیم کـاوه او پـه دې

به یې فخر کاوه چې موږ د ابراهیم علیه السلام اولاد یو، نو خدای جل جلاله د ابراهیم علیه السلام مناظره د مشرکینو سره د قوم دده حجت وګرځاوه پر مشرکینود قریشو چې تاسي و خپلو ځانو ته متابعان د ملت ابراهیمي وایاست او شرک هم کوئ، او ابراهیم علیه السلام سرسخته دښمن د بت پرستۍ او شرک ؤ، کما قال لابیه.

أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

آیا ته ګرځوې بتان معبودان یعني ته عبادت د بتانو کوې دون الله،زه تا بولم او قوم ستا یعني ستا چې ستا پر دین دي په ضلال کي له حق څخه چې ښکاره ضلالت دی.

پوښتنه: جلال الدین سیوطي رحمة الله علیه په اثبات کي د اسلام د آباؤ النبي علیه السلام تر آدم علیه السلام پوري دېري رسالې جوړي کړي دي، چې آیا آذر د ابراهیم علیه السلام پلار سي ونسب ته د علیه الصلوٰة والسلام تاوان ونه لري او سره ددې چې علیه الصلوٰة والسلام ویلي دي "لم ازل انقل من اصلاب الطاهرین الی احام الطاهرات؟

ځواب: صاحب د روح البیان وایي چې دا حدیث محمول دی پر دې باندي انه ماوقع من ولد من الزنٰی او نکاح د اهل جاهلیت چې په ایجاب او قبول په حضور کي د شهود او په مهر سره کېدل صحیح ده، ویدل علی ماقلنا هغه حدیث چې علیه الصلوٰة والسلام وایي ولدت من نکاح لامن سفاح ای الزنٰی.

مسئله: که کافر نر او کافري ښځي په جاهلیت کي نکاح سره کړې وي، او دواړه یو ځای مسلمانان سي، نو تجدید د نکاح نه غواړي.

وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

دغسي لکه موږ چې ده ته پر خلاف د قوم، عظیم مملکت د اسمانو او د ځمکي.

پوه سه: چې "نرٰی" خو مضارع ده لکن مراد ځني ماضي ده چې داسي عبارت حکایت د ماضیه په نحو کي وایي حال حاضر فرض کړي، او تعبیر په مضارع سره ځني وکړي سبب ددې تاویل دادی چې ارائة د لاري حق خو و ابراهیم علیه السلام ته دمخه واقع سوی و نه في الحال او نه په استقبال کي لکه چې معنا د مضارع ده

پوه سه: چي "ملکوت" پر وزن د فعلوت دی او هر ځای چي وزن د فعلوت وي لپاره د مبالغې وي، نو ځکه دریش ترجمه په عظیم مملکت سره وکړه، نو ملکوت جوړ له ملک څخه دی لپاره د مبالغې ومثله رهبوت چي لپاره د مبالغې دی په رهبت کي وکذالک رحموت الی غیر ذالک.

فائده: اضافت د ملکوت وسموات والارض ته اضافت دی د مصدر ومفعول ته یعني سلطانه تعالی وربوبیته السموات والارض دی هغه داسي چي ابراهیم ته خدای جل جلاله امر وکړی چي ته پر یوه غره ودرېږه، ابراهیم علیه السلام چي ودرېدی خدای جل جلاله اسمانونه او مځکه ټوله ورته کشف کړه حتی العرش و اسفل الارضین او خپل ځای یې په جنت کي هم په ولیدی، او له علي او سلمان فارسي رضي الله تعالی عنهما څخه مرفوع حدیث راغلی دی چي ابراهیم علیه السلام ته خدای پاک دا کشف ورکړی یو سړی یې یو ځای پر زنا ولیدی ښېرا یې ورته وکړه هغه هلاک سو بیا یې یو بل سړی پر یو غیر مشروع کار ولیدی هغه ته یې هم ښېرا وکړه هغه هم مړ سو، بیا چي دریم سړی یې پر یوې ګناه ولیدی چي ده به ښېرا ورته کول خدای جل جلاله ورته وویل چي ته اې ابراهیمه مستجاب الدعوة یې زما په نېز نو آینده هیڅ چاته ښېرا مه کوه او ما ؤزما بندګان سره پرېږده زما او د بندګانو تر منځ درې حاله دي (۱) چي ګناه وکړي بیا توبه وکاږي زه یې توبه قبلوم (۲) یا به زه له هغه ګناه کاره څخه یو بل څوک پیدا کوم چي هغه به زما عبادت کوي (۳) او یا به په ورځ د قیامت داغسي ګناه کاره په ورځ د قیامت ژوندی کوم بیا نو که زما اراده وه زه به عفوه ورته وکړم او که زما خوښه وه عذاب به ورکړم فان جهنم من ورائه.

وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

پوه سه: چي دا فعل معطوف دی پر مقدر چي سابق کلام دلالت پر کوي یعني لیستدل ولیکون له یقین درلودونکو څخه پر قدرت زما عیناً ومشاهدة.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله وایي چي "نری ابراهیم آه" له باب څخه د افعال دی مجرد رؤیت یې پر رؤیت بصري حمل کړی دی کمامر تفصیله، او صاحب د روح البیان وایي وهذه الارائة مشتق ده له رؤیة څخه اصل یې رؤیت د

Scanned by CamScanner

سترګو دی مګر دلته مستعار دی ومعرفت ته چي نظر البصيرة يې بولي، او بيا يې سوال کړی دی چي نظر د بصيرت خو و هر مؤمن ته حاصل دی چي خدای ﷻ واحد او لا شريک بولي او قادر مطلق يې بولي الى غير ذالک من الصفات الجمالية والجلالية لکه رؤية البصر چي وټولو ته حاصل دی، نو په دې معرفت وجه د امتنان پر ابراهيم عليه السلام څه ده؟

بيا يې ځواب ورکړی دی چي اصل اطلاع پر ربوبيت د خدای ﷻ که څه هم ټولو مؤمنانو ته حاصل ده لکن اطلاع پر ربوبيت د خدای ﷻ په اجناسو کي د عالم او په انواعو کي د عالم او په اشخاصو کي او په احوالو کي د ټولو نه حاصلېږي مګر اکابرو ته انبياً عليهم السلام نو خدای پاک ابراهيم عليه السلام په دغسي معرفت سره سر شاله کړی ؤ، ولهذا کان النبي ﷺ يقول في دعائه اللهم ارنا الاشيأ کماهي، اشارة الى تلک المعرفة الابراهيمية فافهم.

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني د اوومي پارې په تفسير کي ص۱۹۷ کي دواړي لاري يعني اول رؤيت په معنى د معرفت راوړی ده او وروسته لار د رؤيت بصري راوړې ده وقد مر تفصيله کل واحد من تلک الرؤيتين في تفسيري هذا والارجح والاعجب عند الفقير الرؤية البصرية والله تعالى اعلم بمراده في کتابه، وقد قيل ونسب الى الامام الاعظم سيد الائمة ابو حنيفة قدس سره هذا البيت.... جميع العلم في القرآن ،،،، ولکن تقاصرت عنه افهام الرجال.

درويش وايي: چي د وروسته آيتو په تفسير ملايان يعني قصې کونکي داسي بيانونه کوي چي نه يې عقل مني او نه يې نقل، نو ددې زه فقير دا تمهيد کوم چي قوم د ابراهيم عليه السلام د بتانو او د ستورو عبادت کاوه او د دنيا ټوله امور يې ددوی په قدرت کي بلل، پاره اذا سمعوا ص۲۵۸ تفسير مظهري، ومثل هذا في تفسير روح المعاني ج۷ ص۱۹۸، وکان ابوه ای ابراهيم وقومه يعبدون الاصنام والکواکب، روح البيان ج۷ ص۵۶.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ

چي تاريکه سوه پر ابراهيم عليه السلام شپه يعني د لمر له غروب څخه وروسته وخت

تېر سو، ولي ستوري چي افق د مغرب هنوز ژړي نه معلومېږي نو ابراهيم عليه السلام وليدی يو ستوری چي مشتري و يا زهره چي دواړه له كواكب سبعه سياره څخه دي كما تقرر في كتب الرياضي، ابراهيم عليه السلام وويل چي دا ستوری زما رب دی، مظهري رحمة الله عليه وايي چي دا وينا د ابراهيم عليه السلام بناً پر زعم د قوم وه او يا على سبيل الفرض، ولي يو څوک چي چا ته الزام ورکوي يو وار به د هغه د قول حکايت كوي وروسته به يې په دليل ورباطلوي انتهى.

او روح المعاني وايي والمستدل على فساد قول يحكيه على رأی خصمه وروسته به رجوع پر كوي په ابطال سره انتهٰى، او روح المعاني وايي وهذا (دا خبره) منه عليه الصلوٰة والسلام على سبيل الفرض، او واگي د دليل يې ورسره سستي كړې يعني د دوی د قوم د زعم سره موافق ورسره وكړه ودې ته په عربي كي ارخأ العنان وايي او مجارات د پلار او قوم سره او روح المعاني وايي چي بعض مفسران همزه د استفهام ورسره محذوفي بولي، يعني اهذا ربي نزعمكم او روح المعاني وايي چي حذف د استفهام ډېر دی په كلام كي د عربو، بيا يې عربي شعر په مثال كي راوی دی.

درویش وایي: چي دا قولونه د مفسرينو په شمول د مظهري تاسي واورېدل لكن وروسته مظهري په درو صفحو كي يو داسي قصې او عجائبي كړي دي كه عقل سليم له منلو څخه انكار كوي تاسي يې په غور سره مطالعه كړئ.

فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْـَٔافِلِينَ ﴿٧٦﴾

درویش وایي: چي دا شروع ده په رد كي د قول د ابراهيم عليه السلام د قوم چي ستوري يې خدايان او متصرف بلل من دون الله او بطلان دی د اعتقاد ددوی وروسته تر تسليم فرضي د ابراهيم عليه السلام له خوا څخه.

ترجمه: پس هغه وخت چي غروب وكړی هغه ستوري، ابراهيم وويل زما نه دی خوښ عبادت (په حذف د مضاف) د داسي شيانو چي هغه تغير له يوه حاله څخه وبل حال ته كوي، ولي چي تغيير علامه بينه ده د حدوث والحدوث ينافي الالوهية، قالوا العالم متغير وكل متغير حادث فالعالم حادث ثم يجعل هذه

النتيجة صغرى ويضم اليها بان كبرى سالبة كلية بان تقول العالم حادث ولا شئ من الحادث بمستحق للمعبودية فينتج لاشئ من العالم بمستحق للمعبودية والكواكب من انواع العالم فلا تستحق للمعبودية.

فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ

وروسته چي يې وليدل سپوږمۍ په ابتدأ كي د طلوع ابراهيم عليه السلام وويل چي دغه سپوږمۍ زما خداى دى يعني على الفرض وعلى زعمكم ايها القوم.

فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَّمْ يَهْدِنِيْ رَبِّيْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ ﴿٧٧﴾

بيا چي سپوږمۍ هم غروب وكړى ابراهيم وويل كه ماته هدايت ونه كړي خداى زه په وگرځم له قوم گمراه څخه، دا خبره ابراهيم عليه السلام لپاره د شكر پر هدايت د خداى جل جلاله وكړه ودهٔ ته.

پوه سه: چي ابراهيم عليه السلام وقوم ته تنبيه وركړه او ضمناً نصيحت يې ورته وكړى چي سپوږمۍ خو هم په سبب د تغير حال د معبوديت وړ نه ده، نو تاسي د قوم ضالينو څخه ياست چي مطلق كواكب معبود بولي.

فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ

بيا چي وليدى ابراهيم عليه السلام لمر چي راوختى نو ابراهيم وويل چي دا زما رب دى يعني بالفرض او على زعمكم ايها القوم.

پوښتنه: شمس خو مؤنث سماعي دى ځكه يې بازغة چي حال دى له شمس څخه مؤنث راوړى، نو اشاره د هذا خو هم ولمر ته ده هغه يې ولي مذكر راوړى؟

ځواب: مفسرين ددې تذكير څو وجهي وايي بعض وايي چي تذكير يې په اعتبار د خبر دى چي "ربي" دى لكه نحات په ضمير كي وايي چي ضمير چي دائر سي په منځ كي مرجع او خبر يعني يو مذكر وي او بل مؤنث رعايت د خبر يې اولى دى، او بعض وايي چي تذكير د اسم الاشارة مبني دى پر تاويل د شمس په طالع سره او يا په تاويل د ضيأ او نور.

درويش وايي: چي امام مظهري د ځان له خوا يوه داسي توجيه كړې ده چي

هیخ عقل یې تعقل نه سي کولای، ولهذا قال وعندي فارجع الی تفسیره ان فهمة فبها ونعمت "هذا اکبر" یعني شمس خو تر ستورو او تر سپوږمۍ ډېر غټ دی او هم له دې سببه چي لمر را وخېژي او راپورته سي نور د ټولو ستورو او سپوږمۍ ورک سي که څه هم په اسمان کي خو د ورځي او د شپې ستوري سته او سپوږمۍ که څه هم په اسمان کي موجوده وي په ارتفاع د شمس کي یې نورانیت ولاړ سي یغني مځکي ته رڼا نه سي ورکولای کما لا یخفٰی.

فَلَمَّآ اَفَلَتۡ قَالَ يٰقَوۡمِ اِنِّىۡ بَرِىۡٓءٌ مِّمَّا تُشۡرِكُوۡنَ ﴿۷۸﴾

نو چي لمر هم غروب وکړی، نو ابراهیم ﷺ وویل اې زما قومه زه بېزاره یم د هغو شیانو یعني ستورو او سپوږمۍ او لمر چي تاسي یې د خدای ﷻ شریکوئ په معبودیت کي.

درویش وایي: چي تر دې ځایه پوري دلائل د ابراهیم علیه السلام پر قوم باندي په نهایت تفصیل او ښوونه او تعریضاتو او رد د مذهب ددوی چي کواکب معبودات دي وپای ته ورسېدل اللهم صل وسلم وبارک علی سیدنا محمد وعلی آل سیدنا محمد کما صلیت وسلمت وبارکت علی سیدنا ابراهیم وعلی آل سیدنا ابراهیم انک حمید مجید من جانب الفقیر محمد عبیدالله غفرله، قال جلال الدین الرومي قدس سره في المثنوي.

آفتاب از امر حق طباخ ماست	ابلهی باشد که گویم او خداست
گر کشندت نیم شب خورشید کو	تا بنالي یا امان خواهی ازو
حادثات اغلب به شب واقع شود	وان زمان معبود تو غائب شود
سوی حق گر راستانه خم شوی	وارهی از اختران محرم شوی

اِنِّىۡ وَجَّهۡتُ وَجۡهِىَ

پوه سه: چي مفسرین ددې آتي ترجمه داسي کوي اخلصت دیني وعبادتي وجعلت قصدي.

درویش وایي: چي دا خو بیان د معنا دی چي مراد وي لکن موږ په دې پوهېږو چي وجه مخ ته وایي او توجیه مخ وچاته اړول، نو هغه معنا چي مفسرین

بیان کړې ده اصل حقیقت د هغه دی چي امام رازي رحمه الله په تفسیر کي خپل بیان دی څوک چي د بل چا غایت اخلاص لري او ملاقاتِ د هغه یې خوښ وي نو په ټوله مخ وهغه متوجه کېږي او خبري ورسره کوي، نو حاصل د معنا یې هغه دی چي مفسرینو بیان کړی یعني ابراهیم وایي چي زه په ټوله عبادت او اخلاص یم.

لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ﴿۷۹﴾ وَ حَاۤجَّهٗ قَوْمُهٗ

و هغه خدای جل جلاله واجب الوجود خالق العالم ته چي پیدا کړي یې دي ټوله اسمانونه یعني سه د مافیها من الکواکب والشمس والقمر چي معبود زما د قوم دي "والارض" او چي مځکه یې پیدا کړې ده چي بتان زما د قوم د هغې مځکي له جنس څخه دي چي دبري دي.

او زه نه یم د مشرکانو له قسم څخه چي د مخلوق عبادت وکړم چي مستحق د هغه خالق المخلوقات دی، او د ابراهیم سره دلیل ویل شروع کړه قوم دده.

پوه سه: چي دوی دا ورته وویل چي زموږ د خدایانو څخه وېرېږه چي ضرر به درورسوي او له نمروده وېرېږه چي مړ به دي کړي.

درویش وایي: چي دا خبري خو صرف ددوی مجادله وه حجت خو نه ؤ، نو اطلاق د حجت ددوی پردغه مجادله باندي مبني پر زعم ددوی چي دوی دا حجت باله وروسته تر دې چي ابراهیم په دلائلو صحیحه وو سره وحدانیت د خدای او استحقاق د عبادت د خدای ورته ثابت کړی کمامرت، نو ددوی خبري د هغه چا دي چي له استدلال څخه عاجزه سي، نو هر څه چي پر خوله ورغله وایي چي دې ته کلام د مبهوت وایي او په عربي کتابو کي یې مجادله محضه بولي.

قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ

یعني تر تمام د استدلال صحیح به وجوه مختلفه وو سره پر وجود د خدای پاک او پر توحید دده تاسي لاهنوز زما سره مجادله کوئ او ما بېروئ په بتانو یا په نمرود سره چي ستاسي په زعم باطل سره خدایان دي، او په تحقیق سره خدای پاک ماته صحیح لار ښوولې ده.

پوه سه: چي کسره د نون دال ده پر یا محذوفه باندي په نېز د اکثرو قراؤ

صرف ابو عمر يې په وصل كي په يا سره وايي.

ولا أخاف ما تشركون به

او زه نه بېرېږم له هغو شيانو څخه چي تاسي يې شريكوئ د خداى ﷻ سره يعني په عبادت كي چي بتان دي يا نمرود دى چي د خدايي دعوه يې كړې وه، نو هغه فلكي شيان دي لكه كواكب، لمر او سپوږمۍ او كه د ذوى العقول د عنصرياتو وي لكه نمرود ملعون او كه له جماداتو څخه وي لكه ستاسي معبودان بتان، ولي سړى خو د هغه چا څخه بېرېږي چي په قدرت تر ده بالا وي او دا مذكوره شيان هيڅ قدرت نه لري پر نفع او ضرر باندي او كه نمرود قدرت لري هغه هم اقتدار د خداى ﷻ دى امتحاناً للعباد.

پوه سه: چي آذر يعني د ابراهيم عليه السلام پلار چي نوم يې تارخ و بتان جوړول او د ابراهيم عليه السلام په لاس به يې وركړه چي دا را خرڅ كړه، نو ابراهيم عليه السلام به ناري وهلې چي رانسئ هغه شى چي نه ضرر لري او نه نفع بل ضرره اقرب من نفعه، نو هيڅ چا نه رانيول، نو چي ماښام به سو يوې ولې ته به يې بتان وروړه او سرونه به يې په اوبو ورچخ كړه او ورته وه به يې ويل اشربي اوبه وڅښئ د استهزأ په توګه.

إلا أن يشاء ربي شيئا

مګر نه هغه وخت د خداى ﷻ اراده سوه چي د مخلوق له خوا ماته ضرر ورسوي لكه د نمرود له خوا بالضرب والحبس وبالآخير في القائه في النار، يعني په اراده د خداى ﷻ دى لانه لايجرى في ملكه الا مايشأ.

وسع ربي كل شيء علما أفلا تتذكرون ۸۰

او فراخ دى خداى ﷻ هر شي ته ازروى علم، آيا تاسي پند نه اخلئ چي د قادر على الاطلاق او د عاجزي مطلق فرق وپېژنئ.

پوه سه: چي علماً تميز محول دى له فاعل څخه والتقدير وسع علم ربي كل شئ.

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا

او زه به څرنګه وبېرېږم له هغه شیانو څخه چي تاسي د خدای ﷻ شریکان کړي دي په عبادت چي بتان دي چي نه يې نفع په طاقت کي ده او نه يې ضرر ولي چي جمادات دي، او استفهام لپاره د انکار دی یعني بېرېږم او تاسي نه بېرېږئ چي تاسي شریکان ګرځولي دي د خدای ﷻ سره هغه اصنام چي نه دي نازل سوي د هغو په شراکت سره د خدای ﷻ سره په عبادت پر تاسي باندي يو دلیل، او سره ددې چي خدای پاک قادر مطلق دی پر عذاب، نو تاسي باید وبېرېږئ د خدای ﷻ له عذاب څخه یعني باید ایمان راوړئ.

پوه سه: چي واو د حال دی په "لاتخافون" کي.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

نو کوم یو ددغو دوو ډلو ډېر حق داره دی په امن سره له عذاب څخه د خدای که تاسي پوهېږئ یعني نحن احق بالامن لانا نعبد المعبود بالحق القادر المطلق وانتم تعبدون الآلهة الباطلة التي لاتقدر علی شئ من النفع والضرر اصلاً.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

پوه سه: چي "الذین" سره د صلې مبتدأ ده او جمله د "اولئک آه" يې خبر دی او "هم مهتدون" پر خبر معطوف دی او "لم یلبسوا" عطف دی پر "آمنوا"

ترجمه: هغه کسان چي ایمان يې راوړی وي یعني پر خدای ﷻ په وحدانیت سره او نه يې وي ګډ کړی خپل ایمان په ظلم سره یعني الشرک لکه مشرکین د مکې خدای ﷻ خالق السموات وغیرها من المخلوقات بولي، او ددې ایمان شرک ګډ کړی دی یعني عبادت د اصنامو، نو هم دغو کسانو لره امن له عذابه د خدای ﷻ یعني د قیامت په ورځ او دوی دي چي وحق او جنت ته يې لار پیدا کړې ده، اللهم اجعلنا منهم برحمتک یا ارحم الراحمین.

درویش وایي: چي له عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چي بخاري او مسلم دواړو راوړی دی چي دا آیت چي نازل سو "الذین آمنوا ولم یلبسوا" پر

مسلمانانو د عصر نبوي ډېر سخت تاثير وکړی، نو دوی وویل یا رسول اللهﷺ ثوک به وي زمونږ څخه چي ایمان دې په ظلم سره نه وي ګډ کړی یعني ددوی خیال دا ؤ چي له ظلم څخه مراد نفس ګناه ده، نو علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته اطمنان ورکړی چي مراد په دې آیت سره له ظلم څخه شرک دی، آیا تاسي نه دي اورېدلی قول د لقمان و خپل زوی ته په داسي حال کي چي لقمان وخپل زوی ته نصیحت کاوه یابني لاتشرک بالله ان الشرک لظلم عظیم.

پوه سه: چي دا آیت الذین آمنوا جمله مستانفه ده یعني مستقله جمله ده له جانبه د خدای ﷻ.

تنبیه: درویش وایي چي بعض معلوم الحال ډلي بې له نوم اخستلو هر سړی یې پېژني پر دې عقیده دي چي وروسته تر سنې شپږ سوه د هجرت ټوله امت محمدیه تر علمأ او تر جهالو او تر نر او ښځو پوري هغه کسان دي چي ایمان یې په شرک سره کړی دی لکه د مشرکینو د مکې، ولي چي دوی وایي که ثوک سفر وکړي په نیت د قبر نبويﷺ فقط هغه مشرک دی، حتٰی چي د درویش په زمانه کي یو ملا ؤ له دغو ډلو څخه چي ثو کسان هم عقیده یې پیدا کړي وه، نو یو نفر په هغو کي چي حج یې کړی و، دې ملا پوښتنه ځني کړې وه چي ته وروسته تر حج مدینې منورې ته په څه نیت سفر کړی ؤ هغه حاجي ورته ویلي وه چي په نیت د زیارت د قبر انور نبويﷺ مي سفر کړی ؤ، نو ملا مذکور ورته ویلي وه چي ته خو په نیت سره مشرک سوې بل حج به کوې او د ماینې سره به نوې نکاح کوي او هر ثو لمونځونه چي دي وروسته تر حج کړي دي هغه تا په حالت کي د شرک کړي دي هغه هیڅ اعتبار نه لري، او دغه رنګه دوی وایي چي که یو ثوک د یو ولي الله قبر ته سفر وکړي هغه مشرک دی او استمداد غوښتل له اهل قبور څخه شرک دی الی غیر ذالک من خرافاتهم.

درویش وایي: چي ثو کاله دمخه دا ډله په یوه نامه یادېدله چي د خلګو به نفرت ځني کېدی او په اوسني زمانه کي ورته عقیده والا ثو ډلي سوي دي اللهم صبراً.... بیت..... چو بینم دین احمد درغریبی... دلم سوزان وزچشم خون جاری

ددوی یو ملا ماته وویل چي ته چي له اهل قبر څخه مدد غواړې آیا ته پـه دې خبر یې چي دا اهل قبر پر ایمان مړ دی یا پر کفر، العیاذ بالله، ما ورتـه وویـل چي زه خو پر حسن ظن د صاحب القبر څخه کومک غواړم یعني د شفاعت پـه توګـه الی الله ﷻ لا باستقلاله بالمدد مګر زه ستا څخه یوه پوښتنه کوم چي ستا مـور او پلار ژوندي دي او کـه مړه ده راتـه وویـل چي مړه دي، مـا ورتـه وویـل چي تـه ګاهي دوی تـه دعـا کـوې، ده راتـه وویـل ولـي نـه زه همېشـه وایـم اللهـم اغفرلـي ولوالدي" نو ما ورته وویل چي ته په دې خبر یې چي ستا مـور او پلار پـر اسلام مړه دي او کـه پـر کفـر او وکـافر تـه خـو د بخښـي دعـا نـه ده روا، نـو دی حیـران لاجوابه سو، خبرتیا درویش په دې باره کي دوې مستقلي رسالې جوړي کړي او تصنیف کړي دي چي عنقریب بـه لـه مکتبـة اهـل السـنة والجماعـة یـا مکتبـه القرآئت څخه ستاسي ولاس ته درسي ان شأ الله تعالی.

درویش وایي: چي دا ټولي خبري پـه طور د جمله معترضـه منځ تـه راغلـې اوس بیرته د قرآن کریم د تفسیر پر لور.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ

پوه سه: چي "تلک" اشاره الی مامر مـن قولـه تعـالی فلمـا جن اللیـل الـی قولـه تعالی وهم معتدون"

فائده: مظهري رحمة الله علیه وایي چي دا آیت اصرح دلیل پـر دې دی چي هغـه خبري او دلائل احتجاج ؤ پر قوم باندي لاتفکراً واستدلالاً لنفسه، مظهـري رحمة الله علیه زیاتـه کړې ده کیف والنفوس القدسیة لا یحتاجون الی تبحشم الاستدلال.

درویش وایـي: چـي مظهـري رحمة الله علیه هغـه درې دمخـه قصـې کـړي پـه باره کـي د ابراهیم علیه السلام او درویش دمخه هم رد کړه اوس مظهـري پـه خپلـه پـر قصـه پښېمانـه سو او حکم د بعید جداً یې پر کړی دی الحمد لله الذي الهمني رد القصة المذکورة.

پوه سه: چي "تلک" مبتـدأ ده او "حجتنا" یـې خبر دی والمعنـی دغـه مـذکوره في الآیات السابقة زموږ حجت او دلیـل دی چـي مـوږ ورکـړی ؤ وه ابـراهیم علیه السلام ته پر خپل قوم باندي یعني نمرود ومن بعث الیهم.

نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۸۳﴾

موږ پورته کوو ولوړو درجو ته په علم او حکمت او د کافرانو په الزام کي هغه څوک چي زموږ اراده ورته وسي، لکه په مانحن فيه ابراهيم عليه السلام په تحقيق ستا خدای يا محمد ﷺ څښتن د حکمت دی چي بې فائدې کار نه ځني صادرېږي او په حال د خپل مخلوق ښه خبر دی.

وَوَهَبْنَا لَهٗۤ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ؕ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ

او موږ ورکړی و ابراهيم عليه السلام ته اسحٰق و يعقوب موږ هدايت ورته کړی ؤ.

پوه سه: چي "کلا" منصوب په هدينا متاخر دی.

فائده: اسحٰق خو د ابراهيم عليه السلام زوی ؤ او يعقوب د ابراهيم عليه السلام لمسی ؤ و د اسحٰق عليه السلام زوی ؤ.

درویش وایي: چي هغه حکايت نادره د مظهري رحمة الله عليه صاحب د روح البيان ددې آيت په تفسير کي راوړی دی والله اعلم بالصواب.

وَنُوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ

او نوح عليه السلام ته موږ هدايت کړی دی يعني نبوت مو ورکړی و دمخه تر ابراهيم عليه السلام.

پوه سه: چي د نوح هدايت او نبوت يې پر ابراهيم عليه السلام نعمت وشميره لان نوح من ابائه.

مسئله: شرف د ولد شرف د زوی ګڼل کېږي په شرط ددې چي داسي زوی نه وي لکه کنعان د نوح عليه السلام زوی، او شرف د زوی شرف د پلار ګڼل کېږي په شرط ددې چي آذر خوندي پلار نه وي لکه د ابراهيم عليه السلام.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوْبَ وَيُوْسُفَ وَمُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ؕ

بعض مفسران وايي چي ضمير د "ذريته" راجع دی و ابراهيم ته ولي چي کلام په ده کي و، او بعض وايي چي ضمير راجع دی و نوح ته، ولي دا مرجع اقرب ده لکن صحيح دادی چي ضمير دي نوح ته راجع سي ولي چي يونس او

Scanned by CamScanner

لوط له اولاد څخه د ابراهيم نه وه "داؤد" بن اليشا "وسليمان" بن داؤد "وايوب" بن ابنوس بن رازخ بن روم بن عيس بن اسحاق بن ابراهيم "ويوسف" بن يعقوب بن اسحاق "وموسیٰ وهارون" چي هارون مشر ورور د موسیٰ او دواړه زامن د عمران بن يصهر بن قاهت بن لاوی بن يعقوب وه.

وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيْسٰى وَاِلْيَاسَ ؕ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٥﴾

او داغه رنګه موږ جزا ورکوو على احسانه يرفع درجاته ودرجات ابنائه، والاحسان على ماجا في حديث البخاري ان تعبد الله كانه تراه فان لم تكن تراه فانه يراک.

پوه سه: چي "كذالک" منصوب دی على المصدرية په "نجزیٰ" سره ای جزا مثل ابراهيم.

"وزكريا" بن اذن "ويحیٰ" بن زكريا عيسى بن مريم بنت عمران "والياس" بن متى بن فحاص بن غيرار بن هارون، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي الياس هو ادريس او د دوه نومان لكه يعقوب او اسرائيل چي يو نبي دوه نومه وه لكن پر دي دا سوال وارديږي چي ادريس عليه السلام له ذريه څخه د نوح عليه السلام نه ؤ بلكې جد ابي نوح "كل" ای كل واحد من هؤلاء من الصالحين ای المعصومين من الصغائر والكبائر فان من اتى بما نهى الله عنه او ترک ما امر الله به فهو من المفسدين وان قل فساده واطلاق الصالح على غير المعصوم اضافي، لكن اطلاق د صالح على من عصى ثم تاب عنه واستغفر عنه صحيح بالحقيقة لان التائب من الذنب كمن لا ذنب له لكن كامل في الصلاح هو المعصوم.

وَاِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَيُوْنُسَ وَلُوْطًا ؕ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٦﴾

واسمٰعيل" بن ابراهيم جداً لنبي عليه الصلوٰة والسلام "واليسع" بن اخطوب بن العجوز "ويونس" بن متیٰ "ولوطا" بن هارون بن اخي ابراهيم عليه وعليهم السلام، او هر يوه ته ددوی ما فضيلت ورکړی دی على العالمين ای عالمي زمانهم.

پوه سه: چي "كلا" منصوب دی مفعول مقدم د فضلنا دی.

وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ

عطف دى پر "كلا" يعني فضلنا كلا منهم وبعض ابائهم وبعض وبعض ذرياتهم وبعض اخوانهم يعني ټوله آبأ او ټوله اولاد د دوى او ټوله ورڼه ددوى خو نو انبيأ نه وه او نه هدايت كونكي د خلكو وه.

وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۸۷﴾

او دوى ما برگزيده او مختاره كړي او ما هدايت ورته كړي ؤ ولاري سمي او حق ته، دا عطف دى پر "فضلنا" باندي.

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ

دغه چي انبيأ عليهم السلام راتگ په كړى و، من توحيد الله واستحقاقه العبادة هدايت د خداى ﷻ چي په هغه سره هدايت و هغه چاته چي د خداى ﷻ خوښه وي له بندگانو څخه د خداى ﷻ.

فوائد شتٰى: عيسٰى عليه السلام خو كمامر ابن مريم بنت عمران من بني ماثان الذين ملوك بني اسرائيل د عيسٰى عليه السلام په ذكر كي دليل پر دې دى چي ذرية اولاد البنت ته هم شامل دى، نو پر دې بنأ امام الحسن وامام الحسين رضي الله عنهما له ذرية څخه د سيد المرسلين ﷺ دي مع انتسابهما اليه ﷺ بالام اعني فاطمة رضي الله عنها، كه څوک حسن او حسين رضي الله عنهما ته آزار ورسوي فقد آذى ذريته ﷺ.

درويش وايي: چي دا سلسله جاري ده په ټوله سادات كرامو كي الى يوم القيامة.

مسئله: د چا پلار چي سيد وي، نو مور چي يې هر څوک وي هغه سيد دى او له ذرية څخه د رسول الله ﷺ دى لكن په غير كي د فاطمي رضي الله عنها طرف د مور اعتبار نه لري مثلاً يو سړى په قوم بل شى ؤ مگر ماينه يې سيده وه هغه له ذرية څخه د عليه الصلوٰة والسلام نه دى يعني ددې ښځي اولاد چي سيده ده او مېړه يې نه دى سيد سيدان نه دي كذا في رد المحتار.

پوښتنه: اسماعيل عليه السلام خو هم له ذرية څخه د ابراهيم عليه السلام ؤ، نو څه حكمت دى چي دى يې جلا راوړى؟

ځواب: چونكه محمد المصطفٰى ﷺ له اولاد څخه د اسماعيل عليه السلام ؤ يعني

بالواسطة او ټولـه کائنـات طبـع دي د رسـول الله ﷺ کمـا ثبـت فـي الاحاديـث الشـريفة، نـو خـدای پـاک وجـود د اسـماعیل طبـع د وجـود د ابـراهیم علیه السلام نـه وګرځـاوه، نـه يې هـدايت د اسـماعیل علیه السلام طبـع د هـدايت د ابـراهيم وګرځـاوه لشرف محمد ﷺ فلذا افرده بالذکر واخره في الذکر ايضاً کذا في روح البيان.

وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

که چېري شرک کړی وای دغـو انبیـأ علـيهم السـلام فرضـاً مـع علوشانهم وفضيلتهم خدای پاک به ناکره کړي وای هغه څه له دوی څخه چي دوی يې عمل کاوه، نو کلمه د ما موصوله ده او په صله کي يې محذوف دی يعني يعملونه او دا احتمال لري چي ما دي مصدريه وي ای عملهم.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

دغه انبيأ عليهم السلام چي ذکر سوه هغه کسان دي چي موږ ورکړی ؤ دوی ته کتاب، لام په "الکتاب" کي لپاره د جنس دی، ولي چي د ټولو خو يو کتاب نه ؤ بلکي کتب متعدده وه.

تنبيه: مراد له اتيان څخه د کتـاب عام دی کـه پـر هغـه نبي نازل وي او کـه دی مامور په تبليغ د احکامو د هغه کتاب وي، ولي چي دې مذکورو انبياؤ هر يوه ته جلاجلا کتاب خدای ﷻ نه دی نازل کړی مثلاً انبيأ د بني اسرائيلو ټولـه مامور په تبليغ د احکامو د تورات وه چي نزول يې پر موسی علیه السلام ؤ.

فائده: مراد له حکم څخه حکمت او فقه ده، او يا فيصله ده خصوصات بين الناس في زمانهم.

فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

که چېري کفر کوي په کتاب او حکم او نبوت دغه کسـان يعني کفـار قريش، نو موږ وکيلان په دغو درو شيانو، يـو قـوم ګرځـولی دی چـي هغـه قـوم نـه دی پـه دغو درو شيانو سره کافران، والبأ زائدة.

يوه سه: چي مراد له وکالت څخه توفيق دی د عمـل او مراعـات دی احکـامو د هغو، ابن عباس او مجاهد وايي چي لـه دې قـوم څخـه انصار د مـدنې مـراد دي،

لکن اولی داده چي مراد ټوله صحابه دي که مهاجر دي که انصار ، او بعض کسان چي ددوی متابعت کوي کالتابعين وتبعهم ثم وثم.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

دغه مذکورون د انبیأ علیهم السلام، هدایت کړی دی دوی ته د اصول د دین چي په ټولو ادیانو کي شریک کالتوحید والبعث بعد الموت والجنة والنار وغيرها من الاصول المشتركة بين الاديان والانبيأ والكتب الالهية، او بل امر کول د خلګو په هغه څه چي خدای امر په کړی او منع کول د هغو افعالو څخه خدای نهي څني کړي کما هو وظيفة جميع الانبيأ والمرسلين صلوات الله وتسليماته عليهم اجمعين.

فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ

نو ته اې محمد ددوی په لار ښوونه و خلګو ته اقتدأ وکړه.

پوه سه: چي "تقديم" د ظرف يعني بهداهم پر عامل باندي يعني اقتده لپاره د حصر ده يعني لا تقتد الا بهداهم په دې جمله کي رد دی پر مشرکانو چي دوی اقتدأ کوي بآبائهم الضالين.

فائده: مراد له اقتدأ څخه په طريقې پوري د انبیأ مذکورين صرف ددوی پر طريقه عمل کول دی لاتقليدهم، ولي چي تقليد خو شان د اهل اجتهاد دی من الامة وبس فكيف يليق التقليد بالانبيأ سيما بسيد الانبيأ محمد ، والمعنى اسلک یا محمد على طريق الهداية الى الناس واتباع شرعک المؤيد بالعقل السليم كما سلكوا، نو په دې کي تنبيه ده پر دې چي طريقه د انبیأ هو الحق الموافق للدليل السمعي والعقلي، محقق بيضاوي وايي چي مراد د هداهم څخه هغه شيان دي چي د ټولو انبيأ پر هغه اتفاق دی من التوحيد واصول الدين، دون الفروع المختلف فيها كالصلوة والزكوة والحج وغيرها، ولي چي فروع الدين خو د ټولو انبیأ ؤ سره یو نه دی او نه دا ممکنه ده چي علیه الصلوٰة والسلام دي د ټولو مختلف فيها مراعات وکړي، بيضاوي په اخير کي وايي ليس فيه دليل

على انه ﷺ كان متعبداً بشرائع من قبله كما قال بعض من لا دراية له ولا مراعات منصبه الجليل.

فائده: تعبد" په شرائعو سره د "من قبلنا" چي حکايت يې په قرآن کي وسي او انکار نه پر وکړه او يا يې حکايت عليه الصلوٰة والسلام وکړي او انکار يې نه پر وکړي، او هغه احکام سابقه چي نسخ يې ثابتوي زموږ په شريعت کي په هغو سره عمل نه دی روا.

فائده: هأ د اقتده هأ السکت بولي چي بعض قرأ يې وايي او بعض يې ساقطوي، والتفصيل في كتب القرائة، وتفصيل الفائدة السابقة في كتب اصول الفقه.

فائده: سنية: خاتمة المفسرين قدوة ارباب الحقيقة واليقين شيخ اسماعيل حقي بروسی المتوفي سنه ۱۱۳۷ھ قدس سره العالي په خپل تفسير کي وايي چي علمأ محققين د امت محمدي په دې آيت سره اعني فبهداهم آه دليل وايي چي آنحضرت ﷺ افضل تر ټولو انبياؤ عليهم السلام دی کما ورد في الحديث انا سيد اولاد آدم ولا فخر الى اخير الحديث لان خصال الكمال والشرف كانت متفرقة في الانبيأ السابقين، فداؤد وسليمان كانا من اصحاب الشكر على نعمه تعالى التي اعطاهما وايوب من اصحاب الصبر على بلا يائه تعالى، ويوسف كان بين البلية في الاول وبين العظيمة في الآخير فصبر على البلايا وشكر على النعمأ وموسٰى عليه السلام كان صاحب المعجزات الباهرة، وزكريأ ويحيٰى وعيسٰى والياس عليهم السلام كانوا اصحاب الزهد في الدنيا، واسماعيل عليه السلام كان صاحب الصدق فكل من غلب فيه صفة من صفات جميع الله تعالى جميعه في حبيبه وصفيه ﷺ لانه كان مامورأ بالاقتدأ بهم.

هرچه بخوبان جهان داده اند — قسم تو نيكو تر ازان داده اند
هر چه بنازند بدان دلبران — جمله تراهست زيادت بران

قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۗ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٠﴾

ته ورته ووايه كفارو ته د مکې چي زه نه غواړم له تاسي څخه پر تبليغ يا پر قرآن مزدوري، نه دی قرآن يا تبليغ مگر وعظ دی وعالمينو ته اعني الانس والجن على

العموم لانه نبي الثقلين لاتخصيص بالعرب ولا بالعجم ولا بالانس ولا بالجن.

پوه سه: چي علیه الصلوٰة والسلام مامور سو په نه غوښتنه د اجر ستاسي ولي چي اجر الهي خو جاري ده لکه نور انبیاً علیهم السلام چي په اول کي د تبلیغ به یې د نه غوښتلو اعلان کاوه کما ورد في عدة مواضع من القرآن في تبليغ الانبياً نو په دې کي هم علیه الصلوٰة والسلام مامور دی بالاقتدأ بهم.

مسئله: ددې آیت څخه دا معلومه سوه چي تنخواه غوښتل پر تعلیم القرآن یا پر تعلیم الفقه یا پر تعلیم الحدیث وقس علیها الامامة والاذان نه ده روا.

درویش وایي: چي دا قول د متقدمینو د فقهاؤ دی او متاخرینو ټولو فتوٰی د جواز ورکړی ده لظهور التواني في امور الدين كما في شرح الوقاية لكن سره د فتوی د متاخرینو عدم اشتراط الاجر في الامور المذكور افضل دی، په حدیث کي د ابي حاتم بن جبیر څخه راغلي دي چي یوه ډله د یهودانو په مشری د یو عالم د یهودانو چي ډېر چاغ او خېټور ؤ، او نوم یې مالک بن الضیف ؤ د بحث او مناظرې لپاره علیه الصلوٰة والسلام ته راغلی، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي زه قسم درکوم چي تورات یې پر موسیٰ علیه السلام نازل کړی دی په هغه کي تا نه دي لیدلي چي د خدای مبغوض چاغ حبر دی یعني عالم ته درد ورغلی نو یې وویل والله ما انزل الله على بشر من شئ نو ملګرو یې ورته وویل ویحک ولا على موسیٰ التوراة، نو دی د چاغ والي د پېغوره د ټولو کتابو څخه منکر سو حتیٰ التوراة چي کتاب د یهودانو ؤ نو آیت نازل سو.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

یعني دوی خدای جل جلاله په حق پېژندلو سره نه دی پېژندلی، ولي که یې پېژندلی وای نو د ټولو کتابو څخه یې څه رنګه انکار کاوه په شمول د خپل کتاب تورات، بغوي رحمه الله وایي چي یهودانو ددې مقالې دده له حبریت څخه سبکدوش کړی، او دده پر ځای یې کعب بن الاشرف نامزد کړی، او سدي رحمه الله وایي چي دا آیت په حق کي د فخاص بن عازورا نال سوی دی او قائل قول هم دغه فخاص و والله اعلم.